

MESLEK AHLÂKI

Recep Temel / Türker Göksel

Alperen
Eğitim ve Kültür Merkezi

Ulugazi Mah. Bora Sk. No:3/3, İlkadım / SAMSUN

Web: <http://www.alperenekm.com/>

E-Posta: iletisim@alperenekm.com

Recep TEMEL
Türker GÖKSEL

MESLEK AHLÂKI

Elit Kültür Yayınları

Kapak Tasarım & Dizgi

M.Ümit ÖZDEMİR

Baskı Hazırlık

Bilal TEMUR

Baskı & Cilt

MİLLÎ BASIM YAYIN

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad.

Güven İş Merkezi No:83/3 201-202

Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul

İstanbul / Aralık 2019

ISBN: 978-605-9395-10-6

Yayıncı Sertifika No : 16440

1. Baskı 5000 Adet

elit
kültür

TÜRDAV BASIM VE YAYIM TİC. VE SAN. A.Ş.

ELİT KÜLTÜR YAYINLARI

Namık Kemal Mah. Cengiz Topel Cad No:94/F

34762 Ümraniye / İstanbul

siparis@turdav.com.tr

Tel: 0212 446 08 88 – Faks: 0212 446 00 15

MESLEK AHLÂKI

Recep Temel / Türker Göksel

RECEP TEMEL

1969 yılında Samsun'da doğdu.

İlk, orta ve lise eğitimini Samsun'da tamamladı.

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu.

Gençlik yıllarından bu tarafa cemiyetçilik faaliyetlerindeki aktif görevleri sebebiyle yoğunlaştığı gençlik meselelerine dair birikimlerini yurt içi ve yurt dışı programlarla toplumla paylaştı.

Halen Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak çalışmakta olan Temel, evli ve üç çocuk babasıdır.

Yazarın Yayımlanan Diğer Kitapları:

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Maliye Teşkilatı - 2016

Bosna-Hersek (Siyasî, İktisadî, Sosyo-Kültürel Yönleriyle) - 2018

İletişim:

recep.temel@yobu.edu.tr

<https://www.facebook.com/receptemel55>

twitter.com/receptemel_155

[instagram.com/receptemel_55/](https://www.instagram.com/receptemel_55/)

TÜRKER GÖKSEL

1969 yılında Samsun'da doğdu.

İlk, orta ve lise eğitimini Samsun'da tamamladı.

Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mezunu olan Türker Göksel birçok ulusal ve uluslararası projeye imza attı.

Uzmanlık alanıyla bağlantılı olarak yurt içi ve yurt dışında konferans ve seminerler yoluyla topluma hizmet vermeye çalışan yazarın, farklı ulusal gazetelerde köşe yazarlığı ve televizyon programları bulunmaktadır.

Halen Afyon Kocatepe Üniversitesinde Öğretim Görevlisi olarak çalışmakta olan Göksel, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yazarın Yayımlanan Diğer Kitapları:

Hayat Kaybedeni Olmayan Bir Oyun Kurmaktır - 2009

Yazılar Yazgılar Gibidir Silinmez - 2010

Beyaz Yazılar - 2012

Seçkiler - 2014

Sorunlu Çemberler - 2015

Gölgesi Yaşadığı Topraklara Uzun Düşen İnsanlar - 2016

Şimal Yıldızı Yazıları-2016

İletişim:

tgoksel@aku.edu.tr

twitter.com/tgoksel55

instagram.com/turkergoksel/

***“Şehit Muhsin Yazıcıoğlu’nun
Aziz Hatırasına”***

ÖNSÖZ

İnsan kendisiyle, diğer insanlarla, insanların oluşturduğu tüzel kişilerle ve hatta yaratıcıyla çok yönlü ilişkileri olan bir varlıktır. Bu ilişkilerin niteliği doğal olarak insanı anlamlandırır. Hatta anlamlandırmaktan öte yaşadığı topluma da değer katar. Nitelikli bireylerin nitelikli ilişkileriyle değer kattıkları toplumlar, herkesin bir parçası olmaktan mutluluk duydukları toplumlardır. Aksi bir toplum yapısı ise herkesin az veya çok kendisini huzursuz hissettiği ve bir fırsatını bulduğunda terk etmeyi düşündüğü bir toplumsal dokudur. Üzülerek ifade edelim ki, bugünkü halimizle çok da albenili bir toplumsal yapımız olmadığı ortadadır. Bunun ispatı için günlük hayatta tecrübe ettiklerimiz bir yana, yazılı ve görüntülü iletişim vasıtalarıyla gözümüzün içine sokulan, akla ziyan denilebilecek onlarca, yüzlerce tutum ve davranış yeter de artar bile.

Evet, biz geçmişte böyle değildik. Bir medeniyet kurma becerisini ortaya koymuş ecdadın torunları olarak, ne oldu da, akla hayale gelmeyecek, insanlıkla telif edilemeyecek bu ahlâksızlıkları işler hale geldik. Aile hayatından eğitim-öğretim ilişkilerine, iş ve meslek hayatından sosyal ilişkilere bu

VIII

denli yozlaşmamızın arkasındaki sebepler nelerdir? Dün, bizi biz yapan değerler nelerdi? Bugün bu değerler hayatımızın neresinde? İşte bu soruların cevabının, ahlâk ve meslek ahlâkı kavramları ve ilkeleri ekseninde verilme çabası bu çalışmanın ana konusudur.

Tabii ki bu çalışmayla temel ahlâkî ilkelerin ve bunun parçaları olması münasebetiyle iş ve meslek ahlâkî ilkelerinin öncelikle öğrenilmesi, öğrenilmekle de yetinilmeyip uygulanması amaçlanmıştır. Bu amaçla ahlâk, meslek ahlâkî kavramları ve ilkeleri, kendi inanç ve kültür değerlerimiz üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, geçmişte sahip olmakla iftihar ettiğimiz ve insanlığın kurtuluşuna vesile olacağına inandığımız değerlerin gündemimizi oluşturmaya vesile olabilirse bizim açımızdan maksat ziyadesiyle hâsıl olmuş demektir. Tabiidir ki, bu hasılda bizim emeklerimizin yanında birçok kimsenin maddî ve manevî emekleri de vardır. Bu münasebetle başta Alperen Eğitim ve Kültür Merkezi yöneticileri olmak üzere eserin kitaplaşmasındaki katkılarından ötürü emeği geçenlere müteşekkirimiz.

Gayret bizden tevfik Allah(cc)'tandır.

Yozgat/Afyonkarahisar-Aralık 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

MESLEK KAVRAMI, TARİHİ ve ÖZELLİKLERİ

1.1. Meslek Kavramı.....	3
1.2. Meslek ve İş Kavramlarının Karşılaştırılması .	5
1.3. Mesleğin Özellikleri.....	6
1.3.1. Akademik Bir Eğitim/Öğretim Sonucunda Meslekî Birikim Elde Edilmesi.....	7
1.3.2. Topluma Faydalı Mal ve Hizmet Üretilmesi.....	10
1.3.3. Bir Bedel Karşılığında İcra Edilmesi	11
1.3.4. Bir Meslek Teşkilatına Bağlı Olarak İcra Edilmesi	11
1.3.5. Sürekli Olarak İcra Edilmesi	12
1.4. Meslek Kavramının Tarihi Gelişimi	13

2. BÖLÜM

AHLÂK ve ETİK KAVRAMLARI

2.1. Ahlâk Kavramı	16
2.2. Etik Kavramı	21
2.2.1. Etik Sistemleri.....	23
2.2.1.1. Amaçlanan Sonuç Etiği	23
2.2.1.2. Kural Etiği	25
2.2.1.3. Toplumsal Sözleşme Etiği	25
2.2.1.4. Kişisel Etik	26
2.2.1.5. Sosyal Yaşam Etiği	27
2.3. Ahlâk ve Etik İlişkisi	28

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL HAYATI DÜZENLEYEN KURALLAR

3.1. Dinî Kurallar.....	31
3.2. Örf ve Âdetler	37
3.3. Görgü Kuralları.....	40
3.4. Ahlâk Kuralları	42
3.5. Hukuk Kuralları	44

4. BÖLÜM

AHLÂKÎ AÇIDAN OLUMLU TUTUM VE DAVRANIŞLAR

4.1. Dürüst ve Güvenilir Olmak.....	50
4.2. İffet ve Hayâ Sahibi Olmak.....	57
4.3. Adil Olmak	61
4.4. Cömert Olmak.....	64
4.5. Kanaatkâr Olmak.....	68
4.6. Tevazu Sahibi Olmak	70
4.7. Sabırlı Olmak	75
4.8. Sevgi ve Saygı Göstermek.....	78
4.9. Merhamet ve Şefkat Sahibi Olmak.....	84
4.10. Cesaretli Olmak	87

5. BÖLÜM

AHLÂKÎ AÇIDAN OLUMSUZ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

5.1. Yalan Konuşmak.....	92
5.2. Kibirli Olmak.....	95
5.3. Dalkavukluk	97
5.4. Haset Etmek ve Bencilik.....	99

5.5. Hile, Yolsuzluk ve Hırsızlık Yapmak	103
5.6. Öfke Göstermek ve Şiddet Uygulamak.....	110
5.7. Cimrilik ve İsrاف Etmek	115
5.8. Korkaklık	117
5.9. Kayırma ve Ayrımcılık Yapmak.....	119
5.10. Rüşvet, Zimmet, Sömürü ve İstismar.....	120
5.11. İhmal, Görev ve Yetkileri Kötüye Kullanmak	123
5.12. Bedensel Taciz ve Mobing	124
5.13. Dedikodu Yapmak.....	125
5.14. Zararlı Alışkanlıklar.....	127

6. BÖLÜM

İŞ ve MESLEK AHLÂKİ KAVRAMLARI - İLKELERİ

6.1. İş Ahlâkı Kavramı	129
6.1.1. İş Ahlâkı İlkeleri	131
6.1.1.1. Adalet ve Tarafsızlık	132
6.1.1.2. Yasallık.....	136
6.1.1.3.Yeterlilik	138
6.1.1.4.Güvenilirlik.....	139
6.1.1.5. Mesleğe Bağlılık.....	141
6.1.1.6. Eşitlik.....	143

6.1.1.7. Dürüstlük	144
6.1.1.8. Şeffaflık ve Açıklık.....	146
6.1.1.9. Toplumsal Fayda ve Çevreye Saygı	147
6.1.1.10. Bilgi Güvenliği	149
6.2. Meslek Ahlâkı Kavramı	151
6.2.1. Meslek Ahlâkı İlkeleri	152
6.2.1.1. Doğruluk ve Güvenilirlik.....	153
6.2.1.2. Kusursuz Ürün ve Hizmet Üretmek.....	155
6.2.1.3. Emeğe Saygı Duymak.....	156
6.2.1.4. Tüketici Hakkına Riayet Etmek	158
6.2.1.5. Sorumluluk Bilinci	160
6.2.1.6. Hizmette Eşit Davranmak.....	164
6.2.1.7. Çevre Bilinci ve Duyarlılık	165
6.2.1.8. İnsan Hakları	166
6.2.1.9. Örgütsel Bağlılık	167
6.2.1.10. Sevgi.....	169
6.2.1.11. Hoşgörü	170
6.2.1.12. Saygı.....	174
6.2.1.13. Tutumluluk	175
6.2.1.14. Olumlu İnsan İlişkileri	175
6.2.1.15. Açıklık.....	176
6.2.1.16. Hak ve Özgürlükler.....	176
6.2.1.17. Emeğin Hakkını Vermek.....	177

7. BÖLÜM

PROFESYONELLİK - PROFESYONEL TUTUM VE DAVRANIŞLAR

7.1. Profesyonellik Kavramı	180
7.2. Meslek Ahlâkı ile Profesyonellik İlişkisi.....	182
7.3. Profesyonel Tutum ve Davranışlar	184
7.3.1. Kendisini Sürekli Geliştirmek	185
7.3.2. Olayları Şahsileştirmemek	188
7.3.3. Çözüm Odaklı Olmak.....	189
7.3.4. İşin İcabını Kendiliğinden Yapmak.....	190
7.3.5. Kurallara Uymak	191
7.3.6. Objektif Olmak.....	193
7.3.7. Kendini Tanımak ve Motive Edebilmek.....	194
7.3.8. Stresle Başa Çıkabilmek	195

8. BÖLÜM

SOSYAL SORUMLULUK VE TÜRK MESLEK HAYATINDA AHİLİK

8.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı.....	197
8.2. Sosyal Sorumluluk Alanları.....	199
8.3. Sosyal Sorumluluk Hakkında Görüşler	202

8.3.1. Olumlu Görüşler	203
8.3.2. Olumsuz Görüşler	207
8.4. Ahiliğin Tarihi Gelişimi.....	209
8.5. Ahilik Öğretisinin İlkeleri.....	212
8.5.1. Ahilik Öğretisinin Temel Ahlâk İlkeleri.....	213
8.5.2. Ahilik Öğretisinin Meslek Ahlâkı İlkeleri	215
8.6. Günümüzde Meslek Ahlâkı İlkeleri ve Ahilik Öğretisi	217
SONUÇ.....	219
KAYNAKÇA.....	222

GİRİŞ

Hz. Âdem’le birlikte başlayan insanlığın serüveninde nüfusun artışına paralel olarak anlaşmazlıklar ve uyuşmazlıklar baş göstermiştir. Bu uyuşmazlıkların nasıl çözümlenmesi gerektiğine dair ilk insan ve ilk peygamber sıfatıyla Hz. Âdem kendisine gönderilen kutsal mesajın aydınlığında çözüm yolları önermiştir. Tarihin akışı içerisinde insan topluluklarının, kutsal mesajları dikkate aldıkları kadar bu mesajlarla adeta çatışan tavırlar da sergiledikleri olmuştur. Nitekim kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerim, kendilerine gönderilen peygamberleri ve onların getirdikleri kutsal mesajları dikkate almayan ve hatta daha ilerilere giderek peygamberlerini öldüren toplulukların tutum ve davranışlarını nakleder. Bu tutum ve davranışları yüzünden Allah(cc)’ın gazabını hak ettiklerini ve değişik yollarla helak edildiklerini de uyarı mahiyetinde açıklar.

Yaratılmışlar arasında insan, kendisine bahşedilmiş akletme melekesi dolayısıyla diğer canlılardan farklıdır. Bu farklılık evvel emirde onun kendi varlık sebebini sorgulaması ve bu sorgulamaya fitrata uygun cevaplar verebilmesiyle anlam kazanır. Bu sorgulama neticesinde kendi gerçeğiyle yüzleşen ve oradan hakikatin bilgisiyyle köprü kuran insan aynı zamanda diğer insanlarla ve eşyayla olan/ olması gereken ilişkilerinin hangi düzlemde kurulması gerektiğinin de bilgisine vakıf olur. Konu bir Müslüman özelinde ele alındığında, Müslümanın dünyadaki yolculuğunun en temel iki rehberinin Kur’ân-ı Kerim ile bu ilahi mesajın ete kemiğe bürünmüş hali olan Hz. Peygamber in (sav) sünnetinin olduğu açıktır. İşte tam bu noktada Müslümanın ilahi mesajı anlama, anlamlandırma ve hayatına tatbik etme çabası anlam kazanacaktır. İşaret edilen bu yer Hz. Peygamberimizin (sav) çok veciz bir şekilde ifade buyurduğu “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim” noktasıdır. Kendi gönderiliş gayesi üzerinden bir Müslümanın yoluna tutmuş olduğu bu ışık aynı zamanda insanlığın bugün içerisine düşmüş/düşürülmüş olduğu karanlığın da aydınlanmasının tek çaresidir.

Hem bilgi hem de eylem boyutuyla bir bütün olan ahlâk olgusu, teorisini ilahi kaynaktan pratiğini de Hz. Peygamberin (sav) örnekliğinden aldığı takdirde “Güzel Ahlâk” olarak nitelendirilecektir. Aksi hal ise şeytanın ve de nefsin insan aklı ve ruhu üzerindeki tahakkümü anlamına gelecektir ki, bu tahakkümün, tasallutun neticesi de “Kötü Ahlâk” olarak nitelendirilecek tutum ve davranışlardır. İnsan, hayat serüvenini aklî melekelerini kullanmaya başladığı andan itibaren ya birinden ya da ötekinde yana kullanacaktır. Tarafı olduğu her işlemin ya da eylemin genelde temel ahlâk kurallarına özel de ise somut olan olayın gerektirdiği özel ahlâk kurallarına uygun olması icap eder. Doğruluk, dürüstlük, adaletli olmak, cömert olmak vb. temel ahlâk kurallarıyla birlikte icra edilen işin ya da mesleğin gerektirdiği eşitlik, yeterlilik veya emeğe saygı duymak, sorumluluk ve diğerleri gibi iş ve meslek ahlâkı kurallarına da uygun hareket edilmesi lazımdır. Ancak böyle bir hassasiyet diri tutulduğu nispette toplum hayatı daha düzenli olacaktır.

Bu çalışmada meslek ahlâkı kavramı merkeze alınmakla birlikte meslek ahlâkının oturduğu zemini sağlamlaştırmak bakımından ahlâk, etik, iş, meslek gibi ana kavramlar ve bunlarla bağlantılı olduğu düşünülen “Profesyonellik” ve “Sosyal Sorumluluk” gibi kavramlar da incelenmiştir. Çalışmanın muhtevasında nicel verilerden çok nitel mahiyetteki bilgiler kullanılmış; önce teorik açıklamalar ardından konuların daha iyi anlaşılması amacıyla konularla ilgili yaşanmışlıklardan örnekler verilmesi şeklinde bir yöntem kullanılmıştır. Bu çerçevede “Meslek Ahlâkı” olarak isimlendirilen çalışma sekiz bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde “Meslek Kavramı, Özellikleri ve Tarihi Gelişimi”, ikinci bölümde “Ahlâk ve Etik Kavramları”, üçüncü bölümde “Toplumsal Hayatı Düzenleyen Kurallar”, dördüncü ve beşinci bölümlerde sırasıyla “Ahlâkî Açısından Olumlu ve Olumsuz Davranışlar”, altıncı bölümde “İş ve Meslek Ahlâkı Kavramları-İlkeleri”, yedinci bölümde “Profesyonellik-Profesyonel Tutum ve Davranışlar”, sekizinci bölümde “Sosyal Sorumluluk ve Türk Meslek Hayatında Ahilik” başlıkları altında konular ele alınmıştır.

1. BÖLÜM

MESLEK KAVRAMI, TARİHİ ve ÖZELLİKLERİ

1.1. Meslek Kavramı

Batı dünyasında meslekler, alınan eğitim düzeyi ve yapılan görevlerin niteliğine göre, “Uzman Meslekler/Professions” ve “Beceriye Dayalı Meslekler/Vocations” olarak sınıflandırılmaktadır. Bir meslek sahibi olmak sağlıklı bir gelişime sahip bütün bireyler için çok önemlidir. Zira meslek, kimliğin en önemli kaynaklarından biri olarak kişinin, toplumda saygı görmesine, başkaları ile ilişki kurmasına, toplumda bir yer edinmesine ve işe yaradığı duygusunu yaşamasına imkân veren bir etkinlik alanıdır. Meslek kavramının tanımı üzerinde literatürde bir uzlaşma yoktur. Kimileri ekonomik netice doğuran yani para kazandıran bütün uğraşları meslek olarak tanımlarken, kimileri de meslek kavramının “Para kazandıran her uğraş” da olduğu gibi kapsamını geniş tutmaktan yana olmamakta, bir uğraşın meslek sayılabilmesi için bazı şartları taşıması gerektiğini savunmaktadır. Böyle olmakla birlikte meslek, belli bir eğitim neticesinde edinilen sistemli bilgi ve becerilerle, insanlara yararlı mal ve hizmetler üretmek ve bunun karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları toplumca belirlenen ve ahlâkî/etik değerleri kapsayan etkinlikler bütünü olarak tanımlanabilir.¹

¹ İnyet Aydın, (2003), Eğitim ve Öğretimde Etik, Pegem Yayıncılık, Ankara, s. 2

Meslek kelimesi etimolojik olarak Arapça “Slk” kökünden “maslak” şeklinde türetilmiş bir kelimedir. “Maslak” kelimesi de Arapça “sulük” kelimesiyle eş kökenli olup, yol, rota, yöntem, fikir akımı, hayatta tutulan yol gibi anlamlara gelmektedir. “Sulük” kelimesi ise “Bir yola veya mesleğe girme, tarikat mensubu olma, gidiş, davranış, hal ve hareket” gibi manalar taşımaktadır. Arapça’ da meslek kavramına özdeş anlamı olan hırfet, zanaat, sanat gibi kelimeler de mevcuttur ki, bunlardan özellikle sanat ve zanaat kelimeleri çok yoğun olmasa da halen günlük hayatımızda kullanılan kelimelerin arasındadır. Her üç kelime anlamları itibariyle “meslek” kelimesini bugün kullanılan anlamına yakınlaştırmıştır. Öyle ki “hırfet” kelimesi “Kunduracılık, Duvarcılık, Demircilik, Marangozluk, Dokumacılık vb. küçük el sanatları anlamına gelirken”, “sanat” kelimesi “Bir şey yapmada gösterilen ustalık, bir meslekte uyulması gereken kuralların tümü” olarak açıklanmaktadır. “Zanaat” kelimesi ise “İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yaptıkları, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş” anlamına gelmektedir. Bu bilgilerin ışığında günümüzde “meslek” kavramının sulük, hırfet, sanat, zanaat gibi kelimelerin ifade ettiği anlamları kapsayan bir manası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öyle ki “meslek” kelimesi TDK tarafından tam da bu kelimelerin anlamlarının bir bütünü şeklinde “Belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş” olarak tanımlanmaktadır.²

TDK’nın yapmış olduğu bu tanım yaygın kabul gören bir tanımdır. Ancak literatürde mesleğin bir iş değil bir unvan olduğu da ileri sürülmüştür. Bu çerçevede meslek, “İnsanın, yaşamını sürdürebilmek için icra ettiği ve genellikle yoğun bir eğitim, çalışma, bilgi birikimini zorunlu kılan ve seçilen mesleğe bağlı olarak yetenek geliştirmeyi

² Türk Dil Kurumu (TDK), Meslek Kelimesi, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25.10.2019; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2016), Mesleki Gelişim, Meslek Ahlakı ve Ahilik, Ankara, s. 2; Bursa İl Millî Eğitim Müdürlüğü, (2016), Meslek Seçimi ve Önemi, Bursa Temel Eğitim Eğitim Sonrası Kariyer Danışmanlığı Projesi, , Modül 3, Destek Süreçleri, Kitapçık No:11,Bursa, s. 4

gerektiren sürecin sonunda kazanılan unvan” olarak açıklanmıştır.³

Her üç tanımın benzer tarafları çok olmakla birlikte farklı tarafları da mevcuttur. Bu durumda hem bu farklılıkları içeren hem de her ikisinde bulunmayan özellikleri kapsayan bir tanım yapmak gerekir. Bu çerçevede meslek kavramını, “İnsanların yaşamlarını sürdürmek için sistemli bir eğitimin sonunda elde ettikleri bilgi ve deneyimi, insanların ihtiyaçlarını karşılayıcı mal ve hizmetlerin üretiminde bir unvanla ve aynı işi yapanların oluşturdukları örgütün koyduğu ilkeler etrafında, uzun süreli olarak ve belli bir bedel karşılığında kullanma faaliyetleri” şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.2. Meslek ve İş Kavramlarının Karşılaştırılması

Günümüzde “meslek” ile “iş” kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Genellikle meslek denildiğinde iş, iş denildiğinde meslek kastediliyor olsa bile bu kavramların mutlak anlamda birbirlerinin yerine kullanılabilecek kavramlar olduklarını söylemek zordur. Bu durumu açıklamak için “iş” kelimesinin anlamına bakmak gerekecektir. TDK’ca 19 ayrı anlamda kullanılan “iş” kelimesinin anlamlarından bir tanesi “Geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek” olarak verilmektedir. Bu açıklama “meslek” kelimesiyle örtüşse bile birçok açıdan eksik kalmaktadır. Yine kimi kaynaklarda “iş” kelimesi “Belli bir işyerinde sürdürülen benzer etkinlikler grubu” olarak açıklanmaktadır. Bu noktada bir kişinin işinin olmasının mesleğinin olduğu anlamında yorumlanamayacağı ve pek tabii mesleğinin olmasının da tek başına işinin olduğu anlamına gelmeyeceği vurgulanmaktadır.⁴ Mesela bir kişinin herhangi bir işyerinde ücret karşılığında temizlik işlerini görmesi onun mesleği olduğu anlamına gelmez. Yine bir kişinin de Maden Mühendisliği eğitimi alması işi olduğunu göstermez. Aynı şekilde

³ Ü. Doğay Arıncı, 2013, “Meslek Seçiminde, Meslek Standartları ve Personel Belgelendirmenin Rolü”, I. Uluslararası İş ve Meslek Danışmanlığı Kongresi, 28-29 Kasım 2013, Bildiri Kitabı, Ankara, s. 139

⁴ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2016, a. g. e. , s. 2-3

her gün zevk için düzenli olarak balık avına çıkan bir kişinin işinin olduğundan bahsedilebilse de, kişinin bu eylemi balıkçılık mesleğine sahip olduğunu ispat etmeyecektir. Benzer şekilde profesyonel bir futbolcunun açıkta kalması halinde mesleğine rağmen işsiz olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir.

Meslekle iş kavramlarının aynı olmadığını teyit eden bir diğer önemli husus 4857 sayılı İş Kanunu'nun iş olgusuna yaklaşımıdır. İş Kanunu, 2. Maddesinde işçi, işveren, işyeri ve işe ilişkin tanımları şu şekilde yapmaktadır:

“Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi, işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişiye yahut tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlara işveren, işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiye iş ilişkisi denir. İşveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla maddî olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlediği birime işyeri denir.”⁵

Maddenin içeriğinden açıkça anlaşılacağı üzere yasa koyucu işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiyi, bu ilişkinin niteliklerini ayrıntılandırmaksızın iş olarak tanımlamaktadır. Bu da iş ile meslek kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılıyor olsalar bile aynı anlama gelmediklerini açıkça göstermektedir.

1.3. Mesleğin Özellikleri

Klasik olarak meslek denince Avukatlık, Doktorluk, Mühendislik ve Akademisyenlik vb. meslekler hatıra gelir. Ancak zamanımızda başka iş grupları da meslek kapsamında değerlendirilmektedir. Bir işin meslek sayılabilmesi için bazı özelliklere sahip olması lazımdır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Akademik Bir Eğitim/Öğretim Sonucunda Meslekî Birikim Elde Edilmesi
- Topluma Faydalı Mal ve Hizmet Üretilmesi
- Bir Bedel Karşılığında İcra Edilmesi

⁵ İş Kanunu (22.05.2003 tarih ve 4857 Sayılı Kanun), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>, Erişim Tarihi: 25.10.2019

- Bir Meslek Teşkilatına Bağlı Olarak İcra Edilmesi
- Sürekli Olarak İcra Edilmesi

Meslek seçimi bir kimsenin şahsî ilgi ve tercihlerine bağlı bir iş olmakla beraber, insanın ilgi duyduğu meslek her zaman kendisine açık olmayabilir. Kaldı ki, bizim ilgilerimiz ve tercihlerimiz de genellikle toplumdaki değer sistemine bağlı olarak gelişir. İlgi ve kabiliyet ölçekleri kullanılarak mesleğe yönlendirme çalışmaları, sınırlı ülkede ve çok yakın zamanlarda başlamıştır. Bunun dışında insanlar genellikle revaçta olan bir mesleğe girerek geçimlerini temin etmektedirler.⁶

İnsanlar hayatlarını sürdürmek için bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de çok farklı işlerle meşgul olmaktadır. Bu uğraşların, meslek olarak kabul edilebilmesi için yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere bir takım özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu özellikler beş başlık altında toplanmıştır. Meslek kavramının daha iyi anlaşılması için bu özellikler aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

1.3.1. Akademik Bir Eğitim/Öğretim Sonucunda Meslekî Birikim Elde Edilmesi

Herhangi bir mesleğe sahip olabilmek için öncelikle o mesleğin gerektirdiği teorik bilgiye sahip olunmalıdır. İş hayatının oldukça genişlediği ve mesleklerin de alabildiğince farklılaştığı günümüzde meslek edinme süreçleri kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu anlamda bir mesleğe mensubiyet ve o mesleğin gerektirdiği bilgi ve birikime sahip olunduğunun tescili önem kazanmıştır. Her ülkenin kendi yapısı içinde tescil kurumları değişse bile bu kurumların genellikle eğitim kurumları, Çalışma Bakanlıkları bünyesinde oluşturulan kurumlar ile meslek örgütleri olduğu kabul edilmektedir. Bu kurumların eğitim/öğretim süreçlerine tabi olup, sınavları neticesinde başarılı bulunanlara verilen belgeler/diplomalar o alanda yetkinliğin delili olarak geçerlilik taşımaktadır. Bu belgeleri hak edenler o mesleğe aidiyetlerini ispat etmiş kabul edildiklerinden meslek unvanını kullanabilmektedirler. Bu belgelerle

⁶ Erol Güngör, (1997), Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 203

aynı zamanda kamu ve özel sektörde açık bulunan iş pozisyonlarına talip olunabilmektedir.

Türkiye’de meslekî birikim kazanılması amacıyla orta öğretim sonrasında meslek liseleri, yükseköğretim kapsamında ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim/öğretim kurumları oluşturulmuştur. Bu kurumlarda, müfredat çerçevesinde meslek mensubu adaylarına mesleğin teorik ve pratik bütün incelikleri sistemli bir şekilde öğretilmeye çalışılır. Nihayetinde bu kurumlardan elde edilen diplomalar, hem teknisyen, tekniker, mühendis gibi unvanların kullanılmasını sağlamakta hem de üçüncü kişilere mesleki birikimlerin ispatına yaramaktadır. Örneğin bir Teknik Meslek Lisesi’nin Elektrik Bölümü’nden mezun olan kimse Elektrik Teknisyeni, bir Meslek Yüksekokulu’nun Elektronik Bölümü/Programı’ndan mezun olan kimse Elektronik Teknikeri, bir Mühendislik Fakültesi’nin Elektrik/Elektronik Mühendisliği Bölümü’nden mezun olan kimse de Elektronik Mühendisi unvanını kullanabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde mesleklerin tamamı profesyonel anlamda tanımlanmıştır. Herhangi bir meslek mensubunun tanımlanmış eğitim süreçlerinden geçmeden o mesleği icra edebilmesi yasal olarak mümkün değildir. Ne var ki, gelişmekte olan ülkelerde mesleklerin profesyonel mahiyette tanımlanmaları henüz tamamlanamadığından bir çok meslek mensubu, o alanın formel eğitim süreçlerinden geçmemesine rağmen piyasada çalışabilmektedir. Türkiye özelinde, alanında herhangi bir meslekî eğitimden geçmeyip, doğrudan sahada kazanmış oldukları birikime bağlı olarak çalışanlar “Alaylı” olarak nitelenmektedir. Bunun yanı sıra meslekî eğitim süreçlerinden geçerek mesleklerini icra edenler ise “Mektepli” olarak nitelendirilirler.

Alaylı/Mektepli ikilemini kavramak bakımından aşağıda verilen yaşanmış olay oldukça dikkat çekicidir:

“Yaklaşık altı, yedi yıl öncesinde okuldaki odamda çalışmalarına yoğunlaşmışken eşimden bir telefon aldım. Eşim ve çocuklarını, anahtarı içeride unutarak evin dışında kalmıştı. Benden acil yardım talep ediyorlardı. Bende de yedek bir anahtar olmadığı için bir çilingire ihtiyacımız

vardı. Derhal şehre geldim ve bir çilingir bularak durumu anlattım. Çilingir:

- Problem değil Hocam, hallederiz, dedi.

Rahatlamıştım. Tahminime göre on, on iki yaşlarında olan çırağını yanıma verdi ve eve doğru yola koyulduk. İlk kez bir çilingir hizmeti satın alacak bir tüketici olmanın şaşkınlığının yanında on, on iki yaşında bir çocuğun becerisine ihtiyaç duyan bir yetişkin olarak da garip bir mahcubiyet içindeydim. Yol boyunca alacağım hizmetin karşılığında ne kadar ücret ödeyeceğim konusunda tahminlerde bulundum. Öyle ya, ilk kez böyle bir hizmeti alacaktım ve çok doğal olarak ücretler konusunda hiçbir fikrim yoktu.

Eve vardığımızda zihnimde üç aşağı beş yukarı bir fikir ve fiyat canlanmıştı. Bu hizmet için bir milyon lira versem, bir milyon lira da adının Ali olduğunu öğrendiğim çırağa harçlık vermeyi kararlaştırmıştım. Sabahları okuluna gidip, öğleden sonra çalışan bu çocuğa gönlüm müthiş ısınmıştı. Artık kapının önündeydik. Dışarıda kaldıkları için ailem komşuda bizi bekliyordu. Ali, beni hayrete düşüren bir profesyonellelikle kapımızı bir iki saniye içinde açtı. Sonrasında aramızda geçen diyaloga gelince:

- Teşekkürler evladım, borcumuz ne kadar?

- Beş milyon lira Amca.

- Evladım, beş milyon liralık ne yaptın?

Ben, bu sözleri söyledikten hemen sonra, Ali kapıyı sert bir şekilde kapatıp:

- Sen bilirsin Amca, demez mi?"

Hayatım boyunca aldığım en önemli derslerden birisidir, bu yaşanmışlık. Verdiğim beş milyon lira Ali'ye helal olsun. Ben, o beş milyon lirayı Ali'nin bir iki saniyelik emeğinin karşılığında vermedim.

Benim satın aldığım, evimin içine tekrar girebilmektir. On yaşında bir çocuk olan Ali, bunu benden çok daha önce çözümlemişti.⁷

1.3.2. Toplumla Faydalı Mal ve Hizmet Üretilmesi

Bir uğraşın, meslek olarak kabul edilebilmesi için şartlardan ikincisi yapılan işin neticesinde bir mal veya hizmetin üretilmesidir. Her geçen gün insan ihtiyaçlarının tahrik edilmek suretiyle artırıldığı dünyamızda bu ihtiyaçların karşılanması da önemli bir problem haline gelmiştir. Bu ihtiyaçların gerek mal gerek hizmet boyutuyla karşılanmasında mesleklerin oynadığı rol tartışılmayacak kadar önem kazanmıştır. Ayrıca toplumumuzun inanç değerleri insanın, diğer insanlara faydalı olduğu oranda hayırlı biri olacağını telkin etmektedir. Bu telkine itibar edenlerden doğal olarak insanların ihtiyacı olan bir malı ya da hizmeti üretmesi beklenir.

Bugün tarım, sanayi ve hizmet sektörü ve bunlara bağlı yüzlerce alt sektörde insanların ihtiyaçlarının karşılanması için durmaksızın mal ve hizmet üretilmektedir. Üretilen bu mal ve hizmetler her geçen gün çeşitlenmekte, insanların bunları tüketmeleri için de yoğun bir kaynak ve çaba harcanmaktadır.

Üretilen her mal ve hizmetin genelde toplumun özelde insanın faydasına olup-olmadığı meselesi oldukça tartışmalı bir konudur. İlkel bir atölyede veya gelişmiş makinelerle donatılmış bir fabrikada ayakkabı üretmenin insanların faydasına olduğu kabul edilebilir. Buna karşın insanların sağlığına zarar verici maddeleri üretmek faydalı bir uğraş kabul edilebilir mi? Bu açıdan insanlara, diğer canlılara ve tabiata zarar veren üretimleri gerçekleştirenlerin ne ölçüde bir meslek mensubu oldukları ve yaptıkları işlerin bir meslek olduğu yorumuna açık bir konudur.

⁷ Türker Göksel, (2010), Yazılar Yazgılar Gibidir Silinmez, Kümbet Yayınları, Afyonkarahisar, s. 151-153

1.3.3. Bir Bedel Karşılığında İcra Edilmesi

Takas ekonomisinin geçerli olduğu dönemlerde insanlar ihtiyaçlarını, ürettiklerini karşılıklı değiş-tokuş yaparak karşılıyorlardı. Ekonomide değişim aracı olarak malın yerini paranın almasıyla birlikte insanlar ihtiyaçlarını mal vererek değil para vererek karşılamaya başladılar. Para sahibi olmak için de insanların bir mesleklerinin olması ve onunla insanların ihtiyaçlarına dönük mal veya hizmet üretilip karşılığında para kazanmaları gerekiyordu. Nitekim bugün bir uğraşın, meslek olarak kabul edilmesi şartlarından biri de onun bir bedel karşılığında yapılmasıdır.

Bir iş veya uğraş bir bedel (ki bu bedel genellikle para olarak ödenir) karşılığında yapılmıyorsa, örneğin zevk için yapılıyorsa onu meslek olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu tip uğraşlar boş zaman meşguliyeti veya “Hobi” olarak tanımlanır. Yine yardım amacıyla veya ücret alınmaksızın yapılacak işler, süreklilik arz etmeyeceklerinden, bu tür uğraşlar da meslek olarak kabul edilemeyecektir.

1.3.4. Bir Meslek Teşkilatına Bağlı Olarak İcra Edilmesi

Toplum hayatının karmaşıklığı ve sürekli tahrik edilen ihtiyaçların karşılanması mecburiyeti, meslek mensuplarının kurumsal bir yapı etrafında bir araya gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu tarz örgütlenmeler günümüzde yasal zorunluluk haline gelmiştir. Bugün ülkemizde yarı resmi kurum sıfatıyla hemen hemen her mesleğin, mensuplarınca oluşturulmuş bulunan meslek teşkilatları bulunmaktadır. Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları şeklindeki bu kurumlar bir taraftan meslek mensuplarının hukukunu korurlarken diğer taraftan toplumla/tüketicilerle olan ilişkilerin yasal ve kabul edilebilir sınırlar içerisinde yürütülmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Bugün herhangi bir meslek mensubunun mesleğini icra edebilmesi için bağlı olacağı meslek teşkilatına üye olması zorunludur. Bu zorunluluk üyeye bir aidat yükümlülüğünün yanı sıra mesleğin icrasında uyulması gerekli kurallara riayeti de zorunlu kılmaktadır.

Geçmişte olduğu gibi belli bir iş yerinde fiilen deneyim kazandıktan sonra bir iş yeri açıp mesleğin icrasına başlama imkânı kalmamıştır. Dolayısıyla bir meslek mensubu sayılabilmek için lüzumlu olan diğer bir özellik faaliyet gösterilen alandaki meslek teşkilatına bağlı olmaktır.

1.3.5. Sürekli Olarak İcra Edilmesi

Sürekliликтen kasıt o mesleği icra eden kimsenin toplumda o meslekten geçimini temin ettiği algısını oluşturmaya yetecek kadar bir zaman aralığıdır. Bu anlamda standart bir süre koymak mümkün olmasa bile emekli olmayı hak edecek kadar bir süre o işte geçirme niyetine bağlı olarak aralıksız çalışıyor olmak yeterlidir diye düşünülebilir. Bu konuda daha belirleyici durum, bir-kaç kez veya kısa süreliğine bir işi yapmış olmanın o mesleğe sahip olduğuna ilişkin karine oluşturmada oldukça yetersiz kalacağı gerçektir.

İş hayatında yaygın kabul, bir kimsenin bir mesleğe sahip olması ve tercihinin bağlı olarak o mesleği iş üretme kabiliyeti olduğu sürece devam ettirmesidir. Ancak bunun yanı sıra bazı insanların belli süre bir mesleği icra ettikten sonra başka bir mesleğe geçebildikleri de görülebilmektedir. Gerekli donanıma sahip olunduktan sonra bu anlamda meslek değişimleri kabul edilebilecek türden değişikliklerdir.

Bir mesleğe, uzun süre yapma niyetiyle başlanmış olması, o mesleğin çok uzun süreli yapılacağı delili değildir. Zira iş ve ticaret hayatının karmaşıklığı, karşılaşılan sorunların aşılabilmesi veya özel olarak yaşanabilecek sıkıntılar meslek mensubunu mesleğini icra etmekten alıkoymaz.

Yine bir mesleğin gerektirdiği eğitim alt yapısına sahip olduğu halde özel yetenekleri sebebiyle farklı alanlarda meslekî tercih yapan kimseler de olabilmektedir. Bu tip kimseler ise eğitimi aldıkları mesleğin unvanı ile anılmaktan çok mesailerini yoğun olarak harcadıkları ve gelir elde ettikleri meslekleri üzerinden tanımlanırlar. Bu duruma, tıp eğitimi almış bir kimsenin doktorluk mesleğini değil de ses yeteneği sebebiyle müzikle meşgul olmayı tercih etmesi verilebilir. Bu kimse meslekî bakımdan doktor olarak değil de ses sanatçısı olarak nitelenecektir.

1.4. Meslek Kavramının Tarihi Gelişimi

İnsanın biyolojik varlığını sürdürmesi için temel bir takım ihtiyaçlarını karşılaması zorunludur. Beslenme, giyinme ve barınma gibi zaruri ihtiyaçlarının yani karşılanmadığında yaşamının tehlikeye girdiği ihtiyaçlarının her halükârda tatmin edilmesi gerekir. İlk insandan bu tarafa tabiatta hazır bulunan kaynaklar kullanılmak yoluyla insanoğlu bu zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Zamana bağlı olarak insan nüfusunun artması ihtiyaçların geçmişe göre daha düzenli tedarik edilmesi mecburiyetini doğurmuştur. Bulunulan bölgede yer alan kaynakların niteliğine (Tarım ürünleri, avcılıkla elde edilen ürünler) göre insanlar, zorunlu nitelikteki ihtiyaçların temininde deneme/yanılma sıklığına göre daha becerikli hale gelmişlerdir. Bu tedarik sürecinde ihtiyaçlar bireysel olarak değil ailenin ihtiyaçları ölçeğinde karşılanmaya çalışılmıştır. İlk başlarda meslekî kabiliyet, üretim boyutuyla değil de tabiatta hazır bulunan kaynakların hızlı bir şekilde tedarik edilmesi becerisi olarak değerlendirilmelidir. Yine meslekî kabiliyeti, bireyin bir alanda geliştirdiği yetenek olmaktan çok bir ailenin bireylerinin ortaklaşa ürettikleri çaba olarak anlamak daha yerinde olacaktır. Böyle olduğu içindir ki, başlangıçta bireylerin mesleğinden değil de ailelerin mesleğinden bahsedilmiştir.

Zaman içerisinde insanın tabiatı keşfetme hızına bağlı olarak kullandığı kaynaklar hem nicelik hem de nitelik olarak artmaya başlamıştır. Belli coğrafi bölgelerde (Mezopotamya gibi) insanların kümelenmiş olmaları ihtiyaçların yoğunluğuyla birlikte karşılanma usullerinin de sistemli hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu ortamda farkı ihtiyaçların mal ile malın mübadelesine/değiş-tokuşuna dayalı olması üretim ve tedarik süreçlerinin daha ağır gelişmesine sebep olmuştur. Ancak zamanla malın yerine değişim aracı olarak kıymetli madenlerin ve sonrasında da paranın kullanılması, üretim ve tedarik süreçlerinin görece daha sistemli yapılı hale gelmesine vesile olmuştur.

Sanayi Devrimi dönemine kadar bütün dünyada üretim anlayışının merkezinde ihtiyaca yetecek kadar üretmek vardır. Üretimde

kullanılan esas güç insan emeğidir. İnsanların ihtiyacı olan ürünler o alanda üretim bilgisine sahip kimselerin emeğiyle karşılanmış, ulaşım imkânlarının elverdiği ölçüde başta kendi bölgeleri ve yakın coğrafyalar olmak üzere erişilebilen en uzak bölgelere kadar ticaret yolları vasıtası ile ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Dünya nüfusunun giderek artması doğal olarak her alanda talebi olumlu yönde etkilemiş ve bu talebin karşılanmasına dönük çalışmalar hız kazanmıştır. Buharlı makinelerin üretimde ve ulaşımda kullanılmaya başlanmasıyla birlikte üretim olgusu yapısal bir evrim geçirmiştir. Daha önce el emeğine dayalı, sınırlı sayıda ve zaman alıcı üretim anlayışı, makinelerin devreye girmesiyle birlikte kendisini kısa sürede ve oldukça çok sayıda üretime bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece insan emeği kurumsal nitelikli üretim birimleri (fabrika) tarafından kullanılmaya başlamıştır. Bu durum bir taraftan işçi kesiminin ortaya çıkmasına sebep olurken diğer taraftan el emeğine dayalı mesleklerin bir kısmının fabrikasyon üretim karşısında zayıf düşerek ortadan kalmasına sebep olmuştur.

Üretim faaliyetleri günümüze doğru gelindiğinde tarım, sanayi ve hizmet sektörü olmak üzere üç temel alanda yapılandırılmıştır. Bu temel üretim alanları kendi içerisinde oldukça çeşitli alt sektör- lere ayrılmakta ve sayısı kesin olarak tespit edilemeyen çok çeşitli mesleklerin hayat bulmasına zemin hazırlamaktadır. Genellikle küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler bünyesinde farklı meslek dallarında milyonlarca insan istihdam olunmakta ve var olan ile gelişen ihtiyaçların karşılanmasına dönük mal ile hizmet üretimleri gerçekleştirilmektedir.

Tarihin akışı içerisinde mesleklerin bir kısmı ömrünü tamamlayarak ekonomik hayattan çekilirken, yeni ihtiyaçlar yeni meslekleri doğurmuştur. Bu süreçte etkili olan en önemli husus kuşkusuz teknolojik gelişmelerdir. Bilim dünyasında gerçekleştirilen yeni buluşlar, özellikle devletlere bağlı kurumların ve büyük ekonomik güce sahip olan özel işletmelerin Ar-Ge çalışmalarının sürekliliği kaçınılmaz olarak mesleklerin yapısını etkilemektedir.

Makine medeniyeti, toplumun değer sistemini kendine göre değiştirdiği için, mesleklerin çekicilik gücü de çok değişmiş bulunuyor. Bugünün insanı –belki dün de öyleydi- meslek seçiminde sosyal itibarı önde tutmaktadır. Sosyal itibar ise, o mesleğin getirdiği maddi imkânlarla ve şöhret faktörüne bağlıdır. Böylece, teknolojik mahiyetteki meslek dallarına –Mühendislik, Doktorluk, İş İdareciliği gibi- büyük bir rağbet olmakta, buna karşılık insanı manevi bir güç olarak ele alan bilgi sahaları - Felsefe, Edebiyat, Sanat, Sosyoloji ve Psikoloji - o denli ilgi çekmemektedir. Meslek seçiminin bu görünüşü, toplumda insanî değerlerin geri plana düştüğüne bir işaret sayılabilir. Bazen mesleklerin maddi menfaatle ilgisi o kadar kuvvetli olmaktadır ki, sanat ve edebiyatın bile böyle bir dünyada menfaat kavgasına vasıta edildiği görülebilmektedir. Bugün, yazılan roman ve hikâyelerin, şiirlerin, resim ve heykellerin çoğu, insanı anlama ve anlatma gayretinin bir eseri olmaktan ziyade insanın insanla mücadelesinde kavga taşı olmayı gaye edinmiştir. İnsanın ve insanlığın dışında hedeflere yönelmiş olması bakımından, bunları sanat ve edebiyat eseri saymak da doğru olmaz.

Meslek seçiminde güdülecek ahlâkî gaye, insanlara o yolda daha faydalı olmaktır. Bu gayeye ulaşabilmek üzere her meslek dalı kendi içinde bir “Ahlâk Düzeni” kurmaya çalışır ki, biz bu anlayışı “Meslek Ahlâkî” olarak nitelendiriyoruz. Hakikatte sırf teknolojik mahiyette mesleklerin de insanlara hizmet esasına göre düzenlenmelerinde bir engel yoktur. Nitekim ülke çapında meslek organizasyonları bu noktayı kendi kuruluş gayeleri olarak gösterirler. Her meslek teşekkülü kendi üyelerini maddi menfaat yerine insanlığa hizmet yoluna yöneltmeye çalışır. Fakat ne olursa olsun, meslekler arasındaki gelir farkları insanların tercihlerinde önemli rol oynamaktadır. Geliri az fakat hizmeti büyük işlerde çalışmak yahut geliri büyük işlerde aza kanaat etmek ancak fedakârlık ahlâkî ile yetişmiş insanların yapacağı bir şeydir. Fakat meslek seçimini sırf fedakârlık ve hırs tercihi haline getirmemek de cemiyetin vazifesi olmalıdır. Yüksek ahlâkî değeri olan meslek sahaları her zaman para olmasa bile saygı kazandırabilmeli, geliri az olanlar aptal yerine konmamalıdır.⁸

⁸ Güngör, a.g.e. , s. 204-205

2. BÖLÜM

AHLÂK ve ETİK KAVRAMLARI

2.1. Ahlâk Kavramı

Bir toplumda insan/lar/ın yakın ve uzak bir şekilde ilişkide buldukları yahut bulunmadıkları diğer insan/lar/la ilişkilerinin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair zaman içerisinde oluşan kurallar, ilkeler ve inançlar bütünü olarak tanımlanan ahlâk, Arapça “hulk” kelimesinin çoğuludur. Hulk ise yaratılıştan sahip olunan huy anlamına geldiği gibi, din, tabiat ve karakter anlamlarına da gelir. Bu bağlamda ahlâk için; insanın yaratılışından gelen ve ruhuna yerleşen alışkanlıklardır demek mümkündür. Ne var ki, böyle bir tanımlama insanın güzel ahlâka dair hasletleri sadece doğuştan getireceği gibi bir algıya sebep olacağından yetersiz kalacaktır. Bu durumda kişinin yaşadığı toplum içerisinde doğal yollarla veya özel çabalarıyla elde ettiği bir takım iyi ve kötü huylarının da olabileceğini ve bunların da kişinin ahlâkına ya da ahlâksızlığına karine oluşturacağını unutmamak lazımdır.

Ahlâk, takındığımız tutum ve gerçekleştirdiğimiz eylemlerin iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin vb. tarzda değerlendirilmesiyle ilgili bir kavramdır. Doğal olarak insan davranışları için geçerlidir. Bu minvalde insan davranışlarının yukarıda verilen ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi benzer bir kavram olarak “etik” kavramını ortaya çıkarmıştır. Daha da önemlisi, insanın sergilediği tutum ve davranışların arkasındaki esas itici gücü araştırmayı konu edinen bir bilim dalı olarak “Etik Bilimi”nden bahsedilmektedir.⁹ İlim dünyasındaki yaygın kabule göre Sosyoloji biliminin kurucusu olarak kabul edilen Emile Durkheim ise ahlâkı, “Fertlere emreden, onları şu veya bu tarzda hareket etmeye zorlayan, şahsî temayüllerine bir sınır çizen ve daha ileri gitmelerine engel olan kurallar”¹⁰ olarak açıklamaktadır.

Bu tanımlardan ahlâkın, toplum içerisinde yaşayan bireylerin uymak durumunda oldukları kurallar olduğunu çıkarmak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken konu bahsi geçen kuralların kim tarafından konulduğu, başka bir ifadeyle bu kuralların kaynağının ne olduğu konusudur. Bu soruya verilecek cevap toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Özellikle Müslümanların ahlâk kuralları olarak kabul ettikleri değerlerin, tarihin seyri içerisinde İslamiyet’in etkisiyle şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu durum diğer inançlar ve mensupları için de geçerlidir. Bu konuda Fatih Sultan Mehmet zamanında yaşanan bir hadise oldukça düşündürücü; düşündürücü olduğu kadar da günümüz çıkar merkezli ilişkilerini ahlâkın ışığında yeniden ele almaya davet edicidir:

“Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul’u fethetmeye hazırladığı sıralarda halkının durumunu görmek maksatlı tebdili kıyafetle bir gün çarşıya indi. Sabah erken saatlerde yanına aldığı veziriyle çarşıda olan Fatih, girdiği ilk dükkândan birkaç şey almak istedi. Dükkân sahibi kendisini tanımamakla beraber, arzu ettiği şeylerden

⁹ Türker Göksel, (1999), İşletmelerde Pazarlamanın Ahlâkî (Etiksel) Yönlü Sorumlulukları, AKÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, s. 3

¹⁰ Emile Durkheim, (1986), Meslek Ahlâkı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 11

sadece birini hazırlayıp verdi. Bunun üzerine Sultan diğer istediği şeylerinde hazırlanmasını söyledi. Dükkân sahibi; "Efendim ben sabah sifтахımı yaptım, komşumda dükkânını yeni açtı. Diğer isteklerinizi de ondan alınız." Dedi. Sultan yan dükkâna girdi, bu sefer de yeni girdiği dükkânın sahibi istediklerinden yine sadece birini hazırladı ve yan dükkâna gitmesini, çünkü komşusunun bu sabah sifтах yapmadığını, diğer alacaklarını da ondan almasını istedi. Bu durum böyle devam etti. Alış-verişi bitiren Fatih Sultan Mehmet'in ağzından şu cümle döküldü: "Allah'ım, değil bu milletle İstanbul'u, dünyayı bile fethederim."¹¹

İslam ahlâk anlayışı, İslamiyet'in temel iki kaynağı olması münasebetiyle Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet kaynaklıdır. İyinin-kötünün, doğrunun-yanlışın, güzelin-çirkinin belirlenmesinde asıl ölçüyü bu iki kaynak belirler. Güzel ahlâka dair bilginin davranışa yansımalarının istendiği gibi bu davranışların insan hayatının tamamına ve her alanına yayılması da istenir. Her ne kadar inanç, ibadet ve ahlâk olarak sıralanan dini bilgiler içerisinde ahlâk son sırada yer alır ise de bu durum önemsiz görülmesinden değil, her üç kavramın birbirini tamamlama ve diğerinin ön şartı olmasından kaynaklanmaktadır.¹² Peygamber Efendimizin "Size üstün ahlâkı öğretmek için gönderildim"¹³ hadisi inanç ve ibadetin ön şart ve başlangıç, güzel ahlâkın ise elde edilmesi gereken bir sonuç olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴

Nitekim bu inceliği ifade etmek sadedinde Anadolu topraklarının vicdanlı sesi Nureddin Topçu "Bizim ahlâkımız hürmet, hizmet ve merhamet prensiplerini kendinde birleştiren aşk ahlâkıdır. Her şeyden önce, Allah'ın yüzlerde güleceği yaşta, içgüdülerinin üstüne yükselemeyen gençlere aşkı sevdirmeliyiz. İlmin, sanatın, ahlâkın

¹¹ Işık Tunger, Osmanlı'da Esnaf ve Ticaret, http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=191, Erişim Tarihi: 02.11.2019

¹² Salih Zeki Zengin, (Nisan 2016), "İslam'da Ahlâk ve Etik, Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Semineri-2, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ankara, s. 10

¹³ Tosun B. Bayraktaroğlu, (2016), Bil! Bul! Ol! , Sufi Kitap, İstanbul, s. 48

¹⁴ Zengin, a. g. m. , s. 10

ve hepsinin gayesinde aşkın âşıkları olmayı ideal edinecek bir nesil yetiştirmeliyiz. Bu işi başardığımız anda, hasta bir kinden başka bir kudret taşımayan komünizm eriyerek kaybolacaktır”¹⁵ tespitini yapacaktır. Bu konuda Kınalızâde Ali’nin ahlâkı, “ameli hikmet” yani somut bilgelik olarak değerlendirmesi üzerinde durulmaya değer bir yaklaşımdır.¹⁶

Batı toplumunun ahlâka yüklediği anlamı tespit etmek bakımından Zygmunt Bauman’ın “Ahlâklı olmak geleceğe yatırım yapmak, özellikle de kara günler için tasarrufta bulunmaktır. Bağlı olmayı bağlamak, kontrol edilemez olanı kontrol etmek, bilinmeyeni içinde yaşanır -hatta belki de konuksever- hale getirmek”¹⁷ şeklindeki açıklaması dikkat çekicidir. Yine F.P. Mc Hugh’un “Ahlâk, daima gerçeklere bakmak; gerçeklerin insan ilişkileri üzerindeki etkilerine bakmaktır. Toplum veya şirketlerdeki güçlerin ve eğilimlerin anlaşılması için bireylerin tutum ve davranışlarına dair genel ilkelere ihtiyaç vardır. Bu ilkeler ahlâk labirentinde yol gösterici yön levhalarıdır”¹⁸ şeklindeki değerlendirmeleri de oldukça farklıdır.

Ahlâk aynı zamanda bir inanç ve düşünce sistemidir; üzerimizdeki elbise ve başımızdaki şapka gibi maddi bir varlığı yoktur. Belki de bu yüzdendir ki, bazı kimseler elle tutulur gözle görülür varlıklar ve cisimler dururken, böyle inançlara önem vermenin doğru olmadığını söylerler. Fakat unutulmamalıdır ki, insanları bir arada tutan şeyler, maddi menfaatler veya pazarlıklardan çok manevi bağlardır.¹⁹ Ahlâk, kültürün insan davranışları halinde dışavurumudur. Her uygarlığın değer yargılarına göre değişen izafi bir kavramdır.²⁰ Ayverdi, ahlâkı zedelenmiş bir milletin kültüründe şahsiyet ve kararlılık aranmayacağını, bu nedenle ahlâkî değerlerin, milletin bütününe kucaklayıp, saran koruyucu kaftan olduğunu²¹ ifade ederken; Ökten, “Bütün

¹⁵ Nureddin Topçu, (2008), Ahlâk Nizamı, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 29

¹⁶ Hakan Arslanbenzer, (2017), Eskimeyen Kitaplar, Avangard Kitap, İstanbul, s. 65

¹⁷ Zygmunt Bauman, (1998), Postmodern Etik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 73

¹⁸ F. P. Mc Hugh, (1992), İş Ahlâkı - Ethics, TÜSİAD Yayınlar, İstanbul, s. 110

¹⁹ Güngör, a.g.e. , s. 19

²⁰ Rasim Özdenören, (2015), Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı, İz Yayıncılık, 8.Baskı, İstanbul, s. 137

²¹ Samiha Ayverdi, (2013), O da Bana Kalsın, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 177

eylemlerin bilinçli yapıldığını ve her bilinçli eylemin de ahlâkî bir temele dayandığını²² ileri sürmektedir.

Ahlâk denildiğinde bir kurallar manzumesinden bahsedildiği unutulmamalıdır. Mesela çocuklara şefkat göstermek, başkalarının haklarına saygı duymak, yalan söylememek vb. davranışlar ahlâkî kurallardır. Demek ki, insan önce kurallar hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu bilgiye bağlı olarak bazı davranışları iyi veya doğru, bazı davranışları da kötü veya yanlış davranış olarak yargılamaktadır. Anlaşılacağı üzere ahlâkî bilgi, ahlâkî değerler hakkındaki bilgidir. Bu bilgi boyutuna ahlâkî düşünce veya ahlâk anlayışı da denebilir. İşte bu bilgi veya düşünce, ahlâkî davranış için bir kılavuz rolü oynar. Netice olarak da belli bir davranışın yapılmasını tavsiye eder mahiyettedir (Zayıf ve yoksul kişilere yardım etmek, devlet malını şahsi işlerde kullanmamak vb. gibi). İnsan, böyle durumlarda yukarıdaki kurala göre veya onun dışında bir davranışta bulunur. Şu halde, ahlâkın ikinci boyutu, ahlâkî hareket veya davranış olmaktadır. Üçüncü olarak, bir ahlâk kuralı kendisine bağlı birtakım his ve heyecan halleri de oluşturur. Kötü olarak nitelenen bir davranış yapıldığı zaman, suçluluk hissi veya vicdan azabı duyulur; İyi ve doğru bir hareket yapıldığında ise insanda vicdan huzuru, sevinç veya gurur oluşur.²³

Ahlâk, insan ve toplum için olduğu kadar ülke kalkınması için de önem taşır. Kalkınmanın bir boyutu maddi ise önemli bir diğer boyutu da manevîdir. Manevî kalkınmanın esasını ise ahlâk kuralları teşkil eder. Hatta bozulmuş ahlâkın, kaybedilmiş idealizmin, ihya edilmesi maddi kalkınmanın başlıca unsurlarından birini teşkil eder. İlim ve kültürün değer kazanmasında da itici güç olarak ahlâkî kurallara sadakat zorunluluk taşır. Gerçekten hayır, fazilet, hakikat ve feragat duygularını geliştiren bir idealizmin cazibesine kapılmadıkça, yüksek aşkların zevkini tatmadıkça insanoğluna has olan yaratıcı cevher paslanmaya, kabiliyetini kaybetmeye mahkûmdur.²⁴

²² Sadettin Ökten, (2017), Fincanımda Cola Var! , Tuti Kitap, İstanbul, s. 56

²³ Güngör, a. g. e. , s. 41

²⁴ Osman Turan, (2011), Türkiye’de Manevi Buhran Din ve Laiklik, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 64-65

Ahlâk kavramını zihinlerde yerli yerine oturtmak için son olarak evrensel mahiyet taşıyan üç temel ahlâk kuralından bahsetmek yerinde olacaktır. Bu üç temel kuralın muhatabı bireydir. Bireyin bu üç temel kurala riayet etmesi durumunda hayatın içerisinde cereyan eden birçok ilişkinin (Ekonomik, Sosyal, Siyasî, Kültürel vb.) daha sağlıklı yürütüleceği açıktır. Bu kurallar şunlardır:

- Konuşmak zorunda değilsin. Ama konuştuğun zaman doğru konuşacaksın.
- Söz vermek zorunda değilsin. Ama söz verdiğinde sözünde duracaksın.
- Emanete hiç bir şekilde ihanet edemezsin. Kendin bile kendine emanetsin.²⁵

2.2. Etik Kavramı

Etik kelimesi Türkçeye İngilizce “ethics” kelimesinden geçmiştir. Bu kelime İngilizceye ise Grekçe “ethos” kelimesinden türetilerek kazandırılmıştır. Anlam olarak “alışkanlık” manasına gelmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde etik kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Sözlük anlamı olarak etik; Töre Bilimi, Ahlâk Bilimi anlamını taşır. Bir bilim dalı olarak Etik ise, ahlâkî olanın özünü ve temellerini araştıran bilim, insan davranışları ile ilgili problemleri inceleyen felsefe dalıdır. Günümüzde etik kavramı ise daha çok iş hayatı içerisindeki davranış biçimlerini irdeleyen, düzenleyen bir disiplin olarak anlaşılmaktadır.

Etik ile ahlâk kelimeleri, bazı felsefeciler tarafından farklı anlamlar içeren kavramlar olarak görülmekte, bazı felsefeciler ise buna karşı çıkmaktadırlar. Bu konuda etiği kuramsal felsefeden ayırarak kendi başına bir felsefe alanı olarak ele alan ilk filozof Aristoteles'tir. O'na göre etik, pratik felsefenin bir bölümü olarak insan eylemleri ve onların ürünlerini konu edinir. Etik sözcüğü iki farklı

²⁵ Hikmet Akgül, (2014), Medeniyet ve Doğal Dünya Düzeni Konferans Notları, s.45

anlamda kullanılmaktadır. İlk kullanımı; alışkanlık töre ve gelenek manasındadır. İkinci ise (ki genel kullanımı budur), eylemde bulunan kişinin, eyleme ilişkin kuralları ve değer ölçülerini sorgulamadan uygulamayıp; aksine kavrayarak ve üzerinde düşünerek hedeflenen iyiyi gerçekleştirmesi ve bu eylemlerini alışkanlığa dönüştürmesidir. Bir başka deyişle etik, bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, normları, kuralları doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlâkî değerlendirmeler bakımından araştıran bir felsefe dahıdır.²⁶

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Etik Bilimi, felsefenin bir dalı olarak faaliyet icra etmektedir. Hatta bu yaklaşımın bir sonucu kabilinden çalışma hayatına ilişkin değerlerin tahlilinde kavramlaştırma “İş/Meslek Etiği” veya “İş/Meslek Ahlakı” şeklinde yapılmaktadır.²⁷

Günümüzde Meslek Etiği/Meslek Ahlakı, işletmelerin hayatında oldukça önemli hale gelmiştir. İşletmelerde örgüt kültürünün kurumsallaşması için kalite, verimlilik, esneklik, şirket kültürü ve sosyal sorumluluk gibi insan merkezli pek çok kavramın yanında etik kavramı da ana gündem maddelerinden birisidir. Öyle ki, dürüstlük, güven, saygı ve hakça davranmayı ilke edinmek ve çevreyle temas halinde bulunurken, aynı çevreyi paylaşan topluma destek olmak gibi ilkeler, modern toplumun olduğu kadar modern işletmelerin de vazgeçilmezidir. Bu vazgeçilmezlik işletmede, işletme yöneticileri öncelikli olmak üzere bütün çalışanların etik ilkeler etrafında yeniden yapılandırılması çalışmalarına hız kazandırmıştır. Artık lider karakterli yöneticiler için etik ilkelerin işletmelerinde kurumsallaştırılması bir tercih değil bir mecburiyettir. Bu ilkeler şunlardır:

- Etik ilkeleri herkesin bir numaralı sorunu haline getirir.
- Herkesi bu konuda sıkı çalışmaya özendirir.
- Bu ilkelere aktif bir ilgi duymayı özendirir.

²⁶ MEGEP, (2006), Meslek Etiği, Ankara, s. 3

²⁷ Bülent Aydın Ertekin, (2010), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Meslek Etiğinin Uygulanabilirliği Bir Gerçek mi Yoksa Bir Mit mi?” , Mevzuat Dergisi, Yıl 13, Sayı 148, s. 4, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/03.htm>, Erişim Tarihi: 20.05.2018

- Etik davranış sergileme ile performans arasındaki ilişkiye dikkat eder.
- Davranış ve eylemleriyle örnek olur.
- Açık bir iletişim tarzı sergiler²⁸

2.2.1. Etik Sistemleri

Etik ilkelerin geliştirilmesinde temel alınan yaklaşımlar hakkaniyet, insan hakları, faydacılık ve bireysellik ilkeleridir. Hakkaniyet, bütün kararların tutarlı, tarafsız ve gerçeklere dayalı olması üzerinde durur. İnsan hakları, bireylerin varlığı, bütünlüğü ve temel insan hakları üzerinde durur. Faydacılık, herkes için iyi olacak kararın verilmesini üstlenir. Bireysellik, bireylerin temel amaçlarının uzun dönemli olarak kişisel kazançlarını artırmak olduğunu savunur. Farklı bakış açıları, farklı etik sistemini temsil etmektedir. Etik sistemleri farklı insan yaratılışlarını da temsil etmektedir. Etik sistemlerin her biri tek başına her türlü durumda karşılaşılan etik sorunları ve ikilemelerini çözmeye yetmemektedir. İlgili konunun çözümünde uygun gelen sistemlerden biri veya birkaçı problemin çözümüne yardım edebilir. Tek bir etik sistemi yerine farklı etik sistemleri ile birey davranışlarının doğru ve iyiye yönlendirilmesini sağlayacak etkin düşünme becerilerinin geliştirilmesi gereklidir.²⁹

2.2.1.1. Amaçlanan Sonuç Etiği

Amaçlanan Sonuç Etiği genellikle faydacılık olarak bilinir. Sorunlara pratik bir yaklaşımı getirir ve elde edilecek sonuçlara odaklanır. Bu etik, haz arama ve acıdan kaçma üzerine kurulmuştur. John Stuart Mill'e göre bir eylemi "iyi" kılan şey sonuçta getirdiği fayda ile mutluluğu sağlamasıdır. "İyi"nin ölçütü olan mutluluğun, sadece eylemde bulunanın değil, ilgili herkesin, dolayısıyla tüm insanlığın mutluluğu olduğunu savunur. Amaçlanan Sonuç Etiği'nin sorunlara pratik yaklaşımı ve eylemlerin etkileyeceği bireylerin,

²⁸ MEGEP, a. g. e. , s.46

²⁹ MEGEP, a. g. e. , s. 7

verilen kararda dikkate alınmasını gerektiren faydacı yaklaşımı günlük sorunların çözümüne yardım edebilir.

John Stuart Mill'in Faydacılık İlkeleri:

- Bir eylemin doğru ya da yanlış olduğuna karar verebilmek için sonuçlarına yoğunlaşmak gerekir.
- Eylem kuralları, onlara uyacak bireylerin karakterinden kaynaklanmalıdır.
- Eylemlerin doğruluk oranı arttıkça, mutluluk da artar; azaldıkça mutluluk da azalır.
- Her insan kendi mutluluğunu istediği sürece, bu onların en yüksek mutluluğa ulaşmaları için yeterli bir nedendir.
- Mutluluk, insan eyleminin tek amacıdır ve onun ölçütü ahlâkî oluşudur.
- Mutluluk, bireyin kendi mutluluğu değil, eylemin herkes için doğruluğudur.
- Eylemin fayda derecesi, mutluluğu yaratabilir ya da mutsuzluğu engeller.
- Bir eylemin etik olarak doğru sayılması için, eylemin sağladığı toplam faydanın, bireyin yapacağı başka bir eylemin sağlayacağı toplam faydadan daha büyük olması gerekir.
- Faydacılık birbirine zıt etik yükümlülükler arasından seçim yapmada, genel bir hakemdir.

Bu etik anlayışında amaçlanan sonuca ulaşmak önemlidir. İlkelerin fazla bir önemi yoktur. Bir nevi "Hedefe giden yolda her şey mubahtır" anlayışı hâkimdir denebilir. Bu sistemi en iyi anlatanlardan biri de Nicolas Machiavelli (1469–1527)'dir. Onun ahlâk anlayışı "Amaca ulaşmak için her şey mubahtır" yaklaşımı üzerine oturtulmuştur.³⁰

³⁰ MEGEP, a. g. e. , s. 8

2.2.1.2. Kural Etiği

Yaşam içerisinde uyulması gereken kurallar vardır. Bu kuralların bir kısmı yazılı kurallardır. Bunlara yasa denir. Bu kurallara uymamanın cezai yaptırımı vardır. Yalnız yasal olan her şey etik değildir. Gerçek etik yasal olandan üst düzeydedir. Bir de yazılı olmayan kurallar vardır. Bunlar da topluma özgü gelenek, örf ve adetler ile toplum tarafından doğru olduğuna inanılmış bazı inançlardır. Bunların çoğunlukla hukuk önünde bir cezai yaptırımı yoktur. Ancak toplum içerisinde kökleşmiş olmaları nedeniyle bu kurallara uymayanlar toplum tarafından dışlanmaya kadar sonuçlarla karşılaşabilirler.

Bireyler yaşamları süresince kurallarla karşı karşıyadır. Ailede, okulda, toplumda, iş hayatında birçok kural vardır. Bireylerin yaşamı bu kurallarla düzenlenir. Kurallar toplumların yaşamını düzenler. Kural Etiği Immanuel Kant tarafından geliştirilmiştir. Kant, etik ilkelerin yıllardır bilindiğini, evrensel ve nesnel olduklarını belirtmiştir. Bütün insanlar için geçerli evrensel kurallar arayışı, bireyin davranışlarında temel alacağı sağlam çerçeveler çizebilir.³¹

2.2.1.3. Toplumsal Sözleşme Etiği

Toplumsal Sözleşme Etiği birey olarak toplumun genelince kabul gören ilkeler ve standartların benimsenmesi, toplum halinde yaşamının getirdiği çatışmaların çözümlenmesinde yarar sağlayabilir. Öncüsü Jean Jack Rousseau'dur. Onun için en önemli olgu, otorite ve özgürlük arasındaki dengedir. Bireylerle toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen ve uyulması zorunlu olan kurallara hukuk kuralları denir. Hukuk kurallarının insanların birbirleri ile uzlaşmaları sonucu ortaya konulduğu ileri sürülür. İnsanlar "Toplumsal Sözleşme" adını alan bir sözleşmeyle belirledikleri hukuk kurallarına uymak zorundadırlar. Hukuk kuralları özgür insanlar arasında eşit koşullar altında yapılan toplumsal sözleşmeye dayanır.

³¹ A. g. e., s. 8-9

Hukuk; toplumsal ilişkileri düzenleyen uyulması zorunlu kurallar topluluğudur. Hukuk kuralları yaptırımlarla güçlenmiştir. Hukuka ters davranış her zaman bir yaptırımla karşılaşır. Hapis, para cezası, uzaklaştırma, meslekten men edilme vb. gibi.

Hukuk kurallarının belirleyici özellikleri:

- Hukuk kuralları yazılı ve devlet eliyle uygulanan kurallardır.
- Her hukuk kuralı bir değer yargısına dayanır. Toplumdaki olaylar, hukuk tarafından değerlendirilir ve kural haline getirilir.
- Hukuk kuralları insan davranışlarını düzenler.
- Hukuk kuralları çoğu kez olumlu ya da olumsuz emirler şeklindedir. Bazen izin, bazen yasaklama biçiminde kendini gösterir.
- Hukuk kuralları tek bir olaya değil, aynı niteliği taşıyan bütün olaylara uygulanır.
- Hukuk kurallarının yaptırım gücü fazladır. Bu güç devlet tarafından korunur.³²

2.2.1.4. Kişisel Etik

Kişisel Etik sisteminin en önemli temsilcilerinden olan Martin Buber, Kişisel Etiğin kaynağının bireyin içinden gelen ses (vicdan) olduğunu savunur. Kişisel Etik, kişinin toplum içerisindeki bireysel duruşunu belirler. Bu etik anlayış bireyin ahlâkî alt yapısını temel alır. Bireyin yaşadığı ve çevresinde yaşanan olaylar karşısında gösterdiği tepkiler ya da koyduğu tavidir. Bireyin kendine dönmesi ve kendini kusursuzlaştırmak için gereksinim duyduğu gücü, kendi vicdanından almasını sağlayarak, bireyin karşılaştığı özel durumlarda doğru kararlar vermesinde yarar sağlayabilir.

Kişisel Etiğin özellikleri:

- Kişisel Etik, gerçeğin, doğrunun sadece zekâdan değil

³² A. g. e., s. 9-10

bireyin içinden geldiğini savunur.

- Doğruluk ve etik davranışlar herkesin içinde vardır.
- Kişisel Etik bireyin kendisine dönmesini sağlar.
- Bireyin karşılaştığı durumlarda doğru ve yanlış kararlar vermesi kendi vicdanına bağlıdır.
- Bireyi amacına ulaştıracak davranış etik olmalıdır.
- Yaşamda belli kuralların olamayacağı pek çok durum söz konusudur.
- Birey bir grupta yer aldığı için, haksızlığa göz yummaz.
- Birey özgürleştikçe kendi etik standartlarını geliştirir.
- Birey sadece kendi çabaları ile kusursuzluğa erişir. Başkaları bunu kişi adına yapamaz.
- Bireyler hayatları boyunca geliştikleri için, yeni değerler edinirler.³³

2.2.1.5. Sosyal Yaşam Etiği

Kişinin sosyal yaşam içerisinde kurduğu ilişkilerde uyması gereken kurallar bütünüdür. Hiçbirimiz dünyada yalnız yaşamıyoruz. Doğadaki her canlının yaşamak için diğer canlılara ihtiyacı vardır. Şüphesiz bu ihtiyacı en fazla hisseden canlı türü insandır. Ancak gerek insanların kendi aralarındaki ilişkilerde gerekse doğadaki diğer canlılarla kurdukları ilişkilerde uymaları gereken kurallar vardır. Bu kurallara Sosyal Yaşam Etiği adı verilir ve şu şekilde açıklanırlar:

- İnsanlar birbirleri ile olan ilişkilerini karşılıklı saygı ve nezaket kuralları çerçevesinde yürütürler.
- Tüm taraflar görevlerinin gerektirdiği hak ve sorumlulukların bilinci içinde davranırlar.
- Nüfuz ve güç kullanımı gibi baskı yöntemleri kullanılmaz.
- Meslektaşlar, öğrenciler ve çalışanlar hiçbir çıkar

³³ A. g. e., s. 10

doğrultusunda yönlendirilmez.

- Toplumun tüm üyeleri uygunsuz olarak nitelendirilebilecek davranışlardan kaçınır.³⁴

2.3. Ahlâk ve Etik İlişkisi

Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi tanımlamak her zaman kolay olmamaktadır. Özellikle kullanımları dikkate alındığında birçok kişi etik yerine ahlâk kelimesini, ahlâk yerine de etik kelimesini kullanabilmektedir. Meseleyi daha teknik düzeyde ele alanlar bu iki kelimenin aynı anlama gelmediğini ısrarla vurgulamakta ve ayrı ayrı tanımlar yapmaktadırlar. Bu çerçeveden bakıldığında etik kelimesi, davranışların değer yargıları itibariyle değerlendirilmesi anlamına geldiği, yukarıda da ifade edildiği üzere “Ahlâk Felsefesi” olduğu ileri sürülmektedir. Ahlâk kelimesi ise bireylerin olaylar karşısındaki tutum ve davranışları şeklinde açıklanmaktadır.

Günlük kullanımda sıklıkla birbirinin yerine kullanılan bu kavramların arasındaki fark daha net bir tarzda şu şekilde ortaya konabilir. Etik, “Bir davranışın iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış vb. ölçütlerle düşünce bazında değerlendirilmesi iken; Ahlâk davranışın bizi kendisidir, somut halidir. Daha da öz bir ifadeyle Etik, bir kişinin belli bir durumda dikkate alması gereken değerleri; Ahlâk ise bu değerlerin somut halini ifade eder.³⁵

Burada ortaya konan şablonun her zaman için geçerli olup olmadığını düşünmek gerekir. Zira toplumdan topluma davranışların nitelendirilmesinde kullanılan kaynaklar değişkenlik gösterebilir. Yani etik değerlendirmede kullanılacak kaynak, toplumdan topluma farklılık arz edebilir. Böyle olunca insan aklını merkeze alan bir yaklaşımın hâkim olduğu bir toplumla, akılla birlikte aşkın değerleri (ilahi kaynakları) esas alan bir toplum arasında neyin etik olup/

³⁴ A. g. e. , s. 10-11

³⁵ Musa Kazım Arıcan, (Nisan 2016), “Ahlâk, Etik ve Ahlâk Felsefesi”, Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Semineri-2, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ankara, s.11

olmadığı konusunda tartışmalar olacaktır.

Kavramlar esas itibarıyla doğdukları toplum yapısını yansıtır. Bu durumun doğal sonucu olarak aynı kavram başka bir toplumda aynı anlamı ifade etmeyebilir. Etik kelimesi de içerisinde doğmuş olduğu Batı toplumunun tarihi gelişim sürecinin bir neticesi olarak insan davranışlarını “akıl” merkezli değerlendirmeyi esas alan bir anlam taşımaktadır. Hâlbuki İslam toplumlarında kabul gören/görmeyen davranışların nitelendirilmesinde “akıl”dan öte vahiy esas alındığından günümüz Batı toplumlarında olduğu gibi etik ve ahlâk gibi iki ayrı kavrama ihtiyaç duyulmamıştır.

İletişimin hızlanması ve kolaylaşması kültürler arası etkileşimi artırmıştır. Bu etkileşimin neticesinde yabancı kelimeler, hem akademik hem de günlük hayatımıza rahatlıkla girebilmektedir. Özellikle iş dünyasındaki iletişimin ve doğal olarak etkileşimin hızının yüksek olması etik ve benzeri kelimelerin diğer toplumlara naklini de kolaylaştırmaktadır. Bahse konu bu iki kelimenin birbirinin yerine ikame ediliyor olmasının ana sebebi de bu durumdur. Lâkin bu durumun doğruluğunu tartışmak, değerlendirmek gerekir. Zira her kelime kendi değer yargılarıyla birlikte gelmekte, yerini aldığı kelimenin anlamını ve ona bağlı davranış hassasiyetlerini ortadan kaldıracıdır. Bunu bir misalle açıklamak gerekirse, Batılı bir kültür atmosferinde faaliyet gösteren bir işletmenin alkol imalatı yapması Batı kültürü içerisinde yetişmiş bir birey tarafından etik dışı bir tutum/davranış olarak nitelendirilmez. Nihayetinde bireylerin bu ürünü alıp-almamakta hür oldukları düşüncesinden hareketle üretiminin yapılabileceği savunulur. Ahlâkî kuralların vahyin ışığında tanımlandığı bir toplumda ise Müslüman bir bireyin bırakalım alkol imalatı yapmasını, onun reklamını yapması, insanların bir şekilde tüketimine aracılık yapılması dahi ahlâksızlık olarak kabul edilir.

Batı toplum yapısında din, ahlâk, hukuk ayrı ayrı kategoriler halinde mütalaa edilmektedir. Türkiye gibi Batı toplum yapısını

kendisine örnek almış ülkelerde de yapının bu kategorik biçimine benzemesi için çaba gösterilmektedir.³⁶ Temelde bu tercih, kavramların ifade ettiği anlamları farklılaştırmakta ve bir süre sonra kavram kargaşasıyla birlikte değerlerle davranışlar arasında tutarsızlıklar oluşturmaktadır. Bu tercihte bilinçli/bilinçsiz ısrar edilmesi sonucunda zaman içerisinde sahip olunduğu ileri sürülen değerlerle tam aksi tutum ve davranış içerisinde olan bir toplumsal yapı zuhur etmektedir.

³⁶ Özdenören, a. g. e., s. 87

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL HAYATI DÜZENLEYEN KURALLAR

3.1. Dinî Kurallar

Dinî kurallardan bahsetmeden önce “din” kelimesinin ne anlama geldiğini bilmek gerekir. Din kelimesi Arapça “deyn” kelimesinden türetilmiştir. “Yükümlülük, belirli zamanda ödenmesi gerekli borç” anlamına gelen deyn kelimesinden hareketle din, “Belirli zamanda ödenmesi gerekli borcun ödeme biçimini düzenleyen kurallar” olarak açıklanmıştır. Zamanla anlam kaymasına uğrayan din kavramı “Örf, âdet, durum, itaat, hüküm, fermande, yönetme-yönetilme, itikat, tapınma” gibi anlamlar da kazanmıştır.³⁷ Türk Dil Kurumu ise “din” kelimesini üç ayrı şekilde açıklamaktadır. Buna göre “din” kelimesi ilk olarak “Tanrı’ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet anlamına gelmektedir. İkinci olarak, “İnançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan düzen”,

³⁷ Ahmet Yüksel Özemre, “Din Nedir?”, s. 1, <https://www.ozemre.com/makaleler/din-nedir>, Erişim Tarihi:09.05.2018

son olarak da “İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü, kültür”³⁸ gibi anlamlar taşımaktadır. İslam Ansiklopedisi’ne bakıldığında ise dinin “İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarında karşılaşılan evrensel bir olgu olduğu, insanı hem içten hem dıştan kuşatarak onun düşünce ve davranışlarında kendine gösteren bir disiplin olduğu”³⁹ ifade edilmektedir.

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere din, insan davranışlarını etkileyen önemli bir kurumdur. İnsan davranışlarının çeşitliliği dikkate alındığında bu kurumun, insanın merkezde olduğu her ilişkide belirleyici bir rol oynadığı düşünülebilir. İşte tam da bu noktada insan davranışları üzerindeki belirleyiciliği itibarıyla dinin işlevlerinden bahsetmek gerekecektir. Bu çerçevede, dinin kişisel bütünlüğü etkileyici, bireyi sosyalleştirici, bireysel ve toplumsal ahlâkı güçlendirici, kişiyi geleceğe hazırlayıcı, kişinin doğal yapısını koruyucu, kişiye bir yaşam tarzı sunucu işlevlerinin olduğu belirlenmiştir.⁴⁰

Dinin işlevlerinin hayatın her alanını kapsayıcılığı düşünüldüğünde, din kurumunun toplum hayatını düzenleyen en önemli kurum olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. İslamiyet özelinde mesele ele alındığında Türkler’in İslamiyet’i kabulleriyle birlikte dini kuralların hem fert hem toplum hem de devlet hayatında belirleyici bir unsur olduğu görülecektir. Her ne kadar İslamiyet’e aykırı olmak kaydıyla Örfî Hukuk kuralları da uygulanmışsa bile insan-insan, insan-toplum ve insan/toplum ve devlet ilişkilerinde din merkezli kurallar hâkim olmuştur. Ne var ki, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’la beraber başlayan yenileşme hareketleri toplum ve devlet hayatında dini kuralları arka plan atıp, seküler/dünyevî bir anlayışı ikame etmeyi önclemiştir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde geliştirilerek devam eden bu anlayışın neticesinde dini kurallar devlet otoritesinin yaptırımlarından da yoksun bırakılmış ve sadece bireylerin inisiyatifine/vicdanına terk edilmiştir.

Devlet hayatının dini kurallardan arındırılması, dini kural

³⁸ TDK, “Din”, <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018

³⁹ Günay Tümer, (1994), “Din” Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt IX, s. 317

⁴⁰ Cemil Oruç, (2008), Din Kişisel ve Sosyal İhtiyaçtır”, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 13-2, s.133-139

ve kaidelerin toplum hayatındaki tesirini ortadan kaldıramamıştır. Özellikle ibadet ve ahlâka dair hükümler bireylerin yaşamında etkisini sürdürmüştür. Lâkin bu değerlerin eğitim ve öğretiminin ihmâl edilmesi, yerlerine Batılı değerlerin ikame edilmeye çalışılması, yeni nesillerin düşünce ve davranışlarında olumsuz yönde farklılıklar oluşturmuştur.

İslamiyet'in emir ve yasaklarının tıpkı Batı/Hıristiyan anlayışında olduğu gibi dünyevî ilişkilerde etkisinin azaltılarak sadece öteki dünyaya ait hükümleriyle ibadethane/mabet sınırları içerisinde tutulması bir tercih olmakla beraber sonuçları itibariyle değerlendirmeye açık bir tasarruftur. Buna rağmen sözlü kültür unsurları vasıtasıyla İslamiyet'in toplum hayatını düzenleyici mahiyetteki önermeleri, ahlâk kurallarını, yer yer de hukuk kurallarını etkilemeyi sürdürmüştür.

İslamiyet, ahlâka dair birçok kuralı ihtiva etmektedir. Temel kaynaklar olması münasebetiyle Kur'ân-ı Kerim ve Hazreti Peygamberin (sav) sünnetinde, Müslüman bir bireyin hangi ahlâkî özelliklere sahip olması gerektiği hususunda birçok düzenlemenin bulunduğu açık bir şekilde ortadadır. Bu konuya ilişkin Hazreti Peygamberin (sav) aşağıdaki açıklamaları oldukça dikkat çekicidir:

- *Aranızdaki en hayırlılar, en güzel ahlâka sahip olanlardır.*
- *Aranızda en sevdiğim ve bana kıyamet gününde en yakın olacak kişi en güzel ahlâka sahip olandır.*
- *Bir ömür ettiğiniz amellerin tartılacağı günde edep ve güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiçbir amel yoktur.*
- *Güzel ahlâka sahip olan kimse ömürlerini oruç ve namazla geçirmiş kimselerin derecesine erecektir.*
- *Agâh olun ve dinleyin: Size, sizin için en kolay ve en faydalı ameli haber vereyim mi? Edebinizi takındığınız halde sakın ve halim olmak, şerefınızı muhafaza etmek, sükût edip gadaplanmamak ve güzel ahlâkın icabını yerine getirmektir.⁴¹*

⁴¹ Bayraktaroğlu, a. g. e. , s. 97

İslam ahlâkının en bariz ayırıcı özellikleri hürriyet, eşitlik ve dayanışma fikirleridir. İslam ahlâkı, bilhassa insanlığa telkin ettiği dayanışmayla, iyiliğe, kötülüğe ve insanlık hasletlerine dair olan anlayışındaki açıklık ve olgunluk ile kendisini gösterir. Son derece adil ve samimi olan tarafsızlığı ve sahip bulunduğu müspet ve doğruya sevk edici gerçekler İslamiyet'e dünya ölçeğinde bir güç getirmiştir. Bu gücün arkasındaki itici unsurun kaynağı İslamiyet'in sosyal hayata taşıdığı ahlâkî ilkelerdir ki; bu ilkelerin uygulanması neticesinde toplumda insanların bir kısmı özel haklara sahip seçkinler/Aristokratlar diğer bir kısmı da en doğal haklarından mahrum kimseler/Sefiller şeklinde sınıflandırılmazlar.⁴² İslâmiyet'in sosyal hayatı ve devlet ilişkilerini adalet anlayışı üzerine oturturken, genelde ekonomik özeldense iş hayatını yönlendirmediği düşünülemez. Çok yüzeysel bir bakışla değerlendirildiğinde bile İslâmiyet'in iş ahlâkını dört ana ilke etrafında şekillendirdiği görülecektir. Bu ilkeler:

- Tevhit/Birlik anlayışı ile birlikte muvazene /denge yaklaşımı,
- Bireyin özgür iradesiyle hareketi,
- Sorumluluk duygusu ve bilinci,
- İhsan⁴³ olarak temellendirilmiştir.

Bu açıklamalar göstermektedir ki, ahlâkı dinden ayırmak mümkün değildir. Ancak İslamiyet'i dosdoğru ve derinliğine tanıtabilecek yeni kültür kurumlarına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç, ilgili eğitim/öğretim kurumlarının yoğun çalışmaları neticesinde elde edilebilecektir.⁴⁴ Yalnız bu anlayışın sadece eğitim/öğretim kurumlarının sınırlarının içerisine hapsedilmesi bu değerlerin toplumsallaşmasını engelleyecektir.

İslami esasların Müslümanlarca nasıl tatbik edileceğine dair bütün hayatıyla somut örneklik oluşturmuş olan Hazreti Muhammed

⁴² M. Ertuğrul Düzdağ, (2017), Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 171

⁴³ Mahmut Arslan, (2012,) İş ve Meslek Ahlâkı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 156

⁴⁴ Topçu, a. g. e., s. 29

(sav) insanlığa şu mesajı vermektedir: “Ahlâkımdan izler insanlar arasında kıyamete kadar yaşamaya devam edecektir. İnsanlar için tek onur ve gurur kaynağı, ahlâklarıdır. İşlerinde, başarılarında, âdetlerinde, hallerinde, gerçek başarı sadece adaletle teyit edilmiş mükemmel ahlâkla yapılandır”.⁴⁵ Bu tespitten hareketle Amerika Birleşik Devletleri’nde zencilerin beyazlar tarafından uğratıldığı hak-sızlıklara karşı verilen mücadelenin öncülerinden Malcom X’in “Ben, siyah ve beyazı sadece kahveme şeker koyarken bir arada olabilecek şeyler olarak algılayabiliyordum. Ta ki Hac ziyareti yapana kadar” tarzındaki sözü oldukça farklı bir anlam ve önem kazanmaktadır.

İnsanın hakikati araması ahlâkî ve aklî bütün kuvvetlerinin serbestçe hareketi ve gelişmesi ile mümkündür. Bu nedenle İslamiyet’in sosyal ahlâkı tam ve geniş bir şahsî hürriyet esasına dayanır. İslam ahlâkı bu hürriyeti insanlara, Allah’a imanın bir neticesi olarak takdim eder. İşte bu ahlâk anlayışı insana, sahip olduğu tekâmül kabiliyetini gücü yettiği derecede genişletmesi için hür olmak vazifesini yüklemektedir. Yani İslamiyet’e göre hürriyet, öyle insanların kullanıp kullanmamakta serbest olduğu veya kanun koyucunun istediği zaman verip, istediği zaman alabileceği siyasi bir haktan ibaret değildir. Hürriyet, Müslümana, kabul ettiği din ve onun etrafında anlam bulan ahlâk tarafından verilmiş bir vazifedir. Çünkü bütün Müslümanlar, doğruyu bilmeye ve tatbik etmeye mecburdurlar. Bu sebeple her Müslüman, elinden geldiği kadar hür olmak vazifesiyle mükelleftir.⁴⁶

Din, ahlâkî hayatımızın yegâne kaynağı değildir, ama en temel kaynaklarından biridir. Mesela din ile ahlâk ilişkisi, ideal adaletin yorumlanması bakımından ele alındığında adaletin, eşitlik prensibinin en veciz ifadesini İslam dininde bulunduğu görülür. Zira İslamiyet’te insanların eşit olarak doğdukları inancı, dinin başlıca temellerinden birini oluşturur. Bütün insanların kökü bir anne ve bir babaya dayandığından hiç kimse renk ve soy bakımından başkalarından üstün olduğu iddiasında bulunamaz. İnsanlar sadece sorumluluk çağında yapmış olduklarıyla iyi veya kötü sıfatına hak kazanırlar. Bu

⁴⁵ Bayraktaroğlu, a. g. e. , s. 49

⁴⁶ Düzdağ, a. g. e. s. 189

meyanda Kur'ân-ı Kerim, "Her çocuğun İslam fitratında doğduğunu" vurgularken, herkesin doğuştan hem eşit, hem de masum olduğunu net bir şekilde belirlemiş olmaktadır.⁴⁷

Bugün modern dünyanın içinde bulunduğu ahlâkî çöküntünün temelinde inançsızlık yatmaktadır. Her türlü değer in ortadan kaldırılıp yerine anlamsız bir hayat tarzının yerleştirilmek istendiği ortadadır. Batının Kapitalist yaşam biçimi, Müslüman toplumlarını da olumsuz etkilemektedir. Cinsellikten uyuşturucuya, kumardan hırsızlığa uzanan genel ahlâka aykırı olaylar her gün televizyonların haber programlarının ve gazetelerin sayfalarının ana temalarını oluşturmaktadır. Moda aldatmacasıyla nesiller aslî kimliklerinden uzaklaştırılmaktadır. Bu suretle toplumu ayakta tutan değerler tahrip edilmekte yerine ölçsüzlük ikame edilmektedir. Geç de olsa bunun farkına varan Batı, gençlerin eğitiminde dinî ve ahlâkî konulara ağırlık vermeye başlamıştır. Bu farkındalık dolayısıyla devlet başkanlarından bürokratlara, öğrencilerden işçilere farklı konumdaki insanlar, özellikle hafta sonlarını kiliselerde ibadet ederek geçirmeye teşvik edilmektedir.

Müslüman toplumlarda ise Batı'nın değerlerinin öğrenilmesi, Batılı gibi yaşanması anlaşılmasız biçimde özendirilmektedir. Eğitim süreçlerinde dinî ve ahlâkî değerler ihmal edilmektedir. Gelişmenin ve medenileşmenin Batıyı taklit etmekle elde edileceği sanılmaktadır. Oysa Türkler, insanlığa adalet ve medeniyetin en yüksek şeklini gösteren bir geleneği temsil etmektedirler. Bu medeniyetin uzun süre ayakta durmasının en önemli sebebi, toplumun hayat damarlarını oluşturan iman esaslarının her alanda uygulanmaya konulmuş olmasıdır. İman esaslarının bu düzeyde ele alınması Türker'in hayatı algılayış ve eşyaya bakış açılarını anlamlandırmıştır.⁴⁸

Ahlâkî değerlerin, dinin önemli bir unsuru olduğunu Hz. Peygamber (sav) şu şekilde örneklemektedir:

"Bir gün adamın biri Hz. Peygamberin sağ omuzunda durarak,

⁴⁷ Güngör, a. g. e. , s. 115

⁴⁸ Vedat Aydın, (1996), Ahlak Dersleri, Denge Yayınları, İstanbul, s. 21-22

- *Din nedir ya Resulallah, diye sorunca Hz. Peygamber (sav):*

- *Güzel ahlâktır, cevabını vermiş. Sonra sol yanına geçerek aynı suali tekrarladığında da yine aynı cevabı vermiştir. Bu sorgu, sual defalarca devam ettiğinde Peygamberimiz:*

- *Söyledik ya güzel ahlâktır” buyurmuşlar. Sıkıcı sualiyle Hz. Peygamber (sav)’i bıktıramayacağını gören adam sabrın da, güzel ahlâkın gereği olduğunu anlayarak huzurundan ayrılmıştır.”*

Bu misalde görüldüğü üzere güzel ahlâk yalnız terbiye, nezaket, incelikten ibaret değildir. Güzel ahlâk koruyuculuk, yardım, iktisadî, içtimaî, ticarî ve ahlâkî her çeşit muamele ve münasebette, dürüstlük, koruyuculuk, merhamet gibi faziletlerle bütünleşmek yolunda gayret kemeri bağlamaktır.”⁴⁹

3.2. Örf ve Âdetler

Örf ve âdet, insanlar arasında tekrar tekrar yapılarak yerleşmiş olan davranışlar, inançlar ve kurallardır. Sözlük anlamı ile örf “Tanıma, bilme, tanınan, bilinen” anlamındadır. Âdet ise, “Alışkanlık” demektir. Örf ve âdete, gelenek ve görenek de denilmektedir. Bu anlamda örf ve âdetler toplumu düzenleyen normlar/kurallar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kurallar bazı kimseler tarafından maksatlı olarak planlanmış ve ortaya konmuş olmayıp, cemiyetin tarihi boyunca yaşadığı hayat içinde gelişmiş ve benimsenmiştir. İnsanlar, bunları yazılı metinler halinde değil, başkalarıyla münasebetleri içinde veya büyüklerinin sözlü anlatımıyla öğrenirler. İşte her toplumun böyle kuşaktan kuşağa aktarılan standart davranış tarzlarına “Örf ve Âdetler” denir. Âdetler de, örfler de bir toplumda önceki nesillerden gelen ve fertler tarafından ortaklaşa benimsenen hareket tarzlarıdır. Âdetleri, örflerden ayıran asıl fark, bir âdete uyulmaması halinde toplumun sadece alay etme, hor görme gibi tepkilerde bulunmasıdır. Örflere aykırı davranma halinde ise daha resmi ve sert tepkiler

⁴⁹ Samiha Ayverdi, (1988), Hey Gidi Günler Hey, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s.196-197

görülür. Örneklendirilecek olursa otobüste bir kadına veya ihtiyara yer vermeyenler sadece ayıplanmakla yetinilirken, buna karşılık evli insanlardan birinin öbürünü aldatması toplum gözünde bir suç teşkil eder. Çünkü eşlerin birbirine sadık kalması bir örfür.⁵⁰

Örf ve âdetler sistematik olarak oluşturulmamışlardır. Toplumların çok uzun süren deneyim ve ortak kanaatleri neticesinde oluşurlar. Bu anlamda zorlamayla oluşturamazlar, ancak meydana geldikten sonra da toplumun bazı katmanlarında birçok eylemi belirleyici rol oynarlar. Örf ve âdetler aynı zamanda toplum, grup ve sınıflar arasında değişebildiği gibi zaman içinde de önemli ölçüde farklılaşabilirler. Bir örfün doğruladığı bir tutum veya davranış bir süre sonra kabul görmeyebilir. Çağdaş toplumlarda, bireyler arasındaki ilişkilerin, kişisel niteliklerinden sıyrılıp toplumsal niteliğe bürünmesi, örf ve âdetlerin etki ve önemini azaltmaktadır. Bu gibi durumlarda, bireyde aidiyet veya referans grubunun normları ve kontrolü dışında tutum ve davranış meydana gelebilmektedir. Bireyler örf ve âdetlere genellikle kendiliklerinden uyarlar. Diğer bir ifadeyle, normun yaptırımını bizzat bireyin kendisi de uygulayabilir. Bu durum normal olarak, bireyin normla bütünleşme, onu içselleştirme düzeyine bağlıdır. Bir örf veya âdetin zorlayıcı ve bağlayıcı yaptırımlarla desteklenmesi ve yazılı norma dönüştürülmesi halinde, o örf veya âdet bir hukuk kuralına dönüşür.⁵¹

Örf ve âdetlerin kökü o kadar derinlere, o kadar eskilere gider ki bunların adeta birer tabiat kanunu olduğu zannedilir. Onlara “mutlak doğru” gözüyle bakılır. Gerçekte insanın, doğru, yanlış, iyi, kötü gibi kıymet hükümleri hep örf ve âdetlere dayanır. Örfün gösterdiği şey doğru, onun aksi de yanlıştır diye düşünülür. Örf ve âdetlerin hayat içerisinde bu kadar yerleşmiş ve kökleşmiş olmaları, bazen onları sosyal değişimin önüne çıkan birer kuvvetli engel haline getirmektedir. Fakat onların bu “muhafazakâr” karakterine bakarak hiç değişmediklerini düşünmek de yanlış olur. Bazılarında çok yavaş, bazılarında çok süratli de olsa örf ve âdetler her toplumda değişir.

⁵⁰ Güngör, a. g. e. , s. 94

⁵¹ Hüseyin Ali Kutlu, (2011), Meslek Etiği, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 63-64

Aslında onların kolay ve çabuk değişmeleri toplum için hiç iyi değildir. Her şeyden önce, kolay ve çabuk değişen davranış tarzları zaten âdet veya örf sayılmaz. Toplumun ayakta kalması ve devam edebilmesi insanlar arasında ortak davranış tarzlarının bulunmasına ve bunların devamlılık kazanmasına bağlıdır ki, zaten örf ve âdetler de bu ihtiyacı karşıladıkları için toplumun temelini teşkil ederler.⁵²

Bu konuyu güzel bir misalle taçlandırmak adına geçmişte sayıları oldukça fazla olan günümüzde ise maalesef sayıları azalan bir büyüğümüzün, bir ninemizin bayramlaşma merasimini nakledelim:

“Bayram günü yaklaştığında, yirmi adet yeşil, yirmi adet pembe ve bir adet de kahverengi mendil alınırdı manifaturacıdan. On liralık banknotlar yeşil mendillerin, yirmi liralık banknotlar pembe mendillerin içlerine, elli liralık banknot ise kahverengi mendilin içine özenle yerleştirilirdi. Herkesin gözlemediği, bir ninenin, muhatabı olan çocuklara mendil verdiğiydi, hediye olarak. Mendilin içinde para olduğunu, bir veren bir de alan bilirdi. Günümüzde bayram harçlıklarının, inşaat işçilerine yevmiyelerinin dağıtan çavuş misali dağıtıldığı düşünüldüğünde ninemizin hassasiyet, inceliği, estetik kaygısı dikkatlerden kaçmayacaktır. Bu ninenin torunu, ninesinden gördüğü bu güzel hasleti devam ettirmek için bayramlaşmaya gelen çocuklardan birisine bir mendil uzattığında çocuğun tepkisi bugünkü vahim durumumuzu oldukça güzel anlatmaktadır:

- Para ya da çikolata verseydiniz keşke amca!”⁵³

Bu güzel misal, örf ve âdetlerin kitaplardan değil, insandan insana aktarıldığını göstermektedir. Onun için aile mühimdir. Kreşte büyüyen çocukla, ailesinin kucağında büyüyen çocuk bir ol/a/maktadır. Maalesef bugün kreşlerde büyüyen çocuklardan bilgisayar

⁵² Güngör, a. g. e. , s. 95

⁵³ Göksel, a. g. e. , s. 26-27

tutumlu, katı, duygusuz, idraki tıkalı insanlar yetişmektedir. Tıpkı örf ve âdetlerini küçümseyenlerin çocuklarında olduğu gibi.⁵⁴

3.3. Görgü Kuralları

İnsan sosyal bir varlık olması münasebetiyle diğer insanlarla birlikte hayatını sürdürmek zorundadır. Bu zorunluluğun doğal neticesi ise insanın diğer insanlarla bir takım ilişkiler içerisinde bulunmasıdır. Bu ilişkiler hayatın her alanına aittir. Yemek yemek, ders dinlemek, seyahat etmek, fatura yatırmak, telefonla görüşmek, ziyaret etmek, sinemaya gitmek vb. birçok eylem insanın günlük hayatı içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerdir. Her eylem doğrudan ya da dolaylı olarak muhataplarını (aktif veya pasif muhataplar) olumlu/olumsuz şekilde etkiler. İşte bireyin bir korku ya da yaptırım endişesinden daha çok muhatapları nezdinde olumlu etki bırakmak amacıyla eylemini gerçekleştirirken, uymak durumunda olduğu kurallara “Görgü Kuralları” denir.

Bu kurallar zamana bağlı olarak ortaya çıkar ve kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle toplum bireylerinin çoğunluğu tarafından aynı şekilde değerlendirilirler. Bu ortak kabul, görgü kuralları olarak tanımlanmış kuralların aksine hareket edenlerin eleştirilmesine/dışlanmasına ve hatta “görgüsüz”, “kaba” gibi sıfatlarla kınanmasına sebep olur. Bu sıfatlarla nitelenen kimseler, toplumun diğer bireyleri gözünde daha az saygınlığa sahip olurlar.

Görgü kuralları bireyler tarafından eğitim-öğretim sürecinde öğrenilir. Başta aile içi eğitim olmak üzere anaokulundan üniversiteye kadar devam eden eğitim ve öğretim faaliyetlerinde eğitici ve öğreticilerin temel görevlerinden birisi de öğrencilere görgü kurallarının neler olduğunu öğretmek ve bunlara uymalarını sağlamaktır. Bireyler eğitim-öğretim faaliyetinin yanı sıra tarafı oldukları ya da gözlemledikleri olaylar vasıtasıyla da görgü kurallarını öğrenebilirler. Görgü kurallarına uyan insanların toplumda saygınlık görmeleri,

⁵⁴ Samiha Ayverdi, (2010), Mektuplardan Gelen Ses, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 147-148

ihlal edenlerin ise dışlanmaları, ayıplanmaları diğer bireylerin görgü kurallarına gönüllü uyumuna vesile olur.

Hayatta ilişkilerin çok çeşitli olması görgü kurallarını da çeşitlendirmiştir ve sınıflandırılmasını zorlaştırmıştır. Bu durumda görgü kurallarını anlamak için örnekler üzerinden gitmek daha yerinde olacaktır. Örneğin önceden randevu almak, randevuya saatinde ve ziyaretin niteliğine uygun kıyafetle/tıraşla gitmek, kapıyı vurmadan girmek, gerektiğinden uzun kalmamak gibi incelikler resmî bir ziyarette uyulması gereken görgü kurallarındandır.

Toplu taşıma araçlarında yaşlılara, engellilere ve hamilelere yer vermek, yüksek sesle konuşmamak, kabuklu yemiş yememek, çöp atmamak, araç koltuklarına zarar vermemek vb. davranışlar görgü kurallarındandır. Yine bir öğrencinin dersine vaktinde gelmesi, geç gelmesi halinde kapıyı vurup izin isteyerek sınıfa girmesi, ders esnasında başka bir şeyle meşgul olmaması, çıkması gerekiyorsa izin alarak çıkması, görüş bildirmek istediğinde izin istemesi, ders bitiminde hocadan önce çıkmaması da görgü kurallarındandır.

Telefonla iletişimde telefonun uzun uzun çaldırılmaması, muhatap telefonu açtığı anda telefon açanın öncelikle kendisini tanıtmaması, konuya girmeden müsait olup/olunmadığının sorulması, konunun ayrıntıya boğulmadan öz bir şekilde açıklanması, görüşme bitiminde veda sözcüğü kullanılması, muhatap kapatmadan ahizenin kapatılmaması vb. davranışlar da görgü kurallarındandır.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere görgü kurallarına uymak, bireyi, eyleminden beklentisine daha kolay ve çabuk ulaştıracağı kadar diğer insanlar nezdinde saygın kılar. Aksi tutum ve davranışlar beklentisine daha geç ve daha zor ulaşmasına, belki de ulaşmamasına sebep olacaktır. Başka bir ifadeyle görgü kurallarına riayet, insanın, davranışlarını yaparken gösterdiği incelik veya estetikti diye düşünülebilir. “Tatlı dil yılanı bile deliğinden çıkarır”, “İnsan dışıyla karşılaşılır, içiyle uğurlanır” gibi vecizeler insanın bu inceliğini, estetiğini gösteren özlü sözlerdir.

Görgü kurallarına neden ihtiyaç duyulmuştur? İnsan yaşamını tek başına sürdürebilen bir canlı türü değildir. Kendi cinsinden diğer insanlarla yaşamını birlikte sürdürmek zorundadır. Bu yönüyle insanın sosyal bir varlık olduğu kabul edilir. İnsanın sosyal oluşu, yani diğer insanlarla birlikte yaşamı paylaşmak zorunda olması her şeyden evvel onun diğer insanlara saygı göstermesini gerektirir. Aynı zamanda kendisi de diğer insanlardan saygı görme ihtiyacı hisseder ve bu ihtiyacın tatmin edilmesi ölçüsünde de ruhi/psikolojik haz duyar. Bu sebeple halk arasında "Saygı görmek istediğin kadar saygı göster" sözü yerleşmiştir. İşte bu muhataba saygı gösterme ve ondan saygı görme arzusu bireylerin görgü kurallarına uyma hassasiyeti ölçüsünde gerçekleşir. Görgü kurallarına duyarlılığı yüksek olan bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlar, duyarlılığı az olan bireylerin daha fazla olduğu toplumlara göre medeni toplum olarak vasıflandırılır. Zira medenî toplumlarda insanlar arasındaki ilişkiler görgü kurallarına olan duyarlılığın yüksekliğinden dolayı daha düzeylidir. Bunun neticesi olarak da problemler daha azdır; olan problemler de nezaket kuralları içerisinde çözülmeye çalışılır.

Bu konuda dikkat çekici olması bakımından Türk milletinden birisinin, başka bir kimseye su ikram ederken gösterdiği incelik oldukça anlamlıdır. Türkler birisine su ikram ederlerken, bardağı, bir tabağın ortasına yerleştirilerek takdim ederler ve suyu içen de boş bardağı, tabağa koyarak iade ederdi. Bir milletin bu ve emsali örf ve âdetleri akıl terazisine vurulmaz. Zira bir cemiyet gelenek ve görenekleri ile hususiyet ve şahsiyet kazanır. Medeniyetler de böyle doğar.⁵⁵

3.4. Ahlâk Kuralları

Ahlâk, bir toplum içerisinde yaşamı birlikte paylaşan insanların, kaynağı ister akla isterse de aşkın değerlere dayansın, hissen ve aklen kendilerini uymakla yükümlü hissettikleri davranışlar bütünüdür. İnsan, aklî ve ruhî gelişiminin derinliği nispetinde ahlâk kurallarını içselleştirir ve bunlara gönüllü olarak

⁵⁵ Ayverdi, a. g. e., s. 148

uyması gerektiği hususunda çaba ortaya koyar. İradî olarak ahlâk kurallarına uyma çabası muhakkak ki daha anlamlıdır. Ancak bazen bireyler, ahlâk kurallarını ihlal etmenin yaptırımlarından çekinmeleri dolayısıyla da ahlâk kurallarına uyum sağlarlar.

Ahlâk kuralları olumlu-olumsuz ya da iyi-kötü ahlâk kuralları şeklinde sınıflandırılır. Olumlu ya da iyi olarak kabul edilen davranışları tercih eden, tercihten de öte alışkanlık haline getiren bireyler ahlâklı, iyi ahlâklı bireyler olarak sıfatlandırılırlar. Aksi tutum ve davranışları tercih eden ve alışkanlık haline getirenler ise ahlâksız ya da kötü ahlâklı bireyler olarak sıfatlandırılırlar. Birinci durum yani ahlâklı olarak nitelenmek, bireye manevi tatmin kadar toplum içerisinde saygın bir yer kazandırır. Aynı şekilde ahlâksız olarak nitelenmek de yaptırım getirir ki, genellikle yaptırımlar toplumdan dışlanma, saygı görmeme, rencide edilme gibi manevi yaptırımlardır. Bu konuda savaş esnasında yaşanan bir hadise oldukça mesaj yüklüdür:

“Dünya savaşında Ruslar ve Almanlar Stalingrad’da çarpışmaktadır. Mikhail Goldstein yılbaşı gecesi (31 Kasım 1942) moral olsun diye Rus askerlerine tek kişilik bir keman konseri vermek için cepheye kadar gider. Melodiler, hoparlör yoluyla sadece Rusların değil Alman askerlerinin de siperlerine kadar ulaşır. Sonrasında şaşırtıcı gelişmeler izler birbirini. Ateş birden kesilir. O garip sessizliğe sadece müzik hükmeder. Müzik bittiğinde ise Rus askerlerinin üzerinde derin bir sessizlik çöker. Büyüyü Alman bölgesinden gelen hoparlör sesi bozar. Kırık dökük bir Rusça ile şunu rica eder belli belirsiz işitilen ses:

- Biraz daha Bach çalın, söz veriyoruz ateş açmayacağız.”⁵⁶

Bu anlatı ‘savaşın da bir ahlâkının olduğunu’ başka söz ettirmeyecek netlikte ortaya koymaktadır.

⁵⁶ Hakkı Yücel, 05 Eylül 2004, Biraz Daha Bach Çal, Kıbrıs Postası, http://www.kibrispostasi.com/mobile/article-821-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/biraz-da-ha-bach-cal, Erişim Tarihi:29.10.2019

3.5. Hukuk Kuralları

Hukuk, yaptırıcı gücü (müeyyide) bulunan kaidelerden meydana gelmiş bir sistemdir. Bir ülkenin kanun ve nizamları, o ülkenin hukuk sistemini meydana getirir. Bazen de hukuk denince, insanlar arası münasebetlerin nasıl olması gerektiği hakkında ileri sürülen her türlü fikir ve teori anlaşılır. Bu ikinci anlayışa göre, hukuk, hakkın ve haksızlığın ne olduğunu araştırır. Şu halde hukuk bir ahlâk sistemidir, fakat bazı özelliklere sahip olması bakımından ahlâkın öbür kaynaklarından (örf ve adetler, din) önemli bir şekilde ayrılır.⁵⁷ Özellikle kaynağı, yazılı olması ve devlet otoritesi sayesinde bir yaptırıma bağlanmış olması gibi özellikleri münasebetiyle diğer toplumu düzenleyen kurallardan farklılaşır.

Bir medeniyet tasavvuru, hiyerarşik bir değerler sisteminden oluşur. Davranışları ve davranış üslubunu tanımlar. Bunların dışına çıkanlara karşı bir müeyyide sistemi vardır. Bu sistem, iki tane mühim kavram ile açıklanır: Ahlâk ve Hukuk.⁵⁸ Günümüzde hukuk kuralları, toplumu düzenleyen kurallar arasında en geçerli olarak nitelenen kurallar manzumesidir. Geçmişten bugüne, toplumdaki topluma, tarihî serüvenlerinin ve inançlarının farklılıkları sebebiyle, hukuk algısı farklılıklarına bağlı olarak farklı hukuk kuralları sistematiği olabilmıştır. Bu durum, farklı toplumların mutlak anlamda farklı hukuk kurallarına sahip oldukları anlamında yorumlanamaz. Farklı toplumlarda “insan” olma ortaklığının getirdiği birçok ortak hukuk kuralının olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Davranışa dönüşen değer sisteminin uygunluğunu denetleyecek bir sistem lazımdır. Bu sisteme genel manada ahlâk daha özel manada ise hukuk denilmektedir.⁵⁹ Hukuk kurallarını daha iyi kavrayabilmek için, belirleyici özellikleri üzerinde durmak gerekir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

⁵⁷ Güngör, a. g. e. , s. 117

⁵⁸ Ökten, a. g. e. , s. 153

⁵⁹ Sadettin Ökten, (2015), İçimde AVM Var, Tuti Kitap, İstanbul, s. 31

- Hukuk kuralları yazılı ve devlet eliyle uygulanan kurallardır.
- Her hukuk kuralı bir değer yargısına dayanır.
- Toplumdaki olaylar, hukuk tarafından değerlendirilir ve kural haline getirilir.
- Hukuk kuralları insan davranışlarını düzenler.
- Hukuk kuralları çoğu kez olumlu ya da olumsuz emirler şeklindedir. Bazen izin, bazen yasaklama biçiminde kendini gösterir.
- Hukuk kuralları tek bir olaya değil, aynı niteliği taşıyan bütün olaylara uygulanır.
- Hukuk kurallarının yaptırım gücü fazladır. Bu güç devlet tarafından korunur.⁶⁰

Hukuk kurallarının diğer toplumsal kurallara göre farklı ve de günümüz açısından etkin özellikleri bulunmasına rağmen yer yer çözümsüz kaldığı alanlar olabilmektedir. Bir şirket, kanuna aykırı olmayan, ancak müşterilere zarar verebilecek bir malı satmaya kalktığında ikilemler ortaya çıkabilmektedir. Tütün sanayii bunun iyi bir örneğidir. Tıp bilimi sigaranın zararlı olduğunu belirtiyor. Örneğin, sigaranın akciğer kanserine neden olduğuna dair birçok tıbbî kanıt bulunmaktadır. Özgür bir toplumda her bireyin sigara içip içmeme konusunda kendisinin karar vermesi gerektiği savunulabilir. Hükümetin uyarısının her paketin üzerinde konması yeterlidir. Ancak, sigara şirketleri, sağlığa zararlı olduğu, hatta ölüme bile neden olabileceği kanısının yaygın olduğunu göz önüne alarak, böyle bir ürünün promosyonunun sorumluluğunu üstlenmenin ne derece doğru olduğu konusunu düşünmelidirler.⁶¹ Bu tip ürün/lerin promosyonundan daha öte üretilmesinin doğru olup/olmayacağı; ahlâkî olup/olmayacağı sorusu, üzerinde durulacak önemli bir sorudur. Her ne kadar üretilmesinin önüne hukukî bir engel konulmamış olsa bile, bu tip

⁶⁰ MEGEP, a. g. e., s. 9-10

⁶¹ F. P. Mc Hugh, a. g. e., s. 56

ürünleri imal eden işletme sahiplerinin ahlâkî bir kaygıyla üretimden vazgeçmeleri mümkündür.

Tam da bu noktada yukarıdaki misalde olduğu üzere sorun her zaman bir kanun sorunu olarak değil bir vicdan, ahlâk sorunu olarak da somutlaşabilir. Örneğin ikinci el araç satan bir oto galeride işletme sahibinin personeline, araçları daha kolay veya daha yüksek fiyatla satmak amacıyla satışa konu araçların kilometre sayaçlarında oynamasını ya da araçların oldukça paslanmış yerlerini yama ile kapatmasını emretmesi bir kanuni mesele olmaktan öte vicdani/ahlâkî bir meseledir.⁶²

Burada ısrarla üzerinde durulması icap eden olgu “Adalet” olgusudur. Bir terim olarak Adalet, bilinen bir gerçeğin ifadesi olmaktan ziyade, hem tarifine, hem de gerçekleşmesine imkân bulunmayan bir arzuyu belirtir. Bir ülkede kanun hâkimiyeti kurulabilir, hâkimler hep namuslu ve dürüst insanlar olabilir; yine de adaletin mevcudiyetinden şüphe edilebilir. Hukukçular genellikle adalet denince “Kanunların herhangi bir çıkar ve imtiyaz gözetmeksizin eşit uygulanmasını” anlarlar ve hukuk bakımından bu anlayışta yanlış bir nokta da yoktur. Fakat kanunların, eşit uygulanması insanları yine tatmin etmez. Her şeyden önce, kanunun gereği gibi uygulandığına inanmak güçtür. Bir mahkemenin kararını bir üst mahkeme bozduğuna göre, onun da üstünde bir mahkeme olsa aynı karar yeniden bozulabilir demektir. Adalet hangi mahkemede, hangi karardadır? İkincisi ve belki daha önemlisi, kanunların eşit uygulanmış olsa bile, adaleti aksettirip ettirmediği meselesidir. Adalet denince sadece eşitlik değil, hak ve nısfet (insaflı davranmak) gibi kavramlar da akla gelir. Kanunun “doğru” veya “haklı” olarak konduğuna nasıl inanacağız? Bugün bir cemiyette kanunlar genel oyla değil, fakat parlamentoda gerekli çoğunluğa sahip partinin gücüyle çıkmaktadır.⁶³

Anlaşılan o ki, sadece kanunlarla toplumu yönetmek ve bir takım yaptırımlarla insanları yanlışlarından çevirmek her zaman

⁶² A. g. e. , s. 62

⁶³ Güngör, a. g. e. , s. 104

mümkün olamamaktadır. Hukuk kurallarının yanı sıra toplumda yaşayan bireylerin itibar etmeleri gereken başka değerler de son derece kıymetlidir. Konfüçyüs'ün "Halk yasalarla yönetilir ve cezalarla yola getirilmek istenirse, onlar kendilerini cezalardan kurtarmaya çalışacaklar; ama hiç utanç duymayacaklardır. Onlar erdemle yönetilir ve terbiye gerekleriyle yola getirilmek istenirse, utanç duyacaklar ve böylece iyi olmaya çalışacaklardır"⁶⁴ şeklindeki ifadelerini bu minvalde düşünmek gerekir.

⁶⁴ Konfüçyüs, (2008), Konuşmalar, Alter Yayınları, Ankara., s. 15

4. BÖLÜM

AHLÂKÎ AÇIDAN OLUMLU TUTUM VE DAVRANIŞLAR

Olumlu tutum ve davranışlar ya da iyi ahlâk kuralları olarak kabul edilen kurallar bireyin yapması istenen kurallar manzumesidir. Bu kurallar bireyin içerisinde doğduğu toplumda hazır bulunduğu, başta aile ortamı olmak üzere, eğitim-öğretim kurumları ve sosyal çevre ilişkileri sürecinde öğrenilen/kazanılan, yapılması lazım geldiğine itibar edilen davranışlardır. Toplum, aklî melekelerini kullanmaya başladığı andan itibaren, bireyden bu kurallara sadık kalmasını bekler.

İnsan yaratılışı itibariyle bu kurallara uymaya meyillidir. Bundan dolayıdır ki, dünyanın her tarafında ortalama akla sahip olan her birey bu kurallara uyulması konusunda uzlaşma içerisinde. Bu uzlaşmanın doğal sonucu olarak bir birey dünyanın neresine giderse gitsin bu kurallara uyduğu takdirde, o topluma hızlı bir şekilde uyum sağlar ve itibar elde eder.

Bu kurallar hayatın her alanında geçerliliği olan kurallardır. Birey günlük yaşamı içerisinde farklı roller üstlenmek zorunda olsa bile bu rollerin tamamında bu kurallar geçerliliğini sürdürür. Aile

içerisinde, meslek hayatında veya sosyal hayatta birey hangi pozisyonda bulunursa bulunsun, olumlu ahlâk kuralları olmazsa olmaz niteliğindedir. Bu noktada Xsentius'un "Kaybetmeyi ahlâksız bir kazançta tercih et. İlkinin acısı bir an, ötekinin vicdan azabı ömür boyu sürer" sözü oldukça anlamlıdır. Meselenin pekişmesi için aşağıdaki hikâye oldukça ibret yüklüdür:

"Kral ve veziri maiyetlerindeki insanlarla birlikte ormanda avlanmaktadırlar. Vezirin ise şöyle bir özelliği bulunmaktadır. Yaşanan tüm olayları "Bunda da bir hayır vardır" şeklinde yorumlamaktadır. Vezirin bu tavrı, kralı çoğu zaman sinirlendirse de bilgeliğinden emin olduğu için bu davranışını hoş görmüş. Av devam ederken vezirin yayından fırlayan ok yanlışlıkla kralın serçe parmağını kopartmasını mı? Kral, acının verdiği etkiyle çok sinirlenir ve askerlere, veziri tutuklayıp saraya götürmelerini, zindana atmalarını, döndüğünde de en ağır şekilde cezalandıracağını emreder. Bütün bu olan biten karşısında sükûnetini muhafaza eden vezirin ağzından şu cümleler dökülür:

- Kralım, bunda da bir hayır vardır.

Yaralı parmak tedavi edildikten sonra kral ve maiyeti avlanmaya devam ederler. Çok geçmeden etraflarını vahşi yerlilerden oluşan bir grup çevirir. Yerliler, öldürdükten sonra yemek için kralı ve yanındakileri esir alarak kamplarına götürürler. Tam kralı öldüreceklerken, kralın serçe parmağının olmadığını fark ederler. İnançlarına göre bir uzvu olmayan kişinin yenmesi mümkün değildir. Bunun üzerine kralı serbest bırakırlar. Kral, şaşkınlık ve sevinç arası bir duygu yoğunluğu yaşarken, aklına cezalandırmak için saraya gönderdiği vezirinin söyledikleri gelir:

- Bunda da bir hayır vardır.

Saraya gelir gelmez hemen vezirin yanına getirilmesini emreder. Olan biteni veziri ile paylaşır ve merakla sorar:

- Parmağımın kopmasında böyle bir hayır olduğunu şimdi ben de anlıyorum. Anlayamadığım seni cezalandırmak için saraya gönderdiğimde de sen yine aynı cümleyi söylüyordun, buna aklım ermiyor. Nedir bunun hikmeti?

Bilge vezir tebessüm ederek:

- Kralım, siz beni saraya göndermemiş olsaydınız yanınızda olmaya devam edecektim. Lütfen bakar mısınız, benim uzuvlarımda herhangi bir eksik var mı?⁶⁵

Bu çerçevede olumlu tutum ve davranışlar ya da iyi ahlâk kuralları denildiğinde hangi tutum ve davranışların kastedildiğinin bilinmesi önem kazanmaktadır. İnsanlığın ve özelde Türk milletinin tarihten günümüze adeta imbikten süzerek, damıtarak getirdiği iyi ahlâk kurallarının başlıcaları: “Dürüst ve Güvenilir Olmak”, “İffet ve Hayâ Sahibi Olmak”, “Adil Olmak”, “Cömert Olmak”, “Kanaatkâr Olmak”, “Tevazu Sahibi Olmak”, “Sabırlı Olmak”, “Sevgi ve Saygı Göstermek”, “Merhamet ve Şefkat Sahibi Olmak”, “Cesaretli Olmak” şeklinde sıralanabilir. İyi ahlâk kuralları muhakkak ki burada sıralananlardan ibaret değildir. Burada belli başlıları üzerinde durularak meselenin özü verilmeye çalışılacaktır.

4.1. Dürüst ve Güvenilir Olmak

Doğruluk ve dürüstlük kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. İnsanın hem bir birey olarak hem de toplumun bir parçası olarak sahip olması gerektiği en temel özelliklerden bir tanesi belki de birinci sırada gelenidir. İnsan kendi gelişimi içerisinde kendisiyle barışık olması lazım gelen varlıktır. Dolayısıyla bu barışıklık insanın kendi hayatına dair duygu, düşünce ve tercihleriyle eylemleri arasındaki tutarlılığa bağlıdır. Bu durum insanın toplumla olan münasebetlerinde de geçerlidir. Toplumun çoğunluğunun itibar ettiği duygu, düşünce, tercih ve eylemlerle; bireyin duygu, düşünce, tercih ve eylemleri arasındaki uyum kişiye toplum içerisinde saygınlık sağlar.

⁶⁵ Türker Göksel, (2009), Hayat Kaybedeni Olmayan Bir Oyun Kurmaktır, Kümbet Yayınları, Afyonkarahisar, s. 106-108

Burada önemli olan doğrunun ne olduğu ve herkesin kendisine ait doğrularının olup- olmayacağı ya da doğruların toplumdan topluma değişip-değişmeyeceği gibi sorulardır. Aslında insan, dünyaya geldiğinde başta aile çevresinin sonra eğitim/öğretim kurumlarının ve içinde yaşadığı toplumun değerleriyle tanışır. Bu süreç insanın kendi kimliğinin oluşumu sürecidir. İnsan, eskilerin tabiriyle akıl baliğ oluncaya kadar ya da aklı melekelerini kullanma kabiliyetini kazanıncaya kadar bu üçlü organizasyon tarafından hayata hazırlanır. Kendisine iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi birçok temel kavram öğretilir. Bizatihi aklı melekelerini kullanmaya başladıktan sonra bunlar hakkında kendisi değerlendirmeler yapmak ve bu suretle daha önce kendisine öğretilenleri terk etmek, yerine bu kavramları tanımlayıcı başka ölçütler koymak ya da onaylamak ve hatta öğretildiği doğrultuda zenginleştirmek imkânına sahiptir.

Bu açıklamadan da çıkarılacağı üzere doğru olarak nitelenebilecek durum bireyim hem iç dünyasında hem de toplumla olan ilişkilerinde duygu, düşünce ve tercihleriyle, bunların somutlaşması olan davranışları arasındaki ahenk, uyum, tutarlılıktır. Demek ki her insan kendi kafasına estiği gibi hareket etmekle doğru davranmış olmaz. Davranışların diğer toplum üyeleri tarafından da onaylanması gereklidir. Mesela “Bir insanın ben istediğim zaman yatarım istediğim zaman da kalkarım. Bu benim için doğru bir davranıştır” demesi o davranışı doğru yapmaz. Dünyanın her tarafında ortalama akla sahip olan her birey, meslekî ya da kabul edilebilir bir başka zorunluluk yoksa gece uyunması gündüz de diğer yükümlülüklerle meşgul olunması gerektiğini doğru bir davranış olarak kabul eder. Bu örnek, aklın, doğrunun/doğruluğun ne olduğu konusunda önemli bir değer olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte insan, içinde yaşadığı toplumun değer yargılarından - Bunlar genellikle inanç kaynaklıdır- hareketle de doğruyu/doğruluğu tanımlar. Çünkü inançlar da kendi bağlılarına neyin doğru neyin de yanlış olduğuna dair bilgiler sunar ve bunlara uyulmasını isterler. Mesela İslâmiyet anne-baba ve çocuk ilişkilerine dair bir takım kurallar getirmiştir. Her ne kadar çocuk 18 yaşından sonra fiil ehliyetine sahip olsa bile

İslam toplumlarında çocuk, yaşına bakılmaksızın ebeveyn tarafından çocuk olarak değerlendirilir ve ilişkiler ona göre sürer. Tersinden anne-baba yaşlandıklarında da onların huzur evine terk edilmesi, onlarla ilgilenilmemesi doğru bir davranış olarak kabul edilmez.

Değer yargılarının farklılığı ölçüsünde doğrunun tanımlanması da toplumdaki topluma değişebilmektedir. Diğer bir deyişle bir toplumda yapıldığında doğru kabul edilen veya itiraz edilmeyen bir davranış diğer bir toplumda da doğru bir tutum olarak değerlendirilebilir, en azından bir muhalefetle karşılaşmaz. Örneğin alkol kullanmak, sağlığa verdiği zarar tıbben kanıtlanmış olması sebebiyle her toplumda yanlış bir davranış olarak kabul edilir. Ancak İslam toplumunda Müslüman bir birey böyle bir tercihte bulunduğu anda yanlış yapmanın yanında ahlâksızlıkla yaftalanırken, Batı toplumlarında böyle bir tercihte bulunan bir bireyin yanlış yaptığı kabul edilebilirken, değerlerinden kaynaklı olarak, bu davranışı ahlâksızlık olarak algılanmaz.

Bu izahlar göstermektedir ki, bir kişinin doğruluğu/dürüstlüğü, onun aklı ve de aşkın değerlere uygun duygu, düşünce, tercihlere sahip olması ve bunlarla ters düşmeyecek davranışları düzenli olarak tekrar edebilme becerisidir. Yalan konuşmamak, hile yapmamak, mesaiye ve sözüne sadık olmak, işini özenle yapmak, ayrımcılık yapmamak, emanete sahip çıkmak vb. tutum ve davranışlar kişinin doğru/dürüst olduğunun alâmeti olarak kabul edilir.

Güven ise bir insanın muhatabına karşı geliştirdiği duygudur. Bu açıdan bir sebep olmaktan çok sonuç olarak durmaktadır. Her ne kadar potansiyel olarak önümüze gelen her insana güvenle yaklaşmamız beklenirse de, karşı tarafın, zamana bağlı olarak güvenilir olduğunu duygu, düşünce, tercihleriyle ve de bunlarla orantılı davranışlarıyla teyit etmesi diğer bir deyişle ispat etmesi gerekmektedir. İşte tam da bu noktada kişinin doğru/dürüst olması önem kazanmaktadır. Zira dürüst bir insan, muhatabında kolaylıkla güvenilir hissi oluşturabilmektedir. Mevlana Celaleddin Rumî'nin "Ya görüldüğün gibi ol, ya da olduğun gibi görün" demesinin sebeplerinden biri bu olabilir. Böylece güven duyulan kimsenin muhatap olduğu bireylere ve

topluma karşı olumlu tutum ve davranışlar sergileyeceği varsayılır. Aksi durumda yani duygu, düşünce ve davranışlarıyla güven hissi oluşturmeyen bireylerin diğer insanlar açısından potansiyel bir risk taşıdıkları düşünülür.

Güvenilir bireylerden oluşan toplumda ilişkiler daha düzeyli olmakta ve düzeyli ilişkiler sayesinde düzen daha kolay korunabilmektedir. Bunun da sebebi insanların güvendikleri insanlarla bir arada olmayı arzu etmeleri, güvenmedikleriyle ilişki kurmaktan kaçınmalarıdır. Bu da bize güven unsurunun insanlarda ortak bir yaşam alanını paylaşma, karşılıklı etkileşimler yoluyla bu yaşam alanını düzenleme gibi işlevleri olduğunu da göstermektedir.⁶⁶

İlim, ancak ahlâkî noksanları giderebildiği derecede faydalıdır. Aksi takdirde ilim, kötü temayülleri teşvik edip arttırmaktan ve zarara sebep olmaktan başka bir şeye yaramaz. İnsanın hareket yolunu çizen, akıl ve bilgisinden daha çok ahlâkıdır. Bir hain, kötü ahlâkının kendisine gösterdiğinden başka bir şeye aldırılmaz. Akıl ve bilgi kuvvetini, ancak cinayetini başarmak ve kendini kurtarmak için ötekini berikini kandırmakta kullanır. Azim ve iradesinin azlığı sebebiyle hayatta başarı elde edememiş olan bir kimse, bu ahlâkî noksanlığını örtmeye ve gizlemeye çalışır. Akıl ve bilgisini, çoğu zaman, kendini teselli etmek için başkalarına iftira etmek veya haksızlıklara hedef olduğu iddiasında bulunmak üzere, hayali suçlular uydurmak için kullanır. Velhasıl, ferdin hareketlerinin yolunu çizen, fiil ve işlerini ona telkin eden, fenalıklardan onu men eden, ruhi ve içtimai intizamı yani ahlâkıdır. Zekâ ve bilgi, ancak ikinci derecede tesir sahibi olan vasıtalar.⁶⁷

Doğruluk veya dürüstlük, ahlâklı olmanın bir sonucu olarak kazanılan şahsiyet vasfıdır. Burada ahlâklılık derken, insanın kuvvetli bir vicdan sahibi olması kastedilmektedir. Vicdanlı insan, kendi

⁶⁶ Hatun Boztepe, (2013), "Halkla İlişkiler Perspektifinden Güven Kavramı: Katılımcılık, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik İlkelerinin Kamu Kurumlarına Yönelik Güvenin Oluşmasındaki Rolü", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 45, s. 56

⁶⁷ Düzdağ, a. g. e., s. 125

içinde kendi davranışlarını idare ve kontrol eden bir mekanizma kurmuştur. Bu mekanizma gelişigüzel değil de, sistemli olduğu için, davranışlarda tutarlılık meydana gelir. İnsan, aynı ahlâk prensiplerini her zaman ve her yerde uygular. İşte doğruluk bu prensiplerden şaşmamak demektir.⁶⁸

Emaneti ehline veren, başkalarına yardım eden, doğru şahitlik yapan bir kimsenin, güvenilir ve söz verdiğinde sözünü yerine getirmesi, dini ve ahlâkî bir ödevdir. İslam'ın terfi ettirdiği fert, elinden, belinden, dilinden emin olunan kimsedir. Güvenilir olmakla insan neyi elde eder? Hiç şüphe yok ki, güvenilir bir insan toplumda saygın bir konuma sahip olur. Başkalarına örnek teşkil etmede inandırıcı olur; güvenilir olmayan, sözünde durmayan kimseler, ona bakarak kendi durumlarını gözden geçirirler.⁶⁹

Fikirleriyle yaşantısı uyuşmayan kişinin ne ahlâkından ne de özgürlüğünden söz edilebilir.⁷⁰ Ticari hayatta da dürüstlük bir nesneyi üretirken veya alıp satarken en değerli sermaye, dünyada itibar, ahirette saadet kazandıran en kıymetli erdemdir. Tersiyane yalan ve aldatmadır. Ticarete dürüst olmak ve dürüst kalabilmek o kadar büyük çabayı gerektiren bir mücadele olmalı ki Hz. Peygamber'in: "Alış-verişlerinde doğru davranan, dürüst, güvenilir (emin) Müslüman tacirlerin ahiret yurdunda peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle birlikte bulunacaklardır." hadisi ticarete dürüstlüğün sağladığı yüksek mertebeyi müjdelemektedir. Kurtubî gibi bazı âlimler Müzemmil suresinin 20. Ayetinde yer alan "Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaklardır" ifadesinden hareketle helal rızık için çaba sarf eden ticaret erbabı ile cihada çıkan mücahidin mertebelerinin Allah katında denk olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu da az önceki hadise uygun bir neticeye işaret etmektedir. Aynı ayette gece namazına (teheccüd) önem veren ve hastalık, ticaret için sefer, cihat gibi ağır yükümlülüklerin doğur-

⁶⁸ Güngör, a. g. e., s. 68

⁶⁹ Aydın, a. g. e., s. 129

⁷⁰ Nazan Bekiroğlu, (2017), Yerli Yersiz Cümleler, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 238

duğu meşakkat sebebiyle bu namazı kılmakta zorlananlara gösterilen kolaylık hususunda tacir ile mücahidin de zikredilmiş olması onların değerine bir işarettir. Allah'ın onların durumlarını ve gece namazı kılmaya olan arzularını bildiğini ifade etmesi, niyetleri sebebiyle onların da bu namazı kılmış gibi kabul edeceklerini göstermektedir. Ticari hayatın doğası gereği dürüstlüğünü kaybeden bir esnafın hem bu dünyada hem de öteki dünyada iflası kaçınılmazdır. Çünkü insanlar aldatıldıklarını anladıklarında fitrî olarak bu ortamdan uzaklaşırlar. Aldatma eylemi sadece aldatılan kişi bunu fark edinceye kadar devam edebilir. Aldatma ve yalan, işin tabiatına aykırılık arz ettiği için bir gün mutlaka kendisini hissettirir. Aldatma ve yalan gibi ahlâksız tutumlar da çabuk yayılma özelliğine ve bu yüzden büyük bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla hızlı bir müşteri kaybını beraberinde getirir. Müşterisini kaybeden de ticari hayatını bitirir.⁷¹

Bu bağlamda Sani Konukođlu'nun "İşin hilesi dürüstlüktür", sözü ile Edmund Burke'nin "Şeytanın bir şeyler yapabilmesi için gerekli tek şey, dürüst insanın hiçbir şey yapmamasıdır" sözleri oldukça manidardır. Ancak bu minvalde Silivri'li Cemil- Şükriye Metin çiftinin başlarından geçen şu hatıra daha da kıymetlidir:

"Cemil-Şükriye Metin çifti Vanlı depremzedeler için bir yardım kolisi hazırladılar. Şükriye Hanım, koliye koyduğu nevesimin içerisinde daha önce eşinin kitap baskısı için ayırdığı 5 bin lirayı unutmuştur. Yardım kolisi kendisine teslim edilen bir Vanlı depremzede nevesimin içerisindeki parayı fark edince, olayda bir yanlışlık olduğunu anlayacak ve parayı sahibine gönderilmek üzere Büyükşehir Belediye Yardım Komitesi Başkanı Coşkun Tanış'a teslim edecektir. En zor zamanda ve durumda sergilenen bu dürüstlük ve ahlâkî hassasiyetten ancak ve ancak gurur duyulabilir."

⁷¹ Saffet Köse, (2017), İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı, Genişletilmiş 3. Basım, İGİAD Yayınları, İstanbul, s. 72-73

İşini iyi yapan insanlar dünyanın her tarafında kıymetlidirler. İnsanlar, işlerini titizlikle yapma ahlâkına sahip olmakla toplumsal düzenin temini ve devamına katkı sağlamak kadar yer yer hayatların kurtulmasına da vesile olurlar. Aşağıda verilen hadise bu durumun gerçek hayattan alınmış bir misalidir:

“Carlos Plump, ABD deniz kuvvetlerinde genç subaylara öğretmenlik yapıyordu. Vietnam’da jet pilotu olarak savaşmıştı. 76. uçuşu sırasında uçağı yerden havaya fırlatılan bir füzeyle vurulmuş, ancak son anda uçaktan atlamış, paraşütle yere inmişti. Ne var ki komünistlerin eline esir düşmüş, 6 yılını bir hapisanede geçirdikten sonra tekrar ülkesine dönmüştü. Şimdi genç öğrencileriyle bu paha biçilmez deneyimlerini paylaşıyordu. Bir gün, bir lokantada eşiyile birlikte yemek yerken yakındaki masadan bir adam kendisine yaklaştı:

- Siz Yüzbaşı Plump’sunuz değil mi? dedi. Plump’un cevap vermesine fırsat vermeden konuşmasını sürdürdü:

- Vietnam’da Kitty Hawk savaş gemisinde savaş pilotuydunuz. Uçağınızı vurmuşlardı. Plump şaşkınlıkla adama bütün bunları nereden bildiğini sorunca, Adam.

- Sizin paraşütünüzü ben katlamıştım. (Bir taraftan eliyle ustaca katlama hareketleri yaparken) Umarım paraşütünüz hemen açılmıştır, dedi. Plump minnettarlık duygusu içerisinde:

- Elbette. Katladığın paraşüt açılmasaydı, bugün burada olamazdım, şeklinde cevapladı.

Adam tevazu ile Plump’un elini sıkıp müsaade istedi ve yerine oturdu. Plump, o gece uyuyamadı. Hep adamı düşündü. Bir paraşütün katlanma biçimi bir pilotun ölüm kalım meselesi olacak kadar incelikli bir işti. Bir jet pilotu olarak bu detayı hiç düşünmemişti. Kim bilir Kitty Hawk’ta kaç kez yüz yüze gelmişlerdi de sıradan

bir memur olarak görmüştü adamı. Sözüm ona, bir jet pilotunun yaptığı ile sıradan memurların yaptığı işler kıyaslanır şeyler değildi! Hep sıradan biri gibi görmüş olmalıydı adamı. Hayatında yeri olmayan önemsiz bir dekor gibi. Çok büyük bir ihtimalle ona bir "Merhaba" demeyi bile çok görmüştü. Saatlerce onun yaptığı işi düşündü. Yüzlerce paraşütün iplerini birbirinden itina ile ayırışını, kumaşı inceden inceye katlamasını hayal etti. Elinin her hareketinde hiç tanımadığı birinin hayatını ellerinde tuttuğunu fark etti. Plump, ertesi gün dersine şu beklenmedik soruyla başladı:

- Paraşütünüzü kim katlıyor? Bir süre susup cevap bekledi.

Anlaşılan o ki, herkes kendi işine odaklanıyor, kendi işinin detaylarında kritik katkıları olan insanları hesaba katmıyordu. Hâlbuki hayatımızın her anında kullandığımız bir paraşüt muhakkak vardır. Bizi hayatta tutan, öz güvenimizi sağlayan, ayaklarımızı yere sağlamca bastırان ya da havada asılı kalıp öteleri görmemizi sağlayan nice küçük, fakat önemli detayın arkasında kimler var acaba?"

4.2. İffet ve Hayâ Sahibi Olmak

İffet ve hayâ sahibi olmak ahlâklı kabul edilmenin gereklerinden bir tanesidir. Bu kavramlar, içinde yaşanılan toplumun değer yargılarından/inançlarından hareketle içleri doldurulan kavramlardır. Böyle olmakla birlikte ahlâk hakkında yazılan eserlerde özetle iffetin ""Yeme içme ve cinsi arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem"⁷² olduğu ifade edilmektedir. İffet ise Türkçede doğrudan namuslu ve terbiyeli olmak gibi cinsel yoğunluklu anlaşılrsa da Arapça kökeninde, makul ve meşru olmayan her tür talebin reddini ifade etmektedir. Bu çerçevede bir ahlâkî kavram olarak iffet,

⁷² Mustafa Çağırıcı, (2000) , "İffet", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 506

Arap-İslam kültüründe tok gözlülüğü ve eldekilere kanaat etmeyi de anlatan bir kavramdır.⁷³

Günümüz toplumunda iffet kavramı dar anlamıyla yani “Cinsellikte ölçülü olmak” anlamıyla kullanılmaktadır. İnsan neslinin devamı açısından cinselliğin önemi tartışmadan uzak bir durumdur. Lâkin insanın hem dişi hem erkek cinsi itibariyle cinsellikte belirli kurallara riayet etmesi gerekmektedir. Burada kuralları belirleyen ana etken o toplumun değerleri/inançlarıdır. Bu anlamda hangi cinsten olursa olsun insan, iffetini korumak ve öngörülen kurallar etrafında bu ilişkiyi sürdürmek durumundadır.

İffetli olmak anlamında insanın öncelikle kendi iffetini korumak yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük, onun kendisine emanet edilmiş bedeninin fizyolojik kabiliyetlerini ulu-orta, keyfe keder kullanmaması/kullandırtmaması anlamına gelir. Aynı şekilde başka bir kimsenin bedeninin bu özelliklerinin kutsallığına saygı göstermesidir. Bireyin şehvet duygusunun tatmini için öngörülmüş olan yol evlilik kurumudur. Evlilik kurumu vasıtasıyla oluşturulan hukuk bireylerin iffet dairesi içerisinde kalarak hem neslin devamını hem de cinsel duygularını tatmin etmeye uygun bir zemin sunmaktadır. Bu kuralın ihlal edilmesi halinde tarafların rızası olsa bile evlilik dışı ilişkiler ölçüleri aşmak ve iffetsizlik olarak nitelendirilmektedir.

İffet kavramı geniş anlamda ele alındığında cinsellikten öte bireyin davranışlarında ölçülü olması kastedilir. Her halükârda ilişkide bulunduğumuz diğer bireylerin haklarına saygı göstermek iffetli olmanın bir neticesidir. Örneklendirilecek olursa bir kimsenin başka bir kimseye şiddet uygulamaması, başkasına ait varlıklara haksız müdahalelerde bulunmaması ya da diğer kişiler hakkında yerli yersiz konuşmalar yapmaması, onlarda olmayan sıfatlarla onları itham etmemesi vb. davranışlar iffetli olmanın tezahürleridir. Bu durumun özlü bir şekilde izahı anlamında Türk tasavvuf geleneğinde Hacı

⁷³ Mustafa Alp, (Şubat 2018) , “Gençliğin İffet Sorunu: Flört Ya da 40 Yıl Sonrası İçin Eylem Planı”, İlim Din düşünce ve Kültür E-Dergisi, Sayı 27, s. 11, <http://www.ilimdergisi.org/FileUpload/as912738/File/ilimdergisi27.pdf>, Erişim Tarihi 31.05.2018

Bektaşî Veli'nin "Eline, beline ve diline sahip ol" ikazıyla insanları iffetli olmaya davet ettiği düşünülmektedir.

Hayâ kavramı da anlamını inanç değerlerinden alan bir kavramdır. İslamiyet'in ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de hayâ kavramının iffet ve terbiye gereği utanma ve sıkılma anlamlarının yanı sıra çekinme manasında da kullanıldığı görülmektedir.⁷⁴ Hayâ duygusu sayesinde insan duygu, düşünce ve davranışlarını bir otokritiğe tabi tutar. Bu otokritik sayesinde birey kendisini, yaratıcı ve toplum nezdinde küçük düşürecek duygu, düşünce ve davranışlardan uzak durmaya çalışır. Günlük yaşam içerisinde üstlenilen farklı roller gereği farklı yerlerde bulunulur ve farklı ilişkilerin tarafı olunur. Ancak insan olmak münasebetiyle bu rollerin, yerlerin, ilişkilerin gerektirdiği hassasiyetleri önceden düşünmek sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk hayâ duygusunun tezahürüdür ve insanın duygu, düşünce ve davranışlarını kabul edilebilir sınırlar içerisinde tutmasına fırsat verir.

Hayâ duygusu tıpkı iffet gibi insanı ölçülü davranmaya iten bir unsurdur. Ölçsüzlüğün bir toplumun huzuru açısından önemi düşünüldüğünde insanların hayâ duygusuna sahip olmaları ve buna bağlı olarak ölçülü hareket etmelerinin ne denli önem taşıdığı rahatlıkla anlaşılır. Hayâ duygusundan yoksun olan bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlarda sosyal problemlerin giderek yoğunlaştığı ve hatta tek başına hukukî yaptırımların çözüm için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle hareketlerinde hiçbir kural ve ölçü tanımayan bireyler, arsız, hayâsız kimseler olarak sıfatlandırılır ve kuralsızlıkları, ölçsüzlükleri temsili olarak "ar damarlarının yırtılmış" olmasına bağlanır.

Kaynağını inançtan alan hayâ kavramı insanda utanma, çekinme gibi kaygıları geliştirir. Bu kaygılara sahip olan insan her şeyden evvel duygu, düşünce ve davranışlarının başta yaratıcı tarafından eksiksiz bilindiği, görüldüğü şuurunda olacaktır. Sosyal hayatta ise duygu, düşünce ve davranışların toplum tarafından bilindiğinde, görüldüğünde nasıl bir tepki göreceği de insan için oldukça önemlidir. İşte insan hem

⁷⁴ Mehmet Ali Aracı, (2011), Kur'an'da Hayâ Kavramı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, s. 21

yaratıcı nezdinde hem de toplumda tasvip edilmeyen bir durumda olmayı istemeyeceğinden, hayâ duygusunun yönlendirmesiyle arzu edilen duygulara, düşüncelere, davranışlara sahip olmaya çalışır. Örneğin muhatabına şu veya bu sebepten dolayı küfürler savuran bir kimse veya ancak özel alanlarda yapılacak işleri topluma açık alanlarda pervasızca yapan kimseler hayâsızlık yapmış olurlar. Bu kimselerin bu davranışları sergileyebilmelerinin arkasındaki ana sebep utanma, çekinme duygularının zayıflamış olmaları ya da bu duygulardan tamamen yoksun bulunmalarındır.

Bu konuda Hazreti Peygamberin (sav), “Her bir dinin kendine has bir ahlâkı vardır, İslâm’ın ahlâkı hayâdır (Anlatan Zeyd İbn Talha İbn Rükâne)” ve “Edepsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiği şeyi güzelleştirir (Anlatan Enes bin Malik).” şeklindeki nakilleri hayâ olgusunun değerini oldukça açıklayıcıdır.

Müslüman bilim adamları keşifleri ve ilmî hizmetlerini insanlığın saadeti için yaparlarken; Batılı Müşteşrikler (Oryantalistler) ise masumiyet kılıfı altında sömürü yapmak için yapmışlardır. Kendi ahlâklarını İslam toplumlarına aktarıırken, onların bozulmalarını istemektedirler. Misyonerlik faaliyetlerini yürütürken İslam’ı kullanmakta, henüz İslam’ı tam kavrayamamış çocukların beyinlerini bulandırmaktadırlar. Bütün bunları yaparken din ile ahlâkı birbirinden ayırmak, böylece ahlâkı yalnızca vicdanlara sıkıştırmak istemektedirler. İslam ahlâkının temelini oluşturan hayâ duygusunu ortadan kaldırıp, yerine kendi hayâ (!) anlayışlarını yerleştirmek gayretindedirler.⁷⁵

Güzel ahlâkın en güzel alâmetlerinden bir tanesi vicdan sahibi olmak, yani Allah’ın ve diğer insanların karşısında utanma duygusuna sahip olmaktır. Utanması olmayan kişinin ne imanı ne de vicdanı vardır. Bu kimseler en kötü işleri işleyebilir, daha da kötüsü bu en kötü şeyleri tekrar tekrar işleyebilirler.⁷⁶

⁷⁵ Aydın, a. g. e., s. 25

⁷⁶ Bayraktaroğlu, a. g. e., s. 101

4.3. Adil Olmak

Adil olmanın ne manaya geldiğini bilebilmek için “Adalet” kelimesinin anlamını bilmek gerekir. Birçok eserde “Adalet” kelimesinin “Doğru olmak, doğru davranmak, ‘adâletle hükmetmek, eşitlemek” anlamlarında kullanılan “adl” fiilinden türetildiği ifade edilmektedir.⁷⁷ Yine bu anlama yakın olmak üzere “Adalet” kelimesinin, davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak gibi manaları da bulunmaktadır.⁷⁸ Bu durumda bireyin yaşamı süresince karşılaştığı olaylarda “Adalet” kelimesinin anlamına uygun davranışlar sergilemesi eylemi “Adil olmak”, biza-tihi bu tarzda eylemleri sergileyen kişiye ise “Adil Kişi” denilir. Adil olmayan kişi, hükümleriyle ya da davranışlarıyla muhataplarına zulmetmiş olacağından “Zalim” olarak sıfatlandırılır.

Günlük hayat içerisinde “Adalet” kavramı daha çok bir uyuşmazlığın olması ve de bunun hukuk kurumlarınca çözümünü söz konusu olduğunda gündeme gelir. Burada “Adalet” kavramı kelime anlamlarından biri olan “Hakka göre hüküm vermek” anlamı itibariyle kullanılır ve bu minvalde yargı mensuplarının, uyuşmazlığı yazılı kurallar çerçevesinde adil bir şekilde çözümlenmesi kastedilir. Devlet ve toplum hayatındaki işlevi itibariyle adalet mekanizması son derece önemlidir. Dolayısıyla yargı mensuplarının da adil olmak hususunda hem görev hem de sorumluluk bilinci içerisinde hassas olmaları gerekir. Aksi halde bireylerin devlete olan güveni sarsılır ki, bu bir devlet açısından kabul edilebilecek bir durum değildir. Bu durumu izah etmek açısından olsa gerek meşhur Selçuklu veziri Nizam’ül Mülk, “Siyasetnâme” isimli eserine “Bir devlet küfürle ayakta durur, fakat zulümle ayakta durmaz”⁷⁹ cümlesiyle başlar.

Adalet, devlet hayatının sadece yargıya ilişkin kısmının değil aynı zamanda yasama ve yürütmenin de vazgeçilmezidir. Bu sebeple

⁷⁷ Mustafa Kara, (2013), “Kur’an’da Adalet Kavramı ve Güncel Anlamı”, Ondokuzmayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.34, s. 39

⁷⁸ Mustafa Çağrı, (1998), “Adalet”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 1, s. 341

⁷⁹ Nizamü'l-Mülk, (2009), Siyasetnâme, (Çeviren: Mehmet Taha Ayar), İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 15

kamuyu temsilen hangi alanda olursa olsun kamu görevlilerinin taşımaları gereken en önemli özellik adalete saygılarının olması ve uygulamalarında adil olmalarıdır. Aslında herhangi bir kamu görevlisi için adil olmak bir tercih değil bir mecburiyettir ve bu mecburiyet kanunlarla düzenlenmiştir.

Devlet hayatında taşıdığı önem kadar sivil hayatta da en vazgeçilmez değer adalettir. Aile içi ilişkilerden sportif müsabakalara, ekonomik bölüşümden iş hayatındaki düzenlemelere, eğitim faaliyetlerinden mahalli hizmetlere kadar sivil, sosyal hayatın her alanında da adaletin hâkim olması lüzumu vardır. Şayet aile içi ilişkiler çerçevesinde çocuklar arasında bir ayırım varsa, iş hayatı bağlamında ehliyet ve liyakate göre görevlendirme yapılmıyorsa, eğitim faaliyetleri ekseninde kişiler kabiliyetlerine göre yönlendirilmiyorlarsa o toplumda huzurun olması çok zordur. Hal böyle olunca bir insanın, ister resmî isterse de sivil hayatta pozisyonu her ne olursa olsun taşıması lazım gelen en temel özellik adalet duygusu ve düşüncesidir. Bu duygu ve düşünceyi karakterinin/ahlâkının bir parçası haline getirmiş bir bireyin herhangi bir gerekçeyle bir insana ve hatta herhangi bir canlı varlığa haksızlık yapması düşünülemez.

“Risaletten evvel Hz. Peygamberimizin (sav) müşrikler tarafından hakem tayin edilmesi hadisesi bu konuda çok güzel bir misaldir. O'nun adalet duygusuna itibar eden müşrikler Kâbe'nin taşının hangi kabile tarafından konulması hususunda ihtilafa düştüklerinde Peygamberimizi hakem tayin etmişlerdir. Peygamberimiz de yüksek adalet duygusu ve ferasetiyle taşı bir örtünün içerisine koydurmuş ve farklı kabile mensuplarını örtünün farklı yerlerinden tutturarak meseleyi çözüme kavuşturmuştur.”

Bir diğer örnek ise şöyledir:

“Asr-ı saadette hatırlı bir kadın hırsızlık yapar ve ellerinin kesilmesi icap eder. Ashabın ileri gelenleri kadının hatırlı birisi olması nedeniyle cezanın uygulanmamasını Hz.

Peygamberden (sav) ricacı olurlar. Hz. Peygamberimizin (sav) cevabı adalet duygusunun ve adil olmanın zirve noktasıdır: "Vallahi kızım Fatıma aynı suçu işleseydi aynı cezayı verirdim."

Bu konuda Türk-İslam klasiklerinden sayılan Kutadgu Bilig adlı meşhur eserinde Yusuf Has Hâcip şu dizeleri zikretmektedir:

“Genişler ülke, düzeler dünya adaletle,
Küçülür memleket, bozulur âlem zulümle.
İyiliğin kulu olur hür kişiler,
Doğruluk yolunu açar iyilikler.
İnsan ol, hep insan gibi davran,
İnsanlığın temeli budur ey insan!”⁸⁰

Şimdi de günümüzden bir misal verelim:

“Bir çocuk pastaneye gider. Sırada birçok müşteri vardır ve yalnızca bir tezgâhtar hizmet etmektedir. İlk sırada ise bir çocuk olmasına rağmen bazı müşteriler onun önüne geçmeye çalışırlar. Tezgâhtar bayan, bu müşterileri uyarır ve sıranın çocukta olduğuna vurgu yapar. Bunun üzerine çocuk ilk pastanın fiyatını sorar. Tezgâhtar bayan “5 lira” diye cevap verir. Çocuk parasını kontrol eder ve ikinci pastanın fiyatını sorar. “4 lira” diye cevap alır. Çocuk, tezgâhtardan ikinci pastayı vermesini rica eder. Tezgâhtar bayan çocuğun ilk sorduğu pastayı almamasını 5 lirasının olmamasına bağlar. Ve hemen sonra çok şaşırır. Çünkü çocuk ödeme esnasında 5 lira verir. Para üstü olarak kendisine uzatılan 1 lirayı bahşiş kutusuna atarken hayranlık uyandıran bu davranışını gözlemleyen insanların yanından kendinden emin adımlarla ayrılır.”

⁸⁰ Yusuf Has Hâcip, (2014), Kutadgu Bilig Seçmeler, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 124

4.4. Cömert Olmak

Eldeki imkânları meşru ölçüler içinde, gönüllü olarak ve karşılık beklemeden başkalarının yararına sunma eğilimine cömertlik adı verilir.⁸¹ Hayat serüveninde insanın eline az veya çok değişik imkânlar geçebilmektedir. Genellikle bu imkânlar maddi birikimler olarak somutlaşır. Bu birikimlerin helal daire içerisinde kişinin emeğinin ürünü olması icap eder. Bu birikimlerden, ihtiyaç sahibi olanlara herhangi bir karşılık beklemezsizin vermek, onların mağduriyetlerinin giderilmesine vesile olmak cömertliğin somutlaşmış halidir. Burada önemli olan verilenin karşı tarafta psikolojik bir ezikliğe ve bir vesayete sebep olmamasıdır. Bununla birlikte yapılan cömertliğin ifşa edilmesine hiç gerek yoktur. Tâbir-i caizse sağ elin verdiğiinden sol elin haberinin olmaması inceliğiyle cömertliğin yapılması gerekir.

İnsan ahlâkî bakımdan belli bir olgunluk seviyesine ulaşmazsa kazandığının sadece kendisine ait olduğu ve sadece kendi geleceği için bu kaynakları kullanması gerektiği gibi bir anlayışın esiri olabilir. Hatta daha çok biriktirmek suretiyle kendisini daha da güvence altına alabileceğini düşünebilir. Hâlbuki toplumsal hayatta insanlar birbirine bağımlı bir hayat sürerler. Bu bağımlılığın doğal sonucu olarak da karşılıklı haklardan söz edilebilir. Bu münasebetle İslâmiyet kazancın belli sınırı aşması halinde zekât verilmesini, özellikle Ramazanlarda fitre ve sadaka gibi yardımların yapılmasını sistemli hale getirmiştir. Burada bir mükellefiyetin yerine getirilmesi ile birlikte gönüllülük yani rızaya dayalı bir anlayışın esas olduğu unutulmamalıdır.

Cömertlikten, maddi paylaşımlar anlaşılabilceği gibi manevi paylaşımlar da anlaşılabilir. Bu açıdan bir insanın sahip olduğu bilgiyi, birikimi ve tecrübeyi ihtiyacı olanlarla paylaşması da cömertlik olarak değerlendirilebilir. Tıpkı maddi paylaşımlarda olduğu gibi nasıl mallardan cömertlik adına ihtiyaç sahiplerine vermek malı azaltmazsa, bilginin, birikimin ve tecrübenin paylaşılması da bunları azaltmaz

⁸¹ Mustafa Çağrı, (1998), "Cömertlik", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 8, s. 72

tam aksine çoğaltır. Burada yine ihmal edilmemesi gereken bir diğer husus cömertliğin sadece zengin olanlara mahsus bir huy olmadığıdır. İmkânımız her ne kadarsa ondan paylaşmak, yardımlaşmak esastır. Bu durumun en güzel misali bir kimsenin paylaşabileceği ancak bir hurması varsa onu paylaşması cömertlik olarak kabul edilir.

Elimizdeki imkânı diğer insanlarla paylaşmak bir veya birkaç defaya özgü bir tutum olduğu takdirde bu cömertlik olarak değerlendirilmez. Bir yardımın veya bir paylaşımın cömertlik olarak nitelendirilmesi için bu tip tasarrufların bir alışkanlık, huy haline gelmesi gerekmektedir. Empati yapmak suretiyle paylaşmak insanın psikolojisinde de olumlu etkiler meydana getirir. Vermek kişiliğimizi yumuşatan, bizleri diğer insanlarla sevgi, hoşgörü, barış gibi üstün insanı değerlerde buluşturan ve aramızdaki bağların gelişmesinde etkili olan bir değerdir. İnsan, verme duygusu ile birlikte beslenir ve zenginleşir.⁸²

“Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre: Bir keresinde Peygamberimize aç birisi gelerek:

- Ey Allah'ın Resulü, açlıktan zayıfladım, dayanma gücüm kalmadı, dedi. Peygamberimiz onu yedirmeleri için hanımlarına gönderdi. Onlar:

- Yanımızda sudan başka bir şey yoktur, diye adamı geri çevirdiler. Bunun üzerine Peygamberimiz yanında bulunanlara:

- Şu açın karnını doyuracak kimse var mıdır? diye sordu. Ensar'dan bir kişi (Ebu Talha) ayağa kalkar:

- Ben, diye cevap verir ve misafiri alarak evine, eşinin yanına gelir. Eşine:

- Haydi, Peygamberin misafirini ağırla, der. Fakat eşi:

- Çocukların ağızından başka evimizde bir şey yok ki,

⁸² Öznur Özdoğan, “Cömert Olmak”, Vatan Gazetesi, <http://www.gazetevatan.com/prof-dr-oznur-ozdogan-961569-yazar-yazisi-comert-olmak/>, Erişim Tarihi:02.06.2018

diye cevap verir. Kocası:

- O yemeğini getir, ışığını yak; çocuklarını da uyut, der. Kadın da akşam yemek yenileceği sırada yemeğini hazırlar, ışığını yakar, çocuklarını da uyutur. Sonra kalkar lambayı düzeltir gibi oynarken söndürür. Bu suretle karı koca kendilerini misafire yemek yiyorlar gibi göstermeye çalışırlar ve her ikisi de aç gecelerler. (Böylece misafir karnını doyurmuş olur.) Sabah olunca ev sahibi Peygamberimize gider, Peygamberimiz onu görünce: "Bu gece Allah sizin karı koca hareketinizden memnun oldu diyerek "Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi onları kendilerine tercih ederler." (Haşr, 9) ayetini gönderdiğini söyler."

Veren el, alan elden üstün olduğuna göre, muhakkak ki cömert insan, cimriye göre daha faziletlidir. İnsanları saygıya, hürmete layık hale getiren güzel ahlâk olduğu gibi, kelimeleri de sevimli kılan onlara yüklenen manadır. İşte "cömert" kelimesini cilalandıran asıl unsur da ihsan ve ikramdaki hazdır. Bu hususta bir dilenci ile İsfahanlı zenginin macerası oldukça ibretliktir:

"Bir dilenci, İsfahanlı zenginlerden birinin konağının önüne gelir. Yüksek sesle sadaka ister. Bunu duyan zengin, kölesi Mübarek'e şöyle emreder:

- Anber'e söyle, Cevher'e selsensin. O da Yakut'a haber versin. Yakut da Firuz'a iletin. Firuz da kapıdaki dilenciye "İnayet ola!" desin.

Manzarayı seyreden dilenci, ellerini yukarıya kaldırır ve şöyle seslenir:

- Ya Rabbi! Cebrail'e söyle, Mikail'e selsensin. Mikail de İsrafil'e nakletsin. İsrafil, Azrail'e "Derhal şu pinti adamın konağına git, canını al!" desin.⁸³

İnsanoğlunun yaşam serüveninde "karşılıksız vermek" ve sadece Allah'ın rızasını dilemek en büyük erdem olsa gerektir. İşte

⁸³ Dursun Gürlek, (2016), Çınaraltı Kitap Sohbetleri, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 160

bu yolun en büyük yıldızı Hz. Ali'den göz kamaştırıcı bir tavır:

"Bir gün Hz. Ali ve yardımcısı ticaret amacıyla çıktıkları seyahatten hurma yüklü develerle dönmektedirler. Karşlarına bir fakir çıkar ve durumu izah ettikten sonra yardımcısından bir miktar hurma vermesini talep eder. Yardımcısının, bu talebi, ağırdan alan hareketlerle geçiştirmeye çalıştığını fark eden Hz. Ali sorar:

- Neden adamcağızın istediğini vermiyorsun?

Yardımcısı hürmetle cevaplar Hz. Ali'yi ve aralarında şu diyalog geçer:

- Efendim, hurmalar çuvalın içinde.

- O halde, çuvalları da ver.

- Ama çuvallar devenin üstünde.

- O zaman deveyi de ver.

Şaşkınlığını gizleyemeyen yardımcı, korkuya kapılır.

"Devenin ipinin benim elimde olduğunu söylemeye dilim varmadı, korktum" der olayı sonradan paylaştığı arkadaşlarına.⁸⁴

Konuyu günümüzde yaşanmış bir örnek üzerinden anlaşılır kılmaya çalışalım:

"Almanya'nın bir şehrinde yaşayan vatandaşlarımız Ramazan ayında yerel belediyeden izin alarak şehrin en merkezi yerine Ramazan çadırları kuruyorlar ve ilk iftara şehrin belediye başkanı başta olmak üzere Alman dostlarını da davet ediyorlar. Herkes neşe içinde ve Ramazanın getirdiği güzellikleri soluyarak iftar vaktini bekliyor. İftar vaktine bir iki dakika kalmışken elinde şarap şişesi, bir diğer elinde sokak köpeğinin tasması olan sarhoş bir Alman, çadıra şaşkın bakışlar içinde giriş yapıyor. Almanların tamamı büyük bir utanç yaşıyorlar haliyle. Öyle ya Ramazan çadırına,

⁸⁴ Göksel, (2010), a. g. e., s. 82-83

Müslümanların arasına, elinde şarap şişesi ile giren bir Alman. Ve sorduğu soru:

- Siz, Müslümanlar için hiç kimseyi sofralarından geri çevirmezler dediler. Bu doğru mu? Bana da bir lokma ekmek verir misiniz?

Sonuç mu? Sonucu tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yok. Türk milletini ve onların mensubu olduğu yüce dinin gerektirdiği estetik değerlerden haberdar olmak, ön yargılı olmamak yeterli. Çadıra en son giriş yapan âdemoğlu sofranın başköşesindedir artık.”⁸⁵

4.5. Kanaatkâr Olmak

İnsan ihtiraslarının esiri olduğu takdirde elinde olanla yetinmeyecek sürekli daha çok isteyecektir. Çevresinde daha çok imkâna sahip olanları gördükçe niçin onlar kadar imkâna sahip olmadığı yönündeki dürtüler kendisini rahatsız edecek ve onlar kadar imkâna sahip olmak ve hatta onlardan daha fazlasına sahip olabilmek için kimi zaman ölçüyü de kaçırmak suretiyle bir çaba ortaya koyacaktır. Bundan insanın çalışıp, gayret sarf edip rızkını elde etmek yönünde ortaya koyduğu makul ve meşru çabalar anlatılmamaktadır. Vurgulanmak istenen insanın elindekinin kıymetini bilmesi, aç gözlülük yapmaması, tamah edip de kendisini dünya malının esiri olmamasıdır. Dolayısıyla kanaatkâr olmak insanın elindekinin kıymetini bilmesi, ulaşma imkânı olmadığına gözünü dikip de hayatını bu uğurda perişan etmemesidir. Bu sebeple “Aza kanaat etmeyenin çoğu bulamayacağı” ifade edilmiştir.

Diğer taraftan ihtirasın bir sonu olmayacağından ilk planda ulaşılmak istenen elde edilmiş olursa bile yeni talepler insan için devam edip gidecektir. Bu anlamda uyarı mahiyetinde Peygamberimizin “Bir insanın bir vadi dolusu altını olsa bir o kadar daha olmasını ister” hadis-i şerifi son derece manidardır. Bu durumda insan

⁸⁵ Türker Göksel, (2016a), Gölgesi Yaşadığı Topraklara Uzun Düşen İnsanlar, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları No:43, Afyonkarahisar, s. 76-77

elindekini, her ne kadarsa bunun bir ihsan olduğu şuuru içerisinde kullanmaya çalışması çok güzel bir haslettir. Nihayetinde dünyanın geçiciliği gerçeğine itibar eden bir insanın bu dünyadan her ne şekilde olursa olsun biriktirdiklerini götürme kabiliyeti olmadığından, itidalli hareket etmesi elzemdir. Bu durumu izah etmek ve ihtirası frenlemek bakımından “İnsanın gözünü ancak toprak doyurur” demek suretiyle, insan kanaatkâr olmaya davet edilmiştir.

Bugünün insanının anlamakta zorlanacağı ancak tarihimizde gerçekleşmiş olan kanaatkârlık misalleri çoktur. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir:

“Çarşının Müslüman esnafı da gayr-ı müslim esnafı da sabahleyin birbirini gözetler, eğer kendisi siftah etmiş de komşusu daha henüz siftah etmemişse, ikinci gelen müşterisini: “Efendim; komşum henüz siftah etmedi. Rica etsem, ona gidebilir misiniz?” diye komşusuna yönlendirirdi.”⁸⁶

Kanaatten sadece azla yetinmek anlaşılmalıdır. Gerçek anlamda kanaat, ticaretin kendine özgü tabii-ahlâkî kurallarına dayalı kazancı merkeze alması, insanın bütün benliğini saran kazanma arzusunu (tamah, hırs, ihtiras) terbiye etmesi, kontrol altına alması, aç gözlülük etmemesi, helali-haramı ayırması, şüpheli olanlara haram gibi davranıp onlardan uzak durması anlamındadır. Bu yönüyle birçok ahlâkî kavramı bünyesinde bulunduran kanaat, malî iffetin sebebidir ve ahlâkî değerlerin dışına çıkmayı engelleyen bir nitelik arz ettiği için de kişinin izzetini/şerefini koruyan bir özelliğe sahiptir.⁸⁷

“Vaktiyle birbirini çok seven iki kardeş varmış. Büyüğü Halil, küçüğü ise İbrahim'dir. Halil, evli ve çocuklu, İbrahim ise bekârmış. İki kardeşin ortak oldukları bir tarlaları varmış ve ne mahsul çıkarsa, pay ederek geçimlerini sağladılar. Yılın birinde yine harman yaparak buğ-

⁸⁶ Ahmet Yüksel Özemre, (2013), Üsküdar Ah Üsküdar, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 92

⁸⁷ Köse, a. g. e. ,s. 133

dayı taksim etmişler. İş kalmış taşımaya. Halil, bir teklif yapmış: İbrahim kardeşim; Ben gidip çuvalları getireyim. Sen buğdayı bekle. Peki, ağabey demiş İbrahim... Ve Halil gitmiş çuval getirmeye. O gidince, İbrahim düşünmüş: “Abim evli ve çocuklu. Ona daha çok buğday lazım diye değerlendirerek kendi payından bir miktar atmış onunkine. Az sonra Halil çıkagelmiş ve “Haydi İbrahim, önce sen doldur da taşı ambara” demiş. İbrahim, kendi yığından bir çuval doldurup yola düşmüş. O gidince, bu kez Halil düşünceye dalmış: “Çok şükür, ben evliyim, kurulu bir düzenim de var. Ama kardeşim bekâr. O daha çalışıp, para biriktirecek. Ev kurup evlenecek.” Bu düşünceyle kendi payından birkaç kürek kardeşininkine atmış. Velhasıl, biri gittiğinde, öbürü, kendi payından atar diğeriinkisine. Bu, böyle sürüp gider. Ama birbirlerinden habersizdirler. Nihayet akşam olur. Karanlık basar. Görürler ki, bitmiyor buğdaylar. Hatta azalmıyor bile. Hak Teâlâ bu hali çok beğenir ve buğdaylarına bir bereket verir ki, günlerce taşıdıkları halde iki kardeş, bitiremezler. Azalacağına tam aksine şaşılacak şekilde buğdayları çoğalmış, ambarları dolup taşmıştır. Bugün ‘Bereket’ denilince, bu kardeşler akla gelir. İşte bu bereketin adı, Halil İbrahim bereketidir.”

4.6. Tevazu Sahibi Olmak

İnsanoğlu hayat serüveni içerisinde farklı açılardan diğer insanlara göre daha iyi durumda olabilir. Bu maddi bakımdan olabileceği gibi, bir mevki bakımından ya da ilmi olarak da olabilir. Hangi bakımdan olursa olsun insan elindeki kıymetin- her ne kadar kendi gayreti de söz konusu olsa bile- bir lütuf ve ihsan olduğunu hatırdan çıkarmamalıdır. İnsan, tarihi gelişim içerisinde muazzam yeniliklere imza atmıştır. Bu yeniliklerin bulunmasında insan aklının değeri ortadadır. Lâkin insan aklı bizatihi insanın ürettiği bir olgu olmaktan ziyade verili bir kıymettir. Bu kıymetin asli sahibi ise yaratıcıdır. Her şeyden evvel bunun bilincinde olan bir insanın her

şeyi kendisine mal etmesi akıf bir tutum olmayacaktır. Dolayısıyla hangi değere sahip olursak olalım, asıl failin bizim üzerimizdeki aşkın bir gücün mutlak iradesi ekseninde gerçekleştiğine itibar etmek, tevazu sahibi olmak olarak nitelendirilebilir. Bunun aksi hali ise tekebbür halidir yani kibirlenmektir, yani her ne üretiliyse onun arkasındaki mutlak gücün insanın kendisinin olduğu iddiasıdır ki, bu durum insanın benliğinin/egosunun zirve yapmasıdır. Bir insan yönetim mekanizması içerisinde en üst mercie gelebilir. Bu mevkiin hak edilmişliği o mevkide bulunanın yönetmek durumunda olduğu kimselere ve de hepsinden mühimi o mercie gelmesine sebep olan aşkın güce itibar etmesinin sürekliliği ile ilgili bir durumdur. Tarihte buna en canlı misal Firavun örneğidir. Bizim kültürümüzde “Kerameti kendinden menkul olmak” diye ifade edilen, olayların aslı failinin kişinin kendisi olduğu zannıyla külli iradeye cephe alması büyük bir günah ve ahlâk zafiyeti olarak telakki edilmiştir. Bu durumu izah etmek için de “Mağrurlanma padişahım senden büyük Allah var” vecizesi kullanılmaktadır.

Tevazu sahibi bir kimse hangi konumda bulunursa bulunsun, haddini aşacak ifade ve yaklaşımlardan kaçınmalıdır. Bu alçak gönüllülük hali muhataplarının gönlünde ciddi bir tesir oluşturacaktır. Zira gösterişten uzak bu tevazu hali muhatapların kendisine yakınlaşmasına vesile olacaktır. Aksi halde kibirlenmek, muhatapların hem uzaklaşmasına hem de gönüllerinin kırılmasına sebebiyet verebilecektir.

Konu ile ilgili vurucu örnekleri sunduktan hemen sonra son sözü yine Yusuf Has Hâcîp'e verelim:

“Erzurumlu Habib Baba, IV. Murat devrinin gizli, kimsenin bilmediği Allah dostlarındandır. Yaşlıdır, fakirdir, gariptir. Fakat Rabbinin katında da âlemlere denk bir değer sahibidir. Yaşlı Habib Baba, uzun bir kervan yolculuğunun sonunda Erzurum'dan İstanbul'a gelmiştir. Yolculuğunun tozunu, yorgunluğunu atmak için bir hamama gider. Niyeti, şöyle iyice bir keselenip, paklanmaktır. Bedenini de ruhuna denk kılmaktır. Fakat hamamcı Habib Baba'yı

içeri sokmak istemez.

- "Bugün Sultan Murat'ın vezirleri hamamı kapattılar, dışarıdan müşteri alamıyoruz" der.

Habib baba üzülür. Rica eder.

- "Ne olursun, kimseye varlığını belli etmem, aceleyle yıkanır çıkarım. Bu tozlu bedenle Rabbime ibadet ederken utanıyorum" der.

Bin bir dil döker. Hamamcı ehl-i insaftır. Dayanamaz, kabul eder. Hamamın en sonundaki odayı göstererek.

- "Baba şu odada hızla yıkanıp çık, para da istemem senden yeter ki vezirler, senin farkına varmasınlar" der.

Habib Baba, sevinerek kendine gösterilen yere girer. Yıkanmaya başlar. Ve bu arada hamamcının karşısında yeni bir müşteri belirir. Boylu, poslu, genç, yakışıklı biridir bu gelen. Onunda görünümü fakirdir. Ama sadece görünümü. İkinci müşteri kılık değiştirmiş IV. Murat'tır. O gün vezirlerinin topluca hamam âlemi yapacaklarından haberdar olan padişah merak etmiştir olan biteni.

- "Hele bir bakalım" demiştir.

- Bizim vezirler, hamamda benden uzakta, kendi başlarına ne yaparlar, nasıl eğlenirler?

Ve bu merak padişahı, tebdil-i kıyafet ettirerek, hamama getirmiştir. Az önce yaşananlar bir kez daha tekrarlanır. Hamamcı, vezirleri mazeret gösterir içeri müşteri almak istemez. Padişah ise ısrarcıdır. Hamamcı ısrarlara dayanamaz ve Habib Baba'nın yıkanmakta olduğu odayı göstererek, genç padişahın kulağına fısıldar:

- "Şu odada bir ihtiyar yıkanıyor. Sende sar peştamalı beline gir yanına. Beraber sessizce yıkanın, bir an evvel çıkın, aman ha! Vezirler varlığını bilmesinler" der.

Sonra IV. Murat da Habib Baba'nın yanına süzülür. Beraber sessizce yıkanmaya başlarlar. Bu arada, hamamın büyük salonundan gelen tef, dümbelek, şarkı, türkü sesleri ortalığı çınlatmaktadır. Habib Baba'nın gözü, genç hamam arkadaşının sırtına takılır. Biraz kirlenmiş gibi gelir ona. Allah hikmeti gereği dostuna, o yanındakinin tebdil-i kıyafet etmiş padişah olduğunu ilham etmemiştir. Ve yanındakini, görüntüsüne uygun, kendi gibi fakir bir delikanlı zanneden Habib Baba yumuşak bir sesle konuşur:

- "Evladım, sırtın fazlaca kirlenmiş, müsaade edersen bir keseleyivereyim" der.

Padişah aldığı bu teklif karşısında şaşkınlaşır ve büyük mutluluk duyar. Haz duyar, çünkü ömründe ilk defa biri ona, padişah olduğunu bilmeden, sırf bir insan olarak, karşılık beklemezsizin bir iyilik yapmayı teklif etmektedir. Memnuniyetle Habib Baba'nın önünde diz çökerken:

- "Buyur Baba, ellerin dert görmesin" der.

Bu arada içerideki âlemin sesleri hamamı çınlatmaya devam etmektedir. Habib Baba, IV. Murat'ın sırtını bir güzel keseler. Fakat padişah kuru bir teşekkürle yetinmek istemez. Ne de olsa insandır ve o da her insan gibi kendine yapılan iyiliklerin kölesidir.

- "Baba gel ben de senin sırtını keseleyeyim de ödemiş olalım" der.

Habib Baba, teklifin kimden geldiğinden habersiz, tebessümle;

- "Olur, evlat" deyip, sultanın önünde diz çöker.

Bu arada, Sultan Murat kese yaparken bir yandan da Habib Babayı yoklar, ağzını arar.

- "Baba görüyor musun şu dünyayı. Sultan Murat'a vezir olmak varmış. Bak adamlar içerde tef, dümbelek hamamı inletiyorlar, sen ve ben ise burada iki hırsız gibi yıkıyoruz" der demez.

Habib Baba, Sultan Murat'ın cümlesini tamamlamasına fırsat bile bırakmaz, kendi hükmünü söyler:

- *Sultan Murat dediğin kimdir? Sen asıl Âlemlerin Sultanına kendini sevdirmeye bak ki, O seni sevince sırtını bile Sultan Murat'a keselettirir.*⁸⁸

Bu konuya ilişkin olarak 28-30 Ekim 1967 tarihlerinde yapılan Konya Âşıklar Bayramı'nda yaşanan bir olayı konunun muhataplarının ağzından nakletmek uygun olacaktır:

"Kaldığımız yer otelin üst katındaydı. Veysel (Âşık Veysel) Baba'ya:

- *Sırtıma bin, seni yukarıya çıkartayım, dedim.*

O kabul etmedi. Israr ettim sonunda benim dediğim oldu. Veysel Baba'yı sırtıma aldım yukarıya çıkartmaya başladım.

Ali İzzet Özkan bizi gördü.

- *Ne o Veysel, Ali'nin sırtına binmişsin, dedi.*

Veysel Baba taşı gediğine koydu:

- *Ben onun sırtına binmedim. O beni gönlünde taşıyor.*⁸⁹

Bu konuda Türk-İslam klasiklerinden sayılan Yusuf Has Hâcip'in meşhur Kutadgu Bilig'inde aşağıdaki dizeler yer almaktadır:

"Bizler hepimiz Tanrı'nın kullarıyız,

O yüzden aramızda yoktur farkımız.

⁸⁸ Türker Göksel, (2016b), Şimal Yıldızı Yazıları, Dinar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar, s. 98-101

⁸⁹ Türker Göksel, (2014), Seçkiler, Aksam Yayınları, Afyonkarahisar, s. 41-42

Kulun kula kulluk etmesi asla yakışmaz,
 Hizmetçiye hizmet edenin değeri kalmaz.
 Alçakgönüllüye insanların gönülleri hemen ısınır,
 Hiddetli ve kötü dillerden ise soğur, kaçınır.”⁹⁰

4.7. Sabırlı Olmak

Sabır kelimesinin değişik anlamları bulunmaktadır. Farklı kaynaklarda sabırın hangi anlamları olduğuna bakıldığında “Gelecek olan bir şey için acele ve telaş etmeyip beklemek, sükûnet, huzur, dinginlik, sebat, metanet, kendine hâkim olma, kendini tutma, başa gelen acıya karşı telaş ve üzüntü göstermeyip dayanma, dayanıklılık, sızlanmamak, yakınmamak, itidali muhafaza etmek, tahammül, ağır ve acıya dişini sıkamak, edebi bozmamak, sıkıntı ve belalara sızlanmayı terk etmek, kızgın davranışlara girmemek, dili şikâyetten uzuvları yanlış hareketlerden korumak, kader ve kazaya teslimiyet, işin sonunu gözlemek, dili korumak, öfkeyi yenmek ve kanaat”⁹¹ gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Hayatın akışı içerisinde insan çok değişik olaylarla karşılaşmaktadır. Bu olaylardan bir kısmı insanı mutlu etmekte, bir kısmı da acı ve elem vermektedir. Mutluluk verenlerin devamı, her insanın ortak arzusu olmakta; acı ve elem verenlerin ise bir an önce son bulması istenmektedir. Ne var ki, mutluluk veren kimi olayların ve bunların devamı insanın elinde olmayacağı gibi, insanı mutsuz kılan kimi olayların ve bunların en kısa sürede sonlanması da insanın elinde olmayabilir. Örneğin bir insanın hasta olması arzu ettiği bir durum değildir, ancak hastalıktan istediği anda kurtulması da imkân dâhilinde olmayabilir. İşte bu durumda hastalığa yakalanan kimse- nin soğukkanlılığını ve sükûnetini bozmaması haline sabırlı olmak denir. Yalnız sabırlı olmak hali tedbirsizlik olarak veya çözüm adına yapılacakları ihmal etmek olarak yorumlanamaz. Gerekli tedbirlere

⁹⁰ Hâcîp, a. g. e. , s. 109

⁹¹ Yakup Yüksel, (2006) , “Sabır 1”, Özlenen Rehber Dergisi, Sayı.35, <http://www.ozlenenrehber.com.tr/tr/dergi/35/sabir-1-372.html>, Erişim Tarihi.03.06.2018

müracaat edildiği halde hastalık hali devam ediyorsa işte bu durumda isyan etmeden, bağırıp-çağırmadan, kırıp-dökmeden durumu serinkanlı bir şekilde değerlendirebilme halidir. Bu konuda İslâm tarihinde Hazreti Eyüp Peygamberin hastalıklara karşı takınmış olduğu sabırlı tavır oldukça güzel bir misaldir.

Hayatta başarılı olmak yine herkesin arzulayacağı bir haldir. Ancak başarı belli bir bedel ödemeyi ve bu uğurda istikrarlı bir şekilde mücadele etmeyi gerektirir. Dünden bugüne hedeflere varmak neredeyse mümkün değildir. Bu sebeple başarılı olmak isteyen insanın hedefleri doğrultusunda yılmadan azimle çalışması birinci koşuldur. Aynı zamanda hedefe gidilen yolda insanın karşısına birçok engel çıkacaktır. Bütün bu engelleri de heyecanını kaybetmeden aşma iradesi gösterebilmek gerekir. Bu yolculukta insanın en çok ihtiyaç duyduğu özellik sabırlı olmasıdır. Milletimizin irfanı bu durumu “Sabreden derviş muradına ermiş” sözüyle çok güzel bir tarzda ortaya koymuştur. Yine bu anlamda Yunan filozof Herakleitos’un “Taşı delen suyun gücü değil, damlaların sürekliliğidir” sözü oldukça manidardır. Bu konuda öğrenim hayatının başında öğrenim gördüğü alanın en tepesinde yer almayı düşünen bir öğrenci için sabrı ne kadar önemli olduğu düşünülebilir. Zira bu öğrenci gerekli eğitim/öğretim alt yapısına sahip olmak için ciddi bir mesai harcayacaktır. Sonrasında sektörde belki çok alt düzeyde göreve başlayacak, birikimlerinin artmasına paralel olarak daha üst işletmelerde görev almayı deneyecek ve belki yıllar sonra o sektörün en üst tepe yöneticilerinden biri olma imkânına ulaşabilecektir.

Sabır bazen de hem kendimizin hem de diğer insanların zararına olacak davranışlarda bulunmamak için gösterilecek direnç olarak da yorumlanabilir. Öyle ki, insanın içinde bulunan kimi dürtüler yer yer onu kendine ve topluma zarar verici davranışlara itmeye zorlayabilir. Bu durumlarda akl-ı selim davranıp sabırlı olunduğunda hem birey hem de toplum doğması muhtemel zararlardan korunmuş olacaktır. Günümüzde birçok insan sağlığa zararını bildiği halde sigara içebilmekte ve bir süre sonra tiryaki konumuna gelebilmektedir. Hâlbuki

bu tip bir tercih yapmazdan evvel bu tercihe kendini zorlayan iç ve dış etkilere karşı sabırla direnç koyabilmeyi başarsa sigara kullanmanın maddi ve manevi zararlarından hem kendisi hem de toplum korunmuş olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de 70'ten fazla ayet-i kerime sabrı emir ve teşvik eder. Ki bunlardan biri de "Allah ü Teâlâ sabredenlerle beraberdir" müjdesidir.

Allah ü Teâlâ bir hadis-i kutside şöyle buyuruyor: "Kullarımdan birine bedeninde veya malında ve evlâdında bir musibet verdiğim zaman güzel bir sabır ile karşılırsa kıyamet günü ona hesap sormaktan hayâ ederim."

Bir başka hadis-i kutside Allah (cc):

"Kim benim kazama teslim olmaz, belâma sabretmez ve nimetlerime şükretmezse kendisine benden başka bir Rab bulsun!" buyurmaktadır.

Hz. Mevlana, "Ayın geceye sabretmesi onu aydınlatır; gülün dikene sabretmesi onu güzel kokulu yapar. Bütün Peygamberlerin inkârcılara sabretmeleri onları Hakk'ın özel kulu ve talihli yaptı" ifadeleriyle sabrı veciz bir şekilde açıklamıştır.

"Çin'de yetişen Bambu ağacının önce tohumu ekilir, sulanır ve gübrelenir. Birinci yıl tohumda herhangi bir değişiklik olmaz. Tohum yeniden sulanıp gübrelenir. Bambu ağacı ikinci yılda da toprağın dışına filiz vermez. Üçüncü ve dördüncü yıllarda her yıl yapılan işlem tekrar edilerek bambu tohumu sulanır ve gübrelenir. Fakat inatçı tohum bu yılda da filiz vermez. Çinliler büyük bir sabırla beşinci yılda da Bambuya su ve gübre vermeye devam ederler. Ve nihayet beşinci yılın sonlarına doğru Bambu yeşermeye başlar ve altı hafta gibi kısa bir sürede yaklaşık 27 metre boyuna ulaşır. Çin Bambu ağacı 27 metre boyuna altı hafta da mı yoksa beş yılda mı ulaşmıştır?"

Büyük bir sabırla ve ısrarla tohum, beş yıl süresince sulanıp gübrelenmeseydi ağacın büyümesinden hatta var olmasından söz edilebilir miydi? Toprağa atılan tohuma belli aralıklarla ve özenle suyunun verilmesi, yağmur, rüzgâr gibi olumsuz fiziki koşullardan korunması gibi uzun zamana yayılmış bir emek ve sabırla beklenilmesi sonucunda altı hafta içinde boyu 27 metreyi bulan Bambu Ağacı.”

4.8. Sevgi ve Saygı Göstermek

Anlamının bilindiği düşünüldüğü halde, hadi söyleyin denildiğinde, söylemekte, açıklamakta zorlanılan kelimelerin başında gelir sevgi kelimesi. Bir duygu olması itibarıyla sevgi hissedilen bir değerdir. Bu açıdan göze, dile, tene, kulağa ve buruna bağlı duyularla ilgisi olmakla birlikte, onun asıl yurdu yürektir.⁹² Daha çok bir insanın diğer bir insana duyduğu yakınlık hissi olarak düşünüldüğünde sevgi, insanları birbirine yaklaştıran ve içsel olarak bağlayan doğal bir ruhsal eğilim, etkin bir güç olarak da tanımlanmaktadır.⁹³ Bir başka bakış açısıyla sevgi, “İnsan fitratının derinliklerinde yatan, insana huzur ve mutluluk kaynağı olan engin bir okyanustur. Sevgi ile insanların kalpleri birleşir ve huzur bulur. Sevgi ile topluma huzur ve barış gelir.”⁹⁴ Ancak sevgi sadece insanı insana bağlayan ruhsal bir güçle sınırlı değildir. İnsan bir şeye, bir nesneye, insan harici bir varlığa (Vatan sevgisi, millet sevgisi vb.) da sevgi duyabilir ve hatta hepsinden de öte aşkın bir güce hissedeceği yakınlık da söz konusu olabilir ki, buna ilahi sevgi denir. Ancak hayatın en temel objesi olması münasebetiyle insanlar arasındaki sevgiyi iyi anlamak ve ahlâkî vasıflar içerisinde sevginin yerini sağlamlaştırmak gerekir. Bir

⁹² İbrahim Kardeş, (16 Şubat 1999), “Sevgi Nedir?”, Yeni Şafak Gazetesi, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkardes/sevgi-nedir-40474>, Erişim Tarihi: 05.06.2018

⁹³ Hayati Hökelekli, “Sevgi Nedir?” , <http://www.gonuldergisi.com/sevgi-nedir-prof-dr-hayati-hokelekli.html>, Erişim Tarihi: 05.06.2018

⁹⁴ Aydın, a. g. e., s. 131

duygu olması itibarıyla sevgi her ne kadar soyut bir durum olarak değerlendirilebilse dahi anlaşılması için somutlaşmalıdır. Bu açıdan sevgi, sevgi duyulan varlık neyse; şey, kişi veya aşkın güç, bunlardan birisi veya hepsi adına katlanılanlardır. Bir anlamda o veya onlar uğruna yapılan fedakârlıklardır. Örneğin bir insanın sevildiği ifade ediliyorsa o insanın yardıma ihtiyacı olduğunda öncelikle seven insanın yanında olması lüzumu vardır. Ya da sevilenin bir maddi sıkıntısı olduğunda bunu öncelikle onu seven insanın karşılaması beklenir. Yoksa sevgi sadece sözden ibaret olur yani somutlaşmaz. İşte sevgisi sadece dilinde olanları Mevlana Hazretleri “Sözün maskarası olmayın!” şeklinde ikaz eder.

Saygı kavramı da sevgi gibi sık kullanan ancak anlamını ifade etmeye geldiğinde zorlanılan bir diğer kavramdır. Sıklıkla da sevgi kavramıyla birlikte kullanılır. TDK saygı kavramına iki anlam vermektedir. Bunun ilki, “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram”, ikincisi ise “Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu şeklindedir.”⁹⁵ Toplum halinde hayatını sürdüren insanların daha nitelikli bir hayat sürmeleri ve bunu sürdürebilir kılmaları için bireylerin birbirlerine saygı göstermesi olmazsa olmaz kurallardan bir tanesidir. Bu sebeple eğitim faaliyetlerinin merkezine toplumdaki diğer insanlara saygı duymayı öğretmeyi oturtmak icap eder. Bir aile ortamında bile aile bireylerinin birbirlerine saygı duymaları lazımdır ki, huzurlu bir aile ortamı oluşturulabilsin. Yoksa herkesin kendisini öncelediği muhatabına saygı duymadığı, onu yok saydığı veya ötekileştirdiği bir sosyal yapıda huzursuzluklar sür git devam eder.

Saygı duymanın ilk şartı kendisini karşısındakinin yerine koyabilme becerisidir. Buna empati yapmak da denmektedir. Empati yapma kabiliyeti gelişmiş bir birey muhatabını hem duygu/düşünce hem de hak/menfaatleri bakımından daha iyi anlayacak ona göre davranışlarını tanzim edecektir. Bu açıdan kendisine yapıldığında

⁹⁵ TDK, “Saygı”, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018

rahatsızlık duyacağı bir davranışı, muhatabı rahatsız olacak diye yapmaktan kaçınacaktır. Bu davranış tarzı saygının somutlaşmış halidir.

Bir başka açıdan saygı görmek her insan için bir ihtiyaçtır. Tıpkı yeme-içme, barınma vb. ihtiyaçlar gibi tatmin edilmesi gerekir. Nasıl bu tarz ihtiyaçlar, yani fizyolojik ihtiyaçlar karşılanmadığında insan fizyolojik rahatsızlıklar yaşarsa, saygı görme ihtiyacı da tatmin edilmediğinde bireyde psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet verebilir. Saygı görme ihtiyacının tatmin edilmesinin en güzel yolu karşısındakine saygı göstermekten geçer. Tek taraflı olarak, saygı göstermeksizin saygı görmeyi beklemek mümkün değildir. Zira saygı görmek aynı zamanda saygı görmeyi hak edecek söz, duygu ve davranışlara sahip olmakla elde edilebilecek bir olgudur. Bu nedenle Konfüçyüs'ün "Kendine saygı duyulmasını istiyorsan başkasına saygı göster" sözü oldukça meşhurdur.

İnsanlar arası münasebetlerin bir ucunda biz, bir ucunda da öbür kişiler vardır. Şu halde, bu ilişkilerden her iki tarafın da memnun kalması için karşılıklı saygı duyulması gerekir. Saygıya dayanmayan ilişkiler, insanları bir arada tutmaz, onları birbirinden uzaklaştırır. Ahlâkî davranışın gayesi de insanların bir arada ahenk içinde yaşamalarıdır.⁹⁶

Konunun önemine binaen örnek olayları vurucu bir şekilde sıralamaya çalışalım. İlk olarak insana sevgiyle yaklaşımın güzel bir örneğini Howard Kelly özelinde görelim:

"Bir insanın anavatanı onun çocukluğudur. Howard Kelly yoksul bir ailenin çocuğuydu. Kapı kapı dolaşarak bir şeyler satıyordu. O gün hiç satış yapamamıştı. Karnı açtı. Çalacağı ilk kapıdan yiyecek istemeye karar verdi. Kapıyı genç bir kadın açtı. Howard utandı ve sadece bir bardak su isteyebildi. Kadın kocaman bir bardak süt getirdi. Çocuk sütü içti, teşekkür ettikten sonra "Borcum ne kadar?" diye sordu. Genç kadın gülümseyerek, "Borcunuz yok. Annem bize

⁹⁶ Güngör, a. g. e. , s. 70-71

yaptığımız iyiliğe karşı bir bedel almamamızı öğretti” dedi. Howard bir kez daha teşekkür ederek gitti. Yıllar sonra o genç kadın hastalandı. Onu büyük bir kentin hastanesine götürdüler. Kendisine Howard Kelly adlı genç bir doktor baktı. Howard kadını hementandı. Yıllar önce kendisine süt veren kadındı bu. Ama belli etmedi. Onu tedavi etti ve iyileştirdi. Kadının ödeyeceği fatura Dr. Kelly’nin önüne geldi. Dr. Kelly bir not yazarak faturaya ekledi. Kadın faturayı nasıl ödeyeceğini kara kara düşünüyordu. Zarfı açtı ve notu gördü. Kâğıtta şunlar yazılıydı: “Hastane giderlerinin tamamı bir bardak süt karşılığı ödenmiştir.”

İkinci olarak Pakistanlı İslam âlimi Muhammed İkbâl’e kulak kabartalım:

“Lahor’un en büyük meydanlarından birinde, halkın büyük bir teveccüh gösterdiği muhteşem bir miting düzenlenir. Mitingin amacı Çanakkale’de çarpışan Türklere yardım ve gönüllü toplamaktır. Halkın büyük çoğunluğunun fakir olmasına rağmen, meydanlara serilen yardım sergilerine, kulaklarındaki küpelerini, parmaklarındaki alyansları, evdeki eşyalarını satarak elde ettikleri paraları atarlar kadim dostlarımız, kardeşlerimiz.

Daha sonrasında ise Muhammed İkbâl çıkar kürsüye ve birkaç gün önce gördüğü rüyayı anlatır mahcubiyet içerisinde, meydandaki büyük kalabalığa. Daha sonra da o gün tarihe mal olacak o meşhur şiirini okur halka hitaben.

Risâletpenah Efendimiz (sav): “Cihan bahçesinden bana bir koku gibi yaklaştın. Söyle; bana ne gibi bir hediye getirdin?” diyerek seslenir İkbâl’e.

Muhammed İkbâl büyük bir edep içinde cevap verir şanlı Peygambere: “Ya Resulallah (sav) dünyada yok rahatlık,

bütün özlemlerimden umudu kestim artık. Varlık bahçesinde binlerce gül, lâle var ama ne renk ne koku. Hepsi de vefasızdır yalnız bir şey getirdim kutsanmıştır tekbirlerle bir şişe kan ki eşi yoktur. Namusudur, vicdanıdır buyurun, bu Çanakkale şehidinin kanıdır.”

Bu anlatıdan sonra İkbâl dâhil meydandaki herkes hüngür hüngür ağlamaktadır. Gönderilen maddi yardımların yanında bir de içten dualar ederler Çanakkale'deki kardeşlerine. İçlerinden bazıları son kuruşlarını da verdikleri yetmezmiş gibi cephede savaşmak üzere gönüllü yazılırlar. Bütün bunlar bir yana sessizce gerçekleşen bir olay daha yaşanır o gün. Yüreklere parçalayan, işte inanç bu, kardeşlik bu dedirten olay şöyle gerçekleşir:

“Meydandaki bu muhteşem miting kucağındaki yeni doğmuş bebeği ile iştirak eden bir anne, yeni dul kalmış ve verecek bir şeyi de olmadığından eziklik içerisinde kıvrınmaktadır. Fakat birden hızlı ve emin adımlarla uzaklaşır oradan. Nihayetinde zengin bir efendinin konağının önünde durur. Kapıyı çalar ve efendi ile görüşmek istediğini söyler hizmetkârlara. Dilenci olduğunu düşünerek almak istemezler ilk önce bu kadını. Fakat ısrar eder kadın ve çıkarırlar zengin efendinin karşısına. Efendi sorar: “Ne istiyorsun?” diye.

Cevap verir kadın:

- Bebeğimi sana satmak istiyorum.

O devirde hizmetçi olabilecek küçük yaşta çocuklar satılmaktadır. Fakat bu yeni doğmuş bir bebektir. Hangi anne, canından çok sevdiği yavrusunu ve hangi sebeple satmak istemektedir. Zengin efendi sorar ama, cevap alamaz kadından. Merak eden efendi çocuğu alır. Parayı verir kadına ve takip etmelerini emreder hizmetkârlarına. Lahor'daki miting meydanına kadar takip ederler kadını. Çocuğunu satarak elde ettiği parayı kuruşuna

kadar meydandaki sergiye bırakır kadın. Hizmetkârlar efendiye anlatırlar olayı. Şaşkınlık içerisinde kalan efendi: “Bulup getirin o kadını!” der.

Bulur, huzuruna getirirler kadını. Efendi: “Sen söylemedin ama ben seni takip ettirdim ve paranı Çanakkale’ye gönderilmek üzere bağışladığımı öğrendim. Bunu niçin yaptığımı bana anlatmak zorundasın.” der.

Kadın, efendiye dönerek, işte İslam kadını bu dedirtecek ve oradakileri yüreğinden vuracak sözleri söyler: “Şimdi sen diyorsun ki; Çanakkale’ye gönderilecek bir silah için koklamaya doyamadığın yavrunu niye sattın öylemi? Osmanlı zayıf düştüğünden beridir, yani başımıza kadar gelen İngilizlerin yaptığı zulümler ortada. Bu gün Muhammed İkbal dedi ki; ‘Eğer Osmanlının son kalesi olan Çanakkale de geçilirse, Hilafet kalmaz ve iyi bilin ki sıra sizdedir.’ Eğer İngiliz buraya da gelir, namusumuza el uzanır, bayrak iner, vatan toprağı düşmanın pis çizmeleri altında çiğnenirse, çocuğum olsa ne olur, olmasa ne olur. İşte bu yüzden hiç tereddüt etmeden sattım yavrumu. İngilizlere köle olacağına size hizmetkâr olsun.”⁹⁷

Vatan sevgisinin ne olduğunu ve bedelinin nasıl ödendiğini Nurettin Topçu’dan dinleyelim şimdi de. Topçu, Strazburg’da tamamladığı doktorasını, 1934 yılında Sorbonne Üniversitesi’nde vermiştir.

Doktora savunmasını, o sırada Paris’te bulunan Abdülhak Adnan Adıvar ile eşi Halide Edip Adıvar da büyük bir ilgiyle izlemiştir. Böylece o, Sorbonne Üniversitesi’nde doktora yapan ilk Türk öğrenci olmuştur. 1934 yılında Paris’te Fransızca olarak yayınlanmış olan eser, yıllar sonra “İsyan Ahlâkı” ismiyle Türkçe’ye de çevrilmiştir.

Çalışması Sorbonne Üniversitesi, Felsefe Jürisi tarafından yılın en başarılı doktora tezi seçilir. Üniversitenin geleneklerine göre birinci olan öğrenciler mutlaka ödüllendirilir. Bunun üzerine yetkili

⁹⁷ Göksel, Seçkiler, s. 30-32

Profesör, Nurettin Topçu'nun yanına gelerek durumu anlatır ve ödül olarak neyi istediğini sorar:

"- Efendim, bir altın saat mi, Amerika veya Kuzey Avrupa'ya mavi yolculuk mu? Hangisini tercih ederseniz onu alacaksınız veya o ülkeye seyahat edeceksiniz!

Nurettin Topçu, kararlı ve gayet kendinden emin bir şekilde bu soruya şöyle cevap verir:

- Hiçbiri değil!

- O zaman ne istiyorsunuz?

- Sorbonne Üniversitesi'nin giriş ve çıkış kulelerinde yirmi dört saat ay-yıldızlı Türk bayrağının dalgalanmasını istiyorum!

- Derhal bu isteğiniz yerine getirilecektir!"⁹⁸

4.9. Merhamet ve Şefkat Sahibi Olmak

Ahlâklı bir insanın sahip olması gereken meziyetlerden bir diğeri de onun merhamet ve şefkat gibi duygularla yoğrulmuş bir karaktere sahip olmasıdır. Merhamet sözlükte bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma duygusu olarak açıklanmaktadır.⁹⁹ Merhamet kelimesi Arapça bir kelime olup rahmet kelimesinden türetilmiştir. Rahmet kelimesi ise mastar olarak "Merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak", isim olarak ise "şefkat, merhamet" anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁰ Her iki anlamı itibarıyla merhamet kelimesi insanın mağdur veya mazlum durumda olan bir canlıya karşı duyduğu acıma hissi ve bununla birlikte onu koruma, kollama arzusudur. İnsanoğlu hayatın akışı içerisinde istenilmeyen durumda olan birçok canlının varlığını bilir ve yer yer de bunlara tanıklık eder. İstenilmeyen bu durumların genellikle acı, elem ve ıstırap içerisinde buldukları

⁹⁸ Göksel, a. g. e. , s. 52-53

⁹⁹ TDK, "Merhamet", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018

¹⁰⁰ Abdülhamit. Birışık, 2007, "Rahmet", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt 34, s. 419

hallerdir. Aslında bu gibi hallerde bulunan canlılara tanıklık edildiğinde istem dışı, o halde kendisi bulunduğu duyacağı acı ve elem hatırına gelir. Kendisinin katlanamayacağı böyle bir durumun başkasının başına gelmesine de gönlü razı olmaz. Tam da bu noktada merhamet duygusuyla birlikte şefkat elini mağdur veya mazlum olan canlıya uzatır ve onu o halinden çekip almak ister. Anlaşılabileceği üzere merhamet duygusuna bağlı olarak insanda şefkat eğilimi gelişir. Bu açıdan şefkat insanın çevresindeki insanları kabullenme, onlarla yakından ilgilenme, onlara sevecenlik ve sempati ile yönelmedir. Başkasını koruma, himaye altında bulundurmaz. Dolayısıyla, çevresindeki insanların iyi özelliklere sahip olmalarını arzu edip, onları felakete sürükleyecek yanlış işlerden ve kötü davranışlardan koruma isteği olarak hayat bulur.¹⁰¹ Bu durum son derece insani bir durum olmakla birlikte ahlâkî meziyet itibarıyla de övgüye layık bir tutumdur.

Merhamet duygusu insanın kendisinden zayıf kimselere karşı yardım etme arzusunun içten duyulmasıdır. Kalbinde merhamet bulunmayan kimseler, İslam'ın nurundan nasibini alamazlar. İslam öncesi cahiliyet döneminde kız çocuklarını diri diri toprağa gömen insanların vicdanları taş gibi katı olmasaydı, bu tür vahşi işe başvurlar mıydı? Merhamet duygusu ile insanda ruh yüceliği ortaya çıkar. Ruhu, nefsin esaretinden kurtarıp hürriyetine kavuşturunca merhametin engin iklimine yolculuğa çıkarız. Merhamet insanda öyle derin bir ruh hali oluşturur ki, bir karıncayı bile incitmekten ıstırap duyar hale getirir. Korunmaya muhtaç çocuk gördü mü yüreği sızlar, tokluktan karınları öne çıkmış insanlarla aynı dünyada yaşarken, açlıktan kıvranan çocukların çatlak dudakları, kalbinin en derin yerini sızlatır. Bir yetimin başını okşarken kadife bir kumaşı okşar gibi acıma ve sevgiyle dolar. İşte, insanda merhamet duygusu böyledir!¹⁰²

Merhamet duygusu kişinin vicdanında karşılık bulur. Her insanda buluna ve adeta bir mahkeme vazifesi gören bu mekanizmanın ne olduğuna dair merhum Erol Güngör'ün söyledikleri dikkat çekicidir: "Vicdan, bir kaideler sistemidir; bu sistem insanın kendi davranışları

¹⁰¹ Hayati Hökelekli, (Ocak 2008), "Şefkat", DEM Dergisi, Yıl 1, Sayı 3, s.109

¹⁰² Aydın, a. g. e., s. 75

veya başkalarının davranışları hakkında “doğru” veya “yanlış” şeklinde yargılar yapmasına yarar. Doğru olarak değerlendirilen davranışlar, insanın kendi benliğine karşı iyi ve olumlu duygular beslemesine yol açar; yanlış veya “kötü” sayılan davranışlar ise, suçluluk duyguları yaratır. Biz ahlâkın bir bilgi olarak nasıl öğrenildiğini biliyoruz, ama bu bilgilerle duyguların nasıl bir araya gelerek vicdan dediğimiz “iç-kontrol” mekanizmasını meydana getirdiği konusunda bilgilerimiz tam değildir.¹⁰³ Bu duruma somut bir misal olması bakımından İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan ve aşağıda nakledilen hadise oldukça heyecan vericidir:

“Bir Nazi subayı; küçük bir Yahudi çocuğa:

- Hangi gözümün takma olduğunu bilersen, senin ve ailenin savaşın olmadığı güvenli bir yere gitmenize yardım edeceğim, der.

Çocuk kısa sayılabilecek bir zaman dilimi geçmiş olmasına rağmen muhatabına görüşünü bildirir. Yanılmamıştır. Çocuğun doğru tahmininde bulunması Nazi subayını oldukça şaşırtır, nasıl olurda doğru tahminde bulunduğunu öğrenmek ister. Çocuğun cevabı manidardır:

- O göz, diğerine nazaran çok daha insani bakıyor.”¹⁰⁴

Hz. Hüseyin ile kölesi arasında geçen hadise merhamet ve şefkatli olmaya çok güzel bir misal olsa gerek:

“Bir gün Hazreti Hüseyin, ailesi efradı ile yemek yiyordu. Köle, çorbayı dağıtırken çorba kâsesini kaza ile Hz. Hüseyin’in üstünden aşağı döktü. Bu tatsız kazaya can sıkılan Hz. Hüseyin, kölenin yüzüne sert sert baktı. Bunun üzerine köle, “Allah, hiddetini yenenleri sever.” ayetini okudu. Efendisinden, “Öfkemi yendim!” cevabını alınca, büsbütün ileri giden köle, “Allah, ihsan edenleri sever!” ayeti ile karşılık verince Hz. Hüseyin’den “Seni azat ettim”

¹⁰³ Güngör, a. g. e. , s. 57

¹⁰⁴ Türker Göksel, (2012), Beyaz Yazılar, Aksam Yayınları, Afyonkarahisar, s. 122

cevabını aldı. İşte bir kaza karşısında takınılan, takınılması gereken merhamet ve şefkatin zirveleştiği bir ahlâk timsali davranış.”¹⁰⁵

4.10. Cesaretli Olmak

Cesaret yiğitlik, kararlılık, ataklık ve dayanıklılık özelliklerini de içeren korku, acı, risk, belirsizlik veya tehdit ile başa çıkabilme yeteneği olarak açıklanmaktadır.¹⁰⁶ Hayatın olağan akışı içerisinde herkesin olması lazım gelen tutum ve davranışları sergilemediği bir gerçektir. Bu bazen bir insanın diğer bir insana, bazen bir kurumun bir veya daha çok insana, bazen de bir devletin diğer bir devlete ve vatandaşlarına karşı sergilediği yersiz, haksız ve hak ile menfaatleri gasp edici tutum ve davranışlar şeklinde tezahür edebilmektedir. Buna benzer durumlarda ahlâkî hassasiyet taşıyan bireylerin tavır almaları ve yapılan haksızlığı tepki gösterip haksızlığın giderilmesine çalışmaları gerekir. Tabiidir ki bu durum kendi içerisinde bir risk barındırır. Ancak böyle durumlarda ya haksızlığa karşı sükût edilip, sürekli bir zillete razı olunacak ya da taşıdığı bütün risklere rağmen cesaretli bir çıkışla haksızlığa ve bunu icra edenlere tavır alınacaktır.

Cesaretli olmak yerli-yersiz, olur-olmaz her şeye meydan okumak demek değildir. Hele de meşruiyeti olmayan, hukuk dışı kaba kuvvet kullanımı hiç değildir. Bu durumda cesaretli olmak, bir haksızlığa veya icra edilen bir zulme karşı muhtemel bedelini göze alarak meşru ve de medeni bir tavır alabilmektir. Örneğin bir bireyin ya da toplumun meşru bir hakkının belli güçler tarafından gasp edilmesi durumunda ilgili bireyin ya da toplumdaki bireylerden herhangi birisinin/birilerinin, böyle bir tasarrufun bir hak gaspı olduğunu yüreklice, yüksek sesle ve uygun bir lisanla muhatabına ifade edebilmesidir. Bu durumu bir ülkenin haksız yere işgal edilmesine karşı gelenlerin davranışlarında da görmek mümkündür. Bir ülkenin

¹⁰⁵ Samiha Ayverdi, (2010), Mektuplardan Gelen Ses, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s. 139-140

¹⁰⁶ “Cesaret”, <https://tr.wikiquote.org/wiki/Cesaret>, Erişim Tarihi:07.06.2018

sahipleri haksız işgale karşı ya cesurca karşı durup özgürlüklerini koruyacaklar ya da korkup sinerek, tepkisiz kalarak esarete razı olacaklardır. Bu ikinci tavrın ahlâken izah edilemeyecek bir davranış olduğu açıktır.

Cesaretli olmak bir boyutuyla insanın kendi nefsi, öz benliği ile verdiği mücadelenin de adıdır. Zira cesaret insanın kendi öz benliğinde sürekli var olan iyi ve kötü davranışlar ikilemi esnasında iyi davranışlar lehine karar alıp, ona uygun davranışlar sergileyebilme iradesidir. Bu hali istikrarlı bir şekilde muhafaza edebilmek de başlı başına bir cesaret işidir ve insanı ahlâken olgunlaştıran bir süreçtir.

Cesaretleriyle milletlerine ve insanlığa örnek olanlar vardır. Mesela Japonya’da meydana gelen deprem sonrasında Fukişima nükleer santraline giren 40 Japon cesaretleriyle kendilerini milletlerine adına feda ettiler. İçinde büyüdükleri Samuray kültürünün icabı bile bile toplumları bekası için canlarını vermeyi göze aldılar.

Yine August Landmesser, Almanya’nın Hamburg kentinde Blohm Voss tersanesinde işçi olarak çalışan ve 13 Haziran 1936’da Horst Wessel adlı savaş gemisinin tanıtımının başlangıcında Nazi selamı vermeyip elini kaldırmayan tek insan olarak tarihteki yerini aldı. Nazilere ve Nazizm’e karşı sergilediği bu cesaret dolu davranışından dolayı Nazilerce öldürüldü, ancak ismi tarihe altın harflerle yazıldı.¹⁰⁷

Türk milleti de tarihi kahramanlıklarla dolu bir millettir. İnsanlarımızın milletleri namına gösterdikleri cesaret ve kahramanlık örnekleri anlatmakla bitmez. Bunlardan bir tanesi şehit pilotumuz Yüzbaşı Ümit Özer’in göz yaşartıcı cesaret ve kahramanlık örneğidir:

“Yakın zamanda Konya’da eğitim uçuşu yaparken düşen Türk Yıldızları’na ait uçakta şehit olan Pilot Yüzbaşı Ümit Özer’in, şehit olmadan önce kule ile yaptığı görüşme ortaya çıktı. Yıllardır Türk Yıldızları Takımı’nda gösterilere katılan şehit pilot Ümit Özer’in uçak düşerken, fırlatma koltuğunu açamadığı ifade edilmişti. Ancak şehit

¹⁰⁷ Göksel, Şimal Yıldızı Yazıları, s. 76

pilotun, fırlatma koltuğunu bilerek kullanmadığı anlaşıldı. Bunu kanıtlayan da Özer'in kule ile yaptığı son görüşmeler oldu. Şehit Yüzbaşı Özer'in, kullandığı uçağın düşme ihtimali doğduktan sonra kuleden uçağı hemen terk etmesi yönünde uyarı geldiği fakat Özer'in bunu reddettiği anlaşıldı. Kahraman şehidin gerekçesi ise son cümlesinde saklıydı. İşte kule ile şehit pilotun son konuşması:

"Kule: Uçağı hemen terk et! Atla!

*Özer: Yapamam. Uçağı kurtarmayı deneyeceğim. Bunu yapabilirim. Bu uçakta yetim hakkı var."*¹⁰⁸

¹⁰⁸ "Sabah Gazetesi, Şehit Pilotun Son Sözleri", <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/03/16/sehit-pilotun-son-sozleri>, Erişim Tarihi:15.05.2018

5. BÖLÜM

AHLÂKÎ AÇIDAN OLUMSUZ TUTUM VE DAVRANIŞLAR

İyi ahlâklı sayılabilmek için sahip olunması lazım gelen ve yukarıda açıklamaya çalışılan olumlu tutum ve davranışların yanı sıra, bu tutum ve davranışlar manzumesini tamamlayan olumsuz tutum ve davranışlar da vardır. Burada sıralanan olumsuz tutum ve davranışları sürekli olarak icra eden kimseler aynı zamanda kötü ahlâklı bireyler olarak tanımlanırlar.

Burada sıralanan olumsuz tutum ve davranışlar, iyi ahlâkı tamamlayan veya kötü ahlâklı sayılmanın genel mahiyetteki davranış kalıplarıdır. Olumsuz nitelikteki bu davranışların kaynağı tıpkı olumlu mahiyette olanlar gibi ait olunan toplumun değer yargılarıdır. Bu demektir ki burada sıralanan olumsuz ahlâk davranışlarının bir kısmı evrensel nitelik taşıyabileceği gibi bir kısmı da sadece ortak inanca mensup topluluklar için geçerlidir.

Olumsuz tutum ve davranışlar bilinmesi ve bunların terk edilmesi olumlu sayılan tutum ve davranışları ahlâkî bakımdan tamamlayıcı bir nitelik taşırlar. Bu konuda Nizam'ül Mülk'ün meşhur Siyasetnâmesi'nde şu şekilde bir kısma nakledilir:

“Hekim Büzürçmihr, Nuşirevan Adil’e bir gün şöyle dedi: Şah, vilayet halkını değil kendisine ait olan vilayeti orduya sunmuştur. Orduda vatan ve millet sevgisi olmasaydı daima kendi cebini doldurma yollarını arar, vilayetin harap ve halkın yoksul düşmesini umursamazdı. Vilayette yaralama, tevkif, hapis, hiddet, cürüm, görevden alma, tayin hususlarında ordu iktidarı eline geçirdiği vakit hükümdar ile ordu arasında ne fark kalır? Oysa hiçbir vakit ordu bu kudret ve nüfuzu elinde bulundurmamış bu işleri daima hükümdarlar icra etmiştir. Altın taç, altın üzengi, altın kadeh, taht ve sikkeye hiçbir devirde hükümdarlar dışında hiç kimse sahip olmamıştır.” di-yerek devam etti: “Hükümdar diğer hükümdarlardan daha şerefli ve itibarlı olmak dilerse kendi ahlâkını iyi hasletlerle donatıp süslemelidir.

Nuşirevan: Neylemem lazım? dedi.

Büzürçmihr: İyi meziyetleri kendinde toplayıp, kötü hasletleri kendinden uzak kılarak işlere koyulur.

Nuşirevan: Kötü hasletler hangileridir? dedi.

Büzürçmihr: Kıskançlık, yalan, kibir, öfke, şehvet, hırs, boş hevesler, inat, cimrilik, kötü huy, zulüm, bencillik, acelecilik, nankörlük, ahmaklık. Gelelim iyi meziyetlere, onlar da: Hayâ, iyi ahlâk, hilm, bağışlamak, kerem, tevazu, cömertlik, doğruluk, sabır, şükür, rahmet, ilim, akıl ve adalet.”¹⁰⁹

Günümüzde olumsuz tutum ve davranışların maalesef iletişim kanalları vasıtasıyla da topluma sıradan bir davranışmış gibi aktarıldığı da olmaktadır. Bu konuda özellikle reklam filmleri öne çıkmaktadır. Son zamanlarda televizyonların kuşağında dönen ve bir bankaya ait reklam filmi bu açıdan tipik bir örnektir:

¹⁰⁹ Nizamü'l Mülk, a. g. e., s. 264-265

“İkiz kardeşlerin başlarından geçen olayların dramatize edildiği bu reklam filminde ikiz kardeşlerden daha az yakışıklı (!) olanı her tarafı kırıklar içinde hastanedeki yatağında yatarken, yanı başında oturan kardeşine hastane masraflarını nasıl ödeyeceğini bilmediği konusunda dert yapıyor, endişesini paylaşıyor. Diğer kardeş cep telefonunu kardeşine uzatırken kendisine bankadan ihtiyaç kredisi kullanmayı öneriyor. Topluma verilen bu türden bir mesajın, milletin değerleri nezdindeki karşılığı bin yıllık bir nehrin yatağının değiştirilmesinden farklı değildir. Hayatında ilk kez gördüğü bir insana (bana) o insanın seneler geçtiği halde unutamadığı bir sıcaklık hissi veren duasını gönderen insandan, öz kardeşinin hastane masraflarının ödenmesi için cep bankacılığının sağladığı krediyi çıkış yolu olarak gösteren insana gerilemek sizi de telaşlandırmıyor mu? İnsan istatistiksel bir unsur değildir. Kardeş ise sıradan bir insan değildir. Kardeş candır. Sen kardeşleri ve kardeşliği yatırım danışmanlığının basitliğine indirgersen işte o anda toplumun kodlarıyla oynamış olursun. Tarih itiraz ettiği konularda bir eleştiri dili geliştiremeyen toplumların gelecekte neyi heba ettiklerinin ibretlik yaşanmışlıklarıyla doludur.”¹¹⁰

5.1. Yalan Konuşmak

Yalan, karşısındakini aldatmak için bildiğinin (doğrunun) aksini söylemektir. İnsanları aldatmak çok çirkin bir davranıştır. İslam dini, yalan söylemeyi çok çirkin bir davranış olarak görmüş ve yalan konuşmayı kâfirlerin özelliği olarak belirtmiştir.¹¹¹

Yalan söylemek suretiyle birey muhatabını kandırır. Yalanı diğer kandırma türlerinden ayıran iki ölçüt vardır. Bu ölçütlerden ilki, yalan söyleyen kişinin niyetidir. Yani, yalan söyleyen kişi isteyerek, bilinçli bir

¹¹⁰ Göksel, Şimal Yıldızı Yazıları, s. 42-43

¹¹¹ Aydın, a. g. e., s. 76

şekilde karşısındaki kişiye yanlış bilgi vermeyi seçmiştir. İkinci ölçüt ise, yalan söylenen kişinin, kendisine yalan söylendiğinin farkında olmamasıdır.¹¹² Yalan her toplumda olumsuz bir davranış kabul edilmektedir. Olumlu ve olumsuz ahlâkî davranışların referansının dine dayalı olduğu toplumlarda yalan konuşmak dinin yasakladığı bir tutum ve davranış olmaktan öte günah olarak nitelendirilmiştir. İnsanın merkezde olduğu toplum hayatında, bireylerin yalana müracaat etme sıklığının yüksekliği çok ciddi bir sosyal tahribat meydana getirir ki, bunun açık göstergesi bu tür toplumlarda kimsenin kimseye güven duymamasıdır.

Yalan sadece sözle gerçekleştirilen bir eylem değildir. Yapılmayan bir davranışı yapılmış gibi göstermek veya gerçeğe aykırı yazılı beyanlarda bulunmak da yalan kategorisine giren davranışlardır. Örneğin bir futbol maçında, rakibi ile karşılaştığında kendini yere atıp bacağına tutan, faul olmadığı halde davranışları ile öyle gösteren futbolcu da aslında yalan söylemektedir. Yine vergi kaçırmak için gelirini beyan etmeyen vergi mükellefi de benzer şekilde yalan söylemektedir.¹¹³

İnsanların ahlâkî tutarsızlıkları sadece bilgi, duygu ve davranış arasındaki uyumsuzluklardan ibaret değildir. Bazı hallerde belli bir ahlâkî davranışı - yalan söylemeyi - doğru bulan kimselerin başka durumlarda aynı davranışı yanlış saydıkları görülmektedir. Özellikle çocuklarda ahlâkî davranış hakkında verilen hüküm, onların içinde buldukları duruma göre verilmekte, değişik durumlarda aynı davranış farklı farklı değerlendirilmektedir. Yetişkin insanların ahlâk anlayışında prensibin genelliği esastır. Yalan söylemek doğru değildir ve insan bütün durumlarda yalan söylememelidir; yalan söylemenin bazen doğru bazen yanlış olduğu doğru değildir. Bununla beraber, yetişkin insanların davranışlarında da bu tür tutarsızlıklar pekâlâ görülebilir. İşte ahlâk terbiyesi ile uğraşanların çözmesi gereken en önemli problemlerden bir tanesi bu durumdur.¹¹⁴

¹¹² Emrah Akçay, (2012) , "Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma", Selçuk Üniversitesi, İletişim Dergisi, Cilt 7, Sayı 3, s. 235-236

¹¹³ A. g. e. , s. 236

¹¹⁴ Güngör, a. g. e. , s. 42-43

Yalancılık konusunda özellikle aileler çok dikkatli davranmalıdır. Eğitim çağındaki çocuklarını hiçbir şekilde yalana ve yalancılığa alıştırmamalıdır. Bir anlık çocuğun avunması için ve onun gönlünü hoş etmek için yalan kesinlikle söylenmemelidir. Çocuğa verilen sözün yerine getirilmesi çok önemlidir. Verilen söz yerine getirilmezse, çocuğun o temiz dimağı kötülüklerin başında sayılan yalancılığa alıştırılmış olur. Bu bakımdan aile içerisinde gerek sözlerimizde, gerekse davranışlarımızda yalan ve yanlış şeylerden uzak durmamız gerekmektedir.¹¹⁵ Yalan konuşmayla ilgili Samiha Ayverdi tanıklık ettiği bir hadiseyi ve meseleyi nasıl değerlendirdiğini şu şekilde nakletmektedir:

“Dört beş sene evveldi, bir gün otobüste, bir çocuğa bilet kesmek isteyen biletçiye, annesinin beş yaşında olduğunu söylemesi üzerine çocuk, ‘Anne! Ben yedi yaşında değil miyim? Okula başladım’ diye kadının yalanını meydana çıkardığı zaman anne, sanki suç işlememiş gibi, hiç oralı olmamıştı. Kulu aldatmanın, asla aldanmayacak olan Allah’ı tanımamaktan başka bir şey olmadığını bilmeyen bu zavallı kadın, oğluna verdiği bu kötü örnekle, ‘Hak ve doğruluk da nedir? Sırasında yalan söyleyebilirsin. Bak, ben bir lira vermemek için nasıl eğri konuştum, sana da izin, hayatın boyunca becerebildiğin kadar insanları aldat’, demiştir.”¹¹⁶

Yalan konuşmanın ve yalan konuşanın durumunu Yusuf Has Hâcip aşağıdaki gibi tasvir etmektedir:

“Yalancının sözleri eziyettir,
Eziyet edense insan değildir.
Vefa bekleme asla sen yalancıdan,
Bu uyarı öğüttür bize atalardan.”¹¹⁷

¹¹⁵ Aydın, a. g. e., s. 77

¹¹⁶ Ayverdi, O da Bana Kalsın, s. 124-125

¹¹⁷ Hâcip, a. g. e., s. 125

5.2. Kibirli Olmak

Kibir kelimesi sözlükte “Kendini beğenme, kendini başkalarından üstün tutma, büyülenme, benlik, gurur”¹¹⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Kişinin makul kabul edilecek düzeyde kendini beğeniyor olması itiraz edilecek bir durum değildir. Yine insanın kendine güvenmesi ve şahsiyetine değer vermesi anlamında gurur duyması da burada kast olunan kibirli olmak durumu değildir. Çünkü insanın yaşaması, kişiliğini koruması ve geliştirmesi bakımından gururlanması normaldir, olması gerektir.

Burada daha çok üzerinde durulan husus insanın kendini beğenmesi yani büyüklük taslaması, kendini başkalarında üstün görmesi, her şeye kendisinin layık olduğunu, her şeyin kendi hakkı olduğunu düşünmesi, insanları hor, hakir görmesi, onlara tepeden bakmasıdır. Kibirli kendini dev aynasında görür, olduğundan daha büyük, daha kuvvetli sanır. Herkesin kendisine saygı gösterip övmesini ister. Her şeyde ve her yerde en önde görünmeyi sever. Yürümesinde, oturup kalkmasında sunî bir çalım, başkalarına bakışlarında küçümsemem vardır. Konuşurken emir verir gibi dik bir eda ile konuşur. Çoğu kez ne konuştuğunu bilmez. En baş köşede oturmayı, herkesin ayağa kalkıp kendisini selamlamasını ister.¹¹⁹

Kibirlilik hali yukarıdaki misallerden de anlaşılacağı üzere normal bir davranış tarzı değildir. Bu davranışları adeta alışkanlık haline getirenler bu davranışları dolayısıyla muhatapları nezdinde sürekli kırıcı olurlar. Bu kırıcı davranışları onların toplum içerisinde sevilmesine, sayılmasına da engel olur ve diğer bireyler tarafından genellikle dışlanırlar. Bu boyutuyla kibirli olmak bir hastalıktır deneysel yanlış bir değerlendirme yapılmış olmaz. Bu halin bir hastalık hali olduğuna dair tıbbî tespitler de mevcuttur. Sonradan kazanılan/yakalanılan bir kişilik bozukluğu olan Kibir Hastalığının, tıp

¹¹⁸ TDK, “Kibir”, <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018

¹¹⁹ Abdülmecid Okçu, (2008), “Kibir”, Burhan Aylık İlim, Kültür Dergisi, Yıl 4, Sayı 38, <http://burhandergisi.com/yrd-doc-dr-abduelmecid-okcu/98-kibir.html>, Erişim Tarihi:12.06.2018

dilindeki adı Hubris Sendromu'dur. İlk kez psikiyatrist Davit Oven ve Jonathan Davidson tarafından tanımlanmıştır. Kibir Hastalığının temel belirtileri; kendinde olağanüstü ve farklı özelliklerin olduğuna inanmak, kendini beğenmek, bütün iyilikleri kendinden bilmek ve böbürlenmektir. Bu hastalığa yakalananlar, otururken, kalkarken, el-ayak hareketlerinde ve mimiklerinde bir farklılık oluşturarak, üstün bir karakter/kişi olduğunu göstermeye çalışırlar. Buna karşılık başkalarını çok sıradan görürler. Özellikle de kendisine rakip gördüğü kişilerin büyüklüğüne, faziletine ve bu özelliklerle övülmesine asla tahammül edemez ve çok öfkelenirler. Onları küçük görür ve gösterme gayreti içinde olurlar. Bu bazen onları düşman görme derecesine kadar varır. Etrafındaki herkesi horlar ve hafife alır. Yardımcılarını kırar, geçirir ve canından bezdirirler.¹²⁰

Bizi daima hata ve yanlışlara sürükleyen ahlâkî noksanlarımız, yapmakla mükellef olduğumuz vazifeleri yerine getirmemize mani olmaktadır. Ayrıca gurur ve bencilliğimiz, noksanlarımızı ve kendi gerçek değerimizi anlamamızı önüyor. Kendimizi beğenerek, layık olmadığımız şeyleri elde etmek istiyoruz. Kayıtsız, tembel ve rahatına düşkün oluşumuz "cahil âlimler" derekesinden kurtularak faydalı insanlar olabilecek derecede, ilim ve irfan tahsil etmemize mani oluyor.¹²¹

"Bir gün adamın biri Hazreti Peygamberimizin (sav) ziyaretine gelmişti. Bir peygamberin huzurunda olduğu endişesiyle heyecanlanmış ve titremeye başlamıştı. Peygamberimiz ona yaklaşmış ve 'Heyecanlanma, ben bir hükümdar değilim. Kureyş kabilesinden kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum' diyerek adamın sakinleşmesini sağlamıştır."

Yine bu konuda kibirlilik emaresi taşımamak bakımından bir kişiye bir ikramda bulunmak isterken 'Gel karnını doyurayım'

¹²⁰ Recep Akdur, (2013), "Kibir Hastalığı", <http://www.recepakdur.com/upload/0060%20K%C4%B0B%C4%B0R%20HASTALI%C4%9El.pdf>, Erişim Tarihi:12.06.2018

¹²¹ Düzdağ, a. g. e., s. 123

demek başka bir şeydir, ‘Gel, bu gün birlikte yiyelim’ demek çok daha farklı bir şeydir. Kibirli birisine karşı kibrini hatırlatmak da güzel bir davranıştır. O kişinin hatasından dönmesi için aslında bu tehir edilecek bir tutum da değildir. Zira Firavuna, ‘Seni Firavunlaştıran, azdıran neydi?’ diye sorulduğunda, ‘Beni yaptığımdan alıkoyacak birisinin çıkmaması’ cevabını vermiş olması bu durumu açık bir şekilde teyit etmektedir.

Mark Twain’in “Ben on dört yaşımdayken babam o kadar cahildi ki, yakınımında olmasına dayanamazdım. Ama yirmi birine geldiğimde öyle çok şey biliyordu ki, yedi yılda nasıl öğrendiğine şaşım.” sözünden haberdar olmayan ya da haberdar olduğu halde bu felsefeyi içselleştiremeyen bireylerden olan evlat, başlar ahkâm kesmeye:

“- Baba, merak etme artık bu elma ağacından yılda üç kez ürün alacağız.

Çiftçi baba, söylenenlerden sonra şaşkınlık geçirir ve cevap verir:

- Alamayız, evladım, bu imkânsız.

Çiçeği burnunda ziraat mühendisi oğul, babasının bu çıkışına rağmen ısrarını sürdürür:

- Baba, siz ne bilirsiniz. Ben bunun eğitimini aldım bunca yıl, bana güvenin.

Bağrı yanık baba son noktayı bir ders niteliğinde koyar:

- Oğlum, sana güveniyorum. Ama düşüncemde de ısrarlıyım. Çünkü bu elma değil, armut ağacı.”¹²²

5.3. Dalkavukluk

Dalkavuk sözcüğünün halk arasında sıkça kullanılan karşılığı “yalaka”dır. TDK sözlüğünde dalkavuk, “Kendisine çıkar sağlayacak olanlara aşırı bir saygı ve hayranlık göstererek yaranmak isteyen kimse, şaklaban, yağcı, yalaka” olarak tanımlanmaktadır.

¹²² Göksel, Seçkiler, s. 425-426

Bu söylemdeki “hakaret” anlamı günümüzde de devam etmektedir. Dalkavuk denince şaklaban kastedilmektedir. Dalkavuk denildiğinde bu kişilerin ne kadar “aşağılık” olduğu vurgulanmış olur. Şaklaban, çıkarı için onurunu ayaklar altına alan demektir.¹²³

İnsanın maddi ve manevi ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlarını tanımlanmış, toplumca kabul edilmiş ve hukukî yolları kullanmak suretiyle elde etmeye çalışmasında itiraz edilecek bir durum olamaz. Ne var ki, kimi insanlar karakter/ahlak zafiyetleri sebebiyle makul olan/ olmayan, meşru olan/olmayan taleplerini/ihtiyaçlarını olağan yollardan değil de güç sahiplerine şirin gözükmek, onlarda olmayan meziyetlerle onları övmek suretiyle elde etmek isterler. Bu nedenle her fırsatta kendilerine imkân/fırsat sağlayabilme yetkisine sahip olanlara genellikle de samimiyetten uzak bir şekilde yakınlık gösterir; onların her yaptığının doğru olduğu yönünde sözlü ve fiili takdirlerde bulunurlar. Bir şahsiyet eksikliği olarak değerlendirilebilecek bu hale halk arasında yerleşik bir tabir olarak ‘Dalkavukluk’ adı verilir. Dalkavukluk yapılan kimselerde de şahsiyet eksikliği varsa kendilerinde olmayan meziyetlere pirim vermek suretiyle kendilerine dalkavukluk/şaklabanlıktan yapanlara ellerindeki yetki ve imkânlar çerçevesinde hak etmedikleri ayrıcalıkları sağlarlar ki, bu tasarruflar halkın adalet duygusunu ve ilgili makama ve makamı kullana karşı güvensizlik meydana getirir.

Günümüz yönetim süreçlerinde maalesef rahatsız edici ve sahtekârlık olmasına rağmen yöneticiye yaranma ve dalkavukluk yapmanın, başarı için ödenmesi gereken bir bedel olarak görülmesi yaygın bir davranış biçimidir. Kendisine dalkavukluk yapılan yönetici, sağlıklı bir görüş açısına sahip olmaması halinde davranışlarını pekiştirerek tüm çalışanlardan aynı davranışları bekleyebilir.¹²⁴ Yönetim sürecinde yönetenlerin böyle bir beklentide olması, yönetilenlerin de değer görmek ya da işlerinde yükselmek için bu tip davranışları kanıksamaları kabul edilemez bir tutum ve davranıştır.

¹²³ Nuran Öztürk Başpınar, (2012), Meslek Etiği, Nobel Yayınları, Ankara, s. 122

¹²⁴ MEGEP, a. g. e. , s. 32

5.4. Haset Etmek ve Bencillik

Egoizm, Psikanaliz teorisine göre “ben” veya Latince “ego”, zihnin dış dünya ile temasta bulunan kısmı olarak tanımlanmaktadır. Her şeyi kendine mal eden, yalnız kendi çıkar ve menfaatini gözetip düşünen kimseler için kullanılır. Genel olarak bencillik kötü bir sıfat olarak düşünülmekteyse de, eski Yunan’dan başlayarak bunu müdafaa eden bir grup ve bir felsefi ekol daima mevcut olmuştur. Mesela, eski Yunan felsefecilerinin bazıları ve onların izleyicileri, herkesin kendi mutluluğunu aramasını öngörmüş ve bu suretle toplumun daha fazla dirliğe kavuşacağını iddia etmiştir.¹²⁵

Haset, Arapça’ da ‘hasede’ kelimesinden türetilmiş ve anlam olarak “Başkasının elindeki nimete göz dikmek ve ondan gitmesini istemek” anlamına gelmektedir. Haset, dışımızdaki, bizim uzantımız olmayan nesnelere elde ettiği her türlü güzelliğe karşı hissettiğimiz olumsuz duygu; ulaşmak isteyip de ulaşamadığımız nesne, bir başkasının elinde olduğunda ortaya çıkan yıkıcı dürtülerin, kin ve öfkenin bir ifadesi olarak da açıklanabilmektedir.¹²⁶ İslâm âlimlerinden İmam Gazali de benzer bir tanım yapmakta ve hasedin psikolojik ve sosyal sebeplerinin bulunduğunu söylemektedir. Gazali’ye göre düşmanlık, hor görülme, kibir, kendini beğenmişlik, menfaat çatışması, mevki ihtirası, kötü kalplilik gibi sebeplerden biri veya bir kaçını insanı haset etmeye götürebilmektedir.¹²⁷

Yukarıda verilen sebeplerden birinden veya bir kaçından dolayı insanoğlu muhatabına ve onun birikimlerine hasetle baktığında, odaklandığında, öncelikle kendisine yabancılaşacak ve kendisine adeta ikram edilmiş güzelliklerinin farkına varamayacaktır. Bu yetmezmiş gibi kinle ve samimiyetsizlikle beslediği haset duygusu onu bencil-lestirecek, nihayetinde muhatabının mahrumiyetini isteyecek kadar

¹²⁵ A. g. e. , s. 115

¹²⁶ Süheyla Ünal, Ahmet Nedim Serinsu, “Haset İnsanı ve İnsanlığı Nasıl Tüketir?”, https://www.researchgate.net/publication/322337012_Haset_Insani_ve_insanligi_nasil_tuketir, Erişim Tarihi:13.06.2018

¹²⁷ Ahmet Coşkun, (1989) , “Gazali’nin Ahlâk ve İktisat Görüşü”, Kayseri Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 6, s. 227

acımasızlaştıracaktır ki¹²⁸ esasında bu hal tedaviyi gerektirecek bir haldir. Gazali kalbin en büyük hastalığı olarak değerlendirdiği haset duygusunun ancak ilimle tedavi edilebileceğini önerir. Bu çerçevede haset eden insanın, başkasına haset etmekle Allah'ın takdirine karşı isyan ettiğinin şuuruna erdirilmesi gerektiğini söyler. Bu şuura erişmek için de bu yoldaki zihni faaliyetin yanında, uygulamalı olarak haset edilene karşı gelişen davranışın aksine davranmak, kendini onu sevmeye, övmeye, ona alçak gönüllü davranıp yardım etmeye, hatta gerektiğinde özür dilemeye zorlamak gerekir.¹²⁹

İlk hasede kaynaklık eden mesele Kur'ân-ı Kerim'de açık bir şekilde nakledilmektedir. Şeytan, hasedi sebebiyle Allah'a isyan etmiş ve bunun cezası olarak Allah'ın rahmetinden mahrum edilmiştir. Bu hadise Kur'ân-ı Kerim'in A'râf suresinde şu şekilde nakledilmektedir:

“Göklerde de yerde de ilk isyan yani Allah'ın emrine karşı gelme haset yüzünden çıkmıştır. Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı insan Hz. Âdem'dir ve aynı zamanda ilk peygamberdir. Allah Teâlâ onu yaratmadan önce meleklerle şöyle demişti: “Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın. (Âdem yaratılınca) meleklerin hepsi de (Allah'ın emrine uyararak) hemen secde ettiler. Fakat (cinlerden olan) İblis ise bu emre uymadı. Âdem'e secde etmedi. Allah Teâlâ: - Ey İblis, secde edenlerle beraber olmayışının (yani Âdem'e secde etmeyişinin) sebebi nedir? diye sordu. İblis: - Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın insana secde edecek değilim. (Çünkü ben ondan daha üstünüm, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın) dedi.”¹³⁰

¹²⁸ Cânân Cehri Akyol, (Ocak 2018), “Gönle Ağır Gelen Yük: Haset!”, Diyanet Aile Dergisi, s. 52

¹²⁹ Coşkun, a. g. e., s. 227

¹³⁰ Kur'ân-ı Kerim, A'râf Suresi (11-13. Ayetler), Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/965/11-ayet-tefsiri>; <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/966/12-13-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi:30.10.2019

İşte İblis, uzun yıllar Allah'a ibadet etmişken, Allah'ın Hazreti Âdem'e verdiği üstünlüğü çekememiş ve Allah katındaki değerini yitirmiştir.

Haset duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan diğer bir olumsuz ahlâkî tutum ve davranış tarzı ise bencilliktir. Kendi çıkarlarını herkesin çıkarlarından üstün görme ya da her şeyin merkezinde kendisinin olmasını arzu etme duygusu olarak ifade edilebilecek bencillik duygusu Egoizm" olarak da isimlendirilmektedir. Toplumda bütün bireylerin bencillik duygusu ile hareket ettikleri düşünüldüğünde ortaya büyük bir karmaşa çıkacak ve bunu sonucu olarak da insanların büyük bir çoğunluğu kendisini mutsuz hissedecektir. Bu nedenle insan yaşadığı toplumda diğer bireylerin hak ve menfaatlerini de düşünmeli ve mutlu olmanın onlar için de bir hak olduğunu unutmamalı, tutum ve davranışlarını buna göre düzenlemelidir.

Bencil insanlar aynı zamanda buldukları topluma bencil davranışları sebebiyle uyum göstermekte zorlanırlar. Diğer toplum bireylerinin her zaman onların bencilce taleplerine razı olmayacakları düşünüldüğünde bencil kimselerin psikolojik sorunlar yaşayacakları da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bencil kimsenin taleplerinin gerçekleştiği düşünüldüğünde bu çoğunlukla diğer toplum bireylerinin haklarının gasp edilmesi sonucunda olacağından, bu durumda diğer toplum bireyleri huzursuz edilmiş olacaktır. Buna da kimsenin hakkı olmamalıdır.

Yönetimde bencillik, yöneticinin başkalarının yararını düşünmeden; kimi kez onlara zarar vererek; davranışlarını yalnız kendi gereksinimlerini giderecek, kendine çıkar sağlayacak biçimde yönlendirmesidir. Bencil, başkalarının gereksinimlerine ilgi duymaz, onların kişilik bütünlüğüne ve değerlerine saygı göstermez.¹³¹ Bu konuda aşağıdaki fıkra güldürmekle birlikte düşünmeye de davet etmektedir:

"Bir kişi Allah'a dua eder:

- Allah'ım senin hazinen geniş bana nimetlerinden çokça ver.

¹³¹ MEGEP, a. g. e. , s. 32

Cenab-ı Allah kuluna seslenir:

- Sana hazinemden vereceğim ama küçük bir şartım var.

Sana ne verirsem komşuna iki mislini vereceğim.

Bizimki düşünmeye başlar bu öneriyi. Benim bir apartmanım olursa, komşumun iki apartmanı olacak. Benim on arabam olsa, komşumun yirmi arabası olacak. Bu düşünceler içini kemirirken, Rabbine seslenir:

- Allah'ım bir gözümü kör et."¹³²

Evet, bir yanlışlığa veya bir haksızlığa ses çıkarılmadığı takdirde sıranın ses çıkarmayana da muhakkak geleceği bilinmelidir. Bu konuda kalpleri hasetle yanıp kavrulan üç adamın hikâyesi oldukça öğreticidir:

"Hikâye bu ya, geniş ve engin bir çölde üç kıskanç adam karşılaşmışlar. Birbirlerine nereden gelip nereye gittiklerini sormuşlar. İçlerinden biri: 'Ben, insanların mutluluğunu gördükçe çok kıskanıyor, buna tahammül edemiyordum. İnsanların mutluluğunu görmemek için bu çöle düştüm,' demiş. Diğer iki adam da kalplerini yakıp kavuran haset ateşinden dolayı diyar diyar gezip sonunda bu çöle gelmişler. Çölde beraber yürümeye başlamışlar. Bir süre sonra küçük bir gölün kıyısına gelmişler. Burada biraz dinlenmişler. Tekrar yola koyulacakları sırada, içlerinden biri: 'Hey! Ayağımın altında sert bir cisim hissediyorum. Gelin bakalım! Nedir bu?' demiş. Hemen adamın yanına koşup, toprağı kazmışlar. Büyük bir küp çıkmış. Bir de ne görsünler? Küpün içi altınla doluymuş. Altını üçe bölmeye karar vermişler. Ama paylaşamamışlar. Çünkü her biri diğerine verilecek hisseyi kıskanıyor, o hisseyi almasın diye kendi hissesini bile istemiyormuş. Kıskançlıktan ve güvensizlikten küpün yanından bir an bile ayrılmamışlar. Sonunda açlıktan ölecek hâle gelmişler. Bu sırada maiyetiyle ava çıkmış bir padişah onları görmüş. Adamların

¹³² Gökse, Seçkiler, s. 374-375

hasetten bu hâle geldiklerini öğrenince, hangisinin daha kıskanç olduğunu sormuş. Biri: 'Ben o kadar kıskancım ki hiç kimseye iyilik yapamıyorum' demiş. Diğeri 'O da bir şey mi? Ben, değil kendimin, bir başkasının diğer birine iyilik yapmasına dahi dayanamıyorum' demiş. Üçüncüsü gülmüş ve 'Sizinki de kıskançlık mı? Ben, bana iyilik yapmasını dahi kıskanıyorum' demiş. Duydukları karşısında hayrete düşen padişah bu üç adama akıllanmaları için güzel bir ceza vermiş."¹³³

5.5. Hile, Yolsuzluk ve Hırsızlık Yapmak

Hile, bir kimseyi aldatmak, yanıltmak için yapılan oyun ya da bir çıkar sağlamak amacıyla değerli bir şeye değersiz bir şey katmak eylemidir. Muhatabın bilgisi ve rızası olmaksızın gerçekleştirilen bu tip davranışlar genellikle haksız bir menfaat elde etmek için yapılır. Burada tanımlanan menfaat maddi bir menfaat olabileceği gibi sosyal içerikli bir menfaat de olabilir. Örneğin imal edilen bir ürünün içeriğine olması gerekenden daha az veya daha niteliksiz bir hammadde karıştırmak suretiyle, o ürünü normal ürün bedelinden satmak sonucunda elde edilen kazanç haksız bir maddi kazançtır. Yine bir kimsenin sınavla girilen bir meslekte sınav şartlarını taşımadığı halde yaptığı hile ile sınav şartlarını yerine getiriyormuş gibi sınava girip, sınavda başarılı olması neticesinde elde ettiği statü, hile ile elde edilmiş bir sosyal menfaattir.

Yine hile, bir şahsın akit veya tek taraflı bir hukuki işlem yapması için kasten yanıltılması halidir. Bununla bir kimsenin istenen yönde irade beyanında bulunması için onda yanlış bir kanaat uyandırmayı veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı amaçlar. Daha önce de belirtildiği üzere Kur'ân-ı Kerim'de ticari ilişkilerin karşılıklı rızaya ve gönül hoşnutluğuna dayanması temel ilke olarak konmuş, böylece akıtlarda karşılıklı rızanın bulunması adeta helal kazancın ön şartı olarak kabul edilmiş, ferdin hür iradesiyle karar vermesini engelleyen hile ve ikrah (zorlama) gibi

¹³³ Akyol, a. g. m. , s. 52-53

rızayı sakatlayan hususlar yasaklanarak insanlar arası ilişkilerde açıklık ve dürüstlük ilkesi hâkim ve geçerli kılınmak istenmiştir.¹³⁴

Hileli davranışlar şahıslara karşı yapılabileceği gibi kurumlara karşı ve hatta hayvanlara karşı da yapılabilir. Hayvanlar akıl melekesinden yoksun oldukları için içgüdüsel olarak reflekslerle hareket ederler. Bir hayvan belli bir davranışı yapması karşılığında sevdiği bir yiyecek ödüllendirildiğinde zamanla o davranışı yapması halinde sevdiği yiyeceğe ulaşacağı içgüdüyle kendinden beklenen davranışı yapar. Buna da psikolojide şartlı refleks adı verilir. Şayet şartlandırılan hayvana sevdiği yiyecek gösterilip istenen davranışı yapması sağlanıyor ve sonrasında o yiyecek verilmiyorsa, bu davranış o hayvanın hileyle aldatılmasıdır.

Hileli davranışlar hak edilmeyen menfaatlere sebep olduğundan ahlâken olduğu kadar hukuken de kabul edilemezler. Hatta bu tip hileli davranışlar ceza kanunlarında suç olarak da tanımlanabilmekte ve bu fiilleri icra edenlerin cezalandırılması gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle resmî evrak niteliğindeki evraklara hileli müdahalelerle haksız kazançlar elde edilmesi “Evrakta Sahtekârlık” suçunu işlemek olarak tanımlanmakta ve cezayı gerektirmektedir.

Mal dolaşımının helal zeminini oluşturan gönül hoşnutluğu ve rızayı ortadan kaldıran sebepler dolaylı olabileceği gibi doğrudan da olabilir. Bilgisizlik, zaaf, kişiyi sıkıştıran zorda kalma ve çaresizliğe düşme gibi olumsuz şartları lehine çevirme gayreti dolaylı olarak rızayı bozan bir unsur olarak kabul edilmiştir. Halk arasındaki ‘Ağlayanın malı gülene hayır getirmez’ sözü tam da bu tür bir alış-verişleri ifade eder. Bunlar içinde kişinin çaresizliğini istismar etmek ahlâksızlığın en kötüsüdür. Yine satıcı veya alıcının piyasa hakkında bilgilenmesini perdeleyerek alış-veriş yapıp kendisine avantajlı bir pozisyon sağlamayı hedefleyen davranışlar da aynı özelliğe sahiptir.¹³⁵ İşte bu meyanda George Orwell’in “Evrensel dolandırıcılığın hüküm sürdüğü bir zamanda gerçeği söylemek devrimciliktir” tespiti tabiri caizse çok oturmaktadır.

¹³⁴ Köse, a. g. e. , s. 78

¹³⁵ A. g. e. , s. 67

Kişilerin yapacakları hile hiç bir zaman fayda sağlamaz. Akılları sıra kâr elde ettiklerini düşünürler, ama yanılırlar. Tıpkı kendini kurnaz zanneden ve hile ile işin içinden çıkacağını zanneden zengin kimse gibi:

“Resmini yaptıran ve sadece 30 dakika ayıran zengin, resmi beğenmez ve para vermek istemez, sebebi resmin kendisine benzememesidir. Ressam bu resmin kendisine ait olmadığına dair bir kâğıt imzaladığı takdirde bedel istemeyeceğini söyler. Zengin kâğıdı imzalar. Bir sergi açılır aynı resmi satmak isteyen ressam resmin adını koyar, ‘Bir Hırsızın Resmi’. Zengin şahıs resmin sergiden kaldırılmasını ister. Kendisine yazı gösterilir. 10 kat daha fazla bedel ödeyerek resmi satın almak ister.”

Yolsuzlukla ilgili ise çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bir tanıma göre, yolsuzluk “Kamu gücünün özel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılmasıdır.” Daha kapsamlı yolsuzluk tanımı ise “Kamu gücüyle sınırlı olmayan, herhangi bir görevin özel çıkarlar için kötüye kullanılması” şeklindedir.¹³⁶

Genel anlamıyla yolsuzluk, bir çıkar karşılığında, kamu yetkililerinin yasa dışı kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Yolsuzluk sadece maddi kazançları kapsamaz. Maddi olmayan özel amaçlara da yönelik olabilir. Kişisel kazanç karşılığında yetkilerini kötüye kullanmaları, politik kazanç amacıyla devlet yetkisinin yasa dışı kullanımını anlatmaktadır.¹³⁷

Yolsuzluk günümüze has bir olgu değildir. Devlet denen soyut kavramın, kurumları ile oluştuğu günden bu yana değişik türde yolsuzlukların da var olduğunu söylemek yanlış olmaz. Max Weber’e göre devlet, yasal güç kullanma tekeline sahiptir. Devletin bu tekeli elinde bulundurması nedeniyle bir takım rantlar ortaya çıkmaktadır ve rantın olduğu her yerde rüşvet ve yolsuzluk vardır.¹³⁸ Weber’in bu

¹³⁶ Kutlu, a. g. e. , s. 125

¹³⁷ MEGEP, a. g. e. , s. 32

¹³⁸ Başpınar, a. g. e. , s. 118

değerlendirmesini mutlak doğru olmaktan ziyade bir tespit olarak ele almak ve kamu gücünü kullanacakları frenleyecek maddi ve manevi mekanizmaları oluşturmak gerekir. Bunların da başında kamu görevlilerinin seçiminde yüksek ahlâkî hassasiyetleri olanların tercih edilmesi gelmektedir. Ancak bu tarzda bir tercih hiçbir zaman gerekli denetim mekanizmaları olmasın şeklinde yorumlanmamalıdır. Bilâkis ahlâkî hassasiyetleri olanların bu tip denetim mekanizmalarını bizatihi kendilerinin talep etmeleri ve denetim uygulamalarından rahatsız olmamaları icap eder.

Maalesef günümüz dünyasında maddi çıkar elde etmek için yapılanlar akıllara durgunluk verecek düzeye taşınmıştır. Örneğin doğum kontrol hapları çıktığında ilaç şirketleri bu ürünleri Uzakdoğu'da ve Afrika'da milyonlarca kadının üzerinde denediler. Bu kadınlar rahim kanserinden öldüler. Rahim kanseri olan bu kadınlara aynı ilaç şirketleri kemoterapi ilaçları sattılar. Kemoterapinin bozduğu organları düzeltmek için ise protein ve vitamin ilaçları ve sonrasında da kozmetik ürünleri sattılar. Anlaşılan o ki, maddi çıkarlar uğruna, atlar hep koşturulmuş, kazananlar ise hep jokeyler olmuştur.

Yolsuzluğun ortaya çıkardığı sonuç, sadece kamu gücünü kötüye kullanan görevlinin elde ettiği özel çıkarlarla sınırlı değildir. Yolsuzluk, toplumun her alanında önemli sorunları da beraberinde getirir. Örneğin, yeterli şartları taşımadığı halde rüşvetle alınan inşaat ruhsatı sadece ruhsatı veren makamla ruhsatı talep eden kişi arasında sonuç doğurmaz. Şartları taşımadan yapılan inşaatın düşük şiddetli bir depremde veya bazen kendiliğinden çökmesi durumunda ortaya çıkan mal ve can kaybı aslında doğrudan yolsuzluğun sonucudur.¹³⁹ Bu konuda bilhassa kamu otoritesinin de yer yer yolsuzluğu teşvik ettiği gözlerden kaçmamaktadır. Özellikle imara uygun olmayan alanlarda izinsiz ve de birçok konuda gerekli teknik alt yapıdan mahrum olarak yapılan inşaatlara, getirilen imar aflarıyla yasallık kazandırılması yolsuzluğu önleyici değil tam aksine bu tip uygulamaları arttırıcı etki meydana getirmektedir. Bu konuda eleştirilebilecek bir diğer kamu tasarrufu sıklıkla çıkarılan vergi borçlarına dair düzenlemelerdir.

¹³⁹ A. g. e., s. 119

Kamuoyunda vergi affı olarak nitelendirilen bu düzenlemeler vergi mükelleflerini, ‘Nasıl olsa af çıkar’ beklentisine sokmak suretiyle mükellefiyetlerini vadesinde yerine getirmekten alıkoymakta, daha da vahimi vadesinde mükellefiyetini yerine getiren mükellefleri cezalandırmaya dönüşmektedir:

“Bir zamanlar köyün birine bir adam gelmiş ve tanesi 10 dolardan maymun alacağını söylemiş. Köyde çok maymun olduğu için köylüler sevinçle ormana koşup maymunları yakalamaya başlamışlar. Adam, binlerce maymunu 10 dolardan satın alınca ortalıkta maymunlar azalmış, yakalaması zorlaşmış elbette. Köylüler tam maymun yakalamaktan vazgeçmek üzereyken adam bu kez maymunların tanesine 20 dolar vereceğini söylemiş. Tekrar heveslenen köylüler yeniden maymunları yakalamaya başlamışlar. Bir süre sonra adam fiyatı 25 dolara çıkarmış. Ancak bırakın maymun yakalamayı, rastlamak bile çok zorlaşmış. Bunun üzerine adam fiyatı 50 dolara çıkardığını, ancak kendisinin işi olduğu için şehre gitmesi gerektiğini, yardımcısının onun yerine alım yapacağını söylemiş. O yokken yardımcısı köylülere demiş ki;

- Şu büyük kafesteki maymunlar var ya ben onların tamamını size tanesi 35 dolardan satayım, siz de adam gelince ona 50 dolardan satarsınız.

Köylüler bütün birikimlerini bir araya toplayarak bütün maymunları satın almışlar. Tahmin edersiniz ki sonrasında ne adamı ne de yardımcısını bir daha gören olmamış.¹⁴⁰

İşte yolsuzluk böyle bir şeydir. Yolsuzluk yapmayı düşündükten sonra yukarıda yapıldığı gibi önce muhataplarınıza para vererek maymunları toplattırabilir sonra da verdiğiniz paraları ellerinden almak için ayrı bir entrika çevirebilirsiniz.

Hırsızlık ise eski Türkçe ‘de “uğrulama”, Arapça’da “sirkat” ve “serika” kelimeleriyle ifade edilmiş, hırsız için de eski Türkçe ‘de

¹⁴⁰ Göksel, Beyaz Yazılar, s. 119-120

“uğru”, Arapça ‘da “sarık” ve “lišş” kelimeleri kullanılmıştır. Sirkat sözlük ve örfte “Başkasının malını gizlice alma, çalma” manasına gelmektedir.¹⁴¹

Daha teknik bir tanımlama çerçevesinde hırsızlık, yazılı kanunlar ya da toplumsal meşruiyet düzeyinde mülkiyeti kendine ait olmayan bir taşınır malı, izinsizce alıkoyma, kullanma, nesneden menfaat temin etme işidir. Hırsızlık fiili, ilk insan toplulukları tarafından bugüne tasvip edilmeyen bir davranıştır. Bu nedenle gerek semavî nitelikte olan gerekse de olmayan inançlar tarafından hoş karşılanmamış ve yasaklanmıştır. Buna rağmen bu fiili işleyenlere ciddi yaptırımlar uygulanmıştır. Tarih boyunca hırsızlık fiilini işleyenler değişik toplumlarda çalınan nesnenin değerinden bir-kaç kat bir bedel ödemeye yükümlü tutulmaktan, özgürlüklerin kısıtlanmasına ve hatta ölüm cezalarına varacak kadar yaptırımlara muhatap olmuşlardır. Günümüzde hırsızlık fiili ahlâk dışı bir davranış olarak nitelenmekle birlikte bütün hukuk düzenleri tarafından konusu suç olan fiiller arasında sayılmış ve devlet otoritesi tarafından hukukî yaptırımlara bağlanmıştır.

Hırsızlık çok çeşitli fiillerle işlenebilen bir olgudur. Klasik anlamda başkasına ait bir malın kişinin rızası dışında ele geçirilip sahiplenilmesinden öte günümüzde çok çeşitli hırsızlık türleri ortaya çıkmıştır. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde aşağıdaki fiiller çerçevesinde hırsızlık suçu işlenebilmektedir:

- Başkasına ait bir malı (şeyi) çalmak,
- Bir malı ölçerken, tartarken eksik ölçüp tartmak, eksik vermek,
- Devlete ait bir malı kendi çıkarı için özel işinde kullanmak
- Alış-verişte hile yapıp müşteriyi kandırmak (900 gramlık şekeri 1 kg’lık etiketle satmak),

¹⁴¹ Ali Bardakoğlu, (1998), “Hırsızlık”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 17, s. 385

- Toplumun ihtiyaç duyduğu malı piyasadan çekmek, pahalılaşmasına sebep olmak; sonra yüksek fiyatla satmak. (Malın değerinin yükselmesi için piyasadan mal çekmek, stokçuluk),
- Rüşvet, adam kayırma, makam ve mevkiini, otoritesini kullanarak, başkalarının malına konmak ve haksızlık yapmak,
- Kap-kaç, haraç almak, yankesicilik, eli uzunluk, Gasp (Hazine arazilerini yağmalamak)
- Başkalarının emek harcıyarak yaptığı projenin altına kendi imzasını atmak, başkalarının bilimsel buluşlarını, kendi buluşu olarak sunmak,
- Çalıştırdığı işçinin hakkını vermemek, zamanında vermemek, ya da onun mecbur olmasını bilerek fırsatçılık yapmak.¹⁴²

Hırsızlık fiili, kötü ahlâkın en bariz göstergelerinden bir tanesidir. Genellikle bireysel olarak icra edilmekle birlikte artık “şebeke” olarak isimlendirilen birden çok kişinin iştirakiyle işlenen hırsızlık fiilleri de mevcuttur. Bu gibi birden çok kişinin bilinçli olarak bir araya gelerek işlemiş oldukları hırsızlık fiilleri ceza kanunlarında “Örgütlü Suç” olarak nitelendirilmiş ve yaptırımları ferdi hırsızlık fiiline nazaran daha da ağırlaştırılmıştır.

Hırsızlık, ahlâkî olarak insanın alçaldığını gösteren bir davranıştır. Bu ahlâkî alçaklığın işlenmesiyle toplum düzeni de bozulmuş olur. Bu kötü davranışın yayılmasıyla insanlar arasında güven duygusu ortadan kalkıp, yerini güvensizlik ve tedirginliğe bırakır. Bunun da toplumsal huzuru bozacağı aşikârdır.¹⁴³ Unutulmamalıdır ki birinin hakkı verilmediğinde vermeyen zalim, yaptığı da zulümdür.

¹⁴² “İslâm’da Hırsızlık Nedir?”, (2013) , <http://www.bizimgazete.bg/dinimiz/islamda-h%C4%B1rs%C4%B1zl%C4%B1k-nedir#.WyDceNlza00>, Erişim Tarihi: 13.06.2018

¹⁴³ Aydın, a. g. e., s. 78

5.6. Öfke Göstermek ve Şiddet Uygulamak

Öfke yaşanan bir olay karşısında kişinin muhatabına, bu bir kişi, bir hayvan, bir nesne, bir sosyal kurum olabilir, göstermiş olduğu ölçüsüz tepkidir. Bu şartlar çerçevesinde öfkelenmek esasında bir sebep değil bir sonuçtur. Yani insanın durduk yere öfkelenmesi makul bir tutum olmayacağına göre kişiyi öfkelenen bir sebebin ya da sebeplerin bulunması ve buna bağlı olarak kabul edilmeyecek düzeyde bir tepkide bulunması gerekir. Ahlâkî açıdan eleştirilebilecek durum kişinin öfke göstermesinden daha çok bu öfkenin makul düzeyde tutulmaması ve muhataba zarar vermesidir ki, her ne olursa olsun buna kimsenin hakkının olmayacağı açıktır.

Öfke psikolojik olarak ele alındığında işin uzmanları tarafından, doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen doğal ve evrensel bir duygusal tepki olarak açıklanmaktadır.¹⁴⁴ Genel olarak öfke olumsuz olarak algılanmasına rağmen enerji vermek, motive etmek, zorlanılan zamanlarda duyguları ifade etmeyi sağlamak, tehlike durumlarında kişinin korunmasını sağlamak gibi olumlu sonuçlarının olduğunu ileri süren uzmanlar da mevcuttur.¹⁴⁵ Kızgınlık, hiddet, intikam, düşmanlık, kaygı, nefret, kin vb. gibi duygular öfke duygusuyla birlikte yaşanır. Öfke, kişiler arası ilişkilerde sorunlara, boşanmaya, çalışma yaşamında üretkenliğin, işlevselliğin bozulmasına, fiziksel ve ruhsal sağlıkta önemli sorunlara neden olabilmektedir.¹⁴⁶

Olumsuz boyutu itibariyle bakıldığında - ki ahlâkî açıdan bu boyut önem taşımaktadır- kişinin yaşadığı bir olayın neticesinde kontrolsüz öfke göstermesi ve bunu karşı tarafa zarar verecek düzeye taşımasıdır. Bu durumda artık öfke sınırları aşılmış, hadise saldırganlık boyutlarına dönüşmüştür. İki arasındaki incelik yani öfke ile

¹⁴⁴ Sabri Burhanoglu, (2016) , "Öfke Nedir? Neden Oluşur?" , <http://www.sabriburhanoglu.com/ofke-nedir-neden-olusur>, Erişim Tarihi: 13.06.2018

¹⁴⁵ Feyzullah Alpman, (2018) , "Öfke Nedir? Nasıl Kontrol Edilir?" , <http://www.feyzullahalpman.com/makalelerim/ofke-nedir-nasil-kontrol-edilir/22/>, Erişim Tarihi: 13.06.2018

¹⁴⁶ Burhanoglu, a. g. m.

saldırıcılık arasındaki fark öfkenin bir duygu, saldırganlığın ise bir davranış olduğudur.¹⁴⁷ Yer yer öfke ile saldırganlığın birlikte olduğu durumlar olmakla birlikte öfke, yoğunluğunda ve süresinde çeşitlilik gösteren içsel duygusal bir yaşantıyken; saldırganlık, kişiye, nesneye ya da sosyal sisteme zarar verebilen davranışlardır.¹⁴⁸

Günümüzde psikolojik rahatsızlıklar kategorisinde ele alınan öfkenin kontrolsüzlüğü hali ilgili uzmanları tarafından öfke kontrolü teknikleriyle tedavi edilebilmektedir. Ahlâkî bakımdan ise insanın yaşadığı olaylar karşısında kontrolsüz öfkenin doğurabileceği zararları önceden düşünebilmesi, bu hali içselleştirmesi, bir şuur haline getirmesi oldukça önemlidir. Bu durumu teyit bakımından halkın irfanını göstermesi yönüyle ‘Öfkeyle kalkan zararlar oturur’ sözü çok manidardır. Belki daha küçük yaşlarda aileden başlamak ve eğitim kurumlarında sürdürülmek suretiyle öfke halinin kontrol altına alınması sağlanabilir.

Şiddet sözcüğü, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini, kaba ve sert davranışı nitelendirir. Yöneticinin şiddet içeren eylemleri kendini engellediği düşünülen nesne ya da bireyin kendisine doğrudan yaptığı gibi, hiç ilgisi olmayan nesne ya da bireylere yönelttiği görülebilir.¹⁴⁹ Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, “Fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda, maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır.¹⁵⁰ Bu tanımla birlikte literatürde farklı açılardan farklı şiddet tanımları yapılabilmektedir. Ancak yapılan bu tanımların ortak yönleri kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek, mala zarar vermek amacıyla güç kullanmak; yasaya aykırı fiziki güç kullanmak; yasaya aykırı bir hedefe varmak için şiddet kullanmak ya da şiddet kullanma tehdidinde bulunmak; genelde kabul gören yasa ve ahlâk ilkelerine aykırı biçimde fiziksel

¹⁴⁷ Alpman, a. g. m.

¹⁴⁸ Burhanoğlu, a. g. m.

¹⁴⁹ MEGEP, a. g. e. , s. 32

¹⁵⁰ Oğuz Polat, (2016) , “Şiddet” , Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, s. 15-16

yok etme, gereksiz yere kırma, yok etme eylemleri; toplumsal ilişkilerde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan zorlama eylemidir.¹⁵¹ Dikkat edildiğinde şiddetin kontrol edilemeyen öfke duygusunun davranışa dönüşmüş hali olan saldırganlığın ileri bir boyutu olduğu anlaşılacaktır. Bu anlamda bir insana maddi ya da manevi olarak yapılan aşırı eziyet anlamında kullanılmaktadır. İşkence veya eziyet yalnız fiziksel acıyı değil, psikolojik acıyı da kapsamaktadır.¹⁵²

Şiddet uygulamaları da tek tip değildir. Literatürde tespit edilmiş farklı farklı şiddet türleri söz konusudur. Bunlar genel çerçevede aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- **Fiziksel Şiddet:** İtmek, tokat atmak, tekmelemek, tükürmek, yumruklamak, kol kıvırmak, kol-bacak kırmak, saçından sürüklemek, temel ihtiyaçları kısıtlamak, tıbbi tedaviyi engellemek, yaralamak vb.
- **Sözlü Şiddet:** Sürekli eleştirmek, aşağılamak, küfür, tehdit, katılımı engellemek, sorgulamak, bağırarak, lakap takmak, alay etmek, hakaret, küçümsemek vb.
- **Toplumsal İlişkileri Sorgulayıcı Şiddet:** Zorla evlendirmek, töre, sürekli dışarı çıkmasını yasaklamak
- **Ekonomik Şiddet:** Parasını almak ve geri vermemek, istemediği işte çalıştırmak, çalıştırmamak, işe yollamamak veya zorla çalıştırmak, eline hiç para vermemek vb.
- **Cinsel Şiddet:** İlişkiye zorlamak, tecavüz, başka kişilerle cinsel ilişkiye zorlamak, korkutan ve kıran davranışlar, kadınlığını/erkekliğini aşağılamak, taciz, cinsel organlara zarar vermek, namus ve töre baskısı ve öldürmek vb.¹⁵³

¹⁵¹ Necmettin Özerkmen, (2012), "Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi (E-Dergi), Sayı 28, <https://www.akademikbakis.org/eskisite/28/25.pdf>, Erişim Tarihi:13.06.2018

¹⁵² MEGEP, a. g. e. , s. 32

¹⁵³ "Şiddet ve Başa Çıkma Yolları, Velilere Öneriler", (2018), altiparmakfaortaoku-lu.meb.k12.tr/meb_ys_dosyalar/16/.../06034251_ddetale.ppt, Erişim Tarihi:13.06.2018

Yukarıda verilen şiddet türlerinin hiç birisinin ahlâken kabul edilmesi mümkün değildir. Böyle olmakla birlikte birçoğu da ceza kanunlarının suç olarak tanımladığı fiiller arasında sayılmış ve icra edilmeleri halinde caza kanunlarının öngördüğü yaptırımlarla karşılanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken belki de ahlâken çok daha önem arz eden husus bireyi suça iten sebeplerin tespit edilmesi ve onların ortadan kaldırılmasıdır. Bireyi, şiddet kabul edilen davranışları yapmaya sevk eden birçok faktörden bahsedilebilir. Bunlar genel hatlarıyla aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

- **Çevre Faktörleri:** Medyanın etkisi, sosyo-ekonomik faktörler (maddi durum, işsizlik vb.), yabancılaşma, göç,
- **Toplumsal Faktörler:** Toplumun yaratıcılığı engellemesi (kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanamaması), uyuşturucu ve ateşli silahlara kolay ulaşma, sosyal düzensizlik, eğitim kalitesinin düşmesi, toplumdaki adaletsizlikler, sosyal ve sportif faaliyet alanlarının yetersizliği, ekonomik kazanç ve sosyal statü edinme çabası,
- **Aileden Kaynaklanan Faktör:** Ailenin bireyin psikolojik veya maddi ihtiyaçlarını karşılamaması, aile içi etkileşim ve iletişimin bozuk olması, bireyin ihmali ve istismarı, yetersiz gözetim ve yönlendirme, uygunsuz ve tutarsız aile disiplini, evlilikte veya ailede anlaşmazlık, çatışma, şiddet gösteren ebeveyn, abi, abla veya kardeş, diğer insanlarla kıyaslama, aşırı beklenti, küfre, kavgaya teşvik etme, bir ebeveynin veya yakının kaybı, soydan getirilen kalıtsal hastalık, aile bireylerinin yoğun stres içinde bulunması,
- **Bireysel Faktörler:** Bulunduğu kurumu benimsememe, kurumda başarısızlık veya kurumdan uzaklaştırılma, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, kurumda psikolojik ihtiyaçların karşılanmaması (sevgi - ilgi), bir çeteye üye olma ya da çeteye girme çabası, arkadaş/çevre edineme, iletişim problemleri, cinsel istismar, hakaret ya da önemsenmeme, madde bağımlılığı.¹⁵⁴

Şiddet kullanımının arkasında yatan faktörlerin çok yönlü olması doğal olarak bu konuda üretilecek çözümlerin de çok yönlü olmasını zorunlu kılmaktadır. Toplumsal hayatta meydana getirdiği tahribatın yüksek olması açısından da ihmal edilemeyecek bir olgudur. Ancak şiddeti önlemek için sadece polisiye tedbirleri ve hukukî yaptırımları yeterli görmek eksik olur. Bu durumda yukarıda sıralanan bireyden, aileden, toplumdan ve çevreden kaynaklanan sebeplerin bir plan dâhilinde izale edilmesi yoluna gidilmelidir.

Şiddet günümüzün en yaygın meselelerinden bir tanesi ve belki de en önemlisidir. Çünkü günümüz insanı artık çok küçük yaşlarda oyun adı altında şiddete alış/tırlı/ıyor. O yaşlarda doğrudan kullanmasa bile ilerleyen yaşlarda, çocukluk döneminde oyunlar üzerinden yatkın hale geldiği/getirildiği şiddet eğilimini açığa çıkarıyor. “Bu anlamda bir oyun Amerikan ordusunda ve bahriyesinde keskin nişancılar yetiştirmek gayesiyle geliştirilmişti. 9 yaşında Carmil adlı bir çocuk, bu oyunun tesiriyle içinde sekiz mermi bulunan bir tabancayla sınıf arkadaşlarından sekizini öldürdü. Çocuğun evine gidildiğinde, odasındaki bilgisayarında sınıftaki bütün öğrencilerin yerleşimini konumlandığı ve her ateş ettiğinde tam isabet olmak üzere, beş kere başa, üç kere de göğse ateş etmek suretiyle arkadaşlarını öldürdüğü tespit edildi. Bu oyunu geliştiren askerlerden birisi olan Albay, bu durum üzerine ‘Böyle başarılı bir atışı profesyoneller bile yapmakta zorlanıyorlar’ diyecektir. Evet, 9 yaşındaki bir çocuk olan Carmil, 8 kurşunla 8 arkadaşını öldürecek ve sonrasında da akıl almaz bir şekilde ‘Fakirleri öldürmek lazım, çünkü onlar bizim elimizdekileri istiyorlar, ileride onlar elimizdekileri almak için bizleri öldürecekler’ şeklinde açıklama yapacaktır.¹⁵⁵

Şiddetin aslında bir bumerang etkisi vardır. Hiçbir meseleye çözüm olmadığı gibi, dönüp bizatihi şiddet kullananı mağdur edecektir. Bu durumu resmetmek açısından meşhur ressam Picasso’nun yaşadığı şu örnek oldukça manidardır:

¹⁵⁵ Roger Garaudy, (2014), *Amerikan Efsanesi*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 121-122

“İkinci Dünya Savaşı esnasında Paris’i işgal eden Alman subay ve askerler ünlü ressam Picasso’nun atölyesini basarlar. Bir portrede, Nazi subayları kadın ve çocuklara işkence ederken resmedilmiştir. Alman subayı bundan rahatsız olur ve sorar:

- Bunu siz mi yaptınız?

Picasso son derece sakin bir şekilde cevap verir:

- Hayır, siz.”¹⁵⁶

Şiddet bir boyutuyla da bir hastalık halidir. Kesinlikle tedavi edilmesi gerekir. Edilmediği takdirde bu hastalıkla malul bireylerin yaşadığı toplumda huzurdan bahsedilemez. Bugün spor müsabakalarında yaşanan şiddet bu türden bir hastalıktır. Takım tutma, taraftar olma aidiyetinin asabiyete dönüşmüş hali spor müsabakalarındaki şiddetin ne düzeye geldiğini göstermesi bakımından Buenos Aires’te Boca Juniors taraftarlarından birinin ölüm döşeğinde son arzusunun ne olduğuna verdiği cevap şaşırtıcı, şaşırtıcı olduğu kadar da üzüntü vericidir: “Hiç olmazsa, ötekilerden biri geberdi, diyecekler.”¹⁵⁷

5.7. Cimrilik ve İsraf Etmek

“Adi, alçak, soysuz” anlamındaki Farsça cimri kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “Servet edinme tutkusuyla karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma eğilimi” olarak anlaşılır. Yer yer “pintilik, hasislik” kelimeleri de cimrilik anlamında kullanılır.¹⁵⁸

Para toplayıp biriktirme anlamında “cimrilik”, bu kavramın dar anlamıdır. Genel anlamda cimriliğin dışı vurum biçimi ise, cimri kimsenin başka birini sevindirmeye asla yanaşmaması, bir anlamda topluma ve bireylere karşı yakınlık göstermede cimri olması, çevresi-

¹⁵⁶ Göksel, Şimal Yıldızı Yazıları, s. 92

¹⁵⁷ Eduardo Galeano, (2017), Gölgede ve Güneşte Futbol, Can Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, s. 173

¹⁵⁸ Mustafa Çağrı, (1993) , “Cimrilik”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 8, s. 4

ne bir duvar öreerek kendisine ait sözde değerli hazinelerini koruma altına almak istemesidir. İstifçi kimselerin cimrilikleri para ve maddî şeyler konusunda olduğu gibi, duygular ve düşünceler alanında da geçerlidir. Kendileri sevgi vermezler, ama “sevilene” sahip olma yoluyla sevgiyi elde etmeye çalışırlar.¹⁵⁹

Bu bilgilerden açıkça anlaşıldığı üzere cimrilik elindeki imkânları ölçsüzce kendi lehine kullanma eğilimi ve davranışıdır. Hâlbuki elindeki imkân –her neyse- bunu diğer insanlarla paylaşmak her ne kadar malı azaltacak diye düşünülürse de tam tersine malın çoğalmasına vesile olur. İslâm inancında Allah kendi rızası için yapılan hiçbir şeyi zayi etmeyeceğini ve bu niyetle verilenin en az bire on olmak üzere verene döndürüleceğini beyan etmektedir. Bu maddi varlıklar açısından olduğu kadar manevi varlıklar bakımından da öyledir. Gerek bilgili bir insanın cimrilik yapmayıp bilgisini diğer insanlarla paylaşması gerekse de insanın sevgi ve mutluluğunu diğer kimselerle paylaşması her iki manevi varlığı da azaltmaz, aksine artmalarına vesile olur. Bu nedenle dilimizde “Mutluluklar paylaşıldıkça artar, sıkıntılar ise paylaşıldıkça azalır” şeklinde güzel bir deyiş vardır. Buna ilaveten İslamiyet de müntesiplerine cimri olmamayı telkin eder. Öyle ki, iki kötü vasıf vardır ki bunlar bir müminde asla bir araya gelmezler. Kötü ahlâk ve cimrilik.¹⁶⁰

İsraf ise cimriliğin tam aksi istikametindeki bir tutum ve davranıştır. Bu bakımdan israf, haddi aşmaktır. Mal veya imkânları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmaktır (Şentürk,2013:94).¹⁶¹ Bir başka ifadeyle hiç lüzumu yokken harcama yapmak, savurganlık yapmak, tüketim yapmak şeklinde de açıklanabilir.

İslâm dini itidali, ölçülü olmayı emreden bir din olması münasebetiyle müntesiplerinin her türlü tavır ve davranışlarında ölçülü hareket etmelerini, aşırılıklardan kaçınmalarını ister. Kazanılan malı

¹⁵⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, (2007) , “Kur’an’a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi-”, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XI, Sayı 2, s. 332

¹⁶⁰ Bayraktaroğlu, a. g. e. , s. 219

¹⁶¹ Lütfi Şentürk , (2013) , Örnek Vaazlar II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 94

ve sahip olunan imkânları kullanırken de her türlü israf ve aşırılıktan uzak durulması gerekmektedir. Çünkü erişilen nimet ve imkânlar Allah'ın insanlara lütfettiği emanetlerdir. Bunların, Allah'ın rızasını kazanmaya ve topluluğun mutluluğuna vesile olacak şekilde harcanması mecburiyeti vardır. İçki, kumar, fuhuş gibi ferdi ve sosyal zararları olan yerlerde malı harcamak israftır, haramdır. İslâm dininin yasakladığı şeylerle lüks sayılan maddelerin tüketimi israf olduğu gibi helâl olan maddelerin ihtiyaçtan fazla tüketimi de israftır.¹⁶²

“Abdullah bin Amr diyor ki, Peygamberimiz bir defasında Sad'a uğradı. Sad abdest alıyor ancak suyu ihtiyaçtan fazla harcıyordu. Peygamberimiz Sad'a:

- Bu israf nedir? diye sordu. Sad:

- Abdeste de israf olur mu, ey Allah'ın Resulü? diye sorunca,

Peygamberimiz: Evet, akar bir nehir kenarında da abdest alsan yine israf söz konusudur, buyurdular.

Yine Yusuf Has Hâcip Kutadgu Bilig'de cimriliğin ne denli zararlı bir huy olduğunu aşağıdaki dizelerle açıklamaktadır:

Kendi canından bile esirger malını cimri,

Hiç başkasına koklatır mı yığdığı serveti?

Cimrilikten daha kötü ne vardır söyle,

Yiyemeden gider, serveti kalır geriye.”¹⁶³

5.8. Korkaklık

Korkaklık kelimesinin İslâmî kaynaklardaki yaygın karşılığı Kolan cübñ (cebânet) şeklindedir ve tanımı ise, “Cesaret ve atılgnalık gösterilmesi gereken durumlarda ileri atılmaktan korkup çekinmeye yol açan ruhî zaaf; akliselimin cesaretli olmayı gerektirdiği hallerde korku ve telâşa kapılma” şeklinde özetlenmektedir.¹⁶⁴

¹⁶² A. g. e. , s. 96

¹⁶³ Hâcip, a. g. e. , s. 84

¹⁶⁴ Mustafa Çağrı, (2002), “Korkaklık”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, Cilt 26, s. 203

Korkmak esasında insanî bir duygudur. İnsanın kendi gücünü aşan olaylar karşısında kendisini zayıf hissetmesi ve korku duygusuna kapılmasında yadrganacak bir durum yoktur. Lâkin öyle durumlar vardır ki, ülkenin savunulması, bir haksızlığın ortadan kaldırılması vb. gibi durumlarda korkudan dolayı geri durmak, sonrasında telafisi mümkün olmayan zararlara sebebiyet vereceğinden kabul edilemez.

Psikolojik açıdan korku, herhangi bir uyarının tehdit edici olarak algılanmasıyla ortaya çıkan savaş ya da kaç tepkisiyle sonuçlanan duygusal bir tepki olarak da nitelendirilebilir. Bu özelliğiyle korku, canlının hayatta kalmasına yardımcı olan bir duygudur.¹⁶⁵ Korku, içinde bulunduğumuz duruma değil, bu durum için geliştirdiğimiz düşüncelerimize verdiğimiz bir reaksiyondur. Bu nedenle, korkuyu yenmek için kontrolün bizde olduğunu fark edip, korku hissi uyandıran düşünce tarzımızın doğruluğunu sorgulamamız gerekir. Bu sorgulama sonucu korktuğumuz ortamla yüzleşip, korkumuzu yenebilirsek bu bize hem yeni beceriler kazandıracak, hem de kendimize olan güvenimizi arttırarak mücadeleci bir kişilik geliştirmemize önemli katkılar sağlayacaktır.¹⁶⁶

Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere korkmak insanın yaşadığı bir tehlikeye bağlı olarak süreci kontrol edemeyecek olmasına bağlı olarak zihinde ürettiği bir duygudur. Genellikle bu tip durumlarda insanlar zihinlerinde gelişen korku duygusuna bağlı olarak o ortamdan uzaklaşarak veya başka bir gücün müdahalesini bekleyerek çözüm üretmeye çalışırlar. Ne var ki bu sağlıklı ve kalıcı bir çözüm yöntemi değildir. Böyle durumlarda korkuyla yüzleşmek, korkuya neden olan düşüncelerin neler olduğunu bulup ortaya çıkarmak daha doğru bir yol olacaktır. Ancak, korkulan durumla karşılaşmaya karar verildiğinde olumsuz düşünceleri durdurmak, ufak basamaklar halinde ilerlemek, gerekiyorsa problem çözme tekniklerinden yararlanmak ve durumun çözümü için gerekli becerileri geliştirmek, bu tecrübelerin başarıyla sonuçlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Başarıyla sonuçlanan

¹⁶⁵ Altay Eren, (2005), "Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 8, s. 318

¹⁶⁶ Tülin Gençöz, (1998) , "Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları", Kriz Dergisi, (6) 2, s. 9

bu tecrübeler neticesinde de korku hissini yenmenin yanı sıra kendine güven ve yeterlilik duygularındaki artma ile beraber mücadelecili bir kişilik tarzı geliştirme yolunda önemli ilerlemeler de sağlanmış olunur. Bu nedenle gerekli donanımı sağladıktan sonra korkudan kaçmak yerine korkunun üzerine gitmek, birçok olumlu gelişim için bir fırsat olarak da değerlendirilebilir.¹⁶⁷

5.9. Kayırma ve Ayrımcılık Yapmak

Kayırarak tutmak, haksız olarak yardımda bulunmak, bir şeyin yapılmasını istemek, adam kayırarak, başkası için aracılık yaparak ona hakkı olmayan bir şeyin verilmesi için çaba göstermek gibi sosyal ahlak esaslarına ters düşen davranış biçimlerinin bütünü olarak ifade edilebilir. Tanımdan da ortaya çıktığı üzere kayırarak bir başkasının lehine kullanılan olumlu bir tasarruftur. Esasında lehine tasarrufta bulunulan kimsenin böyle bir tasarrufu hak edecek yapısı yoktur. Bilhassa işe almalarda karşılaşılan bir olgu olduğundan talipler içerisinde iş pozisyonuna şartları itibariyle daha hak eden kişiler bulunmasına rağmen genellikle de hakkaniyetle izah edilemeyecek gerekçelerle karar vericilerin nitelik itibariyle daha geri düzeyde olan/olanları yetkilerine bağlı olarak tercih etmeleri halidir. Kutlu'nun ifadesiyle tinsel-duygusal nitelikteki geleneksel bağlılıklar ve yükümlülüklerle görevlilerin yakın çevresine ya da birtakım kişilere ayrıcalıklı davranmasını ifade etmektedir.¹⁶⁸

Başka bir tanımda ise aile, akrabalık bağları gibi maddesel olmayan etkileme araçlarını kullanarak, kamu görevlilerinin, bazı kişilere kamu işlemlerinde ayrıcalık tanıması şeklinde açıklanmaktadır. Ayrımcılık, ön yargılı tutumlarla davranmaktır. Genellikle iki türde ortaya çıkmaktadır. "Açık ayrımcılık", cinsiyete ya da ırkçılığa dayalı olarak ortaya çıkarken, "Kurumsal ayrımcılık" bir örgütün yansız bir seçim süreci ile istihdam olanakları sunsa bile kadınların ya da azınlıkların örgütte diğer gruplar ile eşit oranlı temsil edilmemesidir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ A. g. m, s. 15

¹⁶⁸ Kutlu, a. g. e., s. 125

¹⁶⁹ A. g. e., s. 125

Hangi yolla yapılırsa yapılsın, yani ister kendi yetkilerinin istismar edilmesi, isterse de nüfuz alanını kullanmak suretiyle hak etmeyen kimselere ayrımcılık yapılması şeklinde yapılsın tasvip edilecek bir tutum değildir. Tespit edilmesi halinde yapan kişiler hakkında hukukî yaptırımlar uygulanır. Bununla birlikte bu tip davranışların iş yaşamında ve sosyal yaşamda sıklıkla yapılmış olması ve hatta yapıldığına dair duyumların ortalıkta dolaşması ehliyetli insanların güvenini zedeleyici bir unsurdur.

Günümüzde işin şartları dolayısıyla bazı kimselere “Pozitif Ayrımcılık” olarak da isimlendirilen özel uygulamalar yapmak söz konusudur. Özellikle kadınların belli işlerde, fizikî yapılarının müsait olmaması münasebetiyle lehlerine özel bir takım düzenlemelere tabi tutulmaları veya engelli kimselerin engellerinden ötürü sağlıklı kimselere nazaran bir takım ayrıcalıklarının olması hem hukuken getirilmiş hem de kamu vicdanında güvensizliğe neden olmamalarından dolayı kabul edilen ayrıcalıklardır.

5.10. Rüşvet, Zimmet, Sömürü ve İstismar

Kamu görevlilerinin para, mal, hediye gibi bir takım maddi çıkarlar karşılığında bunu sağlayan kişi ya da kümelere ayrıcalıklı bir kamu işlemi ile çıkar sağlaması rüşvet olarak tanımlanır. Birçok yöneticiye çeşitli nedenlerle, farklı niteliklerde hediye verilmesi Türk bürokratik kültürünün bir gereği olarak kabul edilir bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁰

Rüşvetin, özellikle de nüfuzun kötüye kullanılarak menfaat temin etmenin yasak olduğuna delalet eden en temel rivayetlerden birisi Hz. Peygamberin (sav) özelde zekât memurlarına genel olarak da devlet görevlilerine verilen hediyeleri ‘gulul’ şeklinde tanımlamasıdır. En genel anlamıyla ‘gulul’ devlet malına hıyanet etmek, özellikle de taksim edilmeden önce ganimet malından bir şey çalmak demektir.¹⁷¹

¹⁷⁰ MEGEP, a. g. e. , s. 31; Kutlu, a. g. e. , s. 125

¹⁷¹ Köse, a. g. e. , s. 120

Rüşvet de, yolsuzluk da kişideki ve toplumdaki yozlaşmayı, bozulmuşluğu, kokuşmuşluğu içerir. Ancak ekonomik, hukuki, siyasal ve toplumsal alanda doğurdukları sonuçlar açısından böyle bir ayırım söz konusu olmaktadır. Büyük yolsuzluktan kastedilen, hükümet dâhil kamu yönetiminin üst seviyelerine bulaşmış devlet yönetimini, hukukun üstünlüğünü ve ekonomik istikrarı önemli derecede erozyona uğratan yolsuzluklardır. Bu yolsuzluklar nedeniyle ilgililerin elde ettiği çıkarlar bazen inanılmaz boyutlara ulaşabilir.¹⁷²

Zimmet, kamu görevlilerinin para ya da mal niteliği taşıyan kamusal bir kaynağı, yasalara aykırı olarak kişisel kullanımları için harcamaları ya da kullanmaları olarak tanımlanabilir. Zimmetin bir yolsuzluk türü olmasına karşın rüşvetten farkı, bir alıcı ve verici olmamasıdır.¹⁷³

Para veya para yerine geçen belgeler veya senetlerle diğer mallar zimmet suçunun maddi konusunu oluşturmaktadır. Para kavramının içine yasa gereği ülke içerisinde tedavülde bulunan ulusal paralarla yabancı ülkelerde yasaları uyarınca tedavülde bulunan paralar girmektedir. Para yerine geçen belge veya senetler ise, poliçe, bono, çek gibi kambiyo senetleridir. Bunların yanı sıra, para gibi tedavülde olan kâğıtlar, hükümet tarafından çıkarılmış hamiline yazılan senetler, kuponlar da zimmete konu olabilirler. Aynı şekilde taşınır- taşınmaz mallar da zimmete konu olabilirler. Taşınmaz mallar üzerinde zimmet suçu işlenmemekle birlikte taşınmazdan elde edilen gelirler zimmet suçunun işlenmesine elverişlidir.¹⁷⁴

İstismar, Türkçeye Arapçadan geçen ve sözlük anlamı olarak iyi niyeti kötüye kullanma, sömürme anlamına gelen sözcüktür. İstismar etmek, bir kişinin ya da kişilerin iyi niyetini kötüye kullanarak yararlanmak, bir düşünceyi ötüye kullanarak zarar vermeyi hedeflemek, karşısındakinin kendi rızası olmadan ve iradesini dikkate almadan sömürmek gibi anlamları içerir. İstismarlar her toplumda, her kurumda ve her koşulda mümkündür. Ahlâk kurallarına ters ve

¹⁷² Başpınar, a. g. e. , s. 117

¹⁷³ MEGEP, a. g. e. , s. 33

¹⁷⁴ Başpınar, a. g. e. , s. 131

çoğunlukla da yasadışı olarak değerlendirilir. Genelde gücü ya da erki (ekonomik, sosyal, siyasal ya da cinsel) elinde bulunduranların başkalarına yönelik suiistimalleri ve keyfi yönelimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Burada bireylerin kişisel mahremiyetleri ve temel hak ve özgürlükleri açık bir şekilde ihlal edilmiş olmakta; cinsel istismarlardan tecavüze, zorbalıktan işkenceye kadar uzanan bir yelpazede istismarlar kişilerde ruhsal ve fiziksel bozukluklara ve hatta can kayıplarına neden olmaktadır.¹⁷⁵

Sömürü ise insan ya da nesnelere adaletsiz kullanımınıdır. Çıkar sağlamaya yöneliktir. Sömürünün çeşitli türleri vardır:

- Sömürücü, sömürülen kişiyi zorlayabilir veya aldatarak kullanabilir.
- Sömürülen kişi, yapılan eylemlere gönüllü rıza gösterebilir.
- Sömürülen kişinin amacı, çıkar sağlamak ve kazancını güvence almaktır.¹⁷⁶

“ABD, Meksika’ya karşı emperyalist bir savaş yürütmektedir. Savaş sırasında ABD Meksika’da uygulanmak üzere nüfus başına vergi koyunca Henry David Thoreau, ödeyeceği vergiyi, silah alınmasına ve bir insanın öldürülmesine vesile olacak gerekçesiyle ödemeyi reddedince, hapis cezasıyla cezalandırılır. Kendisinden on dört yaş büyük olan ve özgürlükçü düşünceyi kendisiyle birlikte paylaşan dostu Ralph Waldo Emerson, arkadaşını görmek üzere onun hücresine girdiğinde aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiği anlatılır:

- Henry, sen neden buradasın?

- Waldo, sen neden burada değilsin?”

Vicdanlı ve ahlâklı bir ağızdan dökülmesi gereken soru ikincisidir? Sorulması ve cevaplandırılması gereken gerçek ve geçerli soru ikincisidir. İnsanlığa gelecek adına ümit verecek, insanın insanı sömürüsüne son verecek ve bireylerin ağızına yakışan soru ikincisidir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ A. g. e. , s. 111-112

¹⁷⁶ MEGEP, a. g. e. , s. 32

¹⁷⁷ Göksel, Seçkiler, s. 483-484

5.11. İhmal, Görev ve Yetkileri Kötüye Kullanmak

Büyük Larousse ihmali farklı şekillerde tanımlamıştır. Bunlar:

- Bir işin yapılmasında gerekli titizliği göstermeme, baştan savma, savsaklama, dikkatli olmama,
- Bir şeyi hesaba katmama, zarar verebilecek bazı şeyleri, olayları gözden kaçırma,
- Kötü niyetten değil de dikkatsizlikten, özensizlikten gelen kusur,
- Bir şeyi ihmal etmek o şeye özen göstermemek, ona karşı ilgisiz davranmak, bir şeyi gereği gibi ve zamanında yapmamak,
- Bir kimseyi ihmal etmek, ona gösterilmesi gereken ilgiyi, sevgiyi göstermez olmak,
- Bir şeyi yapmayı ihmal etmek, onu yapmamak, unutmak, şeklindedir.

İhmal etme eylemine ihmalcilik, ihmal eden kimseye ihmalkâr denmektedir.¹⁷⁸

Diğer taraftan görevi ve yetkiyi, herhangi bir gerekçeyle mak-sadı dışında kullanmak, ahlâkî bir zaaf olduğu kadar hukuken de suç sayılan fiiller arasındadır. Bir makam adına elde edilmiş olan yetkilerin kamu görevlilerince kötüye kullanılması, örgüt açısından da, yetkinin verilmiş amacından başka bir amaç için kullanılması¹⁷⁹ şeklinde tanımlanan bu olgu ceza kanunları tarafından suç olarak nitelendirilmiştir. Bu konuda yürürlükten kaldırılmış olan 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 230. Maddesi¹⁸⁰ ve yerine ikame edilen yeni 2004 tarih 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 257. Maddesi görevi ihmal/kötüye kullanma eylemini suç olarak tanımlanmış ve karşılı-

¹⁷⁸ Başpınar, a. g. e. , s. 113

¹⁷⁹ MEGEP, a. g. e. , s. 33

¹⁸⁰ Türk Ceza Kanunu (Mülga), 230. Madde, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>, Erişim Tarihi: 01.11.2019

ğında hapis cezası öngörmüştür.¹⁸¹ Ayrıca kamu görevlisi statüsünde çalışanlarının görevleriyle ilgili yapmış oldukları ihmallere/görev ve yetkilerini kötüye kullanmalarından ötürü 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. Maddesi hükümlerine göre disiplin amirleri tarafından disiplin cezasına çarptırılacakları kayıt altına alınmıştır.¹⁸²

5.12. Bedensel Taciz ve Mobing

Bedensel cezalandırma tokat atma, kulak çekme, sopayla vurma vb. eylemler; cinsel taciz ise çocuğa, gence, kadına söz atma; el, kol hareketi yapmakla başlayıp daha ileri boyutlara kadar varan geniş bir yelpazedir.¹⁸³ İstemediği cinsel ilişkiye zorlamak, tecavüz, başka kişilerle cinsel ilişkiye zorlamak, cinsel olarak kişiyi korkutan ve kıran davranışlarda bulunmak, sürekli kadınlığını/erkekliğini aşağılamak, telefonla/mektupla veya sözlü olarak sürekli cinsel içerikli tacizlerde bulunmak, cinsel organlara zarar vermek, namus ve töre nedeniyle baskı uygulamak ve öldürmek gibi fiiller de bu kategoride değerlendirilir.¹⁸⁴ Bedensel taciz esasında şiddet kullanımının bir sonucudur. Bu açıdan bakıldığında en sık karşılaşılan bedensel taciz davranışının dayak atmak olduğu görülmektedir.¹⁸⁵

Yıldırma politikası olarak adlandırılan mobbing ise "Özellikle hiyerarşik yapılanmış gruplarda ve kontrolün zayıf olduğu örgütlerde, gücü elinde bulunduran kişinin ya da grubun, diğerlerine psikolojik yollardan, uzun süreli sistematik baskı uygulamasıdır." Mobbing kavramı ilk olarak 1960'larda hayvan davranışlarını inceleyen etholog Konrad Lorenz tarafından "Büyük bir hayvanın tehdidine karşı, daha küçük hayvan gruplarının gösterdiği tepki"yi tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Daha sonraları çocukların okullarda birbirlerine karşı hareket tarzını inceleyen İsveçli Doktor Heinemann da aynı

¹⁸¹ Türk Ceza Kanunu, 257. Madde, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2019

¹⁸² Devlet Memurları Kanunu, 125. Madde, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2019

¹⁸³ Kutlu, a. g. e. , s. 126

¹⁸⁴ Başpınar, a. g. e. , s. 123

¹⁸⁵ MEGEP, a. g. e. , s. 33

kavramı 1972 senesinde “Bir grup çocuğun, tek bir çocuğa karşı yıkıcı hareketlerini” açıklamak için kullanmıştır. İşyerlerinde yapılan araştırmalar, mobbingin sadece çocuklar arasında yaşanmadığını ortaya koymuştur. Genel anlamda mobbing; bir işyerinde, bir apartmanda veya bir mahallede birlikte yaşayan bir grup insanın, çok küçük bazı farklılıklarından ötürü (Bu farklılıklar ille de olumsuz özellikler olmak zorunda değildir), içlerinden birisini, bilinçli/kasıtlı olmaksızın kurban olarak seçmeleri ve giderek artan bir tempoda onu beceriksiz, geçimsiz olarak algılamaya başlayıp itici davranışlarıyla bu kişiyi gerçekten de beceriksiz, geçimsiz, mutsuz, sorunlu bir insan haline getirmeleri; o kişiyi psikolojik ve fiziksel anlamda ciddi olarak zedelemeleri olarak açıklanmaktadır. Mobbinge her türlü iş yerinde rastlanabilir. Kişiyi iş yaşamından dışlamak amacıyla kasıtlı olarak da yapılır. Kişinin saygısız ve zararlı bir davranışın hedefi olmasıyla başlar. İşveren, ima ve alayla, karşısındakinin toplumsal itibarını düşürmeye yönelik saldırgan bir ortam yaratarak kişiyi işten ayrılmaya zorlar. Haksız yere suçlama, ima, kinaye, dedikodu yoluyla itibarı sarsma, küçük düşürme, taciz, duygusal istismar ve şiddet kullanma şeklindeki yöntemlerle kişi, işyerinin dışına çıkmaya zorlanır. Bu araçlar çerçevesinde mobbing girişimleri, doğrudan ve dolaylı, açıkça veya örtülü olabilir.¹⁸⁶

5.13. Dedikodu Yapmak

Genel olarak dedikodu, gerçek olup olmadığı bilinmeden başkalarına kara çalmak, insanları kötülemek, kınamak, suçlamak amacıyla yapılan konuşmalardır. Dedikodu iş yerlerinde büyük ölçüde zaman ve enerji kaybına neden olmakta, insan ilişkilerinin gerginleşmesine ve bozulmasına neden olmaktadır.¹⁸⁷

Yerli yersiz, haklı haksız, doğru yanlış demeden diğer insanlar hakkında konuşmak, hakkında konuşulan kimselerin çok hoşuna giden bir davranış tarzı değildir. Genellikle de sağlıklı bilgiye dayan-

¹⁸⁶ Başpınar, a. g. e. , s. 108-109

¹⁸⁷ MEGEP, a. g. e. , s. 33

madan ve muhatabı duyduğunda kendini rencide edilmiş hissettiği bu tip konuşmalar kişiler arasında uyuşmazlıklara sebep olur. Yer yer bu uyuşmazlıklar gönül kırıklıklarına, küslüklere, kavgalara ve hatta hiç istenmeyen bir takım neticeleri olan davranışlara sebebiyet verebilmektedir. Bu münasebetle bir kimse hakkında konuşulması icap ediyorsa gıyabında değil de kendisinin de bulunduğu bir ortamda ve güzel bir üslupla konuşmak daha tercih edilir ve yerinde davranış tarzıdır.

Dedikodu, İslâm dininin yasakladığı fiillerin en başında gelenlerindedir. Bu münasebetle bir Müslümanın hiçbir şekilde dedikodu (gıybet) yapması kabul edilemez. Nitekim Allah (cc) Kur'ân-ı Kerim'de (Hucurât Suresi/12. Ayet) "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir"¹⁸⁸ ifadeleriyle Müslümanları açıkça uyarmıştır. Bir kimsenin hakkında ileri-geri konuşmanın, o kimsenin ölmüş vaziyetteki etini yemek gibi hiç kimsenin yapmaktan haz almayacağı bir davranışa teşbih edilmesi ne denli kaçınılması gereken bir fiil olduğunun da kanıtıdır. Bizatihi dedikodu yapmak ne kadar yasaklanmış ve de zararlı ise, bir kimse hakkında dedikodu yapılırken tavır almak ve mani olmak da o nispette önemlidir. Dedikodu yapıldığı esnada Müslümanın sessiz kalmaması gerektiğini Hz. Peygamberimiz (sav) "Dinleme, itiraz et ve müminin iffetini koru" şeklinde ikaz etmekte ve bu şekilde dedikoduya mani olmaya çalışanın ödüllendirileceğini "Gıyabında kardeşinin ırzını (şeref ve haysiyetini) himaye eden kimseyi cehennem ateşinden azat etmek, Allah'ın üzerindeki bir hakkıdır." şeklindeki beyanlarıyla müjdelemektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Kur'ân-ı Kerim, Hucurât Suresi, <https://kuran-ikerim.org/meal/diyabet/hucurat-suresi>, Erişim Tarihi: 01.11.2019

¹⁸⁹ Nihat Hatipoğlu, (05 Aralık 2004), Gıybet Edenleri Susturun, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hatipoglu/2014/12/05/giybet-edenleri-susturun>, Erişim Tarihi: 01.11.2019

5.14. Zararlı Alışkanlıklar

Zararlı alışkanlıklar denildiğinde sigara içmek, alkol almak, kumar oynamak, fuhuş yapmak, uyuşturucu maddeler kullanmak vb. davranışlar hatıra gelmektedir. Gerçekten de bu davranışları alışkanlık haline getirenlerin (Bu tip davranışların alışkanlık olmasa bile bir defaya mahsus yapılması da tasvip edilmemiştir) başta kendilerine olmak üzere yakın çevrelerine ve yaşadıkları topluma zararları son derece fazladır.

Bu tip davranışlardan gerek beden gerekse ruh sağlığının korunması bakımından kesinlikle uzak durulmalıdır. Bilhassa gençlik yıllarında insanı etkisine alan sigara, içki, fuhuş, kumar gibi zararlı alışkanlıklar öncelikle insanın beden sağlığında sonrasında da ruh sağlığında ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Diğer taraftan bu tip davranışların kötü örneklik oluşturması bakımından da önlenmesi gerekmektedir.

İçkinin (alkollü içkiler) ve sigaranın insan vücudunda ne gibi zararlara ve yıkıntılara yol açtığı bugün herkes tarafından bilinmektedir. Bunların bir de insanın ahlâkî davranışları üzerinde bozucu etkileri vardır. Alkol yüzünden şuur büyük ölçüde kaybedildiğinden, ahlâkın emir ve yasakları yerine hayvani benliğin ahlâk dışı isteklerine uyulur. Bazı hallerde de alkol kullanımı, insanı akıl hastalığına kadar götürür.¹⁹⁰

Ülkemizde alkolizm, uyuşturucu, sigara alışkanlıkları ve uyuşturucu kültürü ile mücadele eden Yeşilay Cemiyeti, her yıl 1-8 Mart günleri arasında Yeşilay Haftası etkinlikleri gerçekleştirmektedir. Yeşilay'ın faaliyetleri ve kötü alışkanlıklarla mücadelesi sadece Yeşilay Haftası ile sınırlı değildir. Okulların açılışından tatile girinceye kadar olan dönemlerde, okullarda konferanslar verilmekte, bununla birlikte 365 gün faaliyet yapılarak duyarlılık sağlanmaya çalışılmaktadır.¹⁹¹

Özellikle, çocuk ve gençlerin buldukları okul, çocuk yuvası, yetiştirme yurdu gibi kurumlarda görev alan çalışanların, sigara,

¹⁹⁰ Güngör, a. g. e. , s. 74-75

¹⁹¹ Başpınar, a. g. e. , s. 124

alkol, kumar ve benzeri kötü alışkanlıkları çocuk ve gençlerin göz önünde sergilemeleri sakıncalıdır. Kişisel açıdan bakıldığında, kötü alışkanlıklar bireyi ilgilendiren konudur. Ancak bu alışkanlıkların kişisellikten çıkarak, kamu alanına taşınması sakıncalar doğurmaktadır.¹⁹² Yıllar öncesinde Yusuf Has Hâcip içkinin zararlarını manzum şekilde aşağıdaki gibi sıralamıştır:

“Bilgili içki içerse döner cahile,
Cahil içki içerse döner sabiye (çocuğa).
İçki içmeyen ve nefsine hâkim olan,
Odur işte mutluluğu sahiden bulan.
İçki içip de, bozgunculuk yapan insanlar,
Bilin, içkiyle yıkılır köşk, kale, saraylar.”¹⁹³

¹⁹² MEGEP, a. g. e. , s. 33

¹⁹³ Hâcip, a. g. e. , s. 132

6. BÖLÜM

İŞ ve MESLEK AHLÂKİ KAVRAMLARI - İLKELERİ

6.1. İş Ahlâkı Kavramı

İş kavramı meslek kavramına göre daha kapsayıcı bir kavramdır. Meslek kavramında bir uzmanlık bilgisine dayalı olarak bir bedel karşılığında ortaya konulan zihnî, bedenî veya her ikisini de içeren emek anlamı öne çıkarken, iş kavramında ise bir meslekten ziyade, bütün mesleklerle birlikte ücretli veya ücretsiz yapılan uğraş anlamı öne çıkmaktadır. İş ahlâkı denildiğinde ise bütün mesleklerin var olduğu üretim sürecinin paydaşları (İşverenler, çalışanlar, hammadde sağlayıcıları vd.) ile birlikte tüketicilerin, kabul edilebilir bir iş dünyasının varlığı için uymak zorunda oldukları kurallar anlaşılmalıdır. Çok genel bir ifadeyle iş ahlâkı, “Genel ahlâk kurallarının iş hayatında uygulanması” şeklinde tanımlanabilir.¹⁹⁴ Daha ayrıntılı olarak ise “Doğru ve haklı olmayı esas alan, kanun ve düzenlemelere itaatin daha ötesine giden bir davranış kuralları bütünü” veya “Ekonomi ve iş dünyasının sağladığı olanaklar doğrultusunda sağduyulu

¹⁹⁴ Sibel Gök, (2008) , “İş Etiği ile İş Ahlâkı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, s. 8

seçimler yapılmasında insanlara yol gösteren ilke ve değerleri inceleyen bir disiplin” şeklinde tanımlanabilir.¹⁹⁵

Genel anlamda tanımlar bu çerçevede yapılmakla birlikte iş ahlâkı kavramına derinlik kazandıran açıklamalar da yok değildir. Bu konuda Mc Hugh'un getirdiği açılım göz alıcıdır ve iş ahlâkının, iş dünyasında hüküm süren doğru ve yanlış davranışların tespitini konu edindiğini vurgular. Bu duruma ilişkin şöyle bir örnek nakle-der: “Kuru temizlemeciye bir takım elbiseyle üç gömlek bıraktınız, almaya gittiğinizde tezgâhtar bir yanlışlık yapıyor ve sizden takım elbise ile sadece iki gömleğin parasını alıyor. Siz durumun farkına varıyorsunuz, ama ona söylemiyorsunuz. Bu, dürüst davranış değildir. İş ahlâkı, bu durumda, tezgâhtarı uyarmanız gerektiğini söyler; iş ahlâkı dürüstlük sorunu ile uğraşır.”¹⁹⁶

İş ahlâkının temel ilkesini “Önemli olan insanlardır, insanlar nesnelere daha önemlidirler; kendine nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de başkalarına öyle davran”¹⁹⁷ şeklinde belirleyen Mc Hugh, aynı zamanda iş ahlâkını teorik bir disiplinden çok uygulamalı bir disiplin olarak ortaya koyar. İş ahlâkı insanların ahlâkî kararları almasına yardım etmezse, büyüleyici olabilir, ama yararlı olamaz. İş hayatındaki kararlar ve seçimler üzerinde düşünmeye ışık tutacak genel kuram ne olursa olsun, dört aşamadan geçmek gerekir: Bunların ikisi tanımlayıcı ikisi de kural koyucudur. İlk ikisi durumu tanımlar, diğerleri belli bir durumda, belli bir seçimin niçin tercih edilmesi gerektiğini açıklar. Ahlâkî kararlar almak kolay değildir: Kural koymak, değerler “normlar” saptayabilmek ve gerçek durumu açığa çıkarmak için uzun araştırma yapmak ve sıkı çalışmak gerekir.¹⁹⁸

İş ahlâkına ilişkin kurallar Batılı ülkelerde 20. yüzyılın başlarında büyük işletmelerin yaşadığı ekonomik olumsuzluklara bağlı olarak gündem oluşturmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrası

¹⁹⁵ Serkan Bayraktar, (2018) , “Girişimcilik”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, EIS526-H06-1, <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/77974/27060/h06.pdf>, Erişim Tarihi:20.06.2018

¹⁹⁶ Mc Hugh, a.g. e. , s. 11

¹⁹⁷ A. g. e. , s. 17

¹⁹⁸ A. g. e. , s. 111

gelişen süreçte daha çok kâr elde etmek güdüsüyle hiçbir ahlâkî kaygı taşımaksızın sürdürülen üretim-tüketim ilişkilerinin geldiği nokta çok uluslu şirketlerin büyük zararlar etmesidir. Durum tespiti yapan yöneticilerin geldikleri nokta ölçüsüzce kazanma hırsının işletmeleri büyük ekonomik zararlara uğrattığıdır. Bu tespite bağlı olarak işletmeler gerek çalışanları gerek tüketicileri gerekse de içerisinde faaliyet gösterdikleri toplumların değer yargılarıyla barışık olmaları mecburiyetine odaklanmış ve iş ahlâkî kurallarına sadakati önemser hale gelmişlerdir. Türkiye’de bu süreç 1980’li yıllarla birlikte hız kazanmış, hem akademik dünyada hem de iş hayatında iş ahlâkına ilişkin üretimler ivme kazanmıştır. Bugünün Türkiye’sinde kurumsallaşmasını tamamlamış birçok işletme “Etik İlkeler” adı altında çalışma anlayışlarını belirlemektedirler. Bunu yapmak suretiyle hem çalışanları hem müşterileri hem de topluma karşı taşıdıkları sorumlulukların bilincinde olduklarını göstermektedirler. Bu yaklaşım aynı zamanda bahse konu paydaşlar nezdinde işletmelerin güvenilirliklerini yükseltmektedir.

6.1.1. İş Ahlâkî İlkeleri

İş ahlâkına ilişkin kuralları mutlak anlamda genel ahlâk kurallarından soyutlamak imkânsızdır. Her ne kadar iş hayatının kendine has bir düzeni olsa bile insan, iş hayatında kendisini insanî vasıflarından soyutlayarak var olamaz. Aslında bu durum, genel ahlâk kurallarının önemini artırmanın yanı sıra genel ahlâk kurallarına sadık olanların iş ahlâkî ilkelerine sadakatlerinin de yüksek olacağına göstergesi sayılabilir.

İş ahlâkî ilkelerinin neler olduğunu sınırlamak mümkün olmasa bile genel hatlarıyla bunların hangi kurallar olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan iş hayatının paydaşlarının uymak durumunda oldukları iş ahlâkî kuralları Adalet/Tarafsızlık, Dürüstlük, Güvenilirlik, Şeffaflık ve Açıklık, Toplumsal Fayda ve Çevreye Saygı, Bilgi Güvenliği gibi ilkelerdir.

İş dünyasının ve iş ilişkilerinin diğer ülkelere göre daha gelişmiş olması münasebetiyle Batılı ülkelerde iş ahlâkına dair elde edilen tespitler çok gelişmiştir. Bu tespitlerin, birçoğunu genelleştirerek diğer ülke işletmeleri için de doğru kabul etmek mümkün olmakla birlikte diğer ülkelerin değer yargılarının farklı olabileceğini unutmamak gerekir. İş ahlâkını pratik bir disiplin olarak ortaya koyan Mc Hugh'un, işletmelerin ahlâkî düzeyini belirlemeye yarayabilecek tespitleri de bunu ortaya koymaktadır: Gerçekler, değerleri zorla kabul ettirmez. Ne olduğunu, ne olması gerektiğini hiçbir zaman tam olarak tanımlamaz.

- Bütün seçenekler sadece iyi ile kötü arasında değildir. Seçim bazen ikisi de iyi olan fakat belli nedenlerden, birinin ötekinden daha çok istendiği durumlarda olabilir. Bazen de yöneticinin seçimine kalan bir şeyin aynı anda hem iyi, hem kötü olduğu durumlar söz konusu olabilir.
- Sonuçlar hakkında bilgi sınırlıdır.
- Yönetim, her birinin çoğu kez kendine özgü ahlâkî sonuçları olan türlü türlü bileşkelerle uğraşmak zorundadır.
- Şirketin içindeki farklı bireylerin ve grupların kendilerine özgü ahlâkî tutumları vardır.
- Ahlâkî standartlar zamana ve mekâna göre değişir.
- Ahlâkî ilkelerin özel vakalara indirgenmesi güçtür.
- Yeni teknoloji, istatistik yöntemleri ve bilimsel düşünce ahlâkî kararlara ulaşılmasını güçleştirir.
- Farklı kültürel kökenli, çok uluslu organizasyonlar ahlâkî kuralların kabulüne yardım edecek fikir birliğini sınırlar.¹⁹⁹

6.1.1.1. Adalet ve Tarafsızlık

Hukukun kaynağı ne ise, hak ve haksızlık kavramlarının kaynağı da odur. Bu kaynakların önde gelenlerinden olan örf ve âdetler, genellikle teorik temelden mahrumdurlar. Yani

¹⁹⁹ Mc Hugh, a. g. e. , s. 107-108

bir davranışın niçin doğru veya yanlış olduğu münakaşa edilerek bir karara varılmış değildir. Örf göre doğru veya haklı olan şey, kökü uzak mazide olan ve cemiyetin bütünü (veya büyük çoğunluğu) tarafından haklı diye benimsenmiş olan şeydir. Kökü çok eskide olan ve çoğunluğun benimsediği şeyler münakaşa konusu olamaz, mutlak hakikat diye kabul edilir. Örf ve âdetlerin modern hukuk sistemlerinden daha güçlü olmalarının başlıca sebebi budur. Hiç şüphesiz, bunlar başlangıçta cemiyetin gerçek ihtiyaçlarından doğmuş ve ihtiyaçlara cevap veren normlar olarak benimsenmişlerdir. Hatta çoğu zaman başlangıç sebepleri unutulduğu ve hatta sebepler ortadan kalktığı halde örf ve âdetler devam edebilmektedir. Şu halde uygulama bakımından örf ve âdetin haklı dediği şeye haklı, haksız dediğine de haksız denebilmektedir.²⁰⁰

Adalet kavramı genel olarak değerlendirildiğinde “Herkesin hakkını vermek” şeklinde yorumlanır. Lakin herkesin hakkı nedir? Hak, her ferdin istekleriyle emeklerinin denkleşmesiyle hayat sahnesinde kendisine düşecek paydır. Çalışan insanın, çalıştığı nispette, istediklerini elde edebilmek hakkıdır.²⁰¹

Bir tanım çerçevesinde ele alındığında adalet, “Temelinde eşit toplumsal koşullar ve olanaklar içinde tüm insanların özgürce, çok yönlü gelişmesi, eşit hak ve sorumluluğun paylaşılmasıdır. Toplulukta kişilerin yaratıcı olarak iş görebilmesini, herkese temel eşit hak ve ödevler tanınmış olmasını, kişinin erdemlerinin toplumca ve toplumun tüm üyelerince güvence altına alınmış bulunmasını dile getiren etik ve hukuk ilkesidir.”²⁰²

Günlük hayatta adalet kavramı sıklıkla eşitlik kavramı ile karıştırılır ve birbirinin yerine kullanılır. Eşitlik kavramı mutlak anlamda adalet kavramını karşılayacak bir kavram değildir. Zira bir uygulama eşit olabilir ancak adil olmayabilir. Diğer bir deyişle eşitlik olgusu daha çok aynı şartlara sahip olanlara karşı takınılacak bir tavidir. Adalet ise şartları, nitelikleri, performansları farklı olanlara karşı sergilenecek bir tavır veya tutumdur.

²⁰⁰ Güngör, a. g. e. , s. 118

²⁰¹ Topçu, a. g. e. , s. 37

²⁰² MEGEP, a. g. e. , s. 27

Tarafsızlık, nesnellik ya da objektiflik olarak da ifade edilen bu tutum esasında insanın olaylar karşısında takındığı tavrıdır ve insanın zihni durumuyla ilgilidir. Çok doğaldır ki bir insanın bir fotoğraf makinesinin objektifine yansıyan görüntü kadara nesnel olması/olabilmesi çok kolay bir olgu değildir. Ancak var olanı, mesleği veya diğer bir pozisyonu sebebiyle olduğu gibi yansıtmak mecburiyeti bulunan bir kimsenin kendisini olabildiğince duygu ve düşüncelerinden soyutlamaya çalışması icap eder. Hatta bu hususta duygu ve düşünceleri tarafsızlığına mâni olacaksa o görevden kaçınmalıdır. Bu konuda sıra dışı bir tarafsızlık örneği olması bakımından İsveç devlet televizyonunda spikerlik yapan Karin Hübinette'nin tavrı oldukça dikkat çekicidir:

“Karin Hübinette İsveç devlet televizyonunda ana haberleri sunmakla görevli spikerdir. Kız kardeşi Hillevi Engström, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olunca tarafsızlığı ihlal edebileceği gerekçesiyle ana haber sunma görevini bırakması istenmiştir. Ünlü sunucu da bu talebi dikkate alarak görevinden ayrılmış, dış haberleri sunmak üzere görevlendirilmiştir.”²⁰³

Bu örnekte göstermektedir ki, tarafsızlık ya da nesnellik insanın bireyleri ya da nesnelere olduğu gibi görebilmesi ve bu görüntüyü bireyin kendi istek ve korkuları ile oluşturduğu görüntüden ayırtabilmesidir. Yönetici, bir kamu görevlisi olarak, vatandaşlarla ve iş görenlerle ilişkilerinde yansız olarak davranmak ve hizmet sunmak zorundadır. Özellikle siyasal tarafsızlık, yöneticinin en önemli sorumluluklarından biridir. Yöneticinin astlarına taraflı davranması, iş görenlerin üstlerine karşı kapalı bir tavır içine girmeleri ve daha da önemlisi iş görenlerin adalet ve güven duygularının zedelenmesine yol açmaktadır.²⁰⁴

²⁰³ Sıra Dışı ‘Tarafsızlık’ Örneği, (13 Ekim 2010), Sabah Gazetesi, https://www.sabah.com.tr/dunya/2010/10/13/kizkardesi_bakan_olunca, Erişim Tarihi: 02.11.2019

²⁰⁴ MEGEP, a. g. e. , s. 27

Adalet ve tarafsızlık kavramları birbirini besleyen kavramlardır. Hatta biri olmadan diğersinin olabileceğini söylemek güçleşmektedir. Ancak muhatapların işletme ile olan ilişkilerindeki konumlarına anlamlandırılmaları icap etmektedir. Müşteriler açısından bakıldığında bütün alıcılar müşteri kategorisinde aynı muameleyi hak ediyorlar diye düşünülse bile, işletme açısından bir birim satın alanla bin birim satın alan eşdeğer değildir. Dolayısıyla bir birim alana uygulanan fiyat ile bin birim alana uygulanan fiyatın, çok sayıda alan müşterinin lehine olması bir adaletsizlik oluşturmaz. Yine çalışanlar açısından niteliklerine göre farklı ücretlendirmeye tabi tutulmuş olmaları da adaletsizlik olarak değerlendirilmez. Ancak aynı şartları haiz olan gerek müşterilere gerekse de çalışanlara farklı muamele yapılması hem adil bir uygulama olmaz hem de tarafsız davranılmış kabul edilmez. Bu konuya ilişkin tarihimizden yaşanmış güzel bir misal vermek mümkündür:

“Süleymaniye Camiinin yapımında birçok taş yontma ustası çalışmakta ve Mimar Sinan bu ustalara eşit ücret yerine farklı ücretler takdir etmektedir. Kendilerine bazılarından daha az ücret ödendiğini fark eden ustalar, soluğu sarayda Padişah Kanuni Sultan Süleyman’ın kapısında alırlar ve Mimar Sinan’ı “Kendilerine eşit davranmıyor” diye şikâyet ederler. Sultan Süleyman, Mimar Sinan’ı çağırıp “Hayrola mimar, hakkında şikâyet var. İşçilere eşit davranmayıp, adam kayırıyormuşsun, bir kısmına az, bir kısmına çok ücret veriyormuşsun, deyince, Mimar Sinan “Haksızlık yapmıyorum, bizzat hakkı tahakkuk ettiriyorum” cevabıyla adaletli davrandığını söyler. Sultanı da, işçilerin yanına yakın bir çadıra davet eder ve onların nasıl çalıştıklarını görmelerini ister. Mimar Sinan, padişah geldiğinde işçilerin her birinin vurduğu çekiç darbelerini sayar ve işçilere, vurdukları çekiç sayısına göre ücret verir. Bu uygulama Padişahın çok hoşuna gider ve Mimar Sinan padişahın takdirine mazhar olur.”²⁰⁵

²⁰⁵ Aydın Kırobalı, (26 Temmuz 2018), Eşitlik mi, Adalet mi?, Aydın Denge Gazetesi, <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/aydin-kirobali/26/07/2018/esitlik-mi-adalet-mi>, Erişim Tarihi:02.11.2019

6.1.1.2. Yasallık

İş hayatında üretilen her türlü malın üretiminde ve çalışanlarla ilgili problemlerin çözümünde yasalara bağlı kalmak da mesleki etik ilkelerindedir. Günümüzde iş yaşamında gerek üretim alanını gerekse çalışma hayatını düzenleyen yasalar mevcuttur. Hatta yalnızca devletlerin değil uluslararası bir takım kuruluşların da bu konuda etkili olduğu söylenebilir. Bunlara örnek olarak çalışma hayatını düzenleyen Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO)'nü sayabiliriz.

İster özel hukuk alanında isterse de kamu hukuku alanında olsun konusu suç olan herhangi bir emrin yerine getirilmesi, emri alanın yaptığı işlem ve eylemi hukukileştirmez. Bununla birlikte hukuken suç teşkil eden emirlerin yerine getirilmemesi konusunda yöneticiler de kesin tavır içinde olmalıdırlar. Emirlerin yasalara aykırılığının, üst yöneticilere hatırlatılması, yöneticinin yönetimde keyfililiğinin ortadan kaldırılması ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasında önemli katkıları olmaktadır.²⁰⁶ İdare hukukunda “Kanunsuz Emir” olarak nitelendirilen böyle bir durumda emri alan ast, emrin kanunlara uygun olup olmadığını düşünüyorsa, durumu amirine bildirir. Amir emrinde ısrar eder ve yazılı olarak emrini yinelerse ast emri yerine getirir. Bu durumda emrin yerine getirilmesinin sonuçlarından amir sorumlu olacaktır. Ancak konusu açıkça suç olan bir emir, amir tarafından ister sözlü isterse de yazılı olarak verilsin ast tarafından hiçbir şekilde yerine getirilmez. Getirilmesi halinde ast da sorumluluktan kurtulamaz.²⁰⁷

ISO'nun yanı sıra yine çalışma hayatıyla ilgili olmak üzere uluslararası mahiyette bir diğer kuruluş Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bulunmaktadır. Çalışma hayatında barışı egemen kılmayı misyon edinen ILO'nun dört temel stratejik hedefi bulunmaktadır. Bunlar:

- Çalışma yaşamında standartların, temel ilkelerin ve hakların yaygınlaştırılması ve yaşama geçirilmesi,

²⁰⁶ MEGEP, a. g. e. ,s. 26

²⁰⁷ T.C. Anayasası, (2017), Kanunsuz Emir (137.madde), (Editör: Celal Ülgen), Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 126

- Kadınların ve erkeklerin insana yakışır işlerde çalışıp insana yakışır kazanç sağlayabilmeleri için gerekli fırsatların artırılması,
- Herkes için sosyal korumanın kapsamının genişletilmesi ve etkililiğinin artırılması,
- Üç taraflılığın ve sosyal diyalogun güçlendirilmesi şeklindedir.

ILO bu hedeflere ulaşma doğrultusunda aşağıda sıralanan çalışmaları yapmaktadır:

- Temel insan haklarının gözetilmesine, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine ve istihdam fırsatlarının güçlendirilmesine yönelik uluslararası politika ve programların geliştirilmesi,
- Uygulamaların denetlenmesine yönelik kendine özgü bir sistemle desteklenmek üzere uluslararası çalışma standartlarının belirlenmesi,
- Bu politikaların etkili biçimde uygulanmasında ülkelere yardım etmek üzere bileşenlerle aktif ortaklık yoluyla hazırlanan ve uygulanan yaygın bir uluslararası teknik işbirliği programı,
- Tüm bu çabaların daha ileriye taşınmasına destek olacak eğitim ve araştırma çalışmaları.²⁰⁸

Uluslararası nitelikteki bu örgütün düzenlemeleriyle birlikte ülke içi mevzuatta da çalışma hayatına ait yasal düzenlemeler mevcuttur. İşverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını düzenleyen İş Kanunu'nun²⁰⁹ yanında işçi ve işveren kuruluşlarının/sendikalarının örgütlenmesini, işçi ve işverenlerin sosyal ve ekonomik durumlarını tespit ile çalışma koşullarını belirlemek amacıyla toplu

²⁰⁸ ILO'nun Görevi ve Hedefleri, https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372872/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi:13.08.2019

²⁰⁹ İş Kanunu (4857 Sayılı), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

iş sözleşmesi yapmalarını, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözmele-
rini, grev ve lokavta başvurma usul ve esaslarını düzenleyen Toplu
Sözleşme ve Sendikalar Kanunu²¹⁰ gibi yasalar da yürürlüktedir.

6.1.1.3.Yeterlilik

Bir işi yapabilecek bilgiyle donanmış olma, bir işte özel
bilgi sahibi olmak anlamına gelen yeterlilik bir mesleğin
ifa edilmesinde son derece önemlidir. Zira bir meslekte, o mesleğin
gerektirdiği bilgi ve donanıma sahip olmamak işin hakkıyla yapıl-
masına engel bir durumdur. Doğaldır ki, bu durum hizmet alanların
mağduriyetine sebep olacaktır. Bununla birlikte o mesleği icra edenlere
karşı bir güvensizlik de oluşacaktır. Bu olumsuzlukların doğmaması
için icra edilen mesleğin durumuna göre meslekî yeterliliğin zaman
zaman güncellenmesi de gerekebilir. Bu konuda bağlı olunan meslek
teşekkülünün de, üyelerinin meslekî bilgi ve birikimlerini zamanın
ihtiyaçlarına göre güncellenmesi hususunda özel çalışmalar yapması
gerekebilir.

Yeterlilik, meslekî bağlamda ele alındığında bizatihi mesleği
icra edenin yeterliliğini ifade etmesinden öte bir anlam taşır. Bu
alandaki yeterliliği tespit eden bir sistem geliştirilmiş ve buna Mesleki
Yeterlilik Sistemi adı verilmektedir. Bu çerçevede Mesleki Yeterlilik;
ulusal meslek standartlarının oluşturulduğu, mesleki ve teknik eğitim/
öğretim programlarının bu standartlara göre hazırlandığı ve iş gü-
cünün eğitim sonrasında belgelendirildiği bir sistemdir.²¹¹

Çalışma hayatında teknolojik gelişmelere bağlı olarak meydana
gelen değişiklikler ve yeniliklerin meslek mensupları tarafından
takip edilmesi ve iş hayatına uyarlanması aynı zamanda meslekî
etik ilkeleri arasında önemli yer tutmaktadır. Meslekte sahip olunan
meslekî boyut, o işi yapmak konusunda kişiye toplum içerisinde

²¹⁰ Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu (4688 Sayılı), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4688.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

²¹¹ Avrasya Meslekî Yeterlilik Merkezi, Meslekî Yeterlilik Tanımı ve Avantajları, <https://www.avrasyamym.com.tr/blog/mesleki-yeterlilik-tanimi-ve-avantajlari/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

“uzman”, “yetkili” veya “yeterli kişi” gibi kimlikler kazandırır. Bu işi yapabilmek için diploma ya da herhangi bir belge almak, gerçekte o kişiye söz konusu işi yapabilme konusunda hak ve yetki verir. Bu nedenle meslek elemanlarının iyi bir eğitimden geçmiş olmaları²¹² ve meslekî yeterliliklerini belgelemeleri gerekmektedir. Yeterliliğin belgelenmesinin hem işveren hem de çalışan bakımından avantajları söz konusudur. Bunlar işveren açısından yanlış kişinin istihdam olasılığının kalkması ve işverenin mali kaybının önüne geçilmesi; çalışan açısından da, hangi konularda yeterli-yetersiz olduğu konusunda yol göstermesi ve bu bağlamda kendisini geliştirebileceği alanlara yönelmesini sağlamasıdır.²¹³

6.1.1.4. Güvenilirlik

İş hayatının girift ilişkilerinin merkezinde yer alan “insan”, pozisyonu ne olursa olsun güvenilir olmak zorundadır. İster işveren, ister çalışan, ister tedarikçi isterse de tüketici, hangi rolde bulunursa bulunsun tavır, davranış, duygu ve düşünceleri itibarıyla ilişkili olduğu kimselere güven telkin etmelidir. Bu anlamda işgal ettiği pozisyon her ne ise, o pozisyondan beklenen, tanımlanmış ve de kabul edilebilir nitelikteki tavır ve davranışların sahibi olmak anlamında güvenilir olmak vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ilkedir.

Her ne kadar bulunulan pozisyonun icaplarının yerine getirilmediğinin tespiti yaptırımlara bağlanmış olsa bile çalışanın/bireyin iş ahlâkı ilkelerinden olan güvenilirlik meziyetiyle donanmış olması birçok problemin henüz doğmadan bertaraf edilmesi demektir. Ayrıca güvenilirlik anlamında zaafı olan paydaşların sebep olacağı zararların tespit edilememesi en azından kısa vadede görülememesi de söz konusudur. Böylesi durumlarda meydana çıkacak maddi ve manevi zararların önüne geçilemeyecek ya da tespit edildiğinde de telafisi mümkün olmayan seviyelere gelmiş olabilecektir.

Diğer taraftan işletmenin aynı zamanda bir sosyal organizasyon olduğu hesaba katıldığında, günün önemli bir zaman dilimini

²¹² MEGEP, a. g. e. , s. 26

²¹³ Avrasya Meslekî Yeterlilik Merkezi, a. g. m.

işyerlerinde geçirmek durumunda olanların hem iş hem de sosyal ilişkiler çerçevesinde birbirlerine karşı güvenlerinin olmaları esastır. Bu sebepten olsa gerektir ki, günümüz modern işletmelerinde işverenler işyerlerinde çalışan memnuniyetinin en üst düzeyde olduğu bir iş ortamı tesis etmeye çalışırlar ve paydaşların kendilerini adeta bir aile ortamında hissetmeleri için çaba harcarlar.

Güvenilirlik, meslek mensubunun meslekî yeterliliğine ve insan olarak taşıması gerektiği sıfatlara sahip olduğuna dair hizmet alanların itibar etmesidir. Bir nevi ön kabul olarak her meslek mensubuna gösterilmesi gereken bu hassasiyetin hizmetin sunulması sürecinde ve sonrasında, meslek mensuplarının tavır ve tutumları ile teyit edilmesi zorunluluğu vardır. Aksi halde bu ön kabul sürdürül/e/mez ve meslek mensuplarına karşı bir güvensizlik hâkim olur. Bunun önüne geçilmesi için her meslek mensubunun, mesleğinin ve de insan olmanın icap ettirdiği genel ve özel ahlâk kurallarına riayet etmesi zorunludur.

Meslek itibarıyla hâkimlik mesleği güvenilir olma konusunda üzerinde özellikle itina gösterilmesi gereken meslek dallarından birisidir. Zira uyuşmazlıkların çözümünde kararlarıyla belirleyici olmaları bakımından hâkimlere güvensizliğin zararlarını telafi etmek son derece güçtür. İngiltere’de yaşanmış ve güvenilir olma-güvenme konusunda oldukça mesaj yüklü aşağıdaki hadise oldukça anlamlıdır:

“İngiltere’de hâkimlerin maaşı yoktur. Onun yerine ihtiyaçları oldukça kullandıkları kredisi sınırsız çek defterleri vardır. İngiliz devleti hâkimlerine o kadar güveniyor. Bir gün hâkimin biri bir bankaya gidip 1.000.000 Poundluk bir çek bozdurmak istediğini söylemiş. Tabii ortalık birbirine girmiş. Banka yöneticileri en üst makamdan onay almadan bu kadar parayı veremeyecekleri söyleyip hemen İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Başbakanlığa filan telefon etmişler. Ancak aradıkları her yerden gelen cevap aynıymış: Ödeyin, olmuş. Gel gelelim bankada o kadar nakit yokmuş. Hâkimden ertesi gün gelmesi rica

edilmiş. Ertesi gün para bir bavul içinde hazırmış. Aradan birkaç gün geçmiş. Hâkim çıkagelmış. Parayı bankaya geri vermek istiyormuş. Banka yönetimi şaşırıp kalmış. Hemen Adalet Bakanlığı'nı aramışlar. Derhal bakanlık müfettişleri devreye girmiş ve hâkime hareketinin sebebini sormuşlar. Hâkim: "Kraliçenin hükümeti bize gerçekten bu kadar güveniyor mu? Onu sınıadım" cevabını vermiş. Raporlar bakanlığa iletilmiş ve aynı gün hâkim azledilmiş. Adalet bakanlığı hâkime gönderdiği yazı da gerekçeyi şöyle açıklamış: "Kraliçe hükümetinin saygın bir hâkimi, devletine güvenmiyor ve onu sınıyorsa, devlet ona asla güvenmez."²¹⁴

6.1.1.5. Mesleğe Bağlılık

Mesleğe bağlılık meslek mensubunun o mesleği isteyerek tercih etmesi ve severek icra etmesiyle alâkalı bir durumdur. Bir meslek mensubunun işini sevmeden yapması halinde o işten beklenen verimin alınamayacağı açıktır. Doğal olarak bu durum aynı zamanda hizmet alanların memnuniyetsizliği demektir. Aslında burada sadece hizmet alanlar değil esasında işini sevmeden yapan meslek mensubunun da mutlu olmadığı düşünülebilir. Zira bir kimsenin işinin sevmeden, zoraki yapıyor olması bir anlamda ona da eziyet olacaktır. Bu sebeple meslek tercihleri yapılırken kişilerin kabiliyetleri ve o mesleği icra ederken elde edecekleri maddi birikim kadar alacağı manevi hazzın da dikkate alınması gerekir.

Mesleki etik ilkelerinden biri de kişinin yaptığı işi önemsemesi ve en iyi şekilde yapmaya çalışmasıdır. Buna kısaca mesleğe bağlılık denir. Kişinin iş hayatı içerisinde sürekli kendini geliştirmesi ve eğitim olanaklarından yararlanması işine verdiği önemi gösterir. Yalnızca kendi gelişimini yeterli görmeyip, meslektaşlarının mesleki gelişimine katkıda bulunmakta meslek etiği içindedir. Mesleğe bağlılık kişinin

²¹⁴ Erdinç Özkan, (26.03.2019), Sen Güven Nedir Bilir misin? Sakaya Gazetesi, <http://www.sakaryagazetesi.com.tr/makale/sen-guven-nedir-bilir-misin--6241/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

işini sevmesine ve huzurlu bir ortamda çalışmasına katkıda bulunur. Bu da verimliliği artırır.²¹⁵

Meslekî tercihlerin sağlıklı yapılması mesleğe bağlılığı arttıracığından meslek tercihi süreçlerinin çok iyi yönetilmesi gerekir. Bu konudaki eksiklikler, çalışma hayatında yaptığı işten zevk almayan insanların sayısını arttıracaktır. Bu insanların sayısının fazlalığı sadece çalışma hayatını değil genel toplumsal hayatı da etkileyecektir. Zira çalışma hayatından zevk almayan insanların huzursuzluğunun diğer toplumsal ilişkilerine de yansımaları çok doğaldır.

Her ne kadar mesleğe bağlılık bir insana bağlılıkla, hele de bu insan kişinin eşiye, kıyas kabul etmezse de, mesleğin insan ve toplum hayatındaki önemini vurgulamak bakımından aşağıda anlatılan ve sadakat/vefa duygusuna atıf yapan hikâye oldukça manidardır. Bu misalden hareketle meslek mensuplarının mesleklerine bağlılıklarını anlamlandırmaları pek tabii mümkündür:

“Yaşlı bir bey, sabah erkenden evinden çıkmış yolda ilerlerken, bir bisikletlinin kendisine çarpması ile yere yuvarlanmış ve hafif yaralanmış. Sokaktan geçenler, yaşlı adamı hemen en yakın sağlık birimine ulaştırmışlar. Hemşireler, adamcağızın yarasına pansuman yapmışlar, ama biraz beklemesini ve röntgen çekerek herhangi bir kırık veya çatlak olup olmadığını inceleyecekleri söylemişler.

Yaşlı adam huzursuzlanmış ve acelesi olduğunu, tetkik istemediğini söylemiş.

Hemşireler merakla acelesinin sebebini sormuşlar. Adamcağızda, “Karım huzur evinde kalıyor, her sabah onunla kahvaltı etmeye giderim, geç kalmak istemiyorum” demiş.

Hemşire “Karınızın, siz gecikince merak edeceğini düşünüyorsunuz herhalde” demiş.

Adam üzgün bir ifade ile “Ne yazık ki karım Alzheimer hastası ve benim kim olduğumu bilmiyor” demiş.

²¹⁵ MEGEP, a. g. e. , s. 26

Hemşireler hayretle “Madem sizin kim olduğunuzu bilmiyor, neden her gün onunla kahvaltı yapmak için koşturuyorsunuz?” demişler. Adam buruk bir sesle “Ama ben onun kim olduğunu biliyorum” demiş.”²¹⁶

6.1.1.6. Eşitlik

Yararların, sıkıntılarının, hizmetlerin dağıtılmasında uygulanacak sınırların belirlenmesini içerir. Eşitlik, dürüstlük ve adalet kavramları ile bütünleşmiş bir kavramdır. Eşitlik kavramı temel bireysel eşitlik, kısmi eşitlik ve blokların eşitliği açısından ele alınmaktadır. Temel bireysel eşitlikte; eşit bireylerden oluşan tek bir sınıf vardır. Toplumda tüm vatandaşların bir oy hakkı vardır. Kısmi eşitlik; her zaman işlevsel değildir. Çünkü toplumun bireyleri aynı özelliklere sahip değildir. Örneğin çiftçilerle iş adamları ayrı vergiler öder. Blokların eşitliğinde ise kadın-erkek, yaşlı-genç gibi sınıflar söz konusudur.²¹⁷

Çalışma hayatı bakımından eşitlik olgusunu aynı düzlemde olan kişilerin üzerinden değerlendirmek gerekir. Aynı işi yapanlara farklı ücret uygulaması yapmak açık bir eşitsizliktir. Ancak aynı işletmede farklı işleri icra edenlere, işin gerektirdiği donanım ve riskler çerçevesinde farklı ücretlendirme yapılması eşitsizlik olarak değerlendirilemez. Diğer taraftan bir takım işler mahiyetleri itibariyle bir takım riskler taşırlar (Maden ocakları, kolluk hizmetleri gibi). Bu tip işlerde çalışanlara bir takım ayrıcalıklar sağlanması (Erken emeklilik, ücret farklılaştırılması gibi) da eşitsizlik olarak yorumlanamaz. Ancak aynı kurumda aynı hizmetleri yapanlara cinsiyet farklılığı, politik görüş farklılığı, işverene yakınlık vb. gerekçelerle farklı ücretlendirme yapılması ya da özlük haklarında ayrıcalıklar sağlanması açık bir eşitsizliktir. İşverenler, ister kamu isterse de özel sektörde olsun bu konuda titiz davranmalıdırlar.

²¹⁶ Okunmaya Değer Hikâyeler, (5 Eylül 2002), Sadakat ve Vefa, <https://www.facebook.com/okunmayadegerhikayeler/posts/517654868248033/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

²¹⁷ MEGEP, a. g. e. , s. 27

Eşitsizliğin bir diğer yansıması hizmet alanlar veya hizmet sunulanlarla ilgilidir. Bir hizmetin, hizmet alanlara şu veya bu gerekçeyle farklı kalite düzeyinde sunulması da açık bir eşitsizliktir. Bu münasebetle hizmet erbabının, daha genel bir ifadeyle çalışanların müşterilerine/tüketicilere/hizmet alanlara eşit mesafede durmaları ve hizmetin hepsine aynı kalitede sunulmasına özen göstermeleri gerekir.

6.1.1.7. Dürüstlük

Dürüstlük, günümüzde meslek ahlâkı kurallarına önem atfeden kurumsal işletmelerin en önemli kurallarından bir tanesidir. Etimolojik olarak doğruları ve gerçekleri söylemek, samimi, güvenilir ve sadakatli olmak anlamlarına gelen dürüstlük, içtenlik, doğruluk, açıklık, netlik gibi kişilik özelliklerine sahip olmayı yansıtmaktadır.²¹⁸ Ahlâkî hassasiyet, başkaları ile ilişkilerde dürüst olmayı ve içtenliği gerektirir. Özellikle yöneticiler açısından, içten ve dürüst davranmama negatif bir yönetici tutumu olmak kadar işletmede güven ortamını da ortadan kaldırır. Herhangi bir sebeple dürüstlükten ödün verilmesi sadece yöneticiler için değil her kademede çalışanlar için kabul edilebilir bir yaklaşım değildir.²¹⁹

Mc Hugh dürüstlüğü, güven, saygı ve adalet gibi ideal ahlâk kavramlarından biri olarak görür ve sınırlarının keskin çizgilerle belirlenmemiş olduğunu düşünür. Bu bağlamda bir ticarî kuruluşun birbiriyle uzlaşması kolay olmayabilecek türlü amaçlar güdebileceğini söyler. Örnek olarak da bir işletmede müdürlerin, kârı en yüksek noktaya çıkarmada kendilerine ve pay sahiplerine karşı yükümlü olduklarını, ancak aynı zamanda şirketin başta içinde bulunduğu topluma karşı ve geniş anlamda bütün çevreye karşı sorumlulukları bulunduğunu ve bu durumda ikinci amaca yönelmenin birinci amacın

²¹⁸ Abdullah Yalnız, Yusuf Yıkmaç, (2018), Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.17,Sayı.34, s. 653

²¹⁹ MEGEP, a. g. e. , s. 27

öngördüğü kâr hacmini azaltabileceği gibi durumlarla karşılaşabileceğini vurgulamaktadır.²²⁰

Konfüçyüs de zenginlik ve onurun, herkes tarafından istenilen şeyler olduklarını, ancak doğru bir yolda kazanılmamaları halinde çabuk kaybedileceklerini; yoksulluk ve düşkünlüğün ise kimse tarafından istenmediğini, bunlardan da ancak dürüst olmak suretiyle kurtulacağını belirtmektedir.²²¹

Bu konuya ilişkin olarak tatil yörelerinde bulunan otellerin, önünde asılı olan afişlerde “Biz de her şey dâhile dürüstlük de dâhil” şeklindeki ibareler sektörde dürüstlük olgusunun düzeyini göstermek bakımından oldukça düşündürücüdür. Tarihimizden bir örnekle bu durumu karşılaştırdığımızda gelinen nokta daha iyi anlaşılacaktır:

“Vaktiyle bir kumaş taciri Osmanlı diyarına gelip bir imalât hanedeki kumaşları beğenmiş, fiyatta da anlaşmışlar, hepsini sarıp-sarmalamaya başlamışlar. Bu esnada dükkân sâhibi bir kumaş topunu kenara ayırmış, yabancı tüccar sebebini sorunca “Bu top kusurlu(defolu) bunu size satamam” demiş.

Yabancı tüccar “Fark edilecek bir kusuru yok, o kadar kusur bizim memlekette aranmaz, sen onu da sarıver” deyince Osmanlı tüccarın cevabı şöyle olmuş: “Ben malımın kusurlu olduğunu söyledim, siz biliyorsunuz. Fakat siz onu kendi memleketinizde satarken, alıcılarınız bilmezler. Böylece ben müşterilerinize kusurlu mal satmış olacağım. Neticede Osmanlının gururu, şeref ve haysiyeti rencide olacak ve Müslümanları hilekâr ve sahtekâr zannedecekler. Ben bu vebalin altına asla giremem ve bu topu size asla satamam.”²²²

²²⁰ Mc Hugh, a. g. e. , s. 15

²²¹ Konfüçyüs, a. g. e. , s. 26

²²² Abdullah Uçar, (17 Kasım 2018), Osmanlı'da Ticaret Ahlâkı (1), Konya Postası Gazetesi, <https://www.konyapostasi.com.tr/yazarlar/abdullah-ucar/osmanli-da-ticaret-ahlaki-1/95323>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

6.1.1.8. Şeffaflık ve Açıklık

İş hayatı ve özel hayatın olması lazım gelen mahremiyetleri/ gizlilikleri haricinde paydaşların merak uyandıracak tutum ve davranışlara sahip olması huzursuzluğa sebep olacak bir durumdur. Normal şartlarda bile bir toplum içerisinde belli kişilerin aralarında gizli konuşmaları saygısızlık olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde, iş hayatında anlamı ve de dayanağı olmayan esrareniz mahiyetteki ilişkiler garip karşılanır.

Ağırlıklı kısmı itibariyle kamuya açık olması lazım gelen iş ilişkilerinde taraflar öncelikle duygu, düşünce, tutum ve davranışlarında şeffaf olmalıdırlar. İşe dair tasarruflarda bulunurlarken kafalarının arkasında başka bir ajandaları olduğu yönünde muhataplarında bir imaj oluşmasına fırsat vermemelidirler. Böyle bir durumun varlığı yani ilişkilerde soru işareti oluşturacak şekilde şeffaf olmayan davranışlar sergilemek muhataplar nezdinde o kişiye veya temsil edilen kuruma karşı güvensizlik oluşturur. Muhataplarda, icra edilenin aksine bir takım düşüncelerin varlığına dair emarelere sebep olmak, güvensizlikle birlikte işletmelerin itibar kaybına uğramasına neden olur ki, aynı zamanda ticari kuruluşlar olan bu yapıların bu itibar kaybına bağlı olarak satış gelirlerinde uğrayacakları düşüslere tahammül göstermeleri düşünülemez.

Şeffaflık ve açıklık esasında güveni sağlayıcı en önemli unsurdur. Zira insanlar söz ve davranışlarında ketum davrananlara değil açık ve şeffaf davrananlara güven duyarlar. Diğer taraftan açıklık ve şeffaflık aslında “güven ve değerler kültürü” oluşturmakla ilgili bir kararlılıktır. Bunun tersine ketum olmaya ihtiyaç duymak aslında yolunda gitmeyen, olması gerektiği gibi yapılmayan, örtbas edilmeye çalışılan bir durum olduğunu gösterir. Sadece kurumsal ya da siyasi hayatta değil bireysel hayatlarımızda da -mahremiyetimiz dışında- gizleyecek hiçbir şeyimizin olmaması gerekir.²²³

²²³ Mümin Sekman, Yeni Çağın Yükselen Değeri: Şeffaflık, <https://www.kigem.com/yeni-cagin-yukselen-degeri-seffalik.html>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

6.1.1.9. Toplumsal Fayda ve Çevreye Saygı

İşletmeler faaliyetlerini bir fizikî ve sosyal çevre içerisinde sürdürürler. Doğaldır ki bu durum onları içerisinde faaliyet gösterdikleri coğrafi ve sosyal şartlara uyumlu olmaya zorlar. İş hayatının ister karar vericileri, ister uygulayıcıları isterse de bu sürecin çıktılarından istifade eden tüketiciler olsun toplumun faydasını dikkate almak ve eylemleri sürecinde insanlığa emanet edilen çevre şartlarının zarar görmemesine azami özen göstermek zorundadırlar. Hiçbir işletme ben sadece kazanacağım geliri düşünürüm, toplumun diğer unsurlarının benim işletme faaliyetlerimden zarar görüyor olması beni ilgilendirmez deme hakkına sahip değilse, bir tüketici de tükettiği yarı mamul veya mamullerden dolayı çevreye zarar verme durumu varsa beni alakadar etmez diyemez.

Günümüzde toplumsal faydayı azaltıcı, ortadan kaldıracı veya çevreye zarar verici işletme faaliyetlerine ilişkin yasal düzenlemeler/ yaptırımlar mevcuttur. Bunların ihlali durumunda ilgili kurumların ağırlıklı olarak maddi yaptırımlarına muhatap olunmaktadır. Ancak burada asıl olan yasal yaptırımların caydırıcılığından ziyade iş hayatının paydaşlarının içinde anlam buldukları sosyal çevreye/toplum ve fizikî/doğal çevreye karşı sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmeleridir.

Dinin kutsalından, gelenek ve göreneğin sıcaklığından, törenin kuşatıcılığından, bayrağın ihtişamından, toprağın bereketinden nasipsiz nesiller ağlamının, gülmenin kardeşi olduğundan habersiz bir damardan beslenir ki, sonrasında görünür bir felaket insanlığı mütemadiyen takip eder. Toplumsal faydayı ve diğerkâmlığı ve bunlar üzerinden ahlâkı anlamlandıracak bir kısır zihinlerde konuyu netleştirecektir:

“Fırına geldiğimde ortalıkta ekmek görünmüyordu. Eski bir dostum olan fırıncı:

- Biraz bekleyeceksin Hocam, dedi.

- İki, üç dakikaya kadar çıkartıyorum.

Kenardaki tabureye oturup beklemeye koyulurken, içeriye yaşlıca bir adamın girdiğini gördüm. Eskimiş ceketinin sol yakası altında bir madalya parıltıyor ve yürürken hafifçe topallıyordu. Selam verdikten sonra, fırıncının tezgâhına yaklaşarak:

- Ekmeklerimi alayım, benim ikizler acıkmıştır, dedi.

Fırıncı, adamın kendisine uzattığı torbayı alarak tezgâhın altına eğildi ve bir gün öncesine ait olduğu anlaşılan ekmeklerden dört, beş tane çıkardı. Ben, o arada oturması için kendi yerimi o adama vermiş, tezgâhın yanına iyice yaklaşmıştım. Ekmeklerden birkaç tanesinin şekli değişmiş, katılmış, taş gibi olmuştu. Fısıltı şeklinde fırıncıya sordum:

- Neden taze ekmeği beklemesini söylemiyorsun? Biraz sonra çıkacak ya!

- Bayat ekmekleri kendisi istiyor, dedi fırıncı.

- Çok fakir olduğundan, ona yarı fiyatına veriyorum bu ekmekleri.

- Kim bu adam, diye sordum.

- Kore gazilerinden, dedi fırıncı. Oğluyla gelini bir trafik kazasında vefat edince, ikiz torunlarını yanına almış. Yıllardır onlara bakıyor, hem de çok az bir maaşla.

Fırıncının anlattıkları karşısında içimin yandığını hissediyor ve ufak da olsa bir şeyler yapmak istiyordum.

- Aradaki farkı ben vereyim, dedim. Hiç olmazsa bugün taze ekmek yesinler.

Fırıncı, teklifimi kabul etti ve biraz sonra da, fırından yeni çıkan taze ekmekleri adamın torbasına doldururken şekli bozuk, bayat ekmekleri de tezgâhın altına koydu.

- Çok şanslısın Hacı Amca, dedi.

- Çocuklar için sana bugün pasta gibi ekmekler vereceğim.

Yaşlı adam, bir evlat sevgisiyle kucakladığı torbayı göğsüne bastırırken,

- Allah, senden razı olsun evladım, diyerek devam etti:

- Bugün onların doğum günü olduğunu nereden biliyordun?²²⁴

6.1.1.10. Bilgi Güvenliği

İş hayatının doğal akışı içerisinde gerek özel gerekse de işin niteliğine ilişkin birçok mahrem bilginin taraflarca paylaşılması söz konusudur. Yalnız işin icabı olarak paylaşılan bu tür bilgilerin ister kamu sektörü isterse de özel sektörde olsun taraflarca özenle korunması gerekir. Bu aynı zamanda yasal bir zorunluluktur. Muhatapların işlerine, işletmelerine, şahsî ve kurumsal yapılarına ait bilgilerin iş icabı öğrenilmesi durumunda bunlar hiçbir şekilde paylaşılamaz. Hatta işi icabı bu bilgilere vakıf olanlar, işlerinden ayrılmaları halinde bile edinmiş oldukları bu bilgileri diğer kimselerle paylaşma hakkına sahip değildirler.

İşletmeler istihdam ettikleri personelden bu anlamda bir titizlik göstermelerini özellikle aramaktadırlar. Kendilerine emanet edilmiş bilgileri herhangi bir sebeple istismar etmek suretiyle diğer kimselerle paylaşanlar temel iş ahlâkı kurallarından birisini ihlal etmekle birlikte, paylaştıkları bilginin niteliğine göre muhataplarının maddi ve manevi zararlara uğramasına/uğratılmasına da sebebiyet verebilmektedirler. Özellikle ticarî sır ve özel hayatın gizliliğine ilişkin saklanması icap eden bilgileri ifşa edenler, işletmelerinin bilgi güvenliği bakımından zafiyet taşıdıklarının bir göstergesi olarak kabul edilmelerinin yanı sıra verdikleri zarar oranında işletmelerine ciddi bir maliyete de sebep olabilmektedirler. Bilgi güvenliği çerçevesinde mahremiyete dâhil olduğu halde bu kuralın ihlaline dair birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

²²⁴ Göksel, Şimal Yıldızı Yazıları, s. 46-48

- Bir sanatçının özel bilgilerinin izni dışında paylaşılması,
- Bir vergi mükellefinin vergiye ilişkin bilgilerinin bilgisi ve rızası dışında paylaşılması,
- Yeni bir ürün imal etmiş ve bunun patentini almış kimsenin ürününe ilişkin bilgilerinin Noter çalışanı tarafından menfaat temini maksadıyla satılması.

Bilgi güvenliği daha teknik olarak le alındığında öncelikle bilgi kavramını tanımlamak gerekmektedir. Güvenliği sağlanması gereken bilgi, bir kurumun, kuruluşun veya organizasyonun faaliyetlerini yürütmekte kullandığı verilerin anlam kazanmış halidir. Aynı zamanda bir kurumun sürekliliğini ve varlığını sağlayan yegâne faktör olduğu içindir ki, güvenliğinin sağlanması gerekir.

Bu şartlarda bilginin güvenliği, hayati öneme sahip bilginin korunması, bütünlüğünün sağlanması, erişebilir ve ulaşılabilir olmasının sağlanması için alınması gerekli tedbirlerdir. Bilginin güvenliğinin sağlanması için de aşağıdaki tedbirlerin alınması zorunludur:

- Gizliliğin korunması (Bilgiye ulaşımın, sadece yetki sahibi kişilerce olabildiğinin garanti altına alınması),
- Bütünlük (Bilginin ve bilgi işleme yöntemlerinin, doğruluğunun ve eksiksizliğinin korunması),
- Ulaşılabilirlik (Gereken durumlarda yetkili personelin, bilgiye ve ilgili varlıklara ulaşımının garanti edilmesi).

Bu ilkeler ışığında bilgi güvenliğini temin için “Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi”nin oluşturulması gerekir. Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi, bilgi güvenliği ile ilgili tedbirlerin sistematik şekilde alınması, bilgi güvenliğine dair yapılan çalışmaların daha etkin ve kurallara bağlı olarak yapılması ve de bu sürecin mevcut personelle birlikte sürekliliğinin sağlanmasıdır.²²⁵

²²⁵ ISO Kalite Belgesi, Bilgi Nedir? Bilgi Güvenliği Nedir? ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Nedir?, <https://www.isokalitebelgesi.com/bilgi-nedir-bilgi-guvenligi-nedir-bilgi-guvenligi-yonetim-sistemi-nedir>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

6.2. Meslek Ahlâkı Kavramı

İnsanların, tarih boyunca ortaya çıkan değişik ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından gerçekleştirilen faaliyet ve çabalar, birbirinden değişik ve oldukça farklı mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsan hayatının tüm alanlarında giderilmesi gereken bu çok farklı ihtiyaçlar çerçevesinde, her türlü kamusal, yarı kamusal ve özel mal ve hizmet zamanla meslek sayısında artışa ve farklılaşmalara yol açmıştır. Mesleklerin farklılaşması ve değişiminde sadece ihtiyaçların artması ve değişmesi değil, bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik kamu ve özel sektör organizasyonlarının kullandığı teknolojilerdeki ve iş yapma biçimlerindeki değişimlerle, bilgiye sahip olma ve kullanma şeklindeki değişimler de etkili olmaktadır. Bu çerçevede, geçmişte revaçta olan ve ihtiyaç duyulan Arzuhalcilik, Kâtiplik, Kalaycılık ve Ciltçilik gibi çok sayıda mesleğe bugün çok fazla ihtiyaç duyulmadığı gibi, gelecekte de bugün ihtiyaç olan örneğin, Sıvacılık, Bakkallık, Ayakkabı Tamirciliği vb. gibi çok sayıda mesleğe ihtiyaç duyulmayabilecektir. Buna karşılık, günümüzde, Bilgisayar Programcılığı, İletişim Uzmanlığı, Pazarlama ve Reklam Elemanlığı gibi değişik meslekler ortaya çıkarken, gelecekte de İnternet Öğreticiliği, Sosyal Sorunlar Uzmanlığı vb. çok sayıda yeni mesleklere ihtiyaç duyulabilecektir.²²⁶

Meslek ahlâkı, iş ve çalışma ahlâkının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Meslek, (profession) ve mesleki (profesyonel) terimleri birden fazla anlama sahiptir. Bir anlamda meslekîlik ya da profesyonellik, amatörlüğün karşıtıdır. Bir işi para beklemeden zevk için yapmak amatörlüktür. Profesyonellik ise hayatını o işten kazanmayı gerektirir. Diğer bir anlamda ise profesyonellik, bir işin maharetli ve işin gereklerine uygun bir tarzda yapıldığını gösterir. Örneğin ne kadar profesyonel bir iş yapılmış dendiğinde o iş yapanın işindeki ustalığını anlatmak isteriz. Bir meslek sahibi olmak sosyolojik olarak çeşitli sonuçlar doğurur. Toplumda tanınan bir meslek sahibi olmak, birçok prestiji beraberinde getireceği gibi ilgili meslek mensuplarına pek çok ayrıcalık, sosyal, ekonomik, yasal ve politik

²²⁶ Ömer Torlak, (2001), Pazarlama Ahlâkı, Beta Yayınları, İstanbul, s. 82

üstünlükler sağlar. Bu yüzden yeni ortaya çıkan iş grupları bir meslek olarak tanınmak için çok çabalarlar.²²⁷

6.2.1. Meslek Ahlâkı İlkeleri

İş kavramına göre daha az kapsayıcı olan, uzmanlık gerektiren bir alanda o alana dair yapılan bir eğitim/öğretim neticesinde edinilen bilgilerin, bireylerin/kurumların hizmetine, bir bedel karşılığı sunulması uğraşı “meslek” olarak yorumlanmaktadır.

Bir meslek mensubu sayılabilmek için o alandaki bilgilere sahip olduğunun yetkili kurumlardan alınmış belge ile belgelenmesi gerekir. Bununla birlikte mesleki belgeyle birlikte o mesleği icra edenlerin kurmuş oldukları meslek odasına üye olmak da gerekebilir. Gelişmekte olan ülkemizde bütün meslekler formel anlamda tanımlanmış ve o meslek mensubu sayılabilmek için o alanda eğitim/öğretim veren kurumdan mezun olmak şartı olsa bile iş piyasasının tam anlamıyla oturmamış olması halen dahi bir kısım insan Usta/çırak ilişkisi çerçevesinde “Alaylı” olarak tanımlanarak bazı meslekleri icra edebilmektedirler. Bu tip bir yolla mesleki deneyim kazanış olanlar da Çalışma Bakanlığı’nın düzenlediği kurslara katılmak suretiyle o alanda yetkinliklerini ispat etmek için belge sahibi olabilmektedirler.

Meslekî kabiliyetin yanı sıra o mesleğin icap ettirdiği meslek ahlâkı ilkelerine sahip olmak en az o mesleğin gerektirdiği bilgi ve deneyim kadar önem arz eder. Meslek ahlâkına ilişkin kurallar ister alaylı ister mektepli denilen yollarla kazanılsın her halükârda meslekî alt yapının edinilmesi sürecinde kazanılması/kazandırılması gereken meziyetlerdir. Bu ilkelere mahrum olarak yetişmiş meslek mensuplarının eksik kaldıkları ve hizmet sunumu esnasında problemlere sebep oldukları artık bir vakiadır. Bu durumda bir meslek mensubunun sahip olması lazım gelen meslek ahlâkı ilkeleri üzerinde hassasiyetle durup meslek mensuplarına kazandırılmaları icap eder. Aşağıda sayılan meslek ahlâkı ilkeleri esasında hem genel ahlâk ilkelerinden hem de iş ahlâkı ilkelerinden çok farklı ilkeler değildir.

²²⁷ Arslan, a. g. e. , s. 105

Birbirleriyle ilişkili hatta birbirlerini tamamlayıcı mahiyet taşırlar. Bu açıdan yine sınırlamak mümkün olmamakla birlikte genel mahiyette meslek ahlâkı ilkeleri denildiğinde akla, Doğruluk ve Güvenilirlik, Kusursuz Ürün ve Hizmet Üretme, Emeğe Saygı Duymak, Tüketicine Hakkına Riayet, Sorumluluk Bilinci, Hizmette Eşit Davranma, Çevre Bilinci ve Duyarlılık gibi ilkeler gelmektedir.

Aşağıda 16.yüzyılda (Kanunname-i İhtisab-ı Bursa, 1502) var olan kimi mesleklerin, riayet etmeleri gerektiği bir kısım kurallar verilerek suretiyle meslek ahlâkının geçmişten bugüne ne denli önem taşıdığı vurgulanmıştır:

“Bakkallar: Malın iyisini, fenasını ayırarak sata, terazileri çok doğru ola, eksik tartıp satan bakkalların hakkından geline.

Oduncular: Odunun boyu deve yükü olursa dört, katır yükü olursa altı karış ola ve yük devenin ve katırın taşıyabileceği kararda ola, eksik olmaya.

Terziler: Dikişlerini sıkı dike ve esvabı vaat ettikleri günde yetiştire, ziyade iş alıp gününde yetiştirmeyenler hazır edile.

Ekmekçiler-Çörekçiler: Ekmekçinin, çörekçinin çöreği çiğ, kara ekşi ve noksan olmaya.”²²⁸

6.2.1.1. Doğruluk ve Güvenilirlik

Hangi meslek icra edilirse edilsin evvel emirde o meslek erbabının sahip olması gereken meslek ahlâkı ilkesi doğru ve güvenilir olmasıdır. Yani ister bir doktor, ister bir akademisyen, ister bir tesisatçı isterse de bir berber olsun hiç fark etmez bütün bu meslek mensuplarının meslekî bilgileriyle birlikte doğru ve güvenilir kimseler olmaları çok önemlidir. Mesleklerini icra ederlerken muhatap oldukları kimselerle kurdukları ilişkide hem bilgi hem de hizmet alış-verişinde verdikleri bilginin doğru olması icap eder ki, müşterilerin meslek mensuplarına güvenleri gelişsin.

²²⁸ Coşkun Can Aktan, (2008) , “Meslek Ahlâkı ve Sosyal Sorumluluk”, İş Ahlâkı Der-gisi, İGİAD, Cilt 1, Sayı 1, s. 102

Bir doktorun hastasına, makul olmayan gerekçelerle veya menfaat temin etmek maksadıyla, hastalığa ve tedavisine ilişkin yalan, yanlış bilgi vermesi doğruluğun ihlali kadar güven kaybına sebep olacaktır. Bir akademisyenin teknik olarak naklettiği bilgileri araştırıp, incelemeyen öğrencisine aktarması, akademisyenliğe yakışmayacağı gibi doğru bir tutum değildir. Bir terzinin belli bir vadede teslim etmek üzere teslim aldığı dikim işini olağan şartlarda teslim etmemesi hakeza doğrulukla telif edilebilecek bir davranış değildir. Burada sıralananlar ve diğer meslek mensuplarının bunlara benzeyen davranışları açık bir meslek ahlakı ihhalidir.

Güvenilirlik esasında meslek erbabının doğruluğu neticesinde muhatapların meslek mensubuna karşı hissettiği bir duygudur. Bir anlamda meslek mensubunun muhatapları nezdinde güvenilir olarak kabul edilmesi için kendisini onlara ispat etmesi lazımdır. Bu da ürünü veya hizmeti üretirken, arz ederken ve arz sonrası işlemlerde müşteriye karşı her aşamada meslek erbabının takınması gereken tavır ve davranışlar içerisinde bulunmasıyla ilgilidir. Aslında burada meslek mensubu ile muhatabı arasındaki ilişkinin daha doğal zeminde kurulma başarısı, ilişkiyi yapmacılıktan uzaklaştıracak ve “insan” merkezli bakış açısı her iki taraf arasında hizmet veren-hizmet alan ilişkisinden öte sevgi zemini tesis edecektir.

Hiçbir meslek erbabı muhatabıyla meslek gereği kurduğu ilişkiyi bir defaya mahsus bir ilişki düzeyine düşürerek gereken önemi ve özeni vermekten kaçınmamalıdır. “Nasıl olsa bir daha karşılaşmayız” yaklaşımıyla ilişkiyi sıradanlaştırmak aslında güvensizliğin temel unsurlarından birisidir. Bu sebeple her ilişkiyi ve her ilişki kurulanı, özel olarak değerlendirip doğal bir irtibat tesis etmek meslek ahlakının en güzel yanlarından biridir.

Meslek erbabı, hizmet verilenin “insan” olduğu gerçeğini özümser ve kendisinden kaliteli hizmet beklentisinde olduğu bilincini ihmal etmeden işini en güzel bir şekilde icra ederse muhatabın hem aklını hem de gönlünü fethedeceği açıktır. Bu konuda aşağıda nakledilen ve geçmişte Türk esnafının dürüstlüklerini ortaya koyan ifadeleri bir

yabancı dilinden duymak ne kadar memnuniyet verici ise bugün de bu anlayışı ihya etmek o derece önemlidir:

“1481 yılındaki Venedik Devletinin İstanbul’daki balyozu (elçisi), İstanbul’a gelen vatandaşlarına şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Alışverişlerinizi kırmızı kuşaklılardan (Türklerden) yapınız, onlar kaba saba görünümlü insanlardır ama selâm verirseniz, dünyanın en yumuşak huylu insanları olurlar. Tek fiyat söylerler, insanı kandırmazlar. Sarı kuşaklılar (Yahudiler, Rumlar, Ermeniler) ise yumuşak huylu gözüküp fiyat indirirler ama yine de insanı kandırırlar.”²²⁹

6.2.1.2. Kusursuz Ürün ve Hizmet Üretmek

Muhataplar mal ve hizmet üreten ve bunları müşterilere arz eden meslek sahiplerinden kaliteli ürün ve hizmet beklerler. Bu da onların en doğal beklentileri arasında sayılır. Zira kendilerine arz edilen mal ve hizmet karşılığında bir bedel ödemek durumundadırlar. Satın aldıkları mal ve hizmet sayesinde de ihtiyaçlarının en düzeyli bir şekilde tatmin edilmesi haklarıdır. İşte meslek mensupları ister bir mal ister bir hizmet üretsinler ya da bunların tüketicilerle buluşmasına aracılık etsinler müşterilerinin memnuniyetini dikkate alma mecburiyetleri vardır. Günümüzde en gelişmiş bir işletmeden sadece kendi emeği ile hizmet üreten küçük bir esnafa kadar müşteri memnuniyeti esas alınmak zorundadır. Zira aynı malı ya da hizmeti üreten çok sayıda işletmenin olması piyasada rekabeti zorunlu kılmakta ve işletmelerde bu rekabetten olumsuz etkilenmemek ve beledikleri makul kazançları elde edebilmek için müşterilerinin memnun olmasına azami hassasiyet göstermek zorundadırlar.

Ticari beklentilerin yükseltilmesi amacıyla üründe veya hizmette kaliteyi esas almak yaklaşımı kabul edilebilir. Böyle olmakla beraber, bir meslek erbabından - müşterisi farkında olmasa, bilgi

²²⁹ İbrahim Refik’ten aktaran Uçar, a. g. m.

eksikliğinden dolayı belki de hiç farkında olamayacak olsa bile- ürettiği mala ve hizmete özen göstermesi beklenir. İşte bu inceliği yani kusursuz mal ve hizmet üretme titizliğinin bütün meslek gruplarının üyeleri tarafından ahlâk haline getirildiği düşünüldüğünde o toplum nitelik itibarıyla bu meziyetlere sahip olmayanlara nazaran gelişmiş, medenî ve refah toplumu olarak kabul edilir.

6.2.1.3. Emeğe Saygı Duymak

İş hayatımızda oldukça anlamı olan ve emeğe saygının kıymetini çok veciz bir tarzda ortaya koyan bir sözümüz vardır. Erbabı der ki, “Marifet iltifata tabidir, müşterisiz mal zayıdır”. Üretim kabiliyeti insanoğlunun en değerli vasıflarından bir tanesidir. Herhangi bir malın veya hizmetin üretilip müşterilerin tüketimine hazır hale getirilmesi ciddi bir emeğin ve mesainin neticesidir. Herkesin üretmek noktasında aynı becerilere sahip olmaması, farklı alanlarda farklı yetilere sahip olunması, insanoğlunun çok çeşitli taleplerine karşılıklar üretilmesine fırsat oluşturmuştur. Doğaldır ki insanî bir düzeyi korumak ve ilişkileri daha nitelikli kılabilmek için ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin üretilmesi gerekir. Bunu da mümkün kılan dünden bugüne insanoğlunun üretim becerisidir. Başlangıçta ağırlıklı olarak bedenî emeğini kullanarak ortaya koyduğu üretimler zamanla yerini zihnî üretimlere bırakmış ve günümüzde insanoğlu hem bedenî hem de zihnî emeğini ortaya koymak suretiyle akıllara durgunluk verecek seviyede üretimler gerçekleştirmektedir.

Ortada emeğe dayalı bir üretim varsa, o üretimi gerçekleştiren meslek erbabına saygı duymak esastır. Zira yapılan kutsal bir iş. Atıl durmayarak insanlara faydalı işler yapmaya teşebbüs etmek başlı başına takdire şayan olmakla birlikte, hele bu emekler somut veya soyut nitelikli üretimlere tahvil ediliyorsa bu emeği el üstünde değil baş üstünde taşımak lazımdır. Tam tersi yapılırsa yani insanın bin bir zahmete katlanarak gerçekleştirdiği üretim hor görülür ve bu emeğe saygı duyulmazsa, ortaya konan ürünün - başlangıçta ilkel olsa bile- geliştirilmesi dumura uğratılacağı kadar emek sahibine hem

büyük bir haksızlık hem de nezaketsizlik yapılmış olur. Bu nedenle samimiyetle ortaya konmuş emeklerin mahsulü olan üretilere saygı duyulması meslek ahlâkı ilkelerinin esaslılarından birisidir.

Takdir edilme, kadir kıymetin bilinmesi insandaki en temel duygulardan birisidir. Allah'ın verdiği bütün duygular gibi bunlar da tatmin ister. Aksi takdirde, bir başarının, bir iyiliğin takdir edilmemesi insanlar üzerinde olumsuz etkiler yapabilir. Örneğin iş hayatında bir başarının görmezlikten gelinmesi verimsizliğe, isteksizliğe, motivasyon kaybına, bir teşekkürün bile esirgenmesi, başarılı olanlara karşı ilgisizlik, vefasızlık isteksizliğe, verimsizliğe yol açabilir. Bir başarıdan dolayı kutlama, ödüllendirme, en azından bir teşekkür etme, bu başarıyı zaman zaman yâd etme, başarının devamı konusunda motive edici temel unsurlardır. Buna göre bir başarıyı elde edenin takdir beklemesi son derece doğal ve insani bir duygudur. Dolayısıyla başarının takdir edilmemesi, insanı üzen ve olumsuz etkileyen, bu yönüyle de verimi düşüren bir özellik arz eder. Bu konunun kendi inanç değerlerimiz arasındaki önemini vurgulamak bakımından bazı ayet ve hadisleri belirtmekte fayda vardır:

- İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder (Necm Suresi,39. Ayet).
- Yeryüzünde kıyımdayan hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'ın üzerine olmasın (Hud Suresi,6.Ayet).
- Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasip arayın (Cuma Suresi,10.Ayet).²³⁰
- Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir (Hadis-i Şerif/İbni Mâce, Ticarat,1).
- Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir.

²³⁰ Kur'an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Necm-suresi/4820/36-54-ayet-tefsiri>; <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1479/6-ayet-tefsiri>; <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Cuma-suresi/5186/9-11-ayet-tefsiri>, Erişim tarihi:02.11.2019

Allah'ın peygamberi Davut (a.s.) da elinin emeğinden yerdi (Hadis-i Şerif/Buhari, Büyü,15).

- Hz. Peygamber (s.a.s.), çalışmayı ve bununla kişiye muhtaç olanları geçindirmeyi, Allah yolunda cihat etmek veya gündüzün oruç tutmak, geceleyin de namaz kılmak ile eşdeğer tutmuştur (Hadis-i Şerif/Buhari, Nefekât,1).²³¹

6.2.1.4. Tüketici Hakkına Riayet Etmek

Üzülerek kabul etmek gerekir ki, bugün kapitalist olarak nitelenen üretim-tüketim ilişkilerinin merkezinde daha çok kazanma ihtirası yatmaktadır. Bu ihtirasın neticesi olarak üretilenleri tükettiği ölçüde kıymetli olan “insan”, esas varlığından tecrit edilmiş ve bu piyasada ancak tükettiği kadar makbul olan ve iltifat gören bir makineye dönüştürülmüştür. Hal böyle olunca dünya ölçeğinde mal ve hizmet üreten yapılar, insanı tüketici olarak nitelendirmiş, varlıklarının devamını tüketim faaliyetinin sürekliliğine bağlamışlardır. Dünyayı büyük bir pazar olarak değerlendiren bu yapılar başta gelişmekte olarak sıfatlandırdıkları ülkelerin insanları olmak üzere tüm insanlığı tüketime şartlandırmak için olağanüstü çabalar ortaya koymaktadırlar. Büyük kaynaklar tahsis ettikleri reklam kampanyaları aracılığıyla büyük kitlelerde tüketim arzusunu körükleyip satışlarını sürekli artırmayı hedeflemektedirler. Bu sürece karşı özellikle eğitim düzeyi yüksek ve demokratik seviyesi görece ileri olan toplumlarda tüketiciler örgütlenerek haklarını korumaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, gelişmekte olan ülkelerde tüketici bilincinin zayıf, örgütlenme düzeyinin yetersiz olması tüketicileri büyük işletmeler karşısında (Kartel ve Tröstler) aciz bırakmaktadır.

Bu meselenin çözümüne ilişkin olarak başta eğitim olmak üzere diğer kanallar kullanılmak suretiyle tüketici bilincini uyararak mümkündür. Bunu yaparken aslında üretici yapının karşısına

²³¹ Emek İle İlgili Kısa Hadisler, <https://www.mumsema.com.tr/forum/islamda-s%C3%BCnnet/hadis-s%C3%BCnnet/konu-konu-hadisler/20067-emek-ile-ilgili-k%C4%B1sa-hadisler>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

bir tüketici bloğu koyarak güçleri dengelemeye çalışmakla birlikte; tüketicinin de esasında tıpkı üretici gibi “insan” olduğu zihniyetinin taraflara daha başından bir ahlâk eğitimiyle kazandırılmış olması ve buna bağlı olarak istismarların önüne geçilmesi daha ideal bir çözüm olarak durmaktadır.

Tüketicilerin üreticilere nazaran daha savunmasız olduğu bir ilişki ağında tüketicilerin tıpkı meslek mensuplarının esnaf, sanayi, ticaret odalarında örgütlendikleri gibi örgütlenmeleri ve haklarını talep edebilmelerinin ahlâkî ve hukukî alt yapısının oluşturulmasına katkı sunmaları gerekmektedir. Bu şekilde örgütlü bir kitle olarak hem kendi aralarında hem de üretici güç odaklarına karşı haklarına saygı gösterilmesi ve riayet edilmesi sağlanacaktır.

Günümüzdeki büyük ticarî kuruluşlar, kârlarını artırmak amacıyla (“Tüketici” diye nitelendirdikleri) insanları mallarını almaya ikna etmek için bazı geleneksel inançları yeniden aşılama çalışmaktadırlar. Örneğin, maden suyunun çeşme suyundan daha sağlıklı olduğu görüşü yerleştirilmeye çalışılabilir. Şirket, kendi “gerçeği” varsaydığı bu yaklaşımının, satış mümessillerince yayılmasını bekler. Oysa gerçek bunun tam tersi olabilir. Nitekim 1990 yılında Perrier Maden Suyu, içinde sağlığa zararlı maddeler bulunduğu iddiası yüzünden geçici olarak piyasadan çekilmiştir. Bu örnek göstermektedir ki, bireylerin hakları ile kuruluşun amaçları ve gereksinimleri birbirine kolayca ters düşebilmektedir.²³²

Ahlâkî ilkeler açısından, bu kurumların mal ve hizmet alıp satarken birtakım doğru değerler için temel oluşturdukları söylenebilir. Ancak bu etkin düzenlemelere rağmen, gene de şirketler ile müşteriler arasında başka ahlâkî yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. Kanuna uydukları sürece işadamları dilediklerini yapabilir, yakalanmadığın sürece ne yaparsan yap, ya da kanuna karşı gelmediği sürece “ufak tefek” kusurlara bakılmaz şeklindeki görüşler doğru olamazlar. Eğer ahlâk sorunu ciddi bir şekilde ele alınacak ise, işadamları fiillerinin, müşteriler

²³² Mc Hugh, a. g. e. , s. 16

üzerindeki olası sonuçlarını görmeye çalışmalı ve bu fiillerin kişisel sorumluluğunu üstlenmeye hazır olup olmadıkları konusunda bir karara varmalıdırlar.²³³

Londra'da "Sofra" isimli altı restoranın sahibi Hüseyin Özer, müşterileri için hazırlattığı menülerin üst kısmına, tüketicilerin haklarına riayeti oldukça anlamlandıran şöyle bir yazı koydurmuştur: "İnsanın zamanını çalmak en büyük günahdır. Çünkü o zamanı bir daha geri veremezsin."

6.2.1.5. Sorumluluk Bilinci

Bir meslek mensubu sadece bir mesleği icra eden bir bireyden öte anlam ifade eden kıymetli bir varlıktır. İçinde var olduğu toplumu başta kendi mesleği özelinde olmak üzere her sahada ilerilere taşımak yükümlülüğünü sırtında taşımaktadır. Bu demektir ki, öncelikle kendi mesleğini, yapılabilecek en üst kalitede icra edecek, ancak bununla yetinmeyerek ufkunu insanlığın ufkuyla eş tutup sahasında gelebileceği en ileri noktaları zorlayacaktır. Bunun ancak yüksek sorumluluk duygusunu, ahlâkının bir parçası haline getirmekle mümkün olacağına bilincindedir. Bu bilinç kendisine meslekî bilgilerin aktarılması aşamasında başlayacak daha sonra mesleğe başlamasıyla meslek teşekkülünün hedefleri çerçevesinde yürütülen meslekî faaliyetler etrafında ahlâka dönüştürülecektir. Bu ahlâkın yansımaları olarak mesleğini ifa ederken bir taraftan daha üst düzeydeki yetkililere sadakatini titizlikle yerine getirecek bir taraftan aldığı sorumluluğu kılı kırk yaracak ciddiyetle yerine getirmeye çalışacak bir taraftan da ürettiği mal ya da hizmetten faydalanacaklara nasıl nitelikli mal ve hizmet sunacağına sancısını taşıyacaktır.

Kişisel sorunlarda ahlâkî ilkelere varmak güçtür, ancak şirket sorunları söz konusu olduğu zaman bu daha da güçtür. İş dinamiktir, rekabetçidir, değişken ve karmaşıktır; her şart için yol gösterecek ilkelere bulmak kolay değildir. Ayrıca iş dünyasında bazı kimseler sabahları evden işe yola çıktıklarında kişisel ahlâkî ve vicdanı susturacaklarını sanırlar. Yapılan bir işte kuşkulu bir yan varsa, "İş bu" derler "herkes

²³³ A. g. e., s. 55

yapıyor”, “City böyle çalışır” ya da “Patron ne emrederse, onu yap” gibi mazeretlerle yanlış örtmeye çalışırlar. Ne yazık ki, kendilerine özgü namus ve dürüstlük ilkeleri olanlar bile bunu şirket ahlâkından ayrı tutmaktadırlar.²³⁴

Aslında sorumluluk bilinci, belirli bir görevin istenilen nitelik ve nicelikte yerine getirilmesidir. İki tür sorumluluk bulunmaktadır. Birincisi üstlere hesap vermeyi içeren “sorumlu olmadır.” İkincisi ise bir işi yapmayı üstlenmek anlamına gelen “sorumluluk almadır.” Sorumluluğun temeli, yetkiyi kullanma zorunluluğudur. Sorumluluk, mesleki ve etik ölçülere uymayı gerektirdiği kadar bu ölçülerin yaratılmasını da gerektiren bir kavramdır.²³⁵

Yalnız yaptıklarımızdan değil, yapmadıklarımızdan da sorumluyuz. Tanzanyalı atletin milletine karşı duyduğu sorumluluk duygusunun yüksekliğini gösteren hikâyesi şu şekildedir:

“1968 Olimpiyatlarında, maraton koşusunda Tanzanyalı atlet John S. Akhwari aksayan ayağından dolayı ıstırap çekerek bitiş çizgisine ulaşmaya çalışıyordu. Seyircilerin neredeyse hepsinin stadyumu terk ettiği bir anda bitiş çizgisini saatler sonra geçtiğinde verdiği cevap entere-sandır. “Halkım beni buraya, yarışa başlamam için değil, yarışı bitirmem için gönderdi.”

Bizim tarihimizde de sorumluluk bilincimizi gösteren çok güzel örnekler vardır. Bunlardan bir tanesini İstiklal Şairimiz Mehmet Akif Ersoy şu şekilde naklediyor:

“İstanbul’da tarihi bir mekânda yaşlı bir adamın hıçkırıklara boğulurcasına ağlamakta olduğunu gördüm. Etrafındaki insanlardan gelen teselli girişimlerini ise kabul etmeyen bu yaşlı adamın hali beni derinden etkiledi. Cesaretimi toplayarak yaşlı adama seslendim:

*- Amca, bu kadar umutsuz olmana neden olan nedir?
Allah’ın rahmetinden bu nispette ümit kesilir mi?*

²³⁴ A. g. e. , s. 107

²³⁵ MEGEP, a. g. e. , s. 27-28

Adam, kendisine seslenen bu şahsın yüzüne bile bakmadan, yalnız bırakılmasını talep eden belli belirsiz hareketler yapar.

Akif ısrarını sürdürür ve yaşlı adamı, kendisini bu kadar üzen ve ümitsizliğe sevk eden olayı anlatması konusunda zar zor ikna eder. Adam uzun yıllar önce Osmanlı ordusunda üst düzey bir komutan olduğundan bahseder. O dönemde Osmanlı tahtında Padişah II. Abdülhamit Han bulunmaktadır. Osmanlı devleti, Batılı devletler tarafından çaresizlik içinde bırakılmasına yönelik senaryoların birbiri ardına uygulamaya konduğu günlerden geçmektedir. Bugünün yaşlı amcası, o günün kudretli komutanı ailesinin servetinin büyüklüğü ile de parmakla gösterilecek bir bireydir o dönemde.

Bu komutan bir gün babasının ölüm haberiyle büyük bir yıkım geçirir. Babasının cenazesine katılmak için gittiği memleketinde annesi dâhil tüm yakınları artık uçsuz bucaksız verimli toprakların yönetiminin başına geçmesi zamanı geldiği konusunda komutanı ikna etmeye çalışırlar. Komutan bu konuda Padişahın iznini almadan ayrılmayacağını ama en kısa zamanda bu konuyu çözecek adımlar atacağı garantisini vererek İstanbul'a geri döner.

Padişahın huzuruna kabulünü talep eder ve içinde bulunduğu durum ile ilgili II. Abdülhamit'i bilgilendirerek affını ister. II. Abdülhamit, en değerli komutanlarından birisini içinde buldukları hassas dönemde kaybetmeyi hiç arzu etmez ve çok sert bir ifade tarzı ile isteği geri çevirir. Ailesi ve Padişah arasında sıkışan komutan kısa bir süre sonra II. Abdülhamit'ten tekrar arazilerinin başına geçmek için izin talep eder. Aldığı cevap, ilkinden farklı değildir, reddedilir önerisi. Bir, iki hafta sonra isteğini tekrarlamak için yine Padişahın huzurundadır. II. Abdülhamit, komutanın bu ısrarı karşısında istemeyerek

de olsa önerisini kabul etmek zorunda kalır ve sinirli bir ifadeyle:

- Git, seni azat ettik, der.

Gönülsüz de olsa izni alıp ailesinin, dolayısıyla arazilerinin başına geçen eski komutan, büyük bir şevk ile işlere girişir ve servetinin üstüne bir servet daha katar. Günler ve yıllar birbirini takip ederek geçer. Geçen zaman eski komutan için ne kadar verimli ve kazançlı geçiyor olsa da Osmanlı devleti için o kadar zorluklarla doludur. Yıllar sonra eski komutan bir rüya görür. Rüyasında bütün Osmanlı ordusu mahşeri bir ortamda büyük bir alanda dizilmiş teftiş edilmektedir. Hem de ne teftiş. Teftiş eden Peygamber Efendimizdir. Onu üç adım geriden büyük bir terbiye ile II. Abdülhamit izlemektedir. Teftiş devam ederken tüm Osmanlı ordusu nefesini tutmuştur adeta. Hepsî büyük bir disiplin ve intizam içindedir. Fakat sıra bizim azat edilen komutanın sorumluluğundaki askerlere gelince iş değişir. Başlarında kendilerinden sorumlu bir komutanın da bulunmamasının etkisiyle düzensizlik içindedirler. Peygamber Efendimiz bu durumdan büyük üzüntü duyar ve bu keşmekeşin nedenini öğrenmek adına II. Abdülhamit'e sorar:

- Abdülhamit bu ne hal? Bu asker neden böyle düzensiz?

Padişah II. Abdülhamit büyük bir üzüntü içinde İslam Peygamberine mahcup olmanın dayanılmaz ıstırabını yaşayarak cevap verir, başını yerden kaldıramadan:

- Efendimiz; bu ordunun komutanı hiç arzu etmememize rağmen arazilerinin başına geçmek için bizden izin istedi, bizde mecburen azat ettik. Askerdeki bu başıbozukluk komutanlarının başında olmamasındadır.

Verilen cevap, insanın kanını donduracak ve muhatabını bir ömür ağlatacak cinstendir:

- Bu sebepten senin azat ettiğini, ben de azat ettim."

Sözün bittiği yer derler ya hani, işte tam da bu durum için söylenebilir herhalde. Güvenilirliğini kaybedenler, başka ne kazanabilirler ki!²³⁶

6.2.1.6. Hizmette Eşit Davranmak

Meslek ahlâkının önemli parçalarından bir tanesi meslek mensuplarının ürettikleri mal ve hizmetlerden istifade edeceklere karşı takınacağı tavrı ilgilidir. Bu münasebetle ister bir mal/ürün satımı olsun isterse de bir hizmet kullanımı olsun, muhataplarını/müşterilerini insanî ölçüler çerçevesinde eşit mesabede görececek bir davranış güzelliğini özümsemiş olmalıdır. Bu ahlâk ona muhataplarından birini diğerine üstün tutmadan ya da aralarındaki doğal farklılıkları iltimas veya cezalandırma sebebi saymadan, bir tarağın dişleri misali eşit sayarak muamele edebilme maharetini kazandıracaktır.

Kendi meslektaşları arasında olduğu kadar diğer meslek mensuplarıyla olan münasebetlerini de ve hatta yerli/yabancı olanlar arasında dahi ayırım yapmaksızın önce insan olmanın derinliğini özümsemenin ahlâkıyla eşit davranarak emsal olmayı ve de emsal alınabilmeyi başarabilmelidir. Bunu becerememiş olmak demek yer yer haklıymış gibi gözükken gerekçeler çerçevesinde temellendirilebilse bile muhataplar arasında ayrımcılık yapmak anlamı taşıyacaktır. Hâlbuki toplumun huzur ve barışı doğal bile olsa farklılıkları çatışma sebebine dönüştürmekten değil tam aksine zenginlik sayıp insan odaklı bir yaklaşımla gönülleri kazanabilmekte yatar. Böylece üretebilmenin gücü üzerinden tahakküm değil, insan olarak görmek münasebetiyle hakları teslim edebilme erdemi meslek ahlâkının parçası sayılacaktır.

Bir diğer boyutuyla işçi-işveren ilişkilerinde eşit davranma olgusudur. Yalnız buradaki eşitliğin aynı statüde olanlara aynı şekilde muamele etmek veya “Eşit işe eşit ücret” yaklaşımı çerçevesinde aynı işi yapanlara aynı özlük haklarını reva görmektir. İşverenlerin aynı

²³⁶ Göksel, Seçkiler, 326-329

konumda bulunan ve de aynı işi yapan çalışanlarına her anlamda farklı muameleleri iş barışını bozucu bir unsurdur.

6.2.1.7. Çevre Bilinci ve Duyarlılık

Bugün dünya genelinde yaygın olan kapitalist yaşam biçimi ve ekonomik anlayış, her geçen gün daha çok yayılarak doğal yaşamı ve dünyayı tehdit etmektedir. Dünya genelinde bütün insanların yaklaşık olarak $\frac{1}{4}$ 'ü kapitalizmin sunduğu yüksek yaşam standartlarına sahip olmalarına karşın, dünya çapında kirlilik her geçen gün daha da artmaktadır. Dünya nüfusunun geriye kalan kısmı da yaşam standartlarını yükseltmek için büyük çaba sarf etmektedir. Bu ise kaçınılmaz olarak dünyadaki doğal kaynakların hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkelere daha çok tüketilmesi ve dünyanın daha çok kirlenmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle doğanın korunması açısından üretime dayalı kapitalist üretim anlayışı, zaten başlı başına karamsarlık nedenidir.²³⁷

İçine doğduğumuz çevre aslında Allah'ın kullarına en büyük nimetidir. İnsan için olmazsa olmaz olan havayı, suyu, toprağı ve daha binlerce nimeti insan dünyada yaratıcının bir ihsanı olarak hazır bulmuştur. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "Gökleri ve yeri yaratan, yukarıdan indirdiği su ile size rızık olarak ürünler yetiştiren, emri gereğince de denizde yüzmek üzere gemileri, nehirleri, belli yörüngelerinde, ay ve güneşi, gece ile gündüzü sizin buyruğunuz veren Allah'tır. İsteddiğiniz her şeyi size vermiştir. Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız sayamazsınız." şeklinde ifade edilmiştir.²³⁸ Ne var ki dünyamız, insanın sağlıklı şekilde yaşamasına fevkalâde müsait iken başta bencillik, cehalet, düşmanlık ve israf gibi sebeplerle bozulmuş ve ciddi şekilde sağlığı tehdit eder duruma gelmiştir. Çevrenin yaşanmaz hale gelişinin tek sorumlusu emperyalist ve sömürgeci insan tipidir. Allah'ın en değerli emaneti olan çevreye karşı insanın sorumsuz ve

²³⁷ Selim Kılıç, (2008), Çevre Etiği Ortaya Çıkışı Gelişimi ve Sonuçları, Orion Kitapevi, Ankara, s. 33-34

²³⁸ Kur'an-ı Kerim, İbrahim Suresi (33-34. Ayetler), Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0br%C3%A2h%C3%AEem-suresi/1782/32-34-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

düşmanca tavrı, yeri-göğü fesada uğratmış, huzur, güven, lezzet ve bereketi ortadan kaldırmıştır.²³⁹

Doğa, insan varlığının kaynağı olup, insanlar ancak doğaya bağlı olarak yaşayabilirler. Çünkü doğa bizi beslemekte ve onun sunduğu besinler, enerji ve çeşitli doğal kaynaklarla yaşam garanti altına alınmaktadır. Bu doğa bizim için oksijen, estetik bir değer, doğal güzellikleri ile mutluluk kaynağımız; dağları, denizleri ve mavi gökyüzü ile yaşamımızın zevki, kısaca doğa yaşamın bizzat kendisidir. Bu özellikleri ile doğa bizim çok sıkı bir ortağımız, arkadaşımız, eşimiz olduğu kadar varlığımızın temelidir. Ancak bu ortak ilişkiler giderek bozulmaya ve insanı tehdit etmeye başlamıştır. Çünkü, bu ortaklık nedeniyle, özellikle sanayi toplumundan itibaren pek çok ekolojik sistemdeki yapıları parçalama sürecine girmiş ve canlı varlıkları tehdit eder hale gelmiştir. Bugün için ekolojik dengenin sürdürülmesinin artık herhangi bir garantisi yoktur. Ormanların yok olmasından denizlerin kirlenmesine, nükleer tehditten ozon tabakasındaki sorunlara kadar çok geniş bir alanda çevre tehdit altındadır. Bu olumsuz tablo karşısında artık insan davranışları daha çok sorgulanmak zorundadır. Aslında güneş enerjisine yönelme, çevrenin kirlenmesini yasaklama gibi politik ve toplumsal alanda ortaya çıkan bütün davranışlar, toplumsal alanda bireylerin sorumluluk duygusu içerisinde olduklarını göstermektedir.²⁴⁰

6.2.1.8. İnsan Hakları

İnسانın insan olma özelliği nedeniyle sahip olduğu; dokunulmaz, devredilemez ve vazgeçilmez nitelikte, kişilere bağlı haklardır. İnsan haklarının iyi anlaşılması ve bireylerin bu haklarına saygılı olmak, yöneticinin etik değerleri arasında öncelikle yer alması gereken unsurdur.²⁴¹

²³⁹ Ramazan Yücel, (Eylül 2012), İslam'da Çevre Bilinci, Milli Çözüm Dergisi, <http://www.millicozum.com/mc/ekim-2012/islamda-cevre-bilinci>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

²⁴⁰ Kılıç, a. g. e. , s. 36

²⁴¹ MEGEP, a. g. e. , s. 28

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de iş hayatına ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Beyannamenin 23. ve 24. maddelerinde bu haklar şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 23:

1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24:

Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.²⁴²

Günümüzde uluslararası nitelikte en üst metin olması sıfatıyla İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde iş/çalışma hayatına dair kayıt altına alınmış bu düzenlemelerin iş ve çalışma hayatında dikkate alınması gerekmektedir.

6.2.1.9. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, iş görenlerin örgüt üyeliklerini sürdürmeleri ve örgütte kalmak istemeleri olarak tanımlanabilir. Yöneticilik, bir lider olarak hem kendi meslekî bağlılık ve gelişmesini hem de astlarının meslekî bağlılık, meslekte gelişme ve ilerlemeye istekli olmasını, bu amaçla alana ilişkin yayınları izlemeyi ve eğitim programlarına katılmayı gerektirir. Ayrıca eğitim olanaklarının çevre

²⁴² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 2019, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi:15.08.2019

yararına kullanılmasını sağlamak ve eğitim sorunlarına gönüllü olarak yeterli zamanı ayırmak da bağlılığın gerekleri arasındadır.²⁴³

Örgütsel bağlılık kısaca, iş görenin örgüte karşı olan sadakatıdır ve çalıştığı örgütün başarılı olabilmesi için gösterdiği ilgidir. Örgüte bağlılık tutumunda; yaş, örgüt içi kıdem gibi bireysel değişkenler ve iş dizaynı, yöneticinin liderlik vasıfları gibi örgütsel değişkenler önemli rol oynamaktadır.

Bununla birlikte örgütsel yapı ve olumlu örgüt iklimi, iş güvenliği, kararlara katılabilme fırsatları, işte sorumluluk ve özerkliğe sahip olabilme iş görenin örgüte bağlılığı üzerinde etkili olmaktadır.²⁴⁴

Çalışanların örgüte bağlı olmalarını sağlamak için her şeyden evvel işletme yöneticilerinin bu konuda duyarlı olmaları lazımdır. Çalışanlarını işletmelerinin bir parçası olarak değerlendirmekten öte onlara insan olarak kıymet veriyor olmaları, örgütsel bağlılık anlamında katkı üretmeleri anlamı taşıyacaktır. Bu bağlamda çalışanların örgüte bağlılığını etkileyen faktörler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Yaş, cinsiyet ve deneyim,
- Örgütsel adalet, güven, iş tatmini,
- Rol belirliliği, rol çatışması,
- Yapılan işin önemi, alınan destek,
- Karar alma sürecine katılım, işin içinde yer alma,
- İş güvenliği, tanınma, yabancılaşma,
- Medeni durum, ücret dışında sağlanan haklar,
- Çaresizlik, iş saatleri, ödüller, rutinlik,
- Terfi olanakları, ücret, diğer iş görenler,
- Liderlik davranışları, dışarıdaki iş olanakları, iş görenlere gösterilen ilgi.²⁴⁵

²⁴³ MEGEP, a. g. e. , s. 28

²⁴⁴ Levent Bayram, (Ekim 2005), "Yönetimde Yeni Paradigma: Örgütsel Bağlılık", Sayıştay Dergisi, Cilt 16, Sayı 54, s. 125

²⁴⁵ A. g. e. , s. 134

6.2.1.10. Sevgi

Sevmek, sevilme ve sevgi gibi kavramlar insanın fitratında karşılığını bulan değerlerdir. İş hayatının en önemli unsuru olması münasebetiyle insanı meslekî vasfı çerçevesinde değerlendirmek kadar bir insan olarak ele almak da lazımdır. Zira insan sevdiği ve sevildiği bir ortamda kendisini mutlu ve huzurlu hisseder. Bu durumun, iş/çalışma hayatını pozitif etkileyen yönleri olduğu ise muhakkaktır. İş verimliliğinin yükselmesi, kurum aidiyeti, kurum içi ve kurum dışı ilişkilerde olumlu tutum ve davranışlar bu pozitif çıktıların bir kısmıdır.

Sevgi, insanın kendisiyle ve başkasıyla yaratıcı ilişki kurması demektir. Sevgi, sorumluluğu, ilgi ve bakımı, saygı ve bilgiyi, başkasının yetiştirme ve gelişmesi için istek duymayı gerektirir. Sevgi, yalnızca insanlara yönetilen bir duygu değildir. Yöneticinin, mesleğini de sevmesi gereklidir. Yöneticilik yoğun stres altında çalışmayı sorunlara hızlı ve etkili çözümler üretmeyi gerektiren bir meslektir.²⁴⁶

Çalışanın, pozisyonundan bağımsız olarak yaptığı işle duygusal bir bağ kurabilmesi lazımdır. İster kamu sektöründe amir-memur ister özel sektörde işveren-işçi hiç fark etmez, çalışan, yaptığı işle duygusal bir bağ tesis edemiyorsa veriminin çok yüksek olduğu söylenemez. Evvel emirde bunun olabilmesi için meslekî tercihlerin yapılması esnasında zorunluluk değil de gönüllülük esas olmalıdır.

Diğer taraftan iş ortamının ve mevcut iş ilişkilerinin çalışanın aidiyetini oluşturucu ve zamana bağlı olarak geliştirici bir yapıya sahip olmasına özen gösterilmelidir. Zira çalışanın kendini ait hissetmediği bir iş ortamında bulunmak istemeyeceği açıktır. Aynı zamanda işini yaparken sevgiyle yapmaktan çok, yasak savma kabilinde icra edeceği ve “Bir an önce mesai bite de gitsem “ yaklaşımında olacağı şaşırtıcı gelmemelidir.

İşini severek yapan insanların mutluluğu ve verimliliği artmaktadır. Bir kimse işine severek sahip çıkarsa hayatı bir anlam

²⁴⁶ MEGEP, a. g. e. , s. 28

kazanmaktadır. Meslek bilinci ve meslek sevgisi insanların hayat standardını da yükseltmektedir. Öte yandan yüreklerinde insan sevgisi ve topluma yararlı olma duygusu bulunmayan kimselerin meslek sahibi olmalarının da bir amacı ve anlamı kalmamaktadır.²⁴⁷ Bu açıdan bir hayvanın diğer bir hayvana olan sevgisinden insan olarak çıkaracak çok dersler olduğu bilinciyle Japonya’da yaşanmış aşağıdaki hadiseye kulak kabartalım:

“Evinin yeniden dekore ettirmek isteyen Japon, bunun için bir duvarı yıkar. Japon evlerinde genellikle iki tahta duvar arasında çukur bir boşluk bulunur. Duvarı yıkarken, orada dışardan gelen bir çivinin ayağına battığı için sıkışmış bir kertenkele görür. Adam bunu gördüğünde kendini kötü hisseder ve aynı zamanda meraklanır da kertenkelenin ayağına çakılmış çiviye görünce.

Muhtemelen bu çivi 10 yıl önce, ev yapılırken çakılmıştı. Peki, nasıl olmuş da kertenkele bu pozisyonda hiç kıpırdamadan 10 yıl boyunca yaşamayı başarmış? Karanlık bir duvar boşluğunda hiç kıpırdamadan 10 yıl boyunca yaşamak çok zor olmalı.

Böylece adam çalışmayı bırakır ve kertenkeleyi izlemeye başlar. Sonra nereden çıktığını fark edemediği başka bir kertenkele gelir ağzında taşıdığı yemekle... Adamı sersemletir gördüğü manzara. Bu nasıl bir sevgi? Ayağı çivilenmiş kertenkele, 10 yıldır diğer kertenkele tarafından beslenmektedir.”²⁴⁸

6.2.1.11. Hoşgörü

Hoşgörü, yasalara ve etik kurallara aykırı olmadıkça, sevilmeyen ya da onaylanmayan şeylerin varlığına tahammül

²⁴⁷ Şener Muter , (28 Şubat 2016) , İş yerlerinde Sevgi Saygı ve Başarı, Yeni Asır Gazetesi, https://www.yeniasir.com.tr/insankaynaklari/yazarlar/sener_muter/2016/02/28/is-yerlerinde-saygi-sevgi-ve-basari, Erişim Tarihi:02.11.2019

²⁴⁸ Sevgi ve İnsanlık Üzerine Hikâyeler, Memleket E-Gazete, http://www.memleket.com.tr/news_detail.php?id=24323, Erişim Tarihi: 03.11.2019

göstermektedir. Hoşgörü insanın karşısındaki insanla etkileşirken, onunla eş duyum (empati) içinde olması etkileşim konusunda onun algılarını tanımaya çalışması, tepkide bulunması ve belli bir sınır içinde kusurluluk hakkı tanınmasıdır. Hoşgörülü olmak, aynı zamanda bir iç hesaplaşmayı gerektirir. Çünkü bu hesaplaşma olmazsa, hoşgörüyü yerini ilkesizliğe ve bir tür bağnazlığa bırakabilir.²⁴⁹

Hoşgörü, insanın doğuştan getirdiği bir meziyet değildir. Başta aile ortamı olmak üzere, eğitim kurumları ve sosyal çevre kişinin hoşgörülü bir tavır içerisinde olmasını sağlayacak ortamlardır. Ayrıca bireyin, kendi çabalarıyla da hoşgörülü bir karakter sahibi olması mümkündür. Bu konuda öncelikle insan, nasıl kendisi bir takım eksiklikleri veya hataları olduğunda hoş görülmeyi bekliyorsa, karşısındaki insanın da böyle bir beklentisi olabileceğini unutmamalıdır. Bu hataları, eksiklikleri tabii ki yok saymak değildir. Ancak kırıcı olmadan, uygun bir üslupla muhabata yaptığı eksikliği veya hatayı hatırlatmak ve bir daha yapılmamasını temin etmektir. Diğer taraftan herkes aynı anlayışa sahip olmayabilir. Birlikte yaşamının önünde bir engel teşkil etmiyorsa farklılıkları zenginlik olarak görmek toplumsal huzur bakımından son derece gerekli bir tutumdur.

İş ilişkileri bağlamında, işten kaynaklanan statü ve unvanlar dolayısıyla çalışanlar arasında hiyerarşik ilişkiler mevcuttur. İş akışının düzeni açısından bu hiyerarşinin olması anlayışla karşılanabilir. Lakin unutmamak gerekir ki, işten kaynaklanan statülerimizden önce bizi biz yapan esaslı unsur “İnsan olma” ortak yanımızdır. Bu temel ortaklık ihmal edilerek kurulacak ilişkilerde istenen neticelerin elde edilmesi bir yana iş barışını tehdit edici ve de tehlikeye atıcı birçok husus olabilecektir. Bu durumların olmaması için ilişkilerin merkezine karşılıklı hoşgörü ve anlayışı koymak gerekecektir. Peşinen, insan olmak münasebetiyle hata yapılabileceğini kabul ediyor olmak ve ilişkileri bu düzlemde kurmak ve bunu kurumsal yapıya kavuşturmak işletme bünyesinde hoşgörü kültürünün oluşmasına ve zamanla bu kültürün kurumsallaşmasına sebep olacaktır.

²⁴⁹ MEGEP, a. g. e. , s. 28

Yer yer iş ortamlarında hoşgörü ve otorite arasında dengenin sağlanamamasından kaynaklanan problemler çıkabilmektedir. Bu durumda nasıl davranılması gerektiğine dair Doğan Cüceloğlu şu yaklaşım içerisindedir:

“Çok basit. Tatlı sert bir tutum ve ödül ceza yöntemi “gerçek” anlamda kullanılırsa bu soru -sorun- olmaktan çıkacaktır. Ancak ne eğitim sistemimizde, ne de iş yaşamlarımızda uygulayamıyoruz maalesef bu çok bilinen iki kuralı. Başarıya ödül, hataya ceza; işte ciddiyet, ilişkilerimizde hoşgörü. Bence hepsi bu. İnsana değer veren, ona aidiyet duygusu kazandırmaya yönelik girişimlerde bulunan, güzel- doğru bir şey yaptığında ödüllendiren, aksini yaptığında da ceza sistemi olan bir yönetim tarzı ile. Sorumluluk verip gelişmesini destekleyerek, kurallar koyup, işleyişi denetleyerek. Sürekli gelişimi destekleyerek. Ayrım yapmayarak. Kısacası en öne insanı koyarak, onunla birlikte, ona güvenerek.”²⁵⁰

Hoşgörünün emek, zahmet gerektirdiğine dair Hindistan’da yaşanmış olan aşağıdaki olay oldukça öğreticidir:

“Hindistan’da renklerin ustası anlamına gelen Ranga Guru adı verilen çok ünlü bir ressam varmış.

Onun yetiştirdiği bir ressam olan Raciçi ise artık eğitimi tamamlamış, son resmini yaparak Ranga Guru’ya götürmüş ve ondan resmini değerlendirmesini istemiş. Rangu Guru ise;

- Sen artık ressam sayılırsın Racaçi ve artık senin resmini halk değerlendirecek diyerek resmi şehrin en kalabalık meydanına götürmesini ve en görünen yerine koymasını istemiş. Yanına da kırmızı bir kalem koyarak, halktan beğenmedikleri yerlere çarpı atmalarını rica

²⁵⁰ Doğan Cüceloğlu, Hoşgörü ve Otorite Dengesi, <http://www.dogancuceloglu.net/yazilar/432/hosgoru-ve-otorite-dengesi/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019

eden bir yazı bırakmasını istemiş.

Racıci denileni yapmış. Birkaç gün sonra resme bakmaya gittiğinde tüm resim kırmızı çarpılar içinde ve neredeyse görünmüyor. Emeğini ve yüreğini koyarak yaptığı tablo kırmızıdan bir duvar sanki. Üzgün bir şekilde resmi Ranga Guru'ya götürmüş ve ne kadar üzgün olduğunu belirtmiş. Ranga Guru üzülmemesini ve yeniden resme devam etmesini önermiş. Racıci, yeniden resmini yapmış ve Rangu Guru'ya götürmüş. Rangu Guru tekrar resmi aynı meydana ama bu sefer yanına bir palet dolusu çeşitli renklerde yağlı boya ve birkaç fırça ile birlikte bırakmasını istemiş. Resmin yanına da insanlardan beğenmedikleri yerleri düzeltmesini rica eden bir yazı bırakmasını söylemiş.

Racıci resmi meydana götürmüş. Birkaç gün sonra resmi görmeye gittiğinde meydana resmine hiç dokunulmamış, fırçalar da boyalar da kullanılmamış. Çok sevinmiş ve koşarak Ranga Guru'ya gitmiş ve resme dokunulmadığını söylemiş. Ranga Guru ise öğrencisine demiş ki;

- Sevgili Racıci, sen ilk seferinde, insanlara fırsat verildiğinde ne kadar acımasız eleştiri yapabileceğini gördün. Hayatında resim yapmamış insanlar dahi gelip senin resmini karaladı. Oysa ikinci seferde, onlardan hatalarını düzeltmelerini istedin, yapıcı olmalarını istedin. Yapıcı olmak, eğitim gerektirir. Hiç kimse bilmediği bir konuyu düzeltmeye kalkmadı.

Sevgili Racıci, mesleğinde usta olman yetmez, bilge de olmalısın. Emeğinin karşılığını ne yaptığından haberi olmayan insanlardan alamazsın. Onlara göre senin emeğinin hiçbir değeri yoktur. Sakın emeğini bilmeyenlere sunma ve asla bilmeyenlerle tartışma."²⁵¹

²⁵¹ Hayat Akarken Hikâyeler, Emeğe Değer Verme Hikâyesi, <https://www.hayatakarken.com/emege-deger-vermek.html>, Erişim Tarihi:02.11.2019

6.2.1.12. Saygı

İşletmeler, onlarca, yüzlerce ve hatta binlerce insanın bir arada yaşadıkları ve üretim süreçlerini sürdürdükleri birimlerdir. Doğal olarak bu kadar çok sayıda insanın eşanlı olarak aynı ortamı paylaşıyor olmaları, çalışanların tanımlanmış görevleri ekseninde hareket etmelerinin yanında birbirlerine duydukları saygıyla mümkündür. İnsan olmak, saygı duyulmak için yeterli bir şarttır. Bununla beraber kişi, insan olmanın ötesinde tutum ve davranışlarıyla insan oluşunu kıymetlendiriyorsa daha çok saygıyı hak edecektir. Unutulmaması lazım gelen husus, her insanın esasında saygıya ihtiyacı olduğudur. Toplum içerisinde saygı görmeyen, saygı duyulmayan insan aslında mutlu da değildir. Bu münasebetle saygı görmek için diğer insanlara hatta daha da genelleştirerek bütün canlılara karşı saygılı olmak bir mecburiyettir.

İnsan, her şeyden önce insan olduğu için değerlidir. İnsanın değeri ve onuru, insan ilişkilerinde önemlidir. Saygı, birçok insanın bildiği ve beklediği gibi korkmak, çekinmek değildir. Saygı bir insanı, bir kişi olarak olduğu gibi görmek, onun kişiliği ve biricikliğini fark etmek demektir.²⁵²

Saygı konusunda İstanbul'u fethini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'e gösterdiği saygı gerçekten ibret alınacak mahiyettedir:

"Fatih Sultan Mehmet, bir gün veziri Mahmut Paşa'yı yanına alarak hocası Akşemseddin'i ziyarete gitmişti. Akşemseddin, Padişah içeri girdiği halde ayağa kalkmamıştı. Bir süre geçtikten sonra Akşemseddin, Fatih'in huzuruna gitti. Padişahın yanında Mahmut Paşa da bulunuyordu. Fatih hemen ayağa kalkarak hocasına yer gösterdi. İki olayı kıyaslayan Mahmut Paşa dayanamayıp sordu:

- Hünkârım, hocanız geldiğinde siz ayağa kalktınız. Hâl-buki siz onun yanına gittiğinizde o ayağa kalkmaz.

Sebebi ne ola? Fatih şöyle cevap verdi:

²⁵² MEGEP, a. g. e. , s. 29

- Hocam Akşemseddin'e saygı göstermemek elimde değil. O yanıma geldiğinde gayri ihtiyari bir heyecan kaplar ve farkında olmadan kendimi ayakta bulurum. O ise, ilmin izzetini korumak için bana ayağa kalkmaz, buyurdu."²⁵³

6.2.1.13. Tutumluluk

Yeryüzünde insanoğluna ihsan olunan kaynakların şuurlu bir şekilde kullanılması, tüketilmesi esastır. Milyarlarca insanın hayatlarını idame ettirmek için ihtiyaç duydukları kaynakları tedarik ediyor olmaları, bu kaynakları hor kullanmaları ya da israf etmeleri sonucunu doğurmamalıdır. Bir işletme veya işyeri özelinde üretim sürecinde kullanılan kaynakların da işin tabiatı etrafında yeterli düzeyde kullanılması anlamlıdır. İhtiyaçtan az kaynak kullanmak nasıl doğru değilse, ihtiyaçtan fazla kaynağın yersiz ve lüzumsuz kullanımı da doğru değildir.

Örgütü amaçlarına uygun olarak yaşatmak örgütteki insan ve madde kaynaklarını en verimli şekilde kullanmakla gerçekleşir. Tutumlu olmak, örgüt kaynaklarının amaçlara uygun tüketilmesi, donanım ve araç-gereçlerin kullanışı, ekonomik ve lüksten uzak ve işlevsel olanlardan seçilmesi gerekir. Yöneticiler için, sürekli çalan telefonlarla, ani ziyaretçilerle, ağır bürokrasinin yüklediği kırtasiyecilikle baş edebilmek önemli bir sorundur.²⁵⁴

6.2.1.14. Olumlu İnsan İlişkileri

Üretim süreçlerinin çok yönlülüğü işletmelerde çok sayıda insanın istihdamını zorunlu kılar. Bu demektir ki, çalışanlar bir uyum içerisinde olmalıdır. Ancak uyum tek taraflı değil kolektif çabayla sağlanabilecek bir durumdur. Bu nedenle işletme yöneticileri, personel tedarikinde meslekî yeterlilik kadar, istihdam etmeyi düşündükleri kişinin iş ortamına uyumda göstereceği başarıyı da dikkate alırlar. Meslekî yeterliliği yüksek olmasına rağmen uyumda problem doğuracak adaylar genellikle tercih edilmemektedirler.

²⁵³ Fatih'in Hocasına Saygısı, Meşkal-e, Mustafa Şipar Anadolu Lisesi E-Dergisi, <https://docplayer.biz.tr/106932659-Fatih-in-hocasina-saygisi.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2019

²⁵⁴ MEGEP, a. g. e. , s. 29

Yönetimde olumlu insan ilişkileri, hem amaçlanan üretimin gerçekleştirilmesi, hem de iş görenlerin duyumunun sağlanması açısından gereklidir. Sağlıklı insan ilişkileri için, bireyin yetenek ve güçleri kadar, zayıf yanlarının ve gereksinimlerinin neler olduğunun anlaşılması gerekir. İnsan ilişkilerinin niteliği, başarı ya da başarısızlığın belirleyicisi olmaktadır.²⁵⁵

6.2.1.15. Açıklık

İşletme içi ve dışı ilişkilerde açıklık muhataplar nezdinde güvenilir olmanın en önemli unsurudur. Gerek sosyal gerekse de iş ilişkisi etrafında geliştirilen tutum ve davranışların hangi amaca binaen yapıldığının anlaşılır olması, bir başka tabirle açıklık ilkesi çerçevesinde icra ediliyor olması muhatapların, o işin ne amaçla yapıldığını herhangi bir yardıma veya izaha gerek kalmadan anlamalarını sağlayacaktır.

Açıklık anlayışı kişilerin mahremiyete konu bilgilerini ya da işletmeye ilişkin saklanması gereken bilgileri (Ticari sır, vergi bilgileri vb.) ulu orta herkese söylemek aktarmak değildir. Bu tür bilgiler kesinlikle ifşa edilmemeli, kişilerin özlük hakları kadar işletmelerin gizli kalması gereken bilgileri kimseyle paylaşılmamalıdır.

Açıklık karşılıklı iletişimi gerektirir. Kişiler arası iletişimde, katılanların yüz yüze olmaları, katılımcılar arasında karşılıklı iletişimin olması, söz konusu iletilerin sözlü ya da sözsüz olması gerekir. Yöneticilerin açık davranabilmeleri için eleştiriye açık olmaları gerekir. Eleştirel amaçlı, nesnel, çıkarsız ve kişiye özel olmalıdır.

6.2.1.16. Hak ve Özgürlükler

Hak ve özgürlükler bir arada kullanılan ancak birbirini ile karıştırılan kavramlardır. Özgürlük kavramı, bireyin bir şeyi yapma ya da yapmama serbestliğidir. Devlet ya da başka herhangi bir güç tarafından herhangi bir şey için zorlanmamayı, baskı altında tutulmamayı ifade eder. Hak kavramı ise özgürlükten daha geniş bir

²⁵⁵ A. g. e., s. 29

anlam taşır. Bu terim yalnızca serbest olmayı değil, bunun yanı sıra devletten ya da toplumdan bazı istemlerde bulunmayı içerir.²⁵⁶

İşletmelerde çalışanların hak ve özgürlüklerinin tanımlanmış olması gerekir. Aynı zamanda sorumlulukların da tanımlanmış ve belirgin, açık ve anlaşılır olması gerekir. Çalışanların emekleri karşılığında hak ettikleri başta ücretleri ve diğer sosyal güvenceleri olmak üzere çalışma ortamına ve çalışma koşullarına dair hakları da vardır. İnsan olarak çalışanlar bu haklardan mahrum edilemezler. Çalışanların hak ve özgürlüklerine ilişkin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere birçok uluslararası hukukî metnin yanı sıra ülke içi hukuk metinlerinde de düzenlemeler mevcuttur.

6.2.1.17. Emeğin Hakkını Vermek

Emek iş görenin örgütsel edinimi elde etmek için harcadığı kafa ve kol gücüdür. İş görenin emeğinin hakkı, örgütün yapacağı ödeme ile verilir. Ödeme iş görenin üretim için örgüte harcadığı değer artışından hak ettiği değer kendisine döndürülmesidir.²⁵⁷

Çalışanlar, sundukları emekleri karşısında işverenlerden ücret elde etme hakkına sahiplerdir ki, bu onların en temel haklarıdır. Bir sözleşme çerçevesinde emeğini piyasaya arz eden çalışanlara emekleri karşılığında anlaşılan ücretin, anlaşılan tarihte işverenler tarafından ödenmesi zorunludur. İşçi ve işveren arasında bu konudaki mutabakat iş barışı açısından da son derece önemlidir. Zira bu konudaki anlaşmazlıklar iş barışını zedelemekte, her ne kadar kanunen tanımlanmış olsalar bile grev ve lokavt gibi hakların kullanılması taraflar arasında huzursuzluklara sebebiyet verebilmektedir.

Çalışanların emeklerinin karşılığı sadece ücretle sınırlı değildir. Bunun yanı sıra ilgili kanunlarında tanımlanmış olan birçok hakları daha vardır. Günümüzde çalışanların büyükçe bir kısmının dahi haberdar olmadıkları haklarından bazıları şunlardır.

²⁵⁶ MEGEP, a. g. e., s. 29

²⁵⁷ A. g. e., s. 29

- **Eksik Bordro Düzenleme:** Gerçek maaşlar bordroya yansıtılmayarak çalışanların ücretlerinin asgari ücretten gösterilmesidir. Kalan miktarlar ise elden ödenmektedir. Böylelikle çalışanlar ilk başta paralarını tam alıyor gibi görünseler de işveren, hem devletten vergi primini kaçırıyor hem de işçisinin geleceğinden alıyor.
- **Sigortasız Çalıştırma:** Türkiye’de her çalışanın Sosyal Güvenlik Kurumu’na bildirilmesi yasal bir zorunluluktur. Deneme süresinde bile olsa sigortasız işçi çalıştırılmaz. Ama bazı işverenler, ‘işsizlik korkusunu’ kullanarak çalışanına sigorta yapmıyor ve bu sayede devleti soyarken çalışanın da hakkını gasp ediyor.
- **Tazminatı Sıfırlama:** Bu yöntemde işveren, işçiyi 11. ayda işten çıkmış gibi göstererek 1. ayda yeniden giriş yapıyor. Dolayısıyla 12 ayı dolduramayan işçi ne tazminat ne de izin hakkına kavuşuyor.
- **İzin Kullandırmama:** Her işçinin kıdemine göre izin hakkı vardır. Bu hak devredilemez ve yok sayılamaz. Ama bazı kötü niyetli işverenler, işçinin bu iznini kullandırmazya da eksik kullandırır. Esasında hiçbir işveren çalışanına ‘iznini kullandırmıyorum’ diyemez. İşçi de ‘ben izin kullanmıyorum’ diyemez.
- **Mesai Vermeme:** Haftalık çalışma süresi 45 saattir. Bu saati aşan kısımlar yüzde 50 fazlasıyla ödenir. Ama birçok işveren, bunu göz ardı etmektedir.
- **Maaşı Ödememe/Eksik Ödeme:** Bazı işverenler, zorunlu sebepler olmadan keyfi olarak maaş ödemelerini geciktirmekte ya da eksik ödemektedir. Böylece işçinin en temel hakkı elinden alınmaktadır.
- **İşten Tazminatsız Çıkarma:** İşverenler yasal süreçlerin uzunluğuna da güvenerek hakları olduğu halde çalışanlarını tazminat vermeden işten çıkartabiliyor.

- **Yıl Dolmadan Çıkartılma:** Bazı işverenler, tazminat ödememek için çalışanlarını bir yıl dolmadan işten çıkartarak haksızlık yapıyorlar. Böylece hem tazminat hem de izin hakkı dolmadığı için de izin parası ödemiyor.²⁵⁸

²⁵⁸ Birçok Çalışan Bilmiyor! İşte Çalışanların Sahip Oldukları Haklar, (7 Şubat 2019), Gazete Vatan, <http://www.gazetevatan.com/bircok-calisan-bilmiyor-is-te-calisanlarin-sahip-oldugu-haklar--1238600-calisan-haklari/>, Erişim Tarihi: 03.11.2019

7. BÖLÜM

PROFESYONELLİK - PROFESYONEL TUTUM VE DAVRANIŞLAR

7.1. Profesyonellik Kavramı

TDK profesyonel kelimesine iki anlam vermektedir. Bunlardan ilki “Bir işi kazanç sağlamak amacıyla yapan (kimse), amatör karşısı” diğeri ise bir alanda “ustalaşmış, uzmanlaşmış kimse”²⁵⁹ şeklindedir. Her iki anlam da, profesyonelliği açıklamak bakımından bilgi veriyor olmasına rağmen iş hayatında profesyonellik denildiğinde başka manaların kastedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Profesyonelliği davranışlar özelinde tanımlamaya çalışan Bernard Barber ise profesyonelde olması lazım gelen davranış özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır:

- Yüksek derecede genel ve sistematik bilgi,
- Bireysel çıkarlardan çok toplumsal çıkarlara yönelme,
- İşteki toplumsallaşma süreci içerisinde ve uzmanların kendilerinin gönüllü olarak kurup işlettikleri dernekler, sivil toplum örgütleri vb. kuruluşlar aracılığıyla etik kavramlarla kendi davranışlarını kontrol etme eğilimi,

²⁵⁹ TDK, “Profesyonel”, <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018

- Bireysel çıkar anlamına gelmeyecek, fakat yalnız işteki başarıları simgeleyen (somut ya da soyut yönden tatmin edici) bir ödül sisteminin varlığı.²⁶⁰

Bu davranış özellikleri etrafında bir profesyoneli tanımlamaya çalıştığımızda; işini eksiksiz ve tam olarak yapan, işinde nerede eksiklik çıkacağını görebilen, işe ve çevresindekilere her anlamda ilham veren ve katkı sağlayan (sinerji oluşturan), bitmek tükenmek bilmeyen bir öğrenme arzusu olan kişidir, denebilir.²⁶¹ Bu bilgiler, profesyonelin alelâde bir meslek mensubundan öte özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. İş hayatında genellikle belli bir ücret karşılığında, yaptığı işte uzman olan ve bu uzmanlığa bağlı olarak titizlik sergileyen kimse olarak algılsa bile yukarıdaki özellikler dikkate alındığında bu yaklaşımın da profesyoneli açıklamakta yetersiz kaldığı anlaşılacaktır. Ayrıca profesyonellik sadece bir veya belli mesleklere mensup olanların sahip olacakları özellikler bütününden ziyade hemen hemen her meslek grubunda bahse konu özellikleri haiz olmak şartıyla rastlanabilecek farklı bir karakterdir.

Profesyonelin karşıtı kullanılan amatör kavramı ise bir işi belli bir ücret mukabilinde değil de gönüllü olarak yapma temeli üzerine oturmaktadır. Ancak profesyonelin, yaptığı işi ücret karşılığı yapıyor olması onun o işi gönülsüz olarak yaptığına yorumlanamaz. Tam aksine profesyonel bir bedel karşılığında ancak o işi adeta bir gönüllüymüş heyecanı ve muhabbeti içerisinde yapan ve bundan haz almayı başaran kişidir. Bununla birlikte hem bilgi hem beceri boyutuyla o mesleği icra edenlerle arasında fark olduğu gibi, mesleki süreci hata yapmaya açık duygusallıklardan uzak, nesnel ve oldukça soğukkanlı bir şekilde icra edebilme mezyetini haiz olmayı da çağırıştırır.

²⁶⁰ İsmail Hakkı Gökçora, (2005), "Toplumsal Yaşamımızda ve Türk Bilim-Dünyasında "Profesyonel ve Profesyonellik" Kavramlarına Değın", Bilgi Dünyası, Cilt 6, Sayı 2, s. 241-242

²⁶¹ Tarık Morgül, (2013), "İş Hayatında Profesyonellik", York Üniversitesi, Türkiye Temsilciliği, İşletme Bölümü Lisans Programı, Yalova, http://www.academia.edu/6090034/%C4%B0%C5%9F_Hayat%C4%B1nda_Profesyonellik, Erişim Tarihi:22.06.2018

Tam da bu noktada profesyonellikle ahlâkın veya meslek ahlâkının bağıni kurmak icap edecektir. Profesyonellik aldığı para kadar iş yapmak anlamında değil, taşıdığı ahlâkî hassasiyetler dolayısıyla belki de aldığı paranın çok daha fevkinde işe, işletmeye, topluma, ülkeye ve insanlığa katma değer üretme kabiliyetine sahip olan kişidir. Bu kişilerin iş hayatındaki yoğunlukları aynı zamanda iş hayatının niteliğine de karine teşkil etmektedir.

7.2. Meslek Ahlâkı ile Profesyonellik İlişkisi

Birinci Dünya Savaşı öncesinde iş ahlâkı konusunda yapılan tartışmalarda genellikle kapitalizm eleştirisi ve sosyalist alternatif üzerinde durulmuştur. Refahın bölüşülmesi ve devletin ekonomiye müdahalesi gibi makro konular tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu tür tartışmalar genellikle bazı ahlâkî yargılarla sonuçlandırılmıştır. Aslında bu tartışmaların 19. yüzyıla uzanan bir geçmişi vardır. 19. yüzyılda işletmecilik, kendine toplum içinde kabul edilebilir bir pozisyon arıyordu. Bu bağlamda işletmeciliğin ahlâkî boyutları da gündeme gelmişti. Almanya’da Max Weber’in “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı çalışması ve Britanya’da da R. H. Tawney’in “Din ve Kapitalizmin Yükselişi” adlı kitabı, 20. yüzyılın başında yayımlanmış ve iş ahlâkı konusunu özellikle meslek ahlâkı boyutuyla gündeme getirmiş eserlerdir. İş ahlâkının ikinci safhası daha çok ABD’de şekillenmiştir. Britanya’da yapılan çalışmalar genellikle felsefe ve ilahiyat kapsamında değerlendirilmiştir. Oysa ABD’de iş ahlâkı din, siyaset ve felsefeden bağımsız bir disiplin olarak gelişmiştir. 1920-1950 arasını kapsayan otuz yıl içinde iş ve meslek ahlâkı ilkelerinin belirlenmesi, ticaret faaliyetlerinde standartların geliştirilmesi, reklamların gerçeğe uygun olması, bankerler, sigortacılar ve avukatlarla ilgili sorunlar gibi konular ele alınmıştır. Bu dönem içinde Batı dünyasında iş ahlâkını ilgilendiren iki yeni gelişme daha gündeme gelmiştir. Bunlardan biri eskiden hekimlik, hukukçuluk, akademisyenlik ve papazlıkla sınırlı olan meslek (profession) sayısının artmasıdır. Örneğin mühendislik bir

meslek haline gelmiştir. Bir diğer önemli gelişme ise yine bu trende bağlı olarak yöneticiliğin, işletme sahipliğinden ayrılarak tamamen ayrı bir meslekî grup haline gelmesiydi. Özellikle bankacılık, hukukçuluk, muhasebecilik ve reklamcılık gibi alanlarda gerek meslek sahibi kişilerin gerekse işletmelerin topluma karşı ahlâkî sorumlulukları gibi önemi günümüzde de devam eden konular tartışılmaya başlanmıştır. Meslek ahlâkî ilkelerinin oluşturulması bu dönemin en belli başlı karakteristiğidir. Bu dönemde ortaya çıkan çok önemli bir gelişme de, eskiden kişisel bir sorun olarak görülen iş ya da ticaret ahlâkının, bu anlayış terk edilerek firmanın iş ahlâkî ya da ahlâkî sorumluluğu kavramının gelişmeye başlamasıdır. İş ahlâkî konusunda ilk ampirik çalışmalar da yine bu dönemde ABD’de yayınlanan reklamcılık konulu akademik dergilerde rol almıştır. Yöneticiliğin, işletme sahipliğinden tamamen ayrılmasıyla birlikte yöneticiler için kurslar, konferanslar ve akademik yayımlar, yöneticilik mesleki kimliğinin oluşmasına yardım etmiş bu arada iş ve meslek ahlâkına ilişkin yazılarda bu yayın ve kursların kapsamı içine girmeye başlamıştır. Britanya’da 1920’de kurulan Endüstriyel Yönetim Enstitüsü bu gelişim süreci içinde bir kilometre taşı temsil etmektedir. Bu kurumun faaliyete geçmesiyle birlikte iş ahlâkî disiplini tamamen işletmecilik kapsamında görülmeye başlanmış ve ilahiyat, felsefe ve iktisattan bağımsızlaşmıştır. Böylece iş ahlâkını konu alan dersler, işletmecilik eğitimi veren kurumların müfredatına girmeye başlamıştır. Yine bu dönemde iş ahlâkında iki temel ayırım ortaya çıkmıştır. Bunlar işletmenin iç faaliyetlerinden kaynaklanan ahlâkî sorunlar ve işletmenin dış faaliyetleri sonucu oluşan ahlâkî sorunlar ayırımıdır. Bir sonraki aşamada ise akademisyenler, yöneticilik sektörü tarafından yapılan deneysel katkıları analiz ederek konunun teorisini ve ilkelerini oluşturmaya çalışmışlardır. Borden ve Hopper’in “Bankacılık ve İş Ahlâkî” adlı kitapları 1921’de Chicago’da yayınlanarak bu alandaki ilk teorik ve sistematik çalışmayı oluşturmuştur. Bu çalışma aynı zamanda üniversitelerde okutulan ilk iş ahlâkî kitabıdır.²⁶²

²⁶² Arslan, a. g. e. , s. 43-44

7.3. Profesyonel Tutum ve Davranışlar

İş ve meslek hayatının toplum, millet ve ülkeler bakımından öneminin her geçen gün artması, mesleklerin daha profesyonel bir niteliğe evrilmesini sağlamıştır. İş hayatının ana direği olan mesleklerde profesyonellik meslek mensuplarının sıradan bir yaklaşımı terk edip yukarıda sıralanmaya çalışılan profesyonelleme özdeşleştirilen meziyetlerle donanmasını zorunlu kılmıştır. Günümüzde ülkeler ve işletmeler arasında oldukça yoğun biçimde yaşanan rekabette avantaj elde etmek isteyen ülke ve kuruluşlar eğitim/öğretim kurumlarından başlayan ve meslek hayatı boyunca sürdürülen çalışmalarla mensuplarına meslekî bir profesyonellik kazandırmak çabasıdadırlar. İnanmaktadırlar ki, iş hayatının en temel ve de stratejik unsuru olan “insan”, pek tabii başta meslekî niteliğinde olmak üzere diğer yönleriyle birlikte geliştirildiği takdirde rakip işletme ve ülkelere karşı ciddi bir rekabet üstünlüğü elde edilecektir.

Dünya ölçeğinde örgütlenmiş işletmelerde profesyonellik son derece önem ve anlam kazanmıştır. Bu nedenle işletmeler, başarı grafiklerini daha yukarı çekmek için aralarında profesyonellik bakımından da bir yarış sürdürmektedirler. Bu yarışın önde geleni olmak için profesyonel kimliği ağır basan yüksek nitelikli personeli kendi işletmelerinde istihdam edebilmek için birbirleriyle kıyasıya rekabet halindedirler. Gelinen noktada dünyanın her tarafında üretim gerçekleştiren ve piyasalarında oldukça etkin olan işletmelerde profesyonel yönetim anlayışının doğal sonucu olarak farklı etnik ve dini aidiyeti olan profesyonellerin de istihdam edildiği dikkat çekmektedir.

Dünya ölçeğindeki işletmelerde kaçınılmaz olarak gelinen profesyonelleme yaklaşımı ulaşım ve iletişim teknolojilerinin etkileşim hızını artırmış olmasından dolayı artık orta ve küçük ölçekli işletmelerin de önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Hem farklı meslek mensupları hem de aynı işletme bünyesinde farklı işleri icra edenler düzeyinde profesyonel çalışma, disiplin ve anlayışının oturtulması işletmelerin öncelikli uğraşları arasına girmiştir.

Bu şartlar bir meslek mensubunun profesyonel sayılabilmesi için hangi nitelikleri haiz olması gerektiğini oldukça önemli hale getirmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar neticesinde bir meslek erbabının profesyonel kabul edilebilmesi için kendisini sürekli geliştirmesi, olayları şahsileştirmemesi, çözüm merkezli olması, işin icabını kendiliğinden yapması, kurallara uyması, objektif olması, kendini tanıması ve motive edebilmesi, stresle başa çıkabilmesi gibi özelliklerinin bulunması gerektiği saptanmıştır.

Rekabete dayanan serbest piyasada geçerli olan kurallar günümüzde başarıya ulaşmak için, haklı ya da haksız her yolun denenmesine izin vermektedir. Profesyonel futbolda vicdana, ahlâkî değerlere yer yoktur. Çünkü profesyonel futbol her ne pahasına olursa olsun başarıya ulaşmayı hedef alan ve vicdanla uzaktan yakından ilgisi olmayan bir sistem üzerine oturtulmuştur. Zaten vicdan denen kavrama tarih boyunca fazla önem verilmezdi; İtalya Rönesans'ında "vicdan" en düşük, en ağırlık biriminin adıydı. 20. yüzyıla gelindiğinde ise durum nasıldır? Köln takımının oyuncusu Paul Steiner bir zamanlar şöyle demişti:

*"Ben para ve puan için oynuyorum. Rakibim ise paramı ve puanımı elimden almak için oynuyor. Bu yüzden rakibimle karşılaştığımda kazanmak için her yolu denemekte bir an bile tereddüt etmem."*²⁶³

7.3.1. Kendisini Sürekli Geliştirmek

İlimde olduğu gibi meslek hayatında da "Tamam, ben oldum" gibi bir sınır söz konusu değildir. Bir meslek mensubu o alanda ne kadar yetkin olursa olsun öğreneceği yeni bir şeyler olabileceğinin şuuru içerisinde olmalıdır. Belli bir eğitim sürecinden sonra yetkinliği belgeleyen bir vesikaya sahip olmak ya da o alanda harcanan mesaiye bağlı olarak belli düzeyde yetkinlik kazanmış olmak mümkün olmakla birlikte artık o sahada daha öğrenilecek bir şey kalmadığı şeklinde değerlendirilirse yanılma kaçınılmaz olacaktır.

²⁶³ Galeano, a. g. e., s. 264

Öğrenmenin sonunun olmadığı hakikati sadece ilim alanına mahsus bir durum değildir. İşte bir profesyonelin olmazsa olmaz mahiyetindeki niteliği onun öğrenmeye karşı duyduğu iştiyaktır veya diğer bir tabirle öğrenme açlığıdır.

Öğrenmeye aç ve açık olan bir meslek mensubunun mesleğiyle ilgili bir meseleye bakış açısı oldukça geniştir. O alanda yapılan yeni çalışmaları merak eder ve onların sıcağı sıcağına takip eder. Yine o alanda vaki olan müşteri şikâyetlerinin neler olduğunu merak eder ve bunlara nasıl çözümler üretilebileceğine dair zihni ve bedeni bir mesai ayırır. Bir meslek mensubunun kendisini geliştirmeyi sürekli hale getirmiş olması onun profesyonelliğine bir alamettir. Zaten bu çabanın sürekli hale getirilmiş olması o meslek erbabını, emsal mesleği icra edenler arasında gözle görülür bir şekilde farklılaştırır. Ben oldum, artık her şeye vakıfım” demenin yanlışlığına vurgu yapmak için şöyle bir hadise nakledilir:

“Akademide bir şahıs uzun uğraşlar neticesinde Profesörlük unvanına erişir. Bir süre sonra bu yeni profesörün kütüphanesindeki bütün kitapları yakması diğer arkadaşlarının merakını çeker ve “Hocam hayırdır, niçin kitaplarınızı yakıyorsunuz?” diye kendisine sorulduğunda “Profesör oldum, artık kitaplara ihtiyacım kalmadı” şeklinde cevap vermesi oldukça enteresan olduğu kadar, “Ben oldum” demenin yanlışlığına da güzel bir misal oluşturmıştır.”

İnsan yaptığı işe farklılık ve anlam kazandırabilmelidir. Tekdüzeliği aşacak yolları keşfetme yeteneğine sahip olanların hem üretken hem de mutlu oldukları gözlenmektedir. Buna dair bir kısma meseleyi zihinlerde berraklaştıracaktır:

“Ailemle birlikte yaz tatilini geçirmek için Samsun’a gittim. Tatil beldesine gitmeden önce yerel alışveriş merkezine gidip, ihtiyaçlarımızı satın aldık. Bir şeyler içip yolumuza devam etmek düşüncesindeydim ki, kasiyer kızlardan birisi çok dikkatimi çekti. Mevsim yaz olduğu için hizmet verebilecek durumda olan sekiz kasadan sadece

üçü aktifti ve çok az sayıda müşteri vardı. Kasiyer kız o kadar bitkin ve umutsuz bir beden dili sergiliyordu ki, masamıza davet ettim ve bu yaşta böyle bir yılğınlık içinde olmasının nedenini sordum. Aslında verdiği cevap sadece kendi düşüncelerini yansıtmıyor, ülkemizdeki birçok çalışanın duygularının tercümanlığını yapıyordu: Kasiyer kız yaptığı işi sevmiyordu. İşini sevmemesinin temel nedeni ise yaptığı işi basit görmesiydi. Üniversite öğrencisi olan kasiyer kıza internetten güzel sözler indirmesini, her güne has farklı kâğıtlara çıktısını almasını ve altına ismini yazarak, alışveriş yapan her müşterisinin poşetine günün sözü olarak koymasının bir farklılık olacağı önerisinde bulundum. “Kaplumbağaya bakın, sadece başını dışarı çıkarttığı zaman ilerler” diyen James Coant’ın sözü bu öneriyi dillendirmemde beni tahrik etti adeta.. İnsanların denemekten vazgeçene kadar asla kaybetmeyeceğine yürekten inanan biri olarak genç bir insanın yılğınlığa kapılmasına kayıtsız kalmam düşünülemezdi. Yaklaşık altı ay sonra, bir Kurban Bayramı arifesinde yine aynı alışveriş merkezine bir arkadaşımla gittim. Alışveriş merkezinde inanılmaz bir yoğunluk vardı ve tüm kasalar altı ay öncesinin tam tersi hizmet vermekteydi. Herkes büyük bir telaş içinde bayram hazırlığındaydı. Herkesin ilk bakışta dikkatini çeken görüntü ise kasalardan birinde diğer tüm kasaların önündeki müşteri sayısının bir kat fazla müşteri bulunmasıydı. Üç numaralı kasanın bu yoğunluğu benimde dikkatimden kaçmadı ve merakın verdiği etki ile on ikinci müşteri olarak diğer kasalarda çok daha az müşteri olduğu uyarısında bulunsa da burada beklemek istediğimi belirttim. Zaman geçmek bilmiyor, arkadaşım haklı olarak sıkıntısını dışa vuruyordu, gerçekleştirdiğim davranışın tutarlı hiçbir yanı bulunmamaktaydı. On, on beş dakika geçmişti ki yanımıza mağaza müdürü olduğu yaka kartından anlaşılan bir yetkili geldi. Arkadaşım tüm

sıkıntısını adamcağızdan çıkartırcasına, diğer kasalarda daha az bir yoğunluk olduğu halde bu kasadaki müşterilerin o bölümlere neden aktarılmadığını sordu. Mağaza müdürü, çaresiz ve sıkıntılı bir ses tonuyla:

- Sormayın beyefendi, altı ay evvel çılgının bir tanesi, bizim kasiyerlerden birisine bir akıl vermiş, insanlar günün sözünü almak için dakikalarca beklemeyi göze alıyorlar, bizde müdahale edemiyoruz, dedi."

Tahmin ettiğiniz gibi o çılgın bendim ve altı ay önce bezgin, yılgın bıraktığım kasiyer kız alışveriş merkezinde ayın elemanı ödülünü kimseye bırakmıyordu. Artık ona ismi ile hitap eden özel müşterileri bile olmuştu. Sıra bana geldiğinde kasiyer kızın boynuma bir sarılışı var ki o içtenliği kelimelerle izah etmekte aciz kalıyorum.²⁶⁴

7.3.2. Olayları Şahsileştirmemek

Profesyonel niteliği haiz bir meslek erbabı, yaşadığı olay her ne ise olayları şahsileştirmeyecek bir olgunluk düzeyinde olmalıdır. Bu bir profesyonelin olaylara soğukkanlı ve olabildiğince nesnel bakabilme kabiliyetine sahip olması şeklinde değerlendirilebilir. Tabi ki bu bir profesyonelin duygularından arınması ve duygusuzca davranması demek değildir. Ancak işini yaparken girdiği ortam veya muhatabın durumu, kimliği, konumu işin icrasında kalite kaybına sebep olmamalıdır.

Bir profesyonel mesleğini icra ederken duygularının tesiri altında kalabileceği durumlarla karşılaşabilir. Mesela polislik vazifesi yapan bir güvenlik görevlisi işini yaparken muhataplarının akrabalar, fikri veya duygusal yakınlık duyduğu kimseler olması halinde işinin icaplarını yapmaktan imtina etmeyecek bir serinkanlılıkla hareket edebilmeyi başarabilmesi gerekir. Özellikle kamu görevlerinde bu durum, adalet duygusunun toplumda hâkim kılınabilmesi için elzemdir. Yine hâkimlik mesleğini icra eden bir hukuk insanının, karar vereceği kişilere şu veya bu münasebetle yakınlığının olması, onu

²⁶⁴ Göksel, Hayat Kaybedeni Olmayan Bir Oyun Kurmaktır, s. 11-12

adil davranmaktan alıkoyuyorsa orada olayı şahsileştirmek veya profesyonellikten uzak bir tutum olduğu ileri sürülebilir.

Diğer taraftan profesyonel, icra ettiği mesleği itibariyle tutum ve davranışları dolayısıyla hadisenin merkezine kendisini koyarak olayın bir tarafı haline gelmemeli yani olayı şahsileştirmemelidir. İcra edilen görevin icabı muhatap haksız konumda ise meslek mensubu tarafı olmadığı halde meselenin çözümünde sanki diğer tarafmışçasına muhatabı suçlayıcı bir dil takındığında sorun çözülmeyecek tam aksine mesele şahsileştirilmekten dolayı daha da büyüyecektir. Mesela kamu adına vergi takibatı yapan bir icra memuru kamu borçlusunun karşısına sanki şahsî alacaklı gibi çıkarsa, taraf olmadığı halde kendisini taraf konumuna getirir ve olayı şahsileştirmiş olur. Bu sebeple profesyonel olay karşısında kendi konumunu nesnel bir şekilde tanımlar ve buna uygun tutum ve davranışlar sergiler.

7.3.3. Çözüm Odaklı Olmak

Hangi sektörde olursa olsun üretilen bir maldan veya hizmetten istifade edecek olanlar bir ihtiyacının karşılanmasını bekler ve bunun mukabilinde bir bedeli ödemeyi göze alırlar. İster bir mal isterse de bir hizmetle tatmin edilecek ihtiyacının en kısa sürede ve de en nitelikli şekilde karşılanmasını beklerler. Bu süreç her zaman sıfır sorunla gerçekleşmeyebilir. Yani herhangi bir malın ya da hizmetin bir bedel karşılığında insanların beklentilerine sorunsuz olarak cevap vermesi pek tabii üreticinin veya hizmeti sunan meslek erbabının da birinci arzusudur. Şayet bu süreçte bir sorun veya bir aksama olursa ürünü veya hizmeti bekleyenler rahatsız olacaklardır. Bu durumda üretici veya hizmeti sunan meslek erbabı sorunu büyütücü veya sorunu yok sayıcı tutum ve davranış sergilememelidir. Zira ödediği bedel karşılığında bir an önce malı ve hizmeti bekleyen kişiler, gelişen aksama ve sorundan dolayı tedirgin olmuş ve gerilmişlerdir. Bu gibi durumlarda profesyonel meslek mensupları sorunu hızlı bir şekilde tanımlamalı ve çözümünün en kısa sürede giderileceğine dair muhatabı ikna edici bir tavır sergilemelidir.

İş hayatında “Müşteri her zaman haklıdır” anlayışından çok bir aksamanın veya bir eksikliğin ya da yanlışlığın her zaman olabileceği şuuruyla hareket edip bunun çözümünün en kısa sürede halledileceğine dair bir yaklaşım önemlidir. Yer yer problemin kaynağı muhatap veya müşteri de olabilir; böylesi durumlarda suçlayıcı bir tavırdan ziyade meseleyi açıklayıcı uygun bir lisan kullanabilme becerisini gösteren profesyoneller, problemlerin büyümesine mani olurlar ve işletmelerin kurumsal itibarlarının zedelenmesine de engel olmuş olurlar.

Profesyonel, olaylara yaklaşımı bakımından da sıradan olmayan kimsedir. Bu çerçevede de herkesin tıkaandığı noktada o, kendine özgü, kabul edilebilecek ve hatta kendine karşı hayranlık oluşturacak önerilerin de sahibidir.

“Yedi-sekiz yaşındaki küçük çocuk, resim galerisini dikkatli gözlerle geziyordu. Önünde durduğu bir resmi uzun bir süre inceledi. Sonra, galeri yetkilisinin yanına gidip o resmi satın almak istediğini, elindeki kumbarayı göstererek bütün parasını vermeye hazır olduğunu söyledi. Yetkili çocuğu kırmamak için ona büyük adam muamelesi yaptı. Hatta resmi yapan ressam ile bir telefon görüşmesi bile yaptı. Bu telefon görüşmesinde ressam, resminin çocuğa kumbarasından çıkan paralar karşılığında verilmesini istedi. Şaşkınlık yaşayan sergi yetkilisine şu açıklamayı getirerek: “Ben bu tabloma binlerce dolar verebilecek yüzlerce kişi bulabilirim; ama tüm servetini verebilecek ikinci kişiyi bulabileceğime inanmıyorum.”²⁶⁵

7.3.4. İşin İcabını Kendiliğinden Yapmak

Profesyonel nitelikli bir meslek erbabının yaptığı işin icabını herhangi bir talebe ve yönlendirmeye mahal bırakmaksızın yerine getirmesi esastır. Bu profesyonelliğin tabiatında olan bir durumdur. Yapılan iş neyi gerektiriyorsa, o işin gerektirdiği bilgi ve

²⁶⁵ Göksel, Beyaz Yazılar, s. 98

donanımla birlikte işe vaziyet edecek ve hatta işin icabını yapmaktan dolayı birilerinin menfaatine hanel gelecekse bile vazifesini layıkıyla yapmaktan geri durmayacaktır.

Profesyonel bakımından asıl olan kendisine tevdi edilen sorumluluğun veya kendisinden beklenen ürün ya da hizmetin icap ettirdiği titizliği sergileme sorumluluğudur. Bu hem topluma hem ürün ya da hizmetten istifade edeceklerle karşı duyulan saygının hem de aidiyet duyulan mesleğin ve meslektaşların onurunu korumak bakımından üzerine titrenilmesi gereken bir inceliklidir.

İşin gerekliliklerini şu veya bu sebeple ihmal etmek veya ağır-dan almak suretiyle geciktirmek profesyonellelikle izah edilebilecek bir durum olamaz. Hatta bu ve benzeri ihmalkârlıkların ve ağır-dan almaların ancak ikazlar sonrasında terk edilmesi dahi yanlış anlamlara sebebiyet vereceğinden, profesyonel bir meslek erbabı kendisine tevdi edilmiş sorumluluğu yerine getirme mesuliyetini taşıyacak bir olgunluğa sahip olmalıdır.

7.3.5. Kurallara Uymak

Her meslek icra edilirken uyulması gereken kurallar vardır. Sonucu hızlandırmak veya bir şekilde muhatapları memnun etmek veya herhangi bir başka saikle tanımlanmış kuralları görmezlikten gelmek, hiçe saymak kabul edilebilir bir tutum ve davranış değildir. Hiçbir şekilde de profesyonel davranış kalıpları içerisinde gösterilemez.

Kurallar iş olsun diye konulmuş olamazlar. Her bir kuralın hem mesleğin ifası sürecinde hem de sonuçları itibariyle toplum nezdinde bir karşılığı vardır. Bu kuralların ve de ihlal edilmesinin hem meslekî hem de toplumsal bakımından ne anlam ifade ettikleri ve ihlallerinin ne gibi tahribatlar oluşturacağı, öncelikle profesyonel kimlikli meslek mensupları tarafından bilinmesi beklenir. Bu kurallara sadakati önlenmeye çalışılan profesyonel meslek erbabı, önlemeye çalışan güçlere karşı kendiliğinden direnç koyabilmeli, kuralları ihlal ederek mesleğini icra edemeyeceğini ve etmeyeceğini

deklare edebilmelidir. Bunun ötesinde bir baskının olması halinde konusu suç olan bir baskıdan bahsedilebileceğinden kolluk kuvvetleri ve yargı kurumlarına müracaat edilmelidir.

Mesleğin ifası esnasında karşı karşıya kalınan değişik kurallar söz konusu olabilir. Bunlar ilgili toplumun inanç değerlerinden kaynaklanan dinî kurallar, ahlâk kuralları, örf ve âdetler veya hukuk düzeni tarafından tanzim edilmiş hukuk kuralları ya da mesleğin tabiatından kaynaklanan kurallar olabilir. Bir profesyonel bu kuralları dikkate almamazlık yapamaz. Sonuca daha hızlı ulaşmak veya muhatapları memnun etmek veya herhangi bir sebeple bahse konu kuralları ihlal etmek veya ihlaline teşebbüs etmek profesyonel bir tutum ve davranış tarzı değildir.

Bu konuda profesyonelliğin ihmal edilmesi, diğer bir deyişle işin gerektirdiği ciddiyetten yoksun bulunulmasının kayıpları anlatılamayacak kadar fazladır. Kendi tarihimize baktığımızda genellikle yasal zeminde yapılacak düzenlemelerin, sorunların çözümünde yeterli olacağına dair bir yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. Ne var ki yasalarla getirilen düzenlemeler, layıkıyla uygulanmadıkları takdirde çözümün değil tam aksine sorunun bir parçası haline dönüşürler. Bu nedenle yapılan işin profesyonel bir zihniyet etrafında ve kelimenin tam manasıyla bir ciddiyet içerisinde yapılması gerekir. Bu duruma örnek olması bakımından Alev Alatlî'nin naklettiği aşağıdaki yaşanmış olay gerçekten ibret vericidir.

“1920-1925 yılları arası bir tarih. Sakallı Celâl lise müdürü, Hamdullah Suphi Milli Eğitim Bakanı. Ankara, okuryazara, diplomalya muhtaç. Rivayet odur ki, başkentte trenden inenlerin arasında yabancı dil bilen varsa derhal “Hariciyecî” yaparlar, ortaokul mezunları ya maden okuluna alınır, mühendisi olurlar ya da Hukuk Mektebi’ne gönderilirler. Bir hızlandırılmış eğitimidir ki, nelere neden olabildiğini ‘80lerde yaşayarak gördük öğretmen okullarında.

Neticey-i kelâm, günlerden bir gün, Sakallı Celâl'e, Bakanlıktan bir yazı gelir. Yazıda ülkenin yetişmiş adama ihtiyacı olduğu belirtilmekte ve kendisinden son ve sondan bir önceki sınıf öğrencilerini mezun etmesi talep edilmektedir. Bunun için de bitirme sınavlarında öğrencilere "yardım edilmesi" istenmektedir.

Böyle bir talep, Sakallı Celâl'in aydın namusu ile bağdaştırılabileceği bir talep değildir. Ret ve istifa eder. Hamdullah Suphi bizzat arar, durumu anlatır, ihtiyacı anlatır, arkadaşlıklarının hatırına istifasını geri almasını ister. El cevap: "Bak Hamdullah, Meşrutiyet ilân ettik olmadı, Cumhuriyet'i getirdik yine olmadı. Bir de ciddiyeti denemeye ne dersin?"²⁶⁶

7.3.6. Objektif Olmak

Mesleğin icrasında doğal olarak taraflar vardır. En azından mesleği ifa eden meslek mensubu veya bir profesyonelle bu mesleğin icrasının muhatabı/muhatapları olmak üzere en az iki taraf vardır. Bu ilişki birçok meslekte iki taraftan daha çok sayıda tarafı içine alan çok taraflı bir ilişkidir. Hal böyle olunca profesyonel, tarafların sayısına bağlı olmaksızın işin icabını yerine getirme hususundaki titizliğine bağlı olarak nesnel/objektif bir tutum sergileyebilme becerisini ortaya koyan kişidir. Doğaldır ki, taraflar arasında meşru zemine dayalı bir menfaat ilişkisi vardır. Hizmeti ifası veya ürün imali ya da tüketiciye ulaştırılması esnasında ve sonrasında süreçlerde tarafların meşru beklentilerinin karşılanması tabii haklarıdır. İşte bu sürecin hangi aşamasında olunursa olunsun mesleğini ifa eden profesyonel aynı zamanda muhatapların meşru haklarının koruyucusu olduğu bilinciyle objektif bir tavır sergileyebilmelidir. Veleve ki, kendisinin veya bağlı olduğu kurumun bu objektif tutum sebebiyle zarar görmesi söz konusu olacaksa bile, objektif tavrından ödün vermemelidir.

²⁶⁶ Alev Alatlı, Bir de Ciddiyeti Denesek, <https://www.alevalatli.com.tr/bir-de-ciddiyeti-deneseek/>, Erişim Tarihi: 03.11.2019

İnsan olmanın tabiatı gereği hata yapabilirliği yani objektiflikten uzaklaşılacağı durumların olması halinde yine profesyonelliğin gereği yapılan hatadan, yanlıştan hızlı bir şekilde dönülebilmeli ve muhataplardan özür dilemek başta olmak üzere, sebebiyet verilmiş bir zarar söz konusu ise tazmin edilme cihetine gidilebilmelidir.

7.3.7. Kendini Tanımak ve Motive Edebilmek

Bir profesyonelin öğrenmeye aç veya öğrenmeye açık olması öncelikle kendisini tanımayla başlatılan bir süreçtir. Zira kendisini layıkıyla tanıma noktasında eksik olan bir kimsenin tam anlamıyla profesyonel olduğu düşünülemez. Kendisinin olumlu ve olumsuz yönlerini hem insani hem de meslekî bakımdan keşfetmeye açık olan bir kimse, meslek yaşamında daha az hatayla var olacak bu da ürüne ve hizmet daha yüksek kalite getirecektir.

Diğer taraftan kendisini eksi ve artı yönleriyle iyi tanıyan bir profesyonel sürecin arzu edilen şekilde cereyan etmesi ve beklenen neticelerin elde edilebilmesi için başkasının desteği olmaksızın kendi içerisinde kendisini motive edebilecektir. Bu iç gelişme mekanizmasından yoksun olan yani kendi kendisini motive edemeyen bir meslek mensubu profesyonel olarak kabul edilemeyeceği gibi sürecin tıkanması halinde sorunu tanımlayamayacak, çözüm üretemeyecek ve başkasının desteğine ihtiyaç duyacaktır ki, bu durum da en azından zaman kaybına ve ilave maliyet neden olabilecektir.

İş hayatında çok sıradan kabul edilen işler olabileceği gibi tabiatı itibarıyla çok girift ve gerçekten özel kabiliyet gerektiren işler de söz konusudur. Bu oldukça girift işlerin üstesinden gelinebilmesi için bu işle uğraşan kimselerin özel eğitimlere tabi tutulması ve bunun sonucunda mesleğin gerektirdiği zorlukları kendi başına aşabilecek bir donanıma sahip kılınmaları gerekir. Bu meziyetlerden mahrum olan kimseler sorunlar karşısında psikolojik olarak yıpranacak ve kendisinden beklenen hizmeti üretemeyeceklerdir ki, profesyonellik böyle bir tutum ve davranışı kaldırmaz.

Sevmeden çalışmak inanmadan ibadet etmek kadar büyük bir alçaklıktır. Yaptıkları işi ibadet şuuru içerisinde ifa edenlerin güzel bir örneğini vermesi bakımından aşağıdaki kısa ve öz tespit çok anlamlıdır:

“Walter Chrysler’e fabrikası için neye ihtiyaç duyduğunu sorduklarında: “Paydos düdüğünü duymayan ve saatin kaç olduğunu soran olduğunda, ancak saate baktığında anlayan on tane iyi adam.” diye cevap almışlardır.”²⁶⁷

7.3.8. Stresle Başa Çıkabilmek

Çağımızın en önemli sıkıntılarında ve artık tıbben de kabul edilmiş olması sebebiyle hastalıklarından biri tanesi stres-tir. İş ve meslek hayatı da insanı strese sokan mühim unsurlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Hem mesleğin gerektirdiği bilgi, birikime sahip olmak hem de her şeyin olağanüstü hızla cereyan ettiği günümüzde bu hızla uyumlu ve tarafları memnun edici bir kalitede hizmet üretmek meslek mensuplarına çok yoğun bir stres yüklemektedir.

Bazen bu stres, muhatapların tutum ve davranışlarından da kaynaklanmaktadır. Profesyondan, her halükârda ifa ettiği mesleğin çıktıklarından istifade edeceklerden kaynaklanacak strese karşı hazırlıklı olması ve onu kendi öz benliğinde eritip muhataba usulü dairesi içerisinde muamele etmesi beklenir. Muhataptan veya iş ortamından kaynaklanacak stresten dolayı bir profesyonelin muhataplarına usul dışı veya kural dışı bir tavır takınmasını mazur görmek mümkün değildir.

Bu konuda profesyonelin alacağı eğitimlerle yoğun stresli ortamlara psikolojik olarak hazırlanması sağlanabilir. Aynı zamanda profesyonel olmak demek duygulardan arınmak demek olmayacağı için bilhassa yoğun ve yıpratıcı mesleklerde meslek mensuplarının mesai ortamlarına ve mesai sürelerine özel düzenlemelerin getirilmesi de düşünülmelidir.

²⁶⁷ Göksel, Seçkiler, s. 384

Günümüzde yoğun stres altında kalan kimselerde, yaşadıkları ve yüklendikleri stres dolayısıyla fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıkların olduğu tespit edilmiştir. Vücudun bağışıklık sistemi, kas-iskelet sistemi, kalp-damar sistemi, hormonal sistemi, sindirim ve üretim sistemi gibi fizyolojik sorunlarla birlikte aşırı uyarılmaya bağlı olarak dikkat dağınılığı, öğrenme zorluğu, hafıza sorunları, uyku problemi ve depresyon gibi psikolojik sorunlara neden olduğu tıbben kanıtlanmıştır.²⁶⁸

Bir profesyonel, günümüzün stresli meslek hayatında stresin sebep olduğu fizyolojik ve psikolojik sorunlardan asgari düzeyde etkilenmesi ve stresle mücadele edebilecek bir donanıma sahip olmalıdır. Aksi halde kendi ruh ve beden sağlığından olabileceği gibi nitelikli bir mal ve hizmet üretmemesi sebebiyle de meslek hayatında başarılı olamayacaktır.

²⁶⁸ Holly Blake, (2017) , "Stres Vücudumuzda Neler Yapar?", (Çeviren: Tarkan Tufan) <https://www.gazeteduvar.com.tr/saglik/2017/08/13/stres-vucudumuzda-neler-yapar/>, Erişim Tarihi:25.06.2018

8. BÖLÜM

SOSYAL SORUMLULUK VE TÜRK MESLEK HAYATINDA AHİLİK

8.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı

Sorumluluk kavramı, günlük hayatta, okulda, iş yerinde ve toplumsal çevrede ve ilişkide üzerinde önemle durulan kavramlardan biridir. Çoğunlukla bir işten ya da davranışlardan kaynaklanan durumlar karşısında hesap verme yükümlülüğü biçiminde ortaya çıkan sorumluluk kavramı; hukuki açıdan, hukuka aykırı eylemlerin doğurduğu zararların sonuçlarına katlanma yükümlülüğü olarak kabul edilmekte ve bu anlamda uygulama şansına kavuşmaktadır. Genel olarak sosyal sorumluluk kavramı ise, halkın (toplumun) menfaatleri ile ilgili bir konudur. Bu nedenle sosyal sorumluluk kavramında ön planda tutulması istenen kriter, toplumun bütün kişi ve kuruluşlarının menfaatlerinin (çıkarlarının) düşünülmüş olmasıdır. Bu çerçevede sosyal sorumluluk kavramı, “Kişi ve kuruluşlarca, yaptıkları çalışmalardan dolayı devlet, çevre, tüketici, iş hayatı ve genel olarak bütün topluma yansıttığı olumlu veya olumsuz etkileri, akılcı ve bilinçli olarak değerlendirerek, verdiği zararlara karşı gerekli önlemlerin alınması faaliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, kamu veya özel tüm kişi ve kuruluşları

kapsamına almaktadır. Diğer bir tanım da sosyal sorumluluk, “Toplumun bütün bireylerince bilinen kabul edilen ve aynı düşüncede birleşen sosyal sorunları çözme konusunda topluma karşı duyulan yükümlülükler” şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal sorumluluk anlayışı ile ahlâk anlayışı arasında da sıkı bir ilişki kurulabilmektedir. Sosyal sorumluluk kavramı, geleneksel yönetimde hiç işlenmemiş bir kavramken modern yönetim teorisinde, işlenen bir konudur. Çünkü toplum artık bilinçlenmekte ve işletmelerden, düşük maliyetli ve kaliteli mal ve hizmetlerin ötesinde, daha bir takım isteklerde de bulunmakta ve bu beklentiler toplumda her zamankinden çok daha fazla kabul görmektedir.²⁶⁹

Bireysel sorumluluğun kişinin yakın çevresini kapsamaya başladığı nokta bir diğer açıdan, bireyin sosyal sorumluluğunun başlangıcı olarak da kabul edilebilir. Örneğin, kişilerin daha sağlıklı yemek yemesi toplumsal açıdan daha düşük sağlık ve sosyal güvenlik maliyeti anlamı taşıdığı gibi, insanın daha dikkatli araç kullanması da yolların diğer sürücüler için daha güvenli olması ve böylece yine sağlık ve sosyal güvenlik maliyetlerinin azalması anlamı taşıyacaktır. İnsanı bu anlamda bireysel sorumluluktan sosyal sorumluluklarının bilincine doğru yönlendirmede sosyal sorumlulukla ilgili kurumsal çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira insanın birey olarak sosyal sorumluluklarıyla ilgili harekete geçmesi için çoğunlukla teşvik edici ya da yönlendirici kurumsal düzenlemelere ihtiyaç olduğu söylenebilir.²⁷⁰

Sosyal sorumluluk düşüncesi kişinin yapacağı hareketlerin bütün sosyal sistemleri etkileyebileceğini dikkate almasını gerektirir. Bu yüzden kişi bu sistem içinde yaptığı hareketlerin sonuçlarından topluma karşı sorumlu olur. Bu nedenle, sosyal sorumluluk eğitiminde kişinin, bireysel sorumluluklarının farkında ve şuurunda olunmadan, sosyal sorumluluk bilincine sahip olmak hemen hemen imkânsızdır. Sağlığına dikkat etme, kendini geliştirme, mevcut eğitiminde başarılı olma, yaptığı işi en iyi şekilde yapma vb. pek çok bireysel sorumlu-

²⁶⁹ Göksel, İşletmelerde Pazarlamanın Ahlâkî (Etiksel) Yönlü Sorumlulukları, s. 3-5

²⁷⁰ Torlak, a. g. e. , s. 21

luğunun farkında ve şuurunda olmayan veya bu sorumluluklarını önemsemeyen insandan, ailesinin geçimine katkıda bulunma, ailesine problem oluşturmama, içinde bulunduğu kurumu zor duruma düşürmeme, kaynakları israf etmeme gibi yine çok sayıdaki sosyal sorumluluğun gereğini yerine getirmesini beklemek çok anlamlı değildir.²⁷¹

Sosyal sorumluluklar, işletmenin karar mevkiindeki sahipleri, yönetim kurulu üyeleri ve tepe yöneticilerinin kendi çıkarları yanında bir bütün olarak toplumun refahının korunması ve yükseltilmesine ilişkin faaliyetleri yapma zorunluluğu ile ilgilidir ve toplumu meydana getiren tüm bireyleri ilgilendirir.²⁷²

8.2. Sosyal Sorumluluk Alanları

Bir şirketin sosyal sorumlulukları denilince kişisel nitelik dışındaki bir durumdan söz edilmektedir. Bir şirketin ahlâkî sorumluluklarından söz ederken ise çoğu kez yöneticilerin görevlerine atıfta bulunulur. Bu yöneticilerin çeşitli gruplara karşı sorumlulukları vardır. Bu kimseler:

- Hissedarlar,
- Yöneticiler,
- Memur/işçiler,
- Kendilerine mal tedarik eden firmalara ve müşteriler,
- Aileleri ve çevreleridir.²⁷³

Gerek ahlâkî gerekse hukukî sorumluluk, herhangi bir durumda kendisinden bekleneni yapmayan kişi için vardır. Bir kimse belli bir durumda yapması gereken şeyi yapmazsa o sorumlu tutulur. Şu halde sorumluluk bir çeşit vazifedir. Vazifesini yapmaktan kaçınan veya tersini yapan kişi, sorumluluğunu yerine getirmemiş demektir. Suçlu ile sorumluluğu birbirinden ayırmak gerektir. Herkes her an şu veya bu şeyden sorumludur. Ancak her zaman sorumluluğun gereği

²⁷¹ A. g. e. , s. 22

²⁷² Göksel, Yazılar Yazgılar Gibidir Silinmez, s. 63

²⁷³ Mc Hugh, a. g. e. , s. 37

yapılamaz. Buna rağmen günlük hayatta sorumluluk, daha çok bu ikinci ve menfi manasıyla kullanılmaktadır. Sorumlu şahıs denince, daima, beklenenin aksine davranmış bir kimse akla gelir.²⁷⁴

Sosyal sorumluluk konuları, yerel ihtiyaçlara katkıda bulunma, komşularla dayanışma ve yardımlaşma şeklinde oldukça az sayıdaki konuyla ilgili iken, sanayileşme sonrası ortaya çıkan çok sayıdaki ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel problem ya da durum, sosyal sorumluluk konularını hem sayıca artırmış ve hem de çeşitlendirmiştir. İşletmelerin sosyal sorumluluklarıyla ilgili konuların çoğalmasında işletme faaliyetlerinin etki alanının artması ve bu etkilerin toplumların büyük bir kesimini hatta bütün bir dünyayı etkilemeye başlamasının önemli etkileri olmuştur. Örneğin 1970'lerde karşımıza çıkan önemli bir takım toplumsal konuları ele alarak hangi amaçlar öncelik tanınması gerektiği konusu, 1980'lerde karşılaşılabilecek bazı önemli sorunlar önem derecesi dikkate alınmaksızın şu şekilde sıralanabilmektedir:

- İşletmelerin toplum içindeki rolleri, yasallığı, sosyal gereksinimleri tatmin derecesi, sorumlulukları, amaçları ve bunların ölçülmesi biçiminde oluşan sorunlar,
- Ulusal önceliklerin yeniden sıralandırılması sorunu. Sosyal ihtiyaçlara karşı savunma ve benzeri harcamaların sınırını saptamak, özel ve kamu kesiminin rolleri, amaçlarını belirlemek ve sosyal muhasebe uygulamasını gerçekleştirmek,
- Tüketicilik, ürün kalitesi, ürün güvenliği, ürünle ilgili güvenceler, reklamlar ve tüketici hakları biçiminde oluşan sorunlar,
- Çevre kirlenmesinin denetlenmesi, fabrika kuruluş yerlerinin seçimi, artıkların yönetimi, yeniden işletme teknolojisi ile ilgili sorunlar,

²⁷⁴ Güngör, a. g. e. , s. 126

- Eşit istihdam olanağı yaratma, vergi adaletini sağlama, herkese eğitim olanağı verme, siyasal tercihlere katılma ve denetim hakkı ile ilgili sorunlar,
- Kişisel özgürlük, kişisel gizlilik, kişisel yaşam türüne saygı ile ilgili sorunlar,
- Nüfus, enerji, tam istihdam, kaynakların aşınması, araştırma ve geliştirme konularındaki ulusal büyüme politikası ile ilgili sorunlar,
- Çok uluslu şirketler, rekabet, ticaret ve ödemeler dengesi, ulusçuluk, uluslararası ekonomi politikası ve ilişkiler ile ilgili sorunlar,
- Kentsel gelişme ve yenileşmenin finansmanı, yeni kentlerin kurulması, konut ve toplu ulaştırma ile ilgili sorunlar,
- Enflasyon ve denetimi, ücret/fiyat politikaları, işgücü-sendika yönetim ilişkileri, mali politikalar ile ilgili sorunlar,
- İşsizlik, işgücü politikaları, meslek eğitim ile ilgili sorunlar,
- Eğitim finansmanı, ders programları, eğitim teknolojisi, meslek yaşamı süresince eğitim konularına ilişkin sorunlar,
- Yasalar ve hukuk düzeni, suç işlemenin denetlenmesi, uyuşturucu madde kullanımı, hapisane ve mahkemeler ile ilgili sorunlar,
- Ulusal sağlık sigortası, sağlık bakımı ve benzeri hizmet arz eden sistemler, biyomedikal devrim ile ilgili sorunlar,
- İşgücünü motive etmek, meslekî yaşam güvenliği sağlamak vb. iş yaşamına ilişkin sorunlar.²⁷⁵

²⁷⁵ Torlak, a. g. e., s. 49-50

8.3. Sosyal Sorumluluk Hakkında Görüşler

İnsan, toplumla olan ilişkilerinin yanında kendi davranışlarını, duyguyu ve düşüncelerini de dikkatle incelemek zorundadır. Yalnızca ibadet etmek yetmez. Ahlâksızlığın her türlüsüne karşı olmak, ölçü ve tartılara gereken dikkati göstermek, antlaşmalara riayet etmek, ihstanda bulunmak, nefsi olgunlaştırmak, başkalarına örnek şahsiyet olmak gibi emirleri yerine getirmek, insan vicdanı için büyük bir mutluluk kaynağıdır. Yapılacak her işin, atılacak her adımın hesabını yaparak, iyiliklerde ve kötülüklerde hangi noktada bulunduğu bilincini taşımak son derece önemlidir. Yapılan bir olumsuzluk karşısında hemen pişman olmak, onun üzüntüsünü derinden duymak gerekmektedir. Aynı şekilde yapılan iyiliklerin de başkalarını mutlu edeceği düşünülerek hareket etmek örnek bir davranıştır.²⁷⁶

Sosyal sorumluluk, bir kurumun kaynaklarını toplum yararına olacak şekilde kullanmasıdır. Sosyal sorumluluk uygulamaları, kurumun benimsediği ve yürüttüğü, toplumun refahını iyileştirme ve çevreyi koruma, sosyal konuları destekleyen isteğe bağlı iş uygulamaları ve yatırımları olup, toplum kavramı içerisinde kurum çalışanlarını, tedarikçileri, dağıtıcıları, kâr amacı gütmeyen ve kamu sektörü ortaklarının yanı sıra genel toplum üyelerini içermektedir. Diğer taraftan sosyal sorumluluk uygulamaları, refah, sağlık ve emniyetin yanı sıra psikolojik ve duygusal ihtiyaçlara da gönderme yapmaktadır. Günümüz dünyasında işletmeler artık sürdürülebilir işletme başarısının sadece kârları maksimize ederek sağlanamayacağını farkına varmışlardır. Sosyal sorumluluğun toplum refahına olan etkisi, toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmüş durumdadır.²⁷⁷

Sosyal sorumluluk ve iş ahlâkı kavramları sık sık karıştırılan iki kavramdır. Sosyal sorumluluk, işletmenin topluma karşı yükümlülüğü olduğunu varsayar. Bir işletmenin sosyal sorumluluğu, ekonomik, yasal, ahlâkî ve gönüllü sorumluluklarını kapsayan bir genişliktedir. Bir diğer açıdan, sosyal sorumluluk işletmenin toplumla sosyal bir sözleşmesi olarak değerlendirilebileceği halde, iş ahlâkı bireysel

²⁷⁶ Aydın, a. g. e., s. 45-46

²⁷⁷ Kutlu, a. g. e., s. 127

kararlar almada kurallar ve ahlâk felsefesi çerçevesinde rehberliği dikkate alır. Bir başka ifadeyle, iş ahlâkı bireysel kararlar üzerinde ahlâkî kurallar ve ilkelerin rolü ile ilgili iken, sosyal sorumluluk işletmelerin kararları ile bu kararların toplum üzerindeki etkileri ile ilgilenir. Dolayısıyla, sosyal sorumluluğun iş ahlâkına oranla daha geniş konuları kapsadığı söylenebilir. Ancak, sosyal sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında iş ahlâkıyla ilgili ilke ve kuralların işletme yöneticileri ve çalışanları tarafından bilinmesi ve onlara uyulması gerektiği de unutulmamalıdır.²⁷⁸

İşletmelerin sosyal sorumluluğunu incelerken çok da tasvip edilmeyen minimalist yaklaşımı da belirtmek gerekir. Buna göre iş dünyasının tek rolü refah oluşturmaktır ve işletmelerin tek sosyal sorumluluğu kâr yapmaktır. Örneğin Chicago Okulu ekonomistlerinden Milton Friedman bu fikri savunmaktadır. Buna benzer olarak kimi yazarlar da işletmeciliğin, kendine özgü bir ahlâkı olduğunu ileri sürmektedirler. Böyle bir görüş karşısında da sosyal sorumluluk kavramının bir anlamı kalmamaktadır. Friedman'a göre bir firmanın öncelikli sorumluluğu sahiplerine karşıdır. Yönetici, firma sahibinin çıkarlarına hizmet için vardır. Bu hizmet de kâr maksimizasyonudur. Yönetici, kâr maksimizasyonu dışında bir amaç peşinde koşarsa emanete ihanet etmiş olacaktır.²⁷⁹

8.3.1. Olumlu Görüşler

İşletmelerde sosyal sorumluluk kavramı, daha önce de değinildiği gibi, Sanayi Devrimi sonrası kitlesel üretimin sonuçlarının 1950'li yıllardan itibaren daha açık bir şekilde görülmesiyle birlikte işletme literatüründe yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Gelişmiş Batı ülkelerinde işletmelerin sosyal sorumlulukları kavramı yaklaşık 100 yıldır tartışılırken, ülkemizde ise işletmelerin son otuz yıldır konuya eğildikleri görülmektedir. Bu noktaya gelinceye dek, işletmeler daha çok ekonomik faaliyetleri ile gündeme gelmiş ve ekonomik bakımdan sorumlulukları olan mal ve hizmet

²⁷⁸ Torlak, a. g. e. , s. 51

²⁷⁹ Arslan, a. g. e. , s.47

üretimine katkıları ölçüsünde sorumluluklarını yerine getirdikleri değerlendirmesi ön planda olmuştur. İşletmeyi teknik ve ekonomik anlayış çerçevesinde değerlendiren bu görüşe göre, işletme mal ve hizmet üreten bir kurum olarak işlevini yerine getirir ve bunun karşılığında kazanç elde eder. İşletmeyi sosyal bir kurum sayan anlayış biçimine göre ise işletme, toplumun, sosyal, ekonomik ve politik gereksinimlerine cevap verme ve sosyal sorunlarını çözmesine yardım etmek gibi çok geniş bir işlev ve görev yükümlülüğü altındadır. İşte yaklaşık son elli yıl içerisinde ortaya çıkan gelişmeler, işletmelerin ekonomik işlevleri yanında önemli ölçüde sosyal sorumluluklarının da bulunduğunu ortaya koymuştur.²⁸⁰

Ahlâkî görevler deyince elbette insanın aklına kişiler gelmektedir. Ne var ki, bazı bakımlardan, kişilere mal edilen fikir ve işlevler, kişilerden oluşan kuruluşlara da uygulanabilir. Organizasyonların birtakım hedefleri, değerleri ve stratejileri vardır. Aynı şekilde bir “şirket bilincinden” söz edilebilir. Bu bilincin en etkin sesi liderlerdir (Yöneticiler, Müdürler). Bunlar bireysel değerler ile organizasyon değerleri arasında köprü gibi önemli kilit rolü oynarlar. Bununla birlikte, şirket bilinci, tüketici baskısı ve kamuoyundan etkilenebilir. Peat Marwick Consultants şirketinin bir raporunda (Haziran 1990) “çevreci” baskı gruplarının çevre sorunlarının gittikçe bilincine varılmasının ardındaki esas kuvvet olduğu belirtilmektedir. Kanunların da bu yönde önemli etkileri vardır. Şirketler “Tüzel kişilerdir, hukuki varlıklardır, dava edilebilirler ve edebilirler. Toplum kanuna başvurarak şirket faaliyetlerine, ahlâkî standartların uygulanmasını isteyebilir.”²⁸¹

İşletmelerin sosyal sorumluluklarının lehinde olan görüşler şu başlıklar altında sıralanabilir:

- Kamu beklentilerinin değişmesi; işletmeler toplumsal ihtiyaçları karşılayan organizasyonlar olduklarına ve toplumun beklentileri de sürekli değiştiğine göre, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri gelişen sosyal

²⁸⁰ Torlak, a. g. e. , s. 27

²⁸¹ Mc Hugh, a. g. e. ,s. 40

beklentilere de daha fazla ilgi göstermelerini zorunlu hale getirmektedir.

- Daha iyi bir işletme çevresi; işletmenin faaliyette bulunduğu çevreyi iyileştirmesi, bir diğer ifadeyle, hayat standardının geliştirilmesine katkıda bulunma, toplumla olan ilişkilerin gelişmesine neden olacaktır.
- Kamu imajı; imaj kavramının kişiselleştirme endişesi nedeniyle karşı çıkanlar olmasına rağmen, sosyal sorumluluk bilinci ile gerçekleştirildiğinde işletmelerin toplum gözündeki imajlarının yükseltilmesi mümkün olabilir.
- Devlet düzenlemelerinden kaçınma; işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmeleri aşırı devlet müdahaleleri ve düzenlemeleri ile karşılaşılmasının önüne geçilmesine neden olabilir.
- Sosyo-kültürel normlar; toplumda değişen sosyal ve kültürel normlara göre hareket etmek, işletmeler açısından gerekli ve hatta zorunlu bir duruma işaret edebilir.
- Sorumluluğun yetki ile dengelenmesi; işletmelerin zaman içinde büyüyen güçlerini dengelemeye dönük olarak, çevre sorunları, işsizlik, kirlenme ve toplumsal faaliyetlere katkı sağlayacak sorumluluklarla dengelenmesi gerekir.
- İşletmenin kaynaklara sahip olması; işletmeler sadece güce değil, aynı zamanda toplumsal sorunların çözümünde kullanılabilecek bir takım kaynaklara da sahiptir. Sahip olunan kaynaklar genel olarak bakıldığında, topluma ait kaynaklar olduğuna göre işletmelerin kaynaklarını sosyal sorumluluk bilinci ile kullanmaları ve gerektiğinde toplumsal katkı amacıyla kullanmaları bir zorunluluktur.
- Sosyal sorunları ortaya çıktıktan sonra tedavi etmektense önceden önlemenin daha iyi olduğu anlayışı; işsizlerin ortaya çıkaracağı karmaşaya meydan vermeden işsizlere yardım etmek daha kolay olabilir.

- Sorunlar kâra dönüştürülebilir; çöplerdeki parçalar tekrar dikkate alınarak (örneğin, boş şişelerin yeniden değerlendirilmesi) tekrar kârlı bir şekilde kullanılabilir.²⁸²

İşletmeler, sahip oldukları kaynaklar ve üretim gücü bakımından, çevrenin dikkat ve düşmanlığını çeken ekonomik kuruluşlardır. Bunların, sosyal sorumlulukların bilincinde olarak çevrelerine ve sosyal sorunlara daha duyarlı olmaları kendilerine düşen tedbir ve çabaları göstermeleri, onlara olan ve olabilecek olan reaksiyonları azaltacak ve önleyecektir. Böylece siyasi rejimler daha çok işletmelerden ve iş hayatından yana bir politika izleyecekler, bunun sonucunda da devlet müdahaleleri azalacak, işletme çevresi ile çatışmalı değil uzlaşmalı, hatta uyumlu ilişkiler kurabilme yeteneğine kavuşmuş olacaktır.²⁸³

“Avrupa’nın soğuk havasıyla ünlü ülkesinin, en soğuk şehrinde üzerinde sadece ince bir elbise olan yetim ve öksüz, yedi-sekiz yaşlarında olan bir kız çocuğu, yanında büyükannesi olduğu halde bir giyim mağazasından içeri girer. Amaçları, çocuğun, yaşanan zemheri soğuşundan korunmasını sağlayacak bir manto alabilmektir. Epey zamandır biriktirdikleri paralarının, alacakları ürünün ücretini karşılayıp karşılayamayacağını düşünerek, çekingen hareketlerle mantolara bakmaya başlarlar. Çocuk, bir mantonun önünde durur ve “bunu alalım” dercesine bir bakış fırlatır büyükannesine. Mesajı alan yaşlı kadın bu mantoya doğru bir hamle yapar ve torununa giydirir. Çocuk buruk bir mutluluk duygusuna bürünmüştür, aralarında sözcüklerin kullanılmadığı, sadece bakışların hâkim olduğu bir iletişim gelişmiştir adeta.

Yaşlı kadın, mantoyu torununa giydirmişti giydirmesine ama fiyatını öğrenince büyük bir düş kırıklığı yaşar. Bütün paraları mantonun değerinin ancak yarısını karşılayacak

²⁸² Torlak, a. g. e. , s. 43-44

²⁸³ Göksel, İşletmelerde Pazarlamanın Ahlakî (Etiksel) Yönlü Sorumlulukları, s. 17-18

miktardadır. Durumu fark eden tecrübeli satış elemanı hiç kimseye hissettirmeden konuyu işletme sahibine iletir ve ondan aldığı talimat üzerine, yaşlı kadının kulağına fısıldar gibi seslenir:

- Hanımefendi, hiçbir problem yok, dışarı çok soğuk, manto da çocuğa çok yakıştı, giysin. Peşinat olarak verdiğiniz miktar düşüldükten sonra arta kalan kısmı daha sonra da getirebilirsiniz.

Güngörmüş yaşlı kadın bu ifadelerden mahcubiyet duysa da sevgili torununun mutluluğunu bozmama adına teklifi kabul eder. Manto çocuğun sırtında, dışarı çıkarlar. Dışarıdaki soğuk şiddetini çok daha artırmıştır. Çocuk bunun da etkisiyle olsa gerek, minik ellerini yeni mantosunun ceplerinden içeri sokar, soğuktan korunma içgüdüleriyle. Ama o da ne? Ceplerin ikisinde de birer kâğıt vardır. Birinci cepten çıkan, manto için mağazaya verdikleri peşinattır. İkincisinde ise bir not bulunmaktadır. Büyükanne, yaşlı gözlerle kâğıttaki notu torununa hissettirmeden okur, suskunluğu büyütür adeta içinde:

- Yetim ve öksüz bir çocuğun sevindirilmesi, işletmemiz için bir mantonun değerinin çok üstündedir. Kıyas kabul etmez.²⁸⁴

8.3.2. Olumsuz Görüşler

Günümüze kadar sosyal sorumluluk anlayışının aleyhinde birçok görüş ve düşünce ortaya atılmış bulunmaktadır. Sosyal sorumluluk anlayışının aleyhinde olan görüşler şu şekilde özetlenebilir:

- Kârın maksimizasyonu; 1776 yılında klasik ekonomi doktrini olarak Adam Smith tarafından ortaya atılan ve devamında özellikle M. Friedman'ın daha açıkça ifade etmiş olduğu bu yaklaşıma göre, işletmeci kârı maksimize etmek

²⁸⁴ Göksel, Yazılar Yazgılar Gibidir Silinmez, s. 63-64

için etkinliği artırdığı ve maliyetleri azalttığı durumda zaten üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiş demektir. Piyasaları düzenleyen “Görünmez El”, işletmeleri uzun dönemde yüksek kâr duygusuna rağmen maliyetleri ve fiyatları düşürmeye yöneltir. Bu yaklaşıma göre, işletmelerin diğer kurumların faaliyetleri ile değil, kendi faaliyetleriyle ilgilenmeleri sosyal sorumluluk açısından daha anlamlı görülür.

- Sosyal sorumluluk işletme için maliyet etkenidir; işletmeler kaynaklarını rasyonel olarak ve ekonomik faaliyetleri için kullanılmalıdır, bunun dışındaki bir kullanım maliyetleri artırıcı bir etkidir.
- Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin bedelini toplum ödemelidir; toplumsal taleplerin büyük bir çoğunluğu ekonomik anlam içermediğinden, bunların maliyetlerini işletmeler değil, toplum üstlenmelidir.
- Sosyal yeteneklerden mahrum olma; işletmeler sosyal sorunlarla etkin bir şekilde ilgilenme yeteneğine sahip değildir.
- İşletmenin esas amacının aksaması; işletmelerin sosyal sorunlarla ilgilenmesi onları asıl amaçları olan üretkenlik ve kar artışından alıkoyar ve dolayısıyla toplumun da ekonomik ve sosyal açıdan geri kalması söz konusu olur.
- Sorumlu olmamak; işletmelerin doğrudan sorumlu olmadıkları bir alanda sorumlu tutulması ve sorumluluk üstlenmesi doğru bir yaklaşım değildir. Bu anlayışa göre, yasal çerçeve geliştirilinceye kadar işletmeler sosyal faaliyetlerden uzak durmalıdır.²⁸⁵

Bir ülkenin sosyal görev ve sorumlulukları yerine getirme sürecinde maliyetlerinin ve ürün fiyatlarının yükselmesi, uluslararası piyasalarda rekabet gücünün azalmasına ve pazar kaybına neden olacak, bu da işletmeye büyük külfetler getirecektir.²⁸⁶

²⁸⁵ Torlak, a. g. e. ,s. 45-46

²⁸⁶ Göksel, İşletmelerde Pazarlamanın Ahlakî (Etiksel) Yönlü Sorumlulukları, s.16-17

8.4. Ahiliğin Tarihi Gelişimi

Anadolu Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu olan ve Ebu'l Hakayık Aunvaniyla da anılan Ahi Evran'ın asıl adı Mahmut bin Ahmet'tir. 1171 yılında Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğmuş ve zamanının âlimlerinden dersler okumuştur. Asya içlerinden Anadolu'ya gelen mutasavvıflardan birisi olan Ahi Evran Anadolu şehirlerini dolaşarak nihayet ölümüne kadar kaldığı Kayseri'ye yerleşmiştir. Hacı Bektaş ı Veli ve Mevlana Celeleddin-i Rumi'nin çağdaşdır.²⁸⁷

Ahilik, kelime anlamı olarak Arapça "kardeşim" veya Türkçe "akı" (Dîvân-ı Lugâti't Türk'te) "cömert", "eli açık" anlamında kullanılmaktadır. Ahiliğin başlangıçta bir esnaf teşkilatı olarak ortaya çıkmadığı, içlerinde kadı, müderris, devlet adamlarının, askerî görevlilerin bulunduğu ve toplumun bütün kesimlerini kucakladığı bilinmektedir. Ahilik kavram olarak 13. yüzyıldan sonra bir esnaf ve sanatkâr birliği hâline gelmiştir.²⁸⁸

Türk tarihi toplumsal hayatın hem maddî hem de manevî yönüne ait zenginliklerle doludur. Bugün bir Türk-İslam Medeniyetinden bahsediliyorsa bu geçmiş Türk devletlerinin yöneticileriyle birlikte diğer toplumsal unsurlarının ortaya koymuş oldukları nitelikli emeğin ürünüdür. Nitekim bütün Selçuklu ve Osmanlı sultanları, hüküm sürdükleri geniş ülkelerde, bu mefkûrelerini medeniyet eserleriyle maddileştirmiş ve sanat abideleri halinde ifade ederek bu ruh ve feragatin tam bir mümessili olmuşlardır.²⁸⁹

Selçuklu Devleti'nin son yüzyılında 'Ahi' denince meslek örgütlerinden daha çok, fütüvvet kavramının akla geldiği anlaşılıyor. Fakat Ahi Evran'ın da bu devirde yaşadığı düşünülürse Ahilik ile meslek örgütleri ilişkisi 13. yüzyılda ortaya çıkmıştır denebilir. Ancak bu ilişkiler yine büyük ölçüde mistik düşüncelerin ağır bastığı bir

²⁸⁷ Metin Hülagü, Ahi Evran ve Ahilik, <https://docplayer.biz.tr/11206921-Ahi-evran-ve-ahilik-prof-dr-m-metin-hulagu.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2019

²⁸⁸ Mehmet Serhat Yılmaz, (Temmuz-Eylül 2017), Ahilik Teşkilatı, Ahiname (3 Aylık Dergi), Yıl 1, Sayı 1, s. 44-45

²⁸⁹ Osman Turan, (2011), Türkiye'de Manevi Buhran Din ve Laiklik, Ötügen Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 135

kaynaşmadır. Yine dervişlerin ele güne muhtaç olmadan yaşamaları göz önünde tutulmuştur. Selçuklu Devleti yıkılıp da Beylikler devri başlayınca, Osmanlı Beyliği gibi uçta yer alan beyliklerde, Alp Erenlik veya Ömer Lütfi Barkan'ın verdiği adla "Kolonizatör Türk Dervişleri" tipindeki Ahilik belirmiştir.²⁹⁰

Ahilik, Türk-İslam medeniyet müktesebatının çalışma hayatına ait birikimlerini ifade eder. Ahilik öğretisi, tek tip ve tek kalıba uygun kitle üretiminden ziyade üretilen mal sanatkârın kişiliğine o derece bağlıdır ki, kendisiyle beraber sanat dehasının bir parçasını adeta üzerinde kristalleştirir. Bir kitap cildinde, bir tezhipte, bir çeşmede, bir kaftanda, hala hayranlıkla seyredilen o sanat harikası bu ruh ve bu şuurdan kaynaklanır. Bu nedenle, Ahilik ve daha sonraki dönemlerde de lonca ahlâkının sanat telakkisini sayı ve miktar üzerinde değil de kalite üzerinde titizlik olarak nitelendirmek mümkündür. Özellikle günümüz tüketicisinin beklediği kalite, mal ve hizmetlerde kişisel-lik ve ilgi gibi hususlar dikkate alındığında, aslında bu beklentilere karşılık Ahilik kurumunun önemli bir meslek ahlâkı örneği sunduğu söylenebilir.²⁹¹

Mesleklerin toplum hayatındaki etkinliği orta çağlarda dinî temele dayanan köklü bir meslek ahlâkının gelişmesine yol açmıştır. Meslekler, loncalarda örgütlenmiş ve her meslek pir ve ruhsal önder saydıkları bir aziz ya da din büyüğüne bağlanmıştır. Buna göre meslek kişiye tanrısal buyruk olarak yüklenen, insanın Tanrıya ve kardeşlerine karşı (meslek onuru, yeteneği, kıvancı gibi) belirli yükümlülükleri içeren tanrısal bir ödevdir. Batıda görülen lonca teşkilatlarının Osmanlıdaki benzerleri Ahilik ve Gedik Sistemi'dir. Sanayi Devrimi'nden sonra lonca sistemi hem Avrupa'da hem de Osmanlı'da yıkılmış ve bunun bir sonucu olarak meslek ahlâkında da bir çözülme yaşanmış, yüzyıllar boyu geçerli olan değerler sistemi bozulmaya başlamıştır.²⁹²

²⁹⁰ Hüseyin Hatemi, (2019), *Kimlik Kuyusu*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 93

²⁹¹ Torlak, a. g. e. , s. 85

²⁹² Arslan, a. g. e. , s. 157

Ahilik 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Anadolu'da yaşamını sürdürmüş ve özellikle Osmanlı Devleti'nin kurulmasında aktif misyon üstlenmiş, toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel hayatının düzenlenmesinde etkili olmuş bir esnaf ve sanatkârlar birliğidir. Bizans loncaları bazı kamu görevlerini yerine getirmek için kurulmuş devlet güdümündeki meslek örgütleri iken, Ahi birlikleri devlet otoritesinin dışında kurulup gelişen günümüzde kamu görevi kabul edilen birçok fonksiyonu gönüllü olarak kendi toplum anlayışına uygun ifa eden organizasyonlardı. Faaliyetlerine Anadolu'da ilk kez deri işçiliği ile başlayan Ahiler, sanattaki yetenekleri ve yüksek ahlâkî nitelikleri ile değerlerini ve üstünlüklerini zamanla öteki sanat kollarına da yaymışlar ve Osmanlı ülkesindeki bütün Türk esnaf, sanatkâr ve meslek sahipleri, Ahi Başkanı'ndan aldıkları yeterlilik ve izin belgeleri ile iş görür duruma gelmişlerdi. Osmanlı sultanları da Ahilere saygı göstermiş, tekelci gruplara karşı sanatkârları korumuşlardı.²⁹³

Ahi birliklerinin zayıflaması ve ortadan kalkmasıyla, günümüzde var olan meslek kuruluşlarının meslek ahlâkının güçlü ve hissedilebilir bir şekilde oluşması ve sürdürülmesine yönelik oldukça zayıf olduğu, yaşanan sonuçlardan anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, mevcut esnaf ve sanatkârlar oda birliklerinin hantal ve sadece aidat toplayan bir yapıda oldukları, ticaret ve sanayi odalarının ise daha çok ekonomik bir güç olarak siyasi irade üzerinde söz sahibi olma girişimlerinde bulunan ancak meslek ahlâkının güçlendirilmesine yönelik ciddi faaliyetleri gerçekleştiremeyen kuruluşlar şeklinde karşımıza çıktıkları gözlenmektedir. Oysa meslek gruplarının, geçmişte lonca örneklerinde olduğu gibi bugün için de meslekî bir ahlâk muhiti oluşturma zorunlukları vardır. Çünkü fertte üstün olan bir şeye beslenen bağlılık ki bu belirli bir meslek için oluşturulacak meslek grubuna gösterilecek bağlılık şeklinde alındığında, bu meslek grubunun mensupları arasında varlığını hissettirebilmesi ve mensuplarına aidiyet duygusu verebilmesi oranında, önemli bir ahlâk kaynağı olarak rol oynayacaktır. Böyle bir durumda yok olmaya yüz tutan meslek ahlâkının yeniden istenilen şekliyle oluşması ve

²⁹³ A. g. e., s. 158

topluma faydalı bir kurumsal düzenleme haline gelmesi mümkün olabilir.²⁹⁴

8.5. Ahilik Öğretisinin İlkeleri

Bütün prensiplerini İslam dininden alan Ahiliğin nizamnamelerine “Fütüvvetnâme” adı verilirdi. Ahiliğin esasları, ahlâkî ve ticarî kaideleri bu kitaplarda yazılı idi. Teşkilâta girecek kimse ilk önce bu kitaplarda belirtilen dinî ve ahlâkî emirlere uymak zorunda idi.²⁹⁵ Fütüvvetnâmelere göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken bazı genel vasıflar şu şekildedir:

- Namazı bırakmamak,
- Hakk’a, hukuka, hakkaniyete riayet etmek,
- Dünya yaşamına esir olmamak,
- Hayâ (ar, utanma) sahibi olmak,
- Nefsin esiri olmamak,
- Helal yoldan kazanmak,
- Muhtaç ve düşkün olan kimselere yardımda bulunmak,
- İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak,
- İyi huylu ve güzel ahlâklı olmak,
- Hata ve kusurları kendi nefsinde aramak,
- Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmek,
- Allah’ın emir ve yasaklarına uymak,
- İçi dışı, özü sözü bir olmak,
- Ahdinde, sözünde ve sevginde vefalı olmak,
- Hataları yüze vurmamak,
- Sır tutmak ve açığa vurmamak.²⁹⁶

²⁹⁴ Torlak, a. g. e. , s. 87

²⁹⁵ Ziya Kazıcı, (1988), Ahilik Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 1, s. 541

²⁹⁶ Çağatay Yasin Karaboğa , (Temmuz-Eylül 2017), Kardeşliğe ve Birliğe Açılan Kapı “Ahilik”, Ahiname (3 Aylık Dergi), Yıl 1, Sayı 1, s. 52-53

8.5.1. Ahilik Öğretisinin Temel Ahlâk İlkeleri

Ahilikte amaç üretici ve tüketici ilişkilerini karşılıklı haklılık temelinde organize etmektedir. O dönemdeki toplumsal ve iktisadi krizlerin ortaya çıkardığı bu sanatkârlar grubu toplumun bu iki kesiminin birbirleriyle etkileşimlerini düzenleyerek sosyal barışa hizmet etmişlerdir. Organizasyonun örgütsel işleyiş prensiplerinin çağın gereklerine ve o dönem ticaret kurallarına ve teknolojiye uygunluğu kamu yönetimine de yansımış, örneğin yerel yönetim yasaları, hizmetleri ve hizmetlerin denetimini düzenleyen yönetmelikler bu yönde yazılmışlardır. Ahilikte odak noktası insandır ve hedef insanı mutlu kılmaktır.²⁹⁷

Ahilik, her ne kadar bir mesleki örgüt niteliğinde bir sivil toplum kuruluşu olma özelliğine sahip olsa da özünde yüksek bir ahlâkî seviyeyi en temel şart olarak barındırmaktadır. Bu bağlamda üyeler; bilgi edinme, sabır, ruhun arındırılması, sadakat, dostluk, hoşgörü ve yasaklara uyma gibi vasıfların verildiği aşamalardan geçer ve kendilerinden koşulsuz bağlılık, sonsuz itaat ve ketumiyet istenmektedir.²⁹⁸ Bu vasıfların yanı sıra Ahilik teşkilatı içerisinde yer alabilmek, kısaca Ahi kabul edilebilmek için kişinin aşağıda sıralanan meziyetlere sahip olması şartı vardır. Bu çerçevede bir Ahinin;

- Eli açık olmalıdır; Cömertlikte bulunan insan “Veren el alan elden hayırlıdır.” hadis-i şerifi ışığında Hakk Teâlâ’nın lütfuna mazhar olur.
- Kapısı açık olmalıdır; yani, misafirperver olmalıdır. Zira Nebevi ahlâkın gereği de budur.
- Sofrası açık olmalıdır; yani, bir dilim ekmeğini dahi paylaşabilmelidir. Bolluk ve bereketin sırrı bu düsturda gizlidir.

²⁹⁷ Arslan, a. g. e. , s. 162

²⁹⁸ Mehmet Karagül, (25 Haziran 2018), Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve devletin Oluşumundaki Rolü, Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Türk Dünyası, s.269, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51265/turk_islam_medeniyetinde_ahiligin_iktisadi_hayat_ve_devletin_olusumundaki_rolu Erişim Tarihi: 03.11.2019

- Gözü kapalı olmalıdır; yani, harama ilişmemeli, ayıbı açığa çıkaran değil gizleyen olmalıdır. Böylece Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.
- Dili bağlı olmalıdır; yani, kimseye kötü söz söylememeli, gybet etmemeli ve hiçbir zaman iftirada bulunmamalıdır. Çünkü dil insan ruhunun aynasıdır ve o ayna her zaman pür-i pak olmalıdır.
- Beli bağlı olmalıdır; yani, kimsenin namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemelidir. Çünkü hayâ iman gereğidir.²⁹⁹

Yukarıda sıralananların yanı sıra temel ahlâk kuralları çerçevesinde bir Ahinin sahip olması gereken nitelikler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- Diğerkâmlık,
- Sabır ve Sadakat,
- Sevgi ve Hoşgörü,
- Samimiyet,
- Doğruluktan Ayrılmamak,
- Sır Saklama ve Kusurları Örtme,
- Güvenilir Olmak,
- Dedikodu Yapmamak,
- Eline, Beline ve Diline Sahip Olmak.³⁰⁰

²⁹⁹ Karaboğa , a. g. m. , s. 53-54

³⁰⁰ Recep Özdemir, (2018), Ahilikte Dolaylı ve Dolaysız Ahlâk Kuralları, Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkı Sempozyumu Tebliğleri Kitabı, (Editörler: Mehmet Tıraşçı, Mustafa Said Akdoğan), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sivas, s. 53-58

8.5.2. Ahilik Öğretisinin Meslek Ahlâkı İlkeleri

Bir sistemi ahlâkî perspektiften değerlendirmede kullanılacak ilk kıstas belki de insana verdiği değer, önem ve yüklediği roledir. Her hareketin temel hedefinin insanları mutlu etmek olduğu dikkate alınırsa bu kıstasın gerekliliği anlaşılabilir. Ahilikte insan, sistemin merkezine oturtulmuş olup her şey onun mutluluğu için geliştirilmiş, hiçbir şeye “eşref-i mahlûkat” kabul edilen insandan daha fazla değer verilmemiştir. Ahilerdeki insan odaklılık bireyleri sistem içinde ahlâkî ve meslekî olarak bütün boyutlarıyla yetiştirmeyi hedefler. Böylece üyenin tutum ve davranışlarıyla çevresini ve toplumu etkilemesi ve örnek olması düşünülmektedir. Bireydeki bu gelişim eğitimle olacağından Ahiler eğitim ve öğrenime gereken önemi atfetmişlerdir. Bireylerin tek tek toplumu oluşturması, insan olgunlaşmasının sonuçta toplumun refah düzeyine olumlu etkiye bulunacağı gerçeği Ahileri insan odaklı olmaya yönlendirmiştir. Ekonomik ve sosyal hayatta insancılık, Ahi anlayışında para, mal ve zenginliğe başka manalar yüklemektedir. Hem kendi yaşamını yönetebilmek hem de bu materyallerle başkasına yardım edebilmek çok anlamlıdır. Ahi sosyal dayanışması toplum grupları arasındaki çıkar çatışmalarını azalttığından sosyal barışa da katkı sunmaktadır. İnsanı meta olmaktan öte bir şahsiyet ve bir değer olarak algılayamayan yapıların bir sivil toplum kuruluşu hüviyeti taşıması mümkün değildir. Ahi örgütünün yüzyıllar boyunca Osmanlı toplum hayatını ve ekonomik fonksiyonlarını etkilemesinin nedeni bu özelliktir. Ahi ahlâkında birey, topluma model olan ve sosyal yaşama pozitif katkıları bulunan bir kişiliktir. Başka bir deyişle bir Ahi, sosyal işleyişte katma değeri olan bir sanat sahibidir ve kötü özelliklerinden arınmış, kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayıp topluma yük olmayan ve maddi ve manevi olanaklarıyla diğer insanlar ve toplum için var olan insandır.³⁰¹

Ahilikte bir Ahinin yukarıda zikredilen temel ahlâk ilkelerinin yanı sıra meslek ahlâkı bağlamında özen göstermesi lazım gelen başkaca hususiyetler de bulunmaktaydı. Bu hususiyetler meslek

³⁰¹ Arslan, a. g. e. , s. 166

hayatının düzeni bakımından tartışılmayacak öneme sahiptirler. Bunlardan belli başlıları aşağıdaki gibidir:

- **Kanaatkâr Olmak:** Ahiler kanaat prensibine sahiptir. Ahinin tek hedefi çok kâr elde etmek, çokça üretmek ve nihayet çok da tüketmek değildir. Ahilik mümkün merteye tüketici haklarına riayet ederek, ihtiyaç oranında üretim yapmaktır. Ahilikte üretim ve tüketim dengesinin sağlanması önemli bir prensiptir. Kârın artırılması için ahlâkî ilkelere, temel değerlere kesinlikle taviz verilmez.
- **Stokçuluk Yapmamak:** Ahiliğin yazılı kaynakları olarak kabul edilen fütüvvet- nâmelerde belli miktardan fazla para ya da zinet eşyasının saklanması hoş görülmemiştir.
- **İş Bölümü:** Ahiliğe giren herkesin bir iş bölümü vardır ve bu bölümde çalışmaya devam eder. Ahinin yeteneğine göre seçtiği bir alanda uzmanlaşması gerekir.
- **Çalışma Azmi ve Alın Teri:** Ahilik, kişinin alın terini değerlendirmiş, ticaret ve üretim alanında kaliteyi amaçlamıştır.
- **Yardımlaşma:** Bu sistemde dayanışma duygusu o kadar ileriye götürülmüştür ki, ahinin kazancının, ihtiyacından fazlasını bütünüyle yoksul, işsiz ve muhtaç insanlara yardım için kullanmaları bir ahlâk kuralı haline getirilmiştir.
- **Usta-Çırac İlişkisi:** Ahilik sisteminde çocuk önce bir ustanın yanına girerek çırac olur, sonra kalfa daha sonra da ustalık makamına yükselir. Usta olduktan sonra ahi kendine ait müstakil iş yeri açma hakkı elde eder.³⁰²

³⁰² Özdemir, a. g. m., s. 59-63

8.6. Günümüzde Meslek Ahlâkı İlkeleri ve Ahilik Öğretisi

Ahilik, insanı her yönüyle sarıp sarmalayan ve onun cemiyet için faydalı bir ferde dönüşmesini sağlayan bir ahlâk okuludur. İktisadi zihniyetin batıdaki gelişmelere bağlı olarak değişime uğramadığı zamanlarda toplumsal hayatın ve onun önemli bir parçası olan meslek hayatının düzeni bakımından ortaya koydukları günümüze dahi rehberlik oluşturabilmektedir. Ne var ki Ahilik, amaç olarak insanı odağına almışken önce Merkantilizm sonra da Kapitalizmin ağır baskısı sonucunda amaç olmaktan çıkmış araca dönüşmüştür. Bu süreç insanı fabrikasyon üretimin bir dişlisi hâline getirmiş; çok küçük yaşlardaki çocuklar dâhil olmak üzere insanlar bu dişlileri oluşturan mekanik bir statüye indirgenmiştir.³⁰³

Yukarıda zikredilen temel ahlâk kuralları ile meslek ahlâkına ilişkin Ahilik kurumunun ürettiği değerlerin bugünün iş ve meslek hayatına katacağı çok şeyin olduğunda şüphe yoktur. Her medeniyetin kendi insan tipini oluşturduğu gerçeğinden hareketle Türk İslam medeniyetinin ortaya koyduğu insan tipinin de Ahilik kurumunun şekillendirdiği “Ahi” olduğu ortadadır. Dün ortaya konulmuş olan bu değerlerin ve şekillendirilmiş olan Ahi tipinin bugünün şartlarında güncellenmesi, Türk iş ve meslek kurumlarının ve bu kurumların yöneticilerinin öncelikli görevleri arasındadır.

Ahiliğin genel gayesinin; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmek olduğu gerçeği³⁰⁴ göz önüne alındığında; bu amaçların günümüz toplum, iş ve meslek hayatı için de aynen geçerli olduğu söylenebilir. Bilhassa Ahilik kurumunun, mesleğe girme ve meslekte yükselme, aşırı disipline dayalı kişisel ve meslekî eğitim, düzen-intizam ve tedbir, çalışanların haklarının savunulması, can ve mal ortaklığı, üretimde

³⁰³ Seyfi Yıldırım, (Temmuz-Eylül 2017), Çağımızın Değerleri Işığında İnsan, Toplum ve Ahilik, Ahiname (3 Aylık Dergi), Yıl 1, Sayı 1, s. 49-50

³⁰⁴ Milli Eğitim Bakanlığı, (2016), Meslek Ahlâkı ve Ahilik, Mesleki Gelişim, Ankara, s. 84

kalite, iç kontrol sistemi, hizmette mükemmellik, üretimde sınırlama, milli ekonomiye destek ve meslek ahlâkı³⁰⁵ gibi alanlarda ortaya koydukları, günümüzde de işlevsel hale getirilebilecek düzenlemelerdir.

Ahilik kurumunun ve ortaya koyduğu değerlerin tarihi ve folklorik değerler olmaktan öte günümüze uyarlanarak işlevsel hale getirilmesi esasında Kapitalist anlayış etrafında örgülenmiş iş ve meslek hayatına da yeni bir vizyon kazandırılmasına fırsat verecektir. Lakin bu çalışmanın yazıldığı kadar kolay olmadığı da açıktır. Öncelikle bahse konu anlayışın bir irade olarak belirginleşmesi ve kamu- özel sektör yöneticilerince sevk ve idare edilmesi konusunda bir mutabakat sağlanmalıdır. Akademinin de bu mutabakatın paydaşı haline getirilmesiyle oluşturulacak projeler, iş ve meslek hayatının farklı sahalarında titizlikle uygulanabilecektir. Ancak böyle bir tasarrufla Ahilik kurumunun öğretilerinin günümüz iş ve meslek hayatının problemlerine çözüm olup- olmadığına dair değerlendirmeler yapılabilir.

³⁰⁵ A. g. e. , s. 80-83

SONUÇ

Kavramlar doğdukları toplumun değer yargılarını yansıtır- lar. Bu manada her toplumun ayrı değer yargılarına sahip olması anlaşılır bir durumdur. Ancak bu farklılıkları mutlaklaştırmak doğru değildir. Zira insan olmak gibi çok temel bir ortaklık toplum- ların, ortak değer yargılarına sahip olabileceğinin en açık ispatıdır. Mesela yalan konuşmak, insanları aldatmak, sözünde durmamak, hakkı olmayanı sahiplenmek gibi tutum ve davranışlar dünyanın hemen hemen her yerinde ortalama akıl ve vicdan sahibi bir kimse tarafından hoş karşılanmayacak davranışlar olarak nitelendirilir. Aynı şekilde bu tutum ve davranışların tam aksi yönündeki tutum ve davranışlar ise takdir edilecek niteliktedir.

Toplumsal hayatın karmaşası toplum hayatında kuralları zo- runlu kılmaktadır. Günümüzde en etkili hale getirilmiş olmaları baki- minden hukuk kuralları toplumsal hayatı düzenleyen diğer kuralların önünde gözükmektedir. Ne var ki tek başına hukuk kuralları, her ne kadar kamu otoritesi tarafından güçlendirilmiş ve yaptırımlarla desteklenmiş olsa bile yetersiz kalabilmektedir. İşte bu yetersizliğin bertaraf edilebilmesi için dün olduğu gibi hukuk kurallarının yanı sıra toplumu düzenleyen diğer kurallara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda dinî kurallar ve ahlâk kuralları ilk elden devreye giren kurallar bütünüdür. Özellikle kaynağını ilahi mesajdan alan ve Haz- reti Peygamberin (sav) örneğiyle somutlaşan ahlâk kurallarına dün olduğu gibi bugün ve yarın da insanlarımızın ihtiyacı olduğu bu çalışma çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Hem temel ahlâk kuralları hem de bu çalışmada merkeze alınan iş ve meslek ahlâkına ilişkin kuralların yeniden güncellenerek devreye sokulması halî ha- zırda yaşanan toplumsal ve de iş ve meslek hayatına ait meselelerin çözümüne ciddi katkılar sunacaktır.

Aslında bu çalışmayla ortaya konulmaya çalışılan husus şudur: Toplum hayatının çekirdeği olması ve davranışlarıyla toplumsal hayatı şekillendirmesi bakımından “insan” değerler bakımından yeniden ele alınmalıdır. Bu ele alınmanın özünü ve sınırlarını insanımızın itibar ettiği diğer bir deyişle kalbiyle tasdik, akıyla takdir ve diliyle ikrar ettiği inanç değerlerinin belirleyeceği açıktır. Daha açık bir ifadeyle yaklaşık 15 asırdır medeniyetimizin mihenk taşıını oluşturan İslam dini ve onun aydınlığında derinleşen müktesebatımızdır. Bu durum diğer toplumlar için de kendi değer yargıları çerçevesinde aynıyle vaki bir durumdur. Dolayısıyla yadırganacak, düz bir seküler bakış açısıyla reddedilemeyecek kadar önemi haiz bir olgudur.

Değerlerin toplumsal ilişkilerde istenilen sonuçları doğurabilmesi için toplumdaki bireylerin değerlere yüklediği anlamın aynı olması gerekir. Yoksa herkesin farklı anladığı, algıladığı ve de yorumladığı değerlerin uygulaması da pek tabii farklı olacağından beklenen sonuçlar elde edilemeyecektir. Bu nedenle çalışmada kullanılan iş, meslek, iş ahlâkı ve meslek ahlâkı gibi kavramların anlamlarının açıklığa kavuşturulmasına öncelik verilmiş sonrasında da temel ahlâk kuralları ile iş ve meslek ahlâkı kuralları denildiğinde ne gibi özelliklerin kastedildiği izahlarıyla birlikte verilmiştir. Teorik izahların anlama zorluğunu ortadan kaldırmak ve okuyucuyu hem sıkmamak hem de yaşanmışlıkların insan psikolojisi üzerindeki tesiri düşünülerek gerçek hayat hikâyelerinden yararlanılmıştır. Bu yaklaşımla hedeflenen olgu ise okuyucuya sadece teorik bir bilgi aktarımı yapmaktan öte uygulanabilirliği ispat etmek ve okuyucuyu, hem bir insan hem de iş ve meslek mensubu olarak bu tip ahlâk kurallarının pratiğini yapmaya davet etmektir.

Bu çalışma aynı zamanda inanç ve ahlâk değerlerimizle pratiklerimiz arasındaki makasın ne denli açılmış olduğunun farkındalığına davetiye çıkarmaktadır. Bir taraftan sosyal genetiğimizde saklı bulunan bu değerleri hatırlayarak, hatırlatarak güncellemek diğer taraftan da uygulamaya geçmeyen değerlerin oluşturduğu boşluğu bize yabancı olan değerlerin doldurduğu bilincini oluşturmaktır.

Milletler arasında savaşın çok yönlülüğü dikkate alındığında değerlerimizin erozyona uğruyor olmasının bizim dışımızdaki sebeplerini de gözden uzak tutmamak gerekecektir. Lakin bu yaklaşım kendi tembelliğimizin, ihmalkârlığımızın, üret/e/meyişimizin mazereti olarak takdim edilirse bu kolaycılığa kaçmaktan başka bir şey olmayacaktır. Bu münasebetle iğneyi önce kendimize çuvaldızı icap ediyorsa başkalarına batırabiliriz.

Hiçbir değer tek başına bilinmekle, kendisinden beklenen sonucu vermez. Bilmek tabii ki çok mühimdir. Yalnız bildiklerimizi uygulamak sonuç bakımından daha da mühimdir. Bu çalışmada ele alınan temel ahlâk ve meslek ahlâkı ilkeleri bilindikleri ölçüde kıymetli, uygulandıkları ölçüde de yaşadığımız meslekî ve toplumsal meselelerin çözümüne deva olabilecektir. O zaman yapılması gereken ne midir? Derhal harekete geçerek öğrenmek ve öğrendiklerimizi hiç taviz vermeden kendi hayatımıza uygulamak. Bir tek benim uygulamamla ne değişir demeksizin. Tıpkı kumsaldaki binlerce denizyıldızından bir tanesini eline alıp hayat bulması için denize fırlatan yaşlı adamın “Bak bunun için çok şey değişti” mesajında olduğu gibi. Haydi, ne duruyorsun?

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

- Arslan M. , (2012,) İş ve Meslek Ahlâkı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Arslanbenzer H. ,(2017), Eskimeyen Kitaplar, Avangard Kitap, İstanbul.
- Akgül H. , (2014), Medeniyet ve Doğal Dünya Düzeni Konferans Notları.
- Aydın İ. , (2003), Eğitim ve Öğretimde Etik, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Aydın V. , (1996), Ahlâk Dersleri, Denge Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi S. , (1988), Hey Gidi Günler Hey, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi S. , (2010), Mektuplardan Gelen Ses, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi S. , (2013), O da Bana Kalsın, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Başpınar Ö. N. , (2012), Meslek Etiği, Nobel Yayınları, Ankara.
- Bauman Z. , (1998), Postmodern Etik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayraktaroğlu T. B. , (2016), Bil! Bul! Ol! , Sufi Kitap, İstanbul.
- Bekiroğlu N. , (2017), Yerli Yersiz Cümleler, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, (2016), Meslek Seçimi ve Önemi, Bursa Temel Eğitim Sonrası Kariyer Danışmanlığı Projesi, , Modül 3, Destek Süreçleri, Kitapçık No:11,Bursa.
- Durkheim E. , (1986), Meslek Ahlâkı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Düzdağ M.E. , (2017), Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Garaudy R. , (2014), Amerikan Efsanesi, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Galeano E. , (2017), Gölgede ve Güneşte Futbol, Can Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- Göksel T. , (2009), Hayat Kaybedeni Olmayan Bir Oyun Kurmaktır, Kümbet Yayınları, Afyonkarahisar.
- Göksel T. , (2010), Yazılar Yazgılar Gibidir Silinmez, Kümbet Yayınları, Afyonkarahisar.

- Göksel T. , (2012), Beyaz Yazılar, Aksam Yayınları, Afyonkarahisar.
- Göksel T. , (2014), Seçkiler, Aksam Yayınları, Afyonkarahisar.
- Göksel T. , (2016a), Gölgesi Yaşadığı Topraklara Uzun Düşen İnsanlar, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları No:43, Afyonkarahisar.
- Göksel T. , (Kasım 2016b), Şimal Yıldızı Yazıları, Dinar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar.
- Güngör E. , (1997), Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- Gürlek D. , (2016), Çınaraltı Kitap Sohbetleri, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Hâcib Y. H. , (2014), Kutadgu Bilig Seçmeler, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Hatemi H. , (2019), Kimlik Kuyusu, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kılıç S. , (2008), Çevre Etiği Ortaya Çıkışı Gelişimi ve Sonuçları, Orion Kitapevi, Ankara..
- Konfüçyus, (2008), Konuşmalar, Alter Yayınları, Ankara..
- Köse S. , (2017), İslâm İş ve Ticaret Ahlâkı, Genişletilmiş 3. Basım, İGİAD Yayınları, İstanbul.
- Kutlu H. A. , (2011), Meslek Etiği, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Mc Hugh F. P. , (1992), İş Ahlâkı - Ethics, TÜSİAD Yayınlar, İstanbul.
- MEB, (2016), Mesleki Gelişim, Meslek Ahlâkı ve Ahilik, MEB Yayınları, Ankara.
- MEGEP, (2006), Meslek Etiği, MEB Yayınları, Ankara.
- Nizamü'l-Mülk, (2009), Siyasetnâme, (Çeviren: Mehmet Taha Ayar), İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Ökten S. , (2015), İçimde AVM Var, Tuti Kitap, İstanbul.
- Ökten S. , (2017), Fincanımda Cola Var! , Tuti Kitap, İstanbul.
- Özdemir R. , (2018), Ahilikte Dolaylı ve Dolaysız Ahlâk Kuralları, Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkı Sempozyumu Tebliğleri Kitabı, (Editörler: Mehmet Tıraşçı, Mustafa Said Akdoğan), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi ss.51-64, Sivas.
- Özdenören R. , (2015), Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı, İz Yayıncılık, 8.Baskı, İstanbul.
- Özemre A.Y. , (2013), Üsküdar Ah Üsküdar, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Şentürk L. , (2013) , Örnek Vaazlar II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- T.C. Anayasası, (2017), (Editör: Celal Ülgen), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Topçu N. , (2008), Ahlâk Nizamı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Torlak Ö. , (2001), Pazarlama Ahlâkı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Turan O. , (2011), Türkiye’de Manevi Buhran Din ve Laiklik, Ötüken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

B. DERGİLER

- Akçay E. , (2012), “Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma”, Selçuk Üniversitesi, İletişim Dergisi, Cilt 7, Sayı 3, ss.234-243.
- Aktan C. C. , (2008) , “Meslek Ahlâkı ve Sosyal Sorumluluk”, İş Ahlâkı Dergisi, İGİAD, Cilt 1, Sayı 1, ss. 99-121.
- Akyol C. C. , (Ocak 2018) , “Gönle Ağır Gelen Yük: Haset!” , Diyanet Aile Dergisi, ss.52-53.
- Bardakoğlu A. , (1998) , “Hırsızlık”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 17, ss.385-396.
- Bayram L. , (Ekim 2005), “Yönetimde Yeni Paradigma: Örgütsel Bağlılık”, Sayıştay Dergisi, Cilt 16, Sayı 54, ss.125-139.
- Arıcan M. K. , (Nisan 2016), “Ahlâk, Etik ve Ahlâk Felsefesi”, Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Semineri-2, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, ss.11-23.
- Arınç Ü. D. , (2013), “Meslek Seçiminde, Meslek Standartları ve Personel Belgelendirmenin Rolü”, I. Uluslararası İş ve Meslek Danışmanlığı Kongresi, 28-29 Kasım 2013, Ankara, Bildiri Kitabı, ss.138-148.
- Birişık A. , (2007), “Rahmet Maddesi”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt 34, ss.419.
- Boztepe H. , (2013) , “Halkla İlişkiler Perspektifinden Güven Kavramı: Katılımcılık, Şeffaflık Ve Hesap Verebilirlik İlkelerinin Kamu Kurumlarına Yönelik Güvenin Oluşmasındaki Rolü”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 45, ss. 53-74.
- Çağrıcı, M. , (1993) , “Cimrilik”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 8, ss.4-5.
- Çağrıcı, M. , (1998), “Adalet”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 1, ss. 341-343.
- Çağrıcı, M. , (1998), “Cömertlik”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 8, ss. 72-73.

Çağırıcı M. , (2000) , “İffet”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.506-507.

Çağırıcı M. , (2002), “Korkaklık”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, Cilt 26, ss.203.

Coşkun A. , (1989), “Gazalî’nin Ahlâk ve İktisat Görüşü”, Kayseri Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 6, ss.219-235.

Eren A. , (2005) , “Korku Kültürü, Değerler Kültürü ve Şiddet”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 8, ss.317-331.

Gençöz T. , (1998), “Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Başetme Yolları”, Kriz Dergisi, (6) 2, ss.9-16.

Gök S. , (2008) , “İş Etiği ile İş Ahlâkı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, ss.1-19.

Gökçora İ. H. , (2005), “Toplumsal Yaşamımızda ve Türk Bilim-Dünyasında “Profesyonel ve Profesyonellik” Kavramlarına Değın”, Bilgi Dünyası, Cilt 6, Sayı 2, ss.237-250.

Hökekleli H. , (Ocak 2008), “Şefkat”, DEM Dergisi, Yıl 1, Sayı 3, ss.109-113.

Kasapoğlu A. , (2007) , “Kur’an’a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi-”, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XI, Sayı 2, ss.329-364.

Kara M. , (2013) , “Kur’an’da Adalet Kavramı ve Güncel Anlamı”, Ondokuzmayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.34, ss.137-172.

Karaboğa, Ç. Y. , (Temmuz-Eylül 2017), Kardeşliğe ve Birliğe Açılan Kapı “Ahilik”, Ahiname (3 Aylık Dergi), Yıl 1, Sayı 1, ss. 52-54.

Karagül M. , (25 Haziran 2018), Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve devletin Oluşumundaki Rolü, Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Türk Dünyası, ss. 263-288, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51265/turk-islam-medeniyetinde-ahiligin-iktisadi-hayat-ve-devletin-olusumundaki-rolu>, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Kazıcı Z. , (1988), “Ahilik”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, Cilt 1, ss. 540-542.

Oruç, C. , (2008), “Din Kişisel ve Sosyal İhtiyaçtır”, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 13-2, ss.129-141.

Özdemir, R. , (2018), Ahilikte Dolaylı ve Dolaysız Ahlâk Kuralları, Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlâkı Sempozyumu Tebliğleri Kitabı, (Editörler: Mehmet Tıraşçı, Mustafa Said Akdoğan), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sivas, ss. 53-58.

Polat O. , (2016) , “Şiddet” , Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 22, Sayı 1, ss.15-34.

Tümer G. , (1994), “Din”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt IX, ss. 317.

Yalnız A, Yılmaz Y. , (2018), Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 17,Sayı.34, ss.649-666.

Yıldırım S. , (Temmuz-Eylül 2017), Çağımızın Değerleri Işığında İnsan, Toplum ve Ahilik, Ahiname (3 Aylık Dergi), Yıl 1, Sayı 1, ss.47-51.

Yılmaz M. S. , (Temmuz-Eylül 2017), Ahilik Teşkilatı, Ahiname (3 Aylık Dergi), Yıl 1, Sayı 1, ss. 43-46.

Zengin Z. S. , (Nisan 2016), “İslam’da Ahlâk ve Etik, Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Semineri-2, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası ilişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, ss.5-10.

C. TEZLER

Aracı M. A. , (2011), Kur’an’da Hayâ Kavramı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Göksel T. , (1999), İşletmelerde Pazarlamanın Ahlâkî (Etiksel) Yönlü Sorumlulukları, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Afyonkarahisar.

D. İNTERNET KAYNAKLARI

Akdur R. , (2013) , “Kibir Hastalığı”, <http://www.recepakdur.com/upload/0060%20K%C4%B0B%C4%B0R%20HASTALI%C4%9EI.pdf>, Erişim Tarihi:12.06.2018.

Alatlı, A. , Bir de Ciddiyeti Denesek, <https://www.alevalatli.com.tr/bir-de-ciddiyeti-denese/>, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Alp M. , (Şubat 2018) , “Gençliğin İffet Sorunu: Flört Ya da 40 Yıl Sonrası İçin Eylem Planı”, İlim Din Düşünce ve Kültür E-Dergisi, Sayı 27, s.9-17, <http://www.ilmidergisi.org/FileUpload/as912738/File/ilmidergisi27.pdf>, Erişim Tarihi 31.05.2018.

Alpman F. , (2018) , “Öfke Nedir? Nasıl Kontrol Edilir?”, <http://www.feyzullahalpman.com/makalelerim/ofke-nedir-nasil-kontrol-edilir/22/>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

Avrasya Meslekî Yeterlilik Merkezi, Meslekî Yeterlilik Tanımı ve Avantajları, <https://www.avrasyamym.com.tr/blog/mesleki-yeterlilik-tanimi-ve-avantajlari/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Bayraktar S. , (2018) , “Girişimcilik”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, EIS526-H06-1, <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/77974/27060/h06.pdf>, Erişim Tarihi:20.06.2018.

Birçok Çalışan Bilmiyor! İşte Çalışanların Sahip Oldukları Haklar, (7 Şubat 2019), Gazete Vatan, <http://www.gazetevatan.com/bircok-calisan-bilmiyor-iste-calisanlarin-sahip-oldugu-haklar--1238600-calisan-haklari/>, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Blake H. , (2017) , “Stres Vücudumuzda Neler Yapar?”, (Çeviren: Tarkan Tufan) <https://www.gazeteduvar.com.tr/saglik/2017/08/13/stres-vucudumuza-neler-yapar/>, Erişim Tarihi:25.06.2018.

Burhanoğlu S. , (2016) , “Öfke Nedir? Neden Oluşur?” , <http://www.sabriburhanoglu.com/ofke-nedir-neden-olusur>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

“Cesaret Kelimesi” , <https://tr.wikiquote.org/wiki/Cesaret>, Erişim Tarihi:07.06.2018.

Cüceloğlu D. , Hoşgörü ve Otorite Dengesi, <http://www.dogancuceloglu.net/yazilar/432/hosgoru-ve-otorite-dengesi/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Devlet Memurları Kanunu, 125. Madde, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Emek İle İlgili Kısa Hadisler, <https://www.mumsema.com.tr/forum/islamda-s%C3%BCnnet/hadis-s%C3%BCnnet/konu-konu-hadisler/20067-emek-ile-ilgili-k%C4%B1sa-hadisler>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Ertekin B. A. , (2010), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Meslek Etiğinin Uygulanabilirliği Bir Gerçek mi Yoksa Bir Mit mi?” , Mevzuat Dergisi, Yıl 13, Sayı 148, <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/04a/03.htm>, Erişim Tarihi: 20.05.2018.

Fatih'in Hocasına Saygısı, Meşkal-e, Mustafa Şipar Anadolu Lisesi E-Dergisi, <https://docplayer.biz.tr/106932659-Fatih-in-hocasina-saygisi.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Hatipoğlu N. , (05. Aralık 2004), Gıybet Edenleri Susturun, Sabah Gazetesi, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hatipoglu/2014/12/05/giybet-edenleri-susturun>, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Hayat Akarken Hikâyeler, Emeğe Değer Verme Hikâyesi, <https://www.hayatakarken.com/emege-deger-vermek.html>, Erişim Tarihi:02.11.2019.

Hökelekli H. , “Sevgi Nedir?” , <http://www.gonuldergisi.com/sevgi-nedir-prof-dr-hayati-hokelekli.html>, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Hülagü M., Ahi Evran ve Ahilik, <https://docplayer.biz.tr/11206921-Ahi-evran-ve-ahilik-prof-dr-m-metin-hulagu.html>, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

ILO'nun Görevi ve Hedefleri, https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372872/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi:13.08.2019.

ISO Kalite Belgesi, Bilgi Nedir? Bilgi Güvenliği Nedir? İSO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Nedir? , <https://www.isokalitebelgesi.com/bilgi-nedir-bilgi-guvenligi-nedir-bilgi-guvenligi-yonetim-sistemi-nedir>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 2019, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim Tarihi:15.08.2019.

İş Kanunu (4857 Sayılı), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

“İslâm'da Hırsızlık Nedir?”, (2013) , <http://www.bizimgazete.bg/dinimiz/islamda-h%C4%B1rs%C4%B1zl%C4%B1k-nedir#.WyDceN1za00>, Erişim Tarihi: 13.06.2018.

Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu (4688 Sayılı), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4688.pdf>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Kardeş İ. , (16 Şubat 1999) , “Sevgi Nedir?” , Yeni Şafak Gazetesi, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkardes/sevgi-nedir-40474>, Erişim Tarihi: 05.06.2018.

Kırobalı A. , (26 Temmuz 2018) , Eşitlik mi, Adalet mi? , Aydın Denge Gazetesi, <http://www.aydindenge.com.tr/yazi/aydin-kirobali/26/07/2018/esitlik-mi-adalet-mi>, Erişim Tarihi:02.11.2019

Kur’ân-ı Kerim, A'râf Suresi (11-13. Ayetler) , Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/965/11-ayet-tefsiri>; <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/966/12-13-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi:30.10.2019.

Kur’ân-ı Kerim, Hucurât Suresi, <https://kuran-ikerim.org/meal/diyanet/hucurat-suresi>, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Kur’ân-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Necm-suresi/4820/36-54-ayet-tefsiri>; <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1479/6-ayet-tefsiri>; <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Cuma-suresi/5186/9-11-ayet-tefsiri>, Erişim tarihi:02.11.2019.

Kur’ân-ı Kerim, İbrahim Suresi (33-34. Ayetler) , Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0br%C3%A2h%C3%AEm-suresi/1782/32-34-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Morgül T. , (2013) , “İş Hayatında Profesyonellik”, York Üniversitesi, Türkiye Temsilciliği, İşletme Bölümü Lisans Programı, Yalova, http://www.academia.edu/6090034/%C4%B0%C5%9F_Hayat%C4%B1nda_Profesyonellik, Erişim Tarihi:22.06.2018.

Muter, Ş. , (28 Şubat 2016) , İş yerlerinde Sevgi Saygı ve Başarı, Yeni Asır Gazetesi, https://www.yeniasir.com.tr/insankaynaklari/yazarlar/sener_muter/2016/02/28/is-yerlerinde-saygi-sevgi-ve-basari, Erişim Tarihi:02.11.2019.

Okçu A. , (2008) , “Kibir” , Burhan Aylık İlim, Kültür Dergisi, Yıl 4, Sayı 38, <http://burhandergisi.com/yrd-doc-dr-abduelmecid-okcu/98-kibir.html>,Erişim Tarihi:12.06.2018.

Okunmaya Değer Hikâyeler, (5 Eylül 2002), Sadakat ve Vefa, <https://www.facebook.com/okunmayadegerhikayeler/posts/517654868248033/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Özdoğan Ö. , “Cömert Olmak”, Vatan Gazetesi, <http://www.gazetevatan.com/prof-dr-oznur-ozdogan-961569-yazar-yazisi-comert-olmak/>, Erişim Tarihi:02.06.2018.

Özemre, A.Y. , “Din Nedir?”, <https://www.ozemre.com/makaleler/din-nedir>,Erişim Tarihi:09.05.2018.

Özerkmen N. , (2012) , “Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi (E-Dergi), Sayı 28, <https://www.akademikbakis.org/eskisine/28/25.pdf>, Erişim Tarihi:13.06.2018.

Özkan E. , (26.03.2019), Sen Güven Nedir Bilir misin? Sakaya Gazetesi, <http://www.sakaryagazetesi.com.tr/makale/sen-guven-nedir-bilir-misin--6241/>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Sekman, M. , Yeni Çağın Yükselen Değeri: Şeffaflık, <https://www.kigem.com/yeni-cagin-yukselen-degeri-seffalik.html>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Sevgi ve İnsanlık Üzerine Hikâyeler, Memleket E-Gazete, http://www.memleket.com.tr/news_detail.php?id=24323, Erişim Tarihi: 03.11.2019.

Sıra Dışı ‘Tarafsızlık’ Örneği, (13 Ekim 2010), Sabah Gazetesi, https://www.sabah.com.tr/dunya/2010/10/13/kizkardesi_bakan_olunca, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

“Şehit Pilotun Son Sözleri”, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/03/16/sehit-pilotun-son-sozleri>,Erişim Tarihi:15.05.2018.

“Şiddet ve Başa Çıkma Yolları, Velilere Öneriler”, (2018), altiparmakfa-ortaokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/16/.../06034251_ddetale.ppt, Erişim Tarihi:13.06.2018.

Tunger I. , Osmanlı'da Esnaf ve Ticaret, http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=174&Itemid=191, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Türk Ceza Kanunu (Mülga), 230. Madde, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm>, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Türk Ceza Kanunu, 257. Madde, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, Erişim Tarihi: 01.11.2019.

Türk Dil Kurumu, "Ahlâk", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Türk Dil Kurumu, "Din", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Türk Dil Kurumu, "Merhamet", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Türk Dil Kurumu, "Kibir", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Türk Dil Kurumu, "Merhamet", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Türk Dil Kurumu, "Profesyonel", <http://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Türk Dil Kurumu, "Saygı", <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:10.05.2018.

Uçar, A. , (17 Kasım 2018), Osmanlı'da Ticaret Ahlakı (1), Konya Postası Gazetesi, <https://www.konyapostasi.com.tr/yazarlar/abdullah-ucar/osmanlida-ticaret-ahlaki-1/95323>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Ünal S. , Serinsu A. N. , "Haset İnsanı ve İnsanlığı Nasıl Tüketir?", https://www.researchgate.net/publication/322337012_Haset_Insani_ve_insanligi_nasil_tuketir, Erişim Tarihi:13.06.2018.

Yücel Hakkı, (05 Eylül 2004) , Biraz Daha Bach Çal, Kıbrıs Postası, http://www.kibrispostasi.com/mobile/article-821-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/biraz-daha-bach-cal, Erişim Tarihi:29.10.2019.

Yücel, Ramazan, (Eylül 2012), İslam'da Çevre Bilinci, Milli Çözüm Dergisi, <http://www.millicozum.com/mc/ekim-2012/islamda-cevre-bilinci>, Erişim Tarihi: 02.11.2019.

Yüksel Y. , (2006) , "Sabır 1", Özlenen Rehber Dergisi, Sayı.35, <http://www.ozlenenrehber.com.tr/tr/dergi/35/sabir-1-372.html>, Erişim Tarihi:03.06.2018.

